

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

ORTAÖĞRETİM DOKUZUNCU SINIF TÜRK EDEBİYATI
DERS KİTAPLARINDAKİ TEMEL DEĞERLERİN
İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Tuğba DEMİRCAN

ANKARA, 2010

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYAT ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

ORTAÖĞRETİM DOKUZUNCU SINIF TÜRK EDEBİYATI
DERS KİTAPLARINDAKİ TEMEL DEĞERLERİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Tuğba DEMİRCAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN

ANKARA, 2010

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tuğba DEMİRCAN'ın "Orta Öğretim Dokuzuncu Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitaplarındaki Temel Değerlerin İncelenmesi" başlıklı tezi jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN

Üye: Yrd. Doç. Dr. Halil ÇELTİK

Üye: Yrd. Doç. Dr. Erol BARIN

ÖN SÖZ

Çağdaş toplumlarda eğitim kurumlarından beklenen; bireylere bilgi ve beceri kazandırmaktan öte, hızla değişen ve gelişen yaşam şartlarına uyum sağlayabilen, aynı zamanda kültürel mirası koruyan ve yaşatan iyi vatandaşlar yetiştirmesidir. Bu anlamda, eğitimin özellikle topluma egemen olmuş temel değerleri aktarmayı birincil görev olarak yerine getirmesi gerekir.

Okullarımızda, değerlerin öğrencilere aktarılması ve davranışlara dönüştürülmesini doğrudan gerçekleştiren bir program uygulanmamakta, değer eğitimi dersler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Araştırmamızın konusu; Türk Edebiyatı dersinin, değer eğitiminde önemli bir yeri olduğu ve ders kitaplarında yer alan metinler aracılığıyla değer aktarımı yapılabileceği düşüncesiyle seçilmiştir.

“ Ortaöğretim Dokuzuncu Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitaplarındaki Temel Değerlerin İncelenmesi” adlı tezimizde, kitaplardaki temel değerler tespit edilerek, bulgular alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir.

Millî eğitimin ve öğretim programlarının genel amaçlarında yer alan değerlerin aktarılması, tüm disiplinleri ilgilendiren bir husustur. Bu sebeple, araştırmamızda ele aldığımız temel değerlerin; “Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Felsefe Grubu, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik” alanlarında görev yapan öğretmenlerin ortak çalışmasıyla belirlenmesine özen gösterilmiştir.

Araştırmamızda; temel değerler açısından incelediğimiz kitaplar; okullarda ders kitabı olarak okutulan MEB Yayınları, bir yıl süreyle okullarda ders kitabı olarak okutulmuş ve daha sonra yardımcı kaynak olarak kullanılmaya başlanmış olan Bilge Ders Kitapları Yayınları ve edebiyat eğitimine yardımcı olarak kullanılacak Esen Yayınlarına ait 9. Sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarıdır. Bu kitaplar, öğretim programı doğrultusunda hazırlanmış kitaplar arasından, metin seçiminde dikkat edilmesi gereken hususlara uygun şekilde hazırlanmış olmaları sebebiyle tercih edilmiştir.

Lisans döneminden itibaren yetişmemde büyük emekleri olan Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Ana Bilim Dalında görev yapan saygıdeğer hocalarıma ve Eğitim Bilimleri Enstitüsünün kıymetli hocalarına teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmalarım süresince, eleştiri ve fikirleriyle bana yardımcı olan tüm öğretmen arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Yaşamım boyunca hep arkamda oldukları için anneme ve babama, özellikle ablam Sibel TORUNOĞLU'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Sonsuz sabır ve özverisiyle her zaman yanımda olan sevgili eşim Ahmet DEMİRCAN'a sevgilerimi sunarım.

Son olarak da; tezimin son aşamasına kadar engin bilgi ve tecrübeleriyle beni yönlendiren, değerli zamanımı ve yakın ilgisini esirgemeyen çok değerli hocam Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN'e teşekkürü bir borç bilirim.

Tuğba DEMİRCAN

Ankara, 2010

ÖZET

ORTAÖĞRETİM DOKUZUNCU SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTAPLARINDAKİ TEMEL DEĞERLERİN İNCELENMESİ

DEMİRCAN, Tuğba

Ortaöğretim Sosyal Alanlar Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN

Mayıs-2010, 399 sayfa

Bu çalışmada; Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının kararıyla, 2005 yılında kabul edilen Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanmış olan, 9. Sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarındaki temel değerler tespit edilmiştir. Araştırmanın ilk bölümünde; problem durumuna bağlı olarak araştırmanın amacı, önemi, sınırlılıkları, varsayımlar, tanımlar belirlenmiş ve ilgili araştırmalara yer verilmiştir. Kuramsal temelde, değer kavramı, tanımı, özellikleri, sınıflandırılması, işlevleri ve öğretimi; edebiyat eğitiminde metinlerle değer aktarımı; Millî eğitimin, öğretim programlarının ve ortaöğretimin genel amaçlarında değerlerin yeri belirtilmiştir.

Araştırmada, betimsel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanmış olan 9. Sınıf Türk Edebiyatı ders kitapları; örneklemini ise bu kitaplar içerisinde Türk edebiyatının genel amaçlarına ve metin seçimindeki hususlara uygunluğu sebebiyle tercih edilen üç kitap oluşturmaktadır. Kitaplarda işlenen temel değerler, “ Değerler İnceleme Formu” doğrultusunda belirlendikten sonra, üç kitaptan da ayrı ayrı tespit edilerek, her bir değer için ortak yorum getirilmiştir. Değer tespitinde; belirtilen kitaplardaki, tamamı verilen metinlerin yanı sıra metin parçaları da esas alınmıştır. Elde edilen veriler nitel açıdan sınıflandırıldıktan sonra SPSS 18.0 programı kullanılarak nicelik analizi yapılmıştır.

Sonuçta; 9. Sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında sevgi değerinin ilk sırada yer aldığı görülmüştür. Sevgi değerini sırasıyla estetik, duyarlılık, vatanseverlik, çalışkanlık ve özveri değerleri takip etmiştir. Misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme ve adil olma değerleri ise en az yer verilen değerlerdir.

Anahtar kelimeler: Temel değerler, edebiyat eğitimi,değer öğretimi, ders kitabı.

ABSTRACT

SURVEY OF BASIC VALUES IN HIGH SCHOOL EDUCATION 9TH GRADE TURKISH LITERATURE LESSON BOOKS

DEMİRCAN, Tuğba

Master's Thesis, Turkish Language and Literature Education Department

Thesis Advisor: Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN

May-2010, 399 pages

In this study; basic values of 9th grade Turkish literature lesson books which were prepared according to Turkish Literature Teaching Program and accepted with the decision of Ministry of National Education, Instruction and Manners Council in 2005 were determined. In the first part of the research; aim of the research according to the situation of the problem, its importance, limitedness, assumptions and determinations were designated and some relevant researches were mentioned. Besides, value conception on theoretical base, its definition, features, classification, functions and education; value transmission with texts in Turkish Language and Literature Education; the place of the values in Turkish National Education Curriculum were indicated.

“General Survey Model” which is one of the figurative research methods was used in this research. Turkish Literature 9th grade lesson book arranged according to Turkish Literature Curriculum constitutes total field under survey of the research and three other books constitutes the research's paradigm because of their suitability to the overall objectives of Turkish Literature and matter of choosing text. After, basic values processing in lesson books were determined according to the “Value Investigation Form”, a general comment was created as determining from these three books one by one. As well as the whole texts given in these books text parts were also predicated during value determination After the gathered datas were classified in quality, quantity analysis were done by using SPSS 18.0 program.

Eventually, it has been detected that love value is in the first place in 9th Grade Turkish Literature lesson books. It is followed by respectively the values of esthetic, sensitivity, patriotism, studiousness and devotion. The least stated values are hospitality, taking care of being healthy and being fair.

Keywords: Basic values, literature education, teaching of value, lesson book.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
TABLolar VE GRAFİKLER LİSTESİ.....	xi
BÖLÜM I	1
GİRİŞ	1
1.1.PROBLEM DURUMU	2
1.1.1.Alt Problemler	2
1.2.PROBLEM CÜMLESİ	5
1.3.ARAŞTIRMANIN AMACI	5
1.4.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	5
1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	8
1.6. VARSAYIMLAR	9
1.7. TANIMLAR.....	9
1.8. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	10
BÖLÜM II.	12
KURAMSAL TEMEL	12
2.1. DEĞERLER	12
2.1.1.Değer Kavramı	12
2.1.2. Değer Tanımları	14
2.1.3. Değerlerin Özellikleri	15
2.1.4. Değerlerin Sınıflandırılması	18
2.1.4.1. Rokeach Değer Sınıflanması	20
2.1.4.2.Schwartz Değer Sınıflanması	22
2.1.4.3. Spranger Değer Sınıflanması	23
2.1.5. Değerlerin İşlevleri	25
2.2.DEĞERLERİN ÖĞRETİM SÜRECİ	27
2.2.1. DEĞERLER ÖĞRETİMİNDE TEMEL SÜREÇ VE İLKELER	28
2.2.1.1.Akıl Yürütme ve Mantığı Teşvik Etme	29

2.2.1.2. Empati Geliştirme	30
2.2.1.3. Benlik (Öz) Saygısı Geliştirme	31
2.2.1.4. İşbirliği Geliştirme	33
2.2.2. DEĞER ÖĞRETİMİNDE YAKLAŞIMLAR	34
2.2.2.1. Değerlerin Doğrudan Öğretimi Yaklaşımı	35
2.2.2.2. Değerleri Belirginleştirme Yaklaşımı	37
2.2.2.3. Değer Analiz Yaklaşımı	38
2.2.2.4. Bütüncül Yaklaşım: Kohlberg'in Adil Topluluk Okulları	39
2.2.2.5. Değerler Eğitiminde Gizilgüç: Örtük Program	41
2.2.2.6. Karakter Eğitimi	43
2.2.3. TÜRK MİLLÎ EĞİTİMİNİN GENEL AMAÇLARINDA DEĞERLER.....	46
2.2.4. ORTAÖĞRETİMDE DEĞER ÖĞRETİMİ	47
2.2.4.1. Ortaöğretimin Amaç ve Görevlerinde Değerler	48
2.2.4.2. Ortaöğretim Derslerinin Genel Amaçlarında Değerler	49
2.2.4.2.1. Türk Edebiyatı Dersinin Genel Amaçlarında Değerler	49
2.2.4.2.2. Tarih Dersinin Genel Amaçlarında Değerler	51
2.2.4.2.3. Felsefe Dersinin Genel Amaçlarında Değerler	53
2.2.4.2.4. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programının Genel Amaçlarında Değerler	54
2.2.4.2.5. Psikolojik Danışma ve Rehberliğin Değer Eğitiminde Yeri	57
2.2.5. EDEBİYAT EĞİTİMİ VE DEĞER ÖĞRETİMİ	58
2.2.5.1. Türk Edebiyatı Ders Kitapları ve Metinlerle Değer Aktarımı	58
2.2.5.2. 9.Sınıf Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programı	62
2.2.5.2.1. Programın Hareket Noktası	63
2.2.5.2.2. Programın Yapısı	64
BÖLÜM III.	67
YÖNTEM	67
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	67
3.2. EVREN VE ÖRNEKLEM	68
3.2.1. Evren	68
3.2.2. Örneklem	68
3.3. VERİLERİN TOPLANMASI	68
3.4. VERİLERİN ANALİZİ	70

BÖLÜM IV.	71
BULGULAR VE YORUM	72
4.1. 9. SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTAPLARINDA İŞLENEN TEMEL DEĞERLERİN TANIMLARI	71
4.2. 9. SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTAPLARINA AİT BULGULAR.	76
4.2.1. MEB YAYINLARI 9. SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTABINA AİT BULGULAR	76
4.2.1.1 Adil Olma Değeri ile İlgili Bulgular	76
4.2.1.2. Aile Birliğine Önem Verme Değeri ile İlgili Bulgular	77
4.2.1.3. Bağımsızlık Değeri ile İlgili Bulgular.....	79
4.2.1.4. Barış Değeri ile İlgili Bulgular	84
4.2.1.5. Bilimsellik Değeri ile İlgili Bulgular	87
4.2.1.6. Çalışkanlık Değeri ile İlgili Bulgular	92
4.2.1.7. Dayanışma Değeri ile İlgili Bulgular	95
4.2.1.8. Duyarlılık Değeri ile İlgili Bulgular	97
4.2.1.9. Dürüstlük Değeri ile İlgili Bulgular	105
4.2.1.10. Estetik Değeri ile İlgili Bulgular	107
4.2.1.11. Güvenilirlik Değeri ile İlgili Bulgular	122
4.2.1.12. Hoşgörü Değeri ile İlgili Bulgular	124
4.2.1.13. Merhamet Değeri ile İlgili Bulgular	127
4.2.1.14. Misafirperverlik Değeri ile İlgili Bulgular	130
4.2.1.15. Nezaket Değeri ile İlgili Bulgular	130
4.2.1.16. Özgürlük Değeri ile İlgili Bulgular	131
4.2.1.17. Özveri Değeri ile İlgili Bulgular	138
4.2.1.18. Sabır Değeri ile İlgili Bulgular	142
4.2.1.19. Sağlıklı Olmaya Önem Verme Değeri ile İlgili Bulgular	146
4.2.1.20. Saygı Değeri ile İlgili Bulgular	148
4.2.1.21. Sevgi Değeri ile İlgili Bulgular	153
4.2.1.22. Sorumluluk Değeri ile İlgili Bulgular	179
4.2.1.23. Temizlik Değeri ile İlgili Bulgular	181
4.2.1.24. Vatanseverlik Değeri ile İlgili Bulgular	183
4.2.1.25. Yardımseverlik Değeri ile İlgili Bulgular	190
4.2.2. BİLGE DERS KİTAPLARI YAYINCILIK 9. SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTABINA AİT BULGULAR	195

4.2.2.1. Adil Olma Değeri ile İlgili Bulgular	195
4.2.2.2. Aile Birliğine Önem Verme Değeri ile İlgili Bulgular	196
4.2.2.3. Bağımsızlık Değeri ile İlgili Bulgular	198
4.2.2.4. Barış Değeri ile İlgili Bulgular	198
4.2.2.5. Bilimsellik Değeri ile İlgili Bulgular	199
4.2.2.6. Çalışkanlık Değeri ile İlgili Bulgular	200
4.2.2.7. Dayanışma Değeri ile İlgili Bulgular	203
4.2.2.8. Duyarlılık Değeri ile İlgili Bulgular	204
4.2.2.9. Dürüstlük Değeri ile İlgili Bulgular	212
4.2.2.10. Estetik Değeri ile İlgili Bulgular	214
4.2.2.11. Güvenilirlik Değeri ile İlgili Bulgular	229
4.2.2.12. Hoşgörü Değeri İle İlgili ile İlgili Bulgular	231
4.2.2.13. Merhamet Değeri İle İlgili ile İlgili Bulgular	233
4.2.2.14. Misafirperverlik Değeri İle İlgili ile İlgili Bulgular	235
4.2.2.15. Nezaket Değeri İle İlgili ile İlgili Bulgular	236
4.2.2.16. Özgürlük Değeri İle İlgili ile İlgili Bulgular	237
4.2.2.17. Özveri Değeri İle İlgili ile İlgili Bulgular	239
4.2.2.18. Sabır Değeri İle İlgili ile İlgili Bulgular	241
4.2.2.19. Sağlıklı Olmaya Önem Verme Değeri ile İlgili Bulgular	243
4.2.2.20. Saygı Değeri ile İlgili Bulgular	243
4.2.2.21. Sevgi Değeri ile İlgili Bulgular	245
4.2.2.22. Sorumluluk Değeri ile İlgili Bulgular	267
4.2.2.23. Temizlik Değeri ile İlgili Bulgular	269
4.2.2.24. Vatanseverlik Değeri ile İlgili Bulgular	269
4.2.2.25. Yardımseverlik Değeri ile İlgili Bulgular	272
4.2.3. ESEN YAYINLARI 9. SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTABINA AİT BULGULAR	274
4.2.3.1. Adil Olma Değeri İle İlgili Bulgular	274
4.2.3.2. Aile Birliğine Önem Verme Değeri İle İlgili Bulgular	275
4.2.3.3. Bağımsızlık Değeri ile İlgili Bulgular	276
4.2.3.4. Barış Değeri ile İlgili Bulgular	277
4.2.3.5. Bilimsellik Değeri ile İlgili Bulgular	279
4.2.3.6. Çalışkanlık Değeri ile İlgili Bulgular	284
4.2.3.7. Dayanışma Değeri ile İlgili Bulgular	289

4.2.3.8. Duyarlılık Değeri ile İlgili Bulgular	291
4.2.3.9. Dürüstlük Değeri ile İlgili Bulgular	299
4.2.3.10. Estetik Değeri ile İlgili Bulgular	300
4.2.3.11. Güvenilirlik Değeri ile İlgili Bulgular	313
4.2.3.12. Hoşgörü Değeri ile İlgili Bulgular	314
4.2.3.13. Merhamet Değeri ile İlgili Bulgular	315
4.2.3.14. Misafirperverlik Değeri ile İlgili Bulgular	318
4.2.3.15. Nezaket Değeri ile İlgili Bulgular	319
4.2.3.16. Özgürlük Değeri ile İlgili Bulgular	321
4.2.3.17. Özveri Değeri ile İlgili Bulgular	323
4.2.3.18. Sabır Değeri ile İlgili Bulgular	328
4.2.3.19. Sağlıklı Olmaya Önem Verme Değeri ile İlgili Bulgular	330
4.2.3.20. Saygı Değeri ile İlgili Bulgular	330
4.2.3.21. Sevgi Değeri ile İlgili Bulgular	331
4.2.3.22. Sorumluluk Değeri ile İlgili Bulgular	355
4.2.3.23. Temizlik Değeri ile İlgili Bulgular	357
4.2.3.24. Vatanseverlik Değeri ile İlgili Bulgular	358
4.2.3.25. Yardımseverlik Değeri ile İlgili Bulgular	365
4.3.9.SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTAPLARINA AİT YORUMLAR.....	369
4.4.9.SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTAPLARINDA İŞLENEN DEĞERLERİN FREKANS VE YÜZDELERİNE AİT BULGU VE YORUMLAR...	378
V. BÖLÜM	383
SONUÇ VE ÖNERİLER	383
5.1.SONUÇ	383
5.2.ÖNERİLER	385
KAYNAKÇA.....	387
EKLER	397
EK-1: TEMEL DEĞERLERİ BELİRLEMeye YÖNELİK DEĞERLENDİRME FORMU	397
EK-2: DEĞER LİSTESİ	398
EK-3: DEĞERLER İNCELEME FORMU.....	399

KISALTMALAR CETVELİ

MEB:	Millî Eğitim Bakanlığı
TTKB:	Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı
BTS:	Büyük Türkçe Sözlük
Yay. :	Yayımları /Yayıncılık/Yayınevi
C:	Cilt
s. :	Sayfa
vb.:	Ve benzeri/ve benzerleri
vd.:	Ve diğerleri
F/f:	Frekans
bk.:	Bakınız
çev.:	Çeviren
akt.:	Aktaran

TABLolar VE GRAFİKLER LİSTESİ

Tablo 2.1. Rokeach Değer Sınıflaması	21
Tablo 2.2. Schwartz Değer Sınıflaması	23
Tablo 2.3. Din Kùltürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programında Değerler	57
Tablo 3.1. Öğretmenlerin Değer Sıralamasının Frekans ve Yüzde Tablosu	69
Tablo 4.1. 9. Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitaplarında İşlenen Değerlerin Frekans ve Yüzde Tablosu	379
Grafik 4.1. MEB Yay. Ders Kitabında Değerlerin Ayrıntılı Dağılımı	381
Grafik 4.2. Bilge Ders Kitapları Yay. Ders Kitabında Değerlerin Ayrıntılı Dağılımı	382
Grafik 4.3. Esen Yay. Kitabında Değerlerin Ayrıntılı Dağılımı	383

I.BÖLÜM

GİRİŞ

Eğitim, formal ve informal olarak insan yaşamında önemli bir yeri olan davranış değiştirme sürecidir. Davranışların istenilen doğrultuda değiştirilebilmesinde, sistemli bir yapıya sahip olan formal eğitimin payı oldukça büyüktür. Bu anlamda, bireyi yaşadığı toplumun bir parçası hâline getirme ve faydalı kılmayı ilke edinmiş formal eğitim, davranışları şekillendirilmede çeşitli disiplinlerden yararlanmaktadır. Bunlardan en önemlileri, şüphesiz sosyal bilimlerdir. Sosyal bilimler, toplumsal olay ve varlıkların doğuş, işleyiş ve yok oluşlarındaki mekanizmaları, ilkeleri ve düzenlilikleri bulmaya çalışır. Toplumsal olay ve varlıklar insanların bir araya gelmeleriyle ortaya çıkar. Sosyal bilimlerin konusu böylece, bir arada yaşayan insanlar olmaktadır (Kongar, 1995:26).

Edebiyat eğitiminin, bütün sosyal bilimler içinde çok özel bir yeri vardır. Edebiyat dersi; kuramsal bilgilerin öğretildiği bir alan değil, her insanın duyu ve düşüncelerini geliştirme fırsatı bulduğu uzun eğitim sürecidir. Duygu, düşünce ve hayalleri dil aracılığıyla biçimlendiren edebiyat, bu özelliğiyle ait olduğu toplumun değerlerinin bir sembolü olarak da nitelendirilebilir. Nitekim, değerler sosyolojik anlamda bir sosyal grubun veya toplumun çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen; onların ortak duyu, düşünce amaç ve menfaatini yansıtan genelleştirilmiş temel ahlakî ilke ve inançlar olarak tanımlanmıştır (Erjem ve Kızılçelik, 1994:99).

Değer eğitiminde; büyük öneme sahip olan edebiyat dersinin, diğer disiplinlerden farkı, değer aktarımını gerçekleştirirken estetik hassasiyetini koruması ve sürdürmesidir. Şüphesiz bu hassasiyet, değer eğitimine farklı bir boyut kazandırmaktadır. Edebî metinlerin incelik ve derinliklerine inilerek ortaya çıkarılan değerler, estetik zevke hitap ederek daha özgür tercihlere imkân vermekte ve böylece öğrencilerin kendi değerler sistemini oluşturmasını desteklemektedir.

Araştırmamız; 9. Sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarındaki temel değerleri ortaya koyarak edebiyatın değer eğitimindeki yerine ışık tutacaktır.

1.1.PROBLEM DURUMU

Değerlerin insan davranışlarını etkileme, toplumsal ilişkileri düzenleme ve toplum kalkınmasını sağlama gibi birçok işlevi vardır (Akbaş,2009:404). Değerler, doğuştan getirilmeyip eğitim yoluyla kazanılır ve kuşaktan kuşağa aktararak varlıklarını sürdürebilir.

“Eğitimin amacı, bireyin kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik yönde davranış değişikliği meydana getirmektir.” (Ertürk, 1986:12) Davranışlar ise bireylerin benimsemiş olduğu değerler doğrultusunda değiştirilebilir. Eğitimin hedefine ulaşması için değer eğitimiyle işe başlanmalıdır. Nitekim değerlerin ve değer eğitiminin oldukça önem kazandığı günümüzde Millî eğitimimiz bu konudan uzak kalmamıştır. Millî eğitimin genel amaçlarında; yetiştirilmek istenen insan tipinin özellikleri şeklinde karşımıza çıkan değerler, öğretim programlarına açıkça belirtilmek ya da derslerin genel amaçlarına yansıtılmak sûretiyle eğitim sürecine dâhil edilmiştir. Ayrıca, ders kitaplarının değer eğitimine katkı getirecek şekilde düzenlenmesi de oldukça önemsenmiştir. Bunu sağlamak amacıyla, ders kitaplarında olması gereken özellikler ve metin seçiminde dikkat edilmesi gereken hususlar öğretim programları ve kılavuzlarında yerini bulmuştur.

Türk Edebiyatı, değer eğitiminde ön plana çıkan dersler arasındadır. Genel amaçlarında belirtildiği gibi değerler edebî metinlerde zenginleşerek varlıklarını sürdürmektedir. Türk Edebiyatı dersinde, değer eğitimi verilirken edebî metinlerin taşıdığı estetik değerden faydalanılmaktadır. Bozkurt, (1995:48) estetik değer taşıyan nesnelerin yalnızca duyulara hoş geldiği için değil, bir anlam içerdiği, bir değer taşıdığı için insanı ilgilendirdiğini belirtmiştir.

Türk Edebiyatı dersinin ve ders kitaplarının, temel değerler yönünden nasıl bir görünüm arz ettiğinin ortaya koyulması, bu araştırmada bir problem olarak önemli görülmüştür.

1.1.1. Alt Problemler

1. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *adil olma* değerine ne kadar yer verilmiştir?

2. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *aile birliğine önem verme* değerine ne kadar yer verilmiştir?

3. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *bağımsızlık* değerine ne kadar yer verilmiştir?

4. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *barış* değerine ne kadar yer verilmiştir?

5. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *bilimsellik* değerine ne kadar yer verilmiştir?

6. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *çalışkanlık* değerine ne kadar yer verilmiştir?

7. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *dayanışma* değerine ne kadar yer verilmiştir?

8. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *duyarlılık* değerine ne kadar yer verilmiştir?

9. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *dürüstlük* değerine ne kadar yer verilmiştir?

10. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *estetik* değerine ne kadar yer verilmiştir?

11. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *güvenilirlik* değerine ne kadar yer verilmiştir?

12. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *hoşgörü* değerine ne kadar yer verilmiştir?

13. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *merhamet* değerine ne kadar yer verilmiştir?

14. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *misafirperverlik* değerine ne kadar yer verilmiştir?

15. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *nezaket* değerine ne kadar yer verilmiştir?

16. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *özgürlük* değerine ne kadar yer verilmiştir?

17. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *özveri* değerine ne kadar yer verilmiştir?

18. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *sabır* değerine ne kadar yer verilmiştir?

19. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *sağlıklı olmaya önem verme* değerine ne kadar yer verilmiştir?

20. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *saygı* değerine ne kadar yer verilmiştir?

21. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *sevgi* değerine ne kadar yer verilmiştir?

22. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *sorumluluk* değerine ne kadar yer verilmiştir?

23. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *temizlik* değerine ne kadar yer verilmiştir?

24. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *vatanseverlik* değerine ne kadar yer verilmiştir?

25. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında, *yardıms severlik* değerine ne kadar yer verilmiştir?

26. 2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında yer alan edebî metinler yoluyla temel değerler öğretilbilir mi?

1.2.PROBLEM CÜMLESİ

2005 Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. Sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında yer alan temel değerler nelerdir, Türk Edebiyatı ders kitapları aracılığıyla değer öğretimi yapılabilir mi?

1.3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı; Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının kararıyla 2005 yılında kabul edilen Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanmış olan 9. Sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarındaki değişik metin türleri içerisinde yer alan; adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, duyarlılık, dayanışma, dürüstlük, estetik, güvenilirlik, hoşgörü, özgürlük, saygı, sabır, sevgi, merhamet, misafirperverlik, nezaket, özveri, sağlıklı olmaya önem verme sorumluluk, temizlik, yardımseverlik ve vatanseverlik, değerlerini tespit ederek, Türk edebiyatının değer eğitimindeki yerini ortaya koymaktır.

1.4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Değer; bir toplum, bir inanç, bir ideoloji içinde veya insanlar arasında kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşatılmakta olan toplumsal, insani, ideolojik veya ilahî kaynaklı her türlü duyuş, düşünüş, davranış, kural ya da kıymetler olarak tanımlanmaktadır (Çelikkaya, 1996:168).

Toplumların kıymet ve kudreti, sahip olduğu değerlerle ölçülür. Toplumsal dinamizmi korumak ve geliştirmek eğitimin en önemli görevleri arasındadır. Bunun yerine getirilmesi için özellikle topluma egemen olmuş temel değerlerin benimsetilmesi büyük önem arz etmektedir.

Gerek savaşlar ve ideolojiler; gerekse bilim ve teknolojiye hızlı değişim ve bu değişimlerin yarattığı olumsuzlukların; kişilerin sevgi, saygı, itimat, güvenlik ve hoşgörüsünü azalttığı 20. yy.'da değer öğretimi, eğitim programlarının uygulandığı yerler olarak okullarda ve bu programlara uygun hazırlanan ders kitaplarında sistemli bir şekilde ele alınmalıdır. Çünkü bir ülkenin eğitim sistemi, o ülkenin önem verdiği ve eğitim sistemine de yansımış olan değerlerle başlar (Doğan, 1997:18).

Günümüz dünyası çok hızlı bir değişim ve dönüşüm süreci içerisine girmiş, yaşanan gelişmeler değerleri daha da önemli hâle getirmiştir. Bu süreçte, yarınımızın sağlıklı toplumunu oluşturacak gençlere verilecek eğitimin, değerlerden soyutlanmış olması düşünülemez.

Değer eğitiminde; farklı yaklaşımlar benimsenerek, çeşitli yöntemler öne sürülmüştür. Bunlar, insan ve toplum hayatında oldukça önemli bir yeri olan değer eğitiminin gelişigüzel gerçekleştirilemeyeceği düşüncesinin ürünüdür. Değer eğitiminde; bilinçli bir yol takip etmek, bu süreci şüphesiz daha etkili hâle getirecektir. Araştırmamız, değer eğitiminde Türk Edebiyatı dersinin önemini belirterek, Türk Edebiyatı ders kitaplarının değer eğitime önemli katkıları olduğunu ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Ergenlik dönemi, sosyal davranışların geliştiği ve toplumsal sorumlulukların büyük ölçüde kazanılmaya başlandığı bir gelişim dönemidir. Ortaöğretime rastlayan bu dönemde, yaşanan değişim ve gelişimler değer eğitimini daha da önemli hâle getirmiştir. Bu dönemde, toplumsal olaylara ilgi artar, uygun bir dünya görüşü ve kişisel değer yargıları oluşturulmaya başlanır. Ayrıca, özgürlük alanı da genişler. Bu yüzden, öğrencinin duyuşsal yapısını etkileyen değerlerin benimsetilmesinde özgürlüğü kısıtlayıcı yöntemlerden kesinlikle kaçınılmalıdır. Türk Edebiyatı dersinde değerler, öğrencinin karşısına ezberlemesi gereken bir bilgi olarak çıkarılmayıp edebî metinler aracılığıyla öğrencilere sunulmaktadır. Metnin yorumundan ve verdiği mesajdan hareketle ortaya çıkarılan değerlerin, öğrenciye benimsetilmesinin daha etkili bir yöntem olduğu düşünülmektedir. 9. Sınıf Türk Edebiyatı öğretim programında yer alan ünitelerin; metin inceleme yöntemlerine göre işlenmesinin öngörülmesi, değerlerin ortaya çıkarılmasını daha da kolaylaştırmaktadır.

Araştırmamızda, temel değerleri tespit ettiğimiz 9. Sınıf Türk Edebiyatı ders kitapları öğretim programının yapısına uygun olarak dört üniteden oluşmuştur. Bunlar: Güzel Sanatlar ve Edebiyat, Coşku ve Heyecanı Dile Getiren Metinler, Olay Çevresinde Oluşan Edebî Metinler ve Öğretici Metinlerdir. Bu ünitelerden her biri, değer eğitime farklı şekillerde katkı sağlamaktadır.

“Güzel Sanatlar ve Edebiyat” ünitesinde sanatın insan hayatındaki, edebiyatın ise güzel sanatlardaki yerinin kavratılması hedeflenmiştir.

Edebiyat sanatçısı ortaya koyduğu değerler manzumesi ile bir yandan faydacı olurken diğer yandan da güzelliği temel almaktadır. Sanatın, ruh dünyasındaki gerilimi giderdiği, huzura kavuşturduğu ve sağladığı boşalma ile estetik haz verdiği belirtilir. Böylece; sanat insanı insan eden şey olarak tanımlanır ve bireyin, sanat eseri aracılığıyla başkalarının dünyasını da paylaştığı ve böylece kendisini zenginleştirdiği düşünülür. Sanat eseri, yer verdiği sentezcilikle yeni yaratmalara konu olduğu gibi, uyandırdığı merak ve hayalle de yeni değerler oluşturmaya teşvik edicidir. Sanat; yol gösterici özelliğiyle insanlara görmeyi, fark etmeyi, nüfuz etmeyi ve incelemeyi öğretir. Bu sayede kendini aşan insan mutlak değere yönelerek zevk, haz, mutluluk ve iyimserlik duygularına ulaşır. İnsanı hayata hazırlayan eğitimin, edebiyat eserindeki bu özelliklerden yararlanması da son derece doğaldır (Cemiloğlu, 2003:19-20).

Coşku ve heyecanı anlatmaya bağlı metin türü olan şiir, estetik yapısı ve duyguları harekete geçirme gücü sayesinde diğer edebî türlere göre daha etkileyici bir özelliğe sahiptir.

Edebiyat derslerinde, şiir yorumlamayı öğrenen öğrenciler hayata ve insanlara karşı daha duyarlı olmayı da öğreneceklerdir. Türk toplumunun temel değer yargılarının öğrenciye kazandırılması, Türk Dili ve Edebiyatı dersinin genel amaçları arasında yer almaktadır. İşte bu temel değerler; edebiyat sanatıyla, özellikle de şiirlerle ortak birer duygu hâline dönüştürülebildiği için edebiyat derslerinde şiir metinlerine daha çok yer verilmektedir (Cemiloğlu, 2003:85).

Öğretici metinlerde ileri sürülen düşünceler, değer yargılarına dayanır. Şiirle estetik bakış açısı kazanarak duygularını olgunlaştırılmış olan öğrencinin, düşünce yapısının olgunlaştırılmasında da öğretici metinlerden faydalanılmaktadır. Öğretici metinler; düşünce gelişimine katkı sağlayarak, hayat görüşü oluşturmada ve olaylar karşısında hangi değer yargılarına uygun davranılacağı hususunda bize yardımcı olur.

Sosyal bir varlık olan insanın, toplumsallaşmaya ihtiyacı vardır. Bu süreçte, bireyin toplum tarafından kabul gören davranış örüntülerini benimsemesi, toplum tarafından kendisine verilen rollere uygun davranması gerekir. Bireyin bu özelliklere sahip olabilmesi için, toplumun mevcut değerlerinin bireye eğitim yoluyla benimsetilmesi ve davranışlarının bu doğrultuda şekillendirilmesi gerekir. Bu durum, bireyin toplumsallaşma sürecinde gerekli olduğu kadar toplumun devamlılığı için de

kaçınılmazdır. Bütün bunların gerçekleştirilebilmesi için, toplumun ortak hissiyatını yansıtan dilin, etkin şekilde kullanılması bir zorunluluktur. Türk Edebiyatı dersinde; Türk dilinin inceliklerini öğrenirken aynı zamanda kültürü ile de tanışan öğrencinin, değerleri öğrenmesi ve içselleştirmesi değer eğitimi açısından büyük önem arz etmektedir.

Millî eğitimin genel amaçlarında yer alan değer eğitimi, okullarımızda doğrudan gerçekleştiren herhangi bir program uygulanmamaktadır. Hem ahlak eğitimi, hem de dil eğitimi yapabilmek öğrencinin bu çerçevede kişiliğini ve becerilerini zenginleştirebilmek için onun karşısına hiç şüphesiz dil dokusu çok sağlam, kalıcı moral değerleri işleyen ve üstelik estetik haz da veren edebiyat eserlerini çıkarmak şarttır (Cemiloğlu, 2003:28).

Araştırmamız, Türk Millî Eğitiminin genel amaçları doğrultusunda Türk Edebiyatı ders kitaplarının değer eğitiminde nasıl bir yere sahip olduğunu göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

1.5.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Tezin kapsamını, Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının 14.07.2005 tarih ve 197 sayılı kurul kararıyla kabul edilen Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. Sınıf Türk Edebiyatı ders kitapları oluşturmaktadır.

Bu araştırma, Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nun 28.06.2006 gün ve 282 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş MEB Yay. Türk Edebiyatı 9. Sınıf ders kitabı ve 2005 yılında kabul edilen Türk Edebiyatı Öğretim Programına uygun olarak hazırlanmış Bilge Ders Kitapları Yay. ve Esen Yay. 9. Sınıf Türk Edebiyatı kitapları ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmada kullanılan “Değerler İnceleme Formu” oluşturulurken, görüşü alınan uzmanlar; Türk Edebiyatı, Tarih, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Felsefe Grubu, Psikolojik Danışma ve Rehberlik branşlarından 20 öğretmen ile sınırlandırılmıştır.

Ders kitaplarında, tespit edilen temel değerler “Değerler İnceleme Formu”nda yer alan 25 değerle sınırlandırılmıştır.

1.6.VARSAYIMLAR

1. Türk Edebiyatı ders kitaplarında yer alan edebî metinler yoluyla temel değerlerin aktarıldığı ve pekiştirildiği varsayılmaktadır.

2. Türk Edebiyatı ders kitaplarında temel değerlere farklı oranlarda yer verildiği varsayılmaktadır.

3. Araştırmada kullanılan “Değerler İnceleme Formu” nu oluşturmada, görüşü alınan uzmanların, uygulama sürecinde istekli olarak yer aldıkları varsayılmaktadır.

1.7.TANIMLAR

Değer: “Değer” sözcüğü en genel anlamda, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçüt; bir şeyin sahip olduğu kıymet; yüksek ve yararlı nitelik olarak tanımlanabilir. Türkçede karşılık olmayı dile getiren değmek kökünden türetilmiştir. Kelimeyi bir sıfat olarak kullanarak bir şeyin değerli yahut değersiz oluşundan söz edebildiğimiz gibi; bir isim olarak kullanarak doğrudan o şeyin yüklendiği kıymeti kastedebiliriz: “Değerini bilmek”, “değer biçmek”, “değer vermek” ifadelerinde olduğu gibi (Arslan ve Yaşar, 2007:8).

Değer, bir sosyal grubun veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen; onların ortak duygu, düşünce, amaç ve menfaatini yansıtan genelleştirilmiş temel ahlakî ilke veya inançlara denir (Kızılcılık, Erjem, 1994:99).

Temel Değerler: Toplumda değerlerin hepsi aynı ağırlıkta olmayıp, aralarında bir alt üstlük ilişkisi vardır. Bir kimsenin değer sıralamasının birinci veya en üst sırasında bulunan değer, onun temel değeri sayılabilir (Güngör, 2000:42).

Öğretim Programı: Belli bir öğretim basamağındaki, derslerin amaçlarını, içeriğini(konu), süresini, eğitim yaşantılarını ve değerlendirme süreçlerini kapsayan çalışmaları öğretim programı olarak tanımlayabiliriz (Güleryüz, 2001:17).

Ders Kitabı: Eğitim programlarında belirlenen amaçlar doğrultusunda, öğretim programlarındaki derslerin içeriği ile ilgili bilgileri öğrencilere sunan ve öğrenme hızlarına uygun çalışma olanağı sağlayan öğretim materyalleridir (Toprak, 1993:6).

1.8.İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde, araştırmamızı ilgilendiren konularda yapılmış çalışmalar değerlendirilecektir.

Sezer (2005), “İlköğretim I. Kademe Türkçe Ders Kitaplarında Değerlerin İncelenmesi” konulu bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmanın amacı, Türkçe ders kitaplarında yer alan değerleri tespit etmektir. Millî eğitimin genel amaçlarının değer hâline dönüştürülmesiyle oluşturulan “Değer İnceleme Formu” ile tarama yapılmıştır. Araştırmanın verileri doğrultusunda, Millî eğitimin kendi değerlerini işlemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Öztürk (1991), metafizik değerler, dünyevî değerler, sosyal değerler, özlemler ve sevgi olarak sınıflandırdığı temel değerleri çocuk klasiklerinde tespit etmeye çalışmıştır. Araştırmanın sonucunda dinî değerlerin tüm klasiklerde işlendiğine dikkat çekilmiştir. Çalışmada, ön plana çıkan değerler; sosyal değerler başlığı altında alınmış olan aile bağı ve sevgi değeridir. Benzer bir çalışmayı da Kaya (2007), Cahit Zarifoğlu’nun çocuk kitapları üzerinde gerçekleştirmiştir. Kaya, çalışmasını Öztürk’ün belirlediği temel değerler doğrultusunda gerçekleştirmiştir.

Şen (2007), Millî Eğitim Bakanlığının 2005 yılında tavsiye ettiği 100 temel eser yoluyla Türkçe eğitiminde değerlerin öğretimi üzerine bir araştırma yapmıştır. Tezin amacı, 100 temel eserde Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarıyla kazandırılmak istenen yirmi değeri tespit etmek ve Türkçe öğretiminde edebî eserler yoluyla değer eğitiminin uygunluğunu ortaya koymaktır. 29 yerli, 29 yabancı eser örneklem olarak alınmış ve yirmi değer açısından incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda kitaplarda en çok rastlanan değerlerin sırasıyla; sevgi, duyarlılık, yardımseverlik, saygı ve sorumluluk; en az işlenen değerlerin ise bağımsızlık, sağlıklı olmaya önem verme, barış, bilimsellik ve özgürlük değeri olduğu görülmüştür. Şen’ in yaptığı bu titiz çalışma kavramsal çerçeveye oluşturmada araştırmamıza ışık tutmuştur. Ayrıca Sosyal Bilgiler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin değer eğitimindeki önemini ortaya koyması temel değerleri belirlememiz hususunda bize fikir vermiştir.

Sarı (2007), demokratik değerlerin kazanımı sürecinde örtük programı değerlendirmiştir. Araştırmanın amacı, temel demokratik değerlerden eşitlik, insan

onuruna ve çevreye saygı değerlerinin kazandırılması sürecinde örtük programın işlevini ortaya koymaktır. İki okul üzerinde yürütülen çalışmada örtük programın demokratik değerlere uymayan özellikler taşıdığı tespit edilmiştir.

Güngör (2000), ahlakî değerleri temele aldığı çalışmasını değerler psikolojisi üzerine yapmıştır. Ahlakî değerleriyle diğer -sosyal, iktisadi, estetik vs.- değerler arasındaki muhtemel ilişkiler araştırılmış, her davranışın belli bir değer sahasıyla ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur.

Dilmaç (2007), Fen Lisesi öğrencileri üzerinde insani değerler eğitimi programının öğrencilerin değerlere sahip olma düzeyinde bir değişiklikler meydana getirip getirmediğinin belirlenmesi amacını taşıyan bir araştırma yapmıştır. Değer eğitimi konusunda çok önemli bir çalışma ortaya koyan Dilmaç, elde ettiği bulgular ışığında programın, ortaöğretim öğrencilerinin değer edinim düzeylerinin gelişmesinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ulusoy (2007), lise Tarih programlarında yer alan geleneksel ve demokratik değerlere yönelik öğrenci tutumları ve görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirmesini yapmıştır. Cumhuriyet'ten günümüze kadar olan Tarih programlarının amaç ve açıklamalarında yer alan değer ifadeleri bulunarak çalışma bu doğrultuda sürdürülmüştür. Araştırmanın verileri okulların demokratik değerlere, geleneksel değerlere oranla daha fazla katılım gösterdiklerini ortaya çıkarmıştır.

Akkutay (2006), lise son sınıf öğrencilerinin sosyal değerlerine bakış açısını anket yöntemiyle belirlemeye çalışmıştır. Anket soruları; ailevî değerlere bakış açıları, entelektüel değerlere bakışları, bireysel değerlere bakışları, dinsel değerlere bakışları, maddi değerlere bakışları, cinsler arasındaki ilişkiler, evlilik, çocuk konusundaki bakışları, öğrencilerin otorite konusundaki bakışları, devlet konusundaki bakışları, gelenek konusundaki bakışları, devletin kurumları ve kurumsal değerlere bakışları başlıkları altında hazırlanan sorulardan oluşturulmuştur. Araştırmanın verileri, gençlerin bireysel ve toplumsal değerlere katılımlarının yüksek düzeyde olduğunu göstermiştir.

II. BÖLÜM

KURAMSAL TEMEL

2.1. DEĞERLER

2.1.1. Değer Kavramı

İlk defa Znaniecki tarafından sosyal bilimlere kazandırılan değer kavramı, Latince “kıymetli olmak” veya “güçlü olmak” anlamlarına gelen “valere” kökünden türetilmiştir (Bilgin, 1995:83). İktisadın bir terimi olan değer; insan emeğinin ürünüyle, nesnelere, parayla ilgilidir (Özgen, 2005:6). Değer ve değerler kavramları birbirinden ayrı olup; değerler kavramıyla inanılan, arzu edilen ve davranışlar için bir ölçek olarak kullanılan olgular kastedilmektedir.

Özgüven (1994:350), değeri şu şekilde ifade etmiştir: Değer kavramı; bazen yaşam biçimleri arasındaki tercihler, bazen insanın dünyadaki yeri ile ilgili temel sayılımlar, bazen herhangi bir ihtiyacın, tutumun ya da arzunun hedefi bazen ise kültürel değer ve sosyal değer gibi oldukça farklı ve değişik şekillerde algılanmaktadır. Değer kavramı; bazen de belirli bir kültürel yaşantıyı paylaşan insanların belirli ihtiyaç, istek, tutum ve davranışlarının uygun olup olmadığının tayininde kullanılabilecek ortak ölçütler gibi düşünülmektedir. Bazı hâllerde de değer kavramı bir ahlâki kavram olarak algılanmakta bir grubun tüm bireylerinin kabul ettiği genel ahlâki inançlar olarak açıklanmaktadır. Değerler, bireyin tutumunun temel yapısını oluşturur. Değerler, bireyi belirli hedefleri çeşitli seçenekler içinden tercih etme yönünde zorlayan kararlı güdülerdir. Değerler, herhangi bir kişi, fikir ve objeye yönelik olarak neyin iyi, doğru, güzel, yararlı ve akıllıca olduğu hakkında oldukça kararlı toplumsal ölçütlerdir.

Değerler, insanların hayat görüşü ve hayat felsefelerinin tamamlayıcı parçasıdır. Kişinin hayat felsefesi, onun yaşadığı bir değerler sistemidir. Bu sistem, bireylerin amaçlarına, ideallerine, düşünce biçimine ve davranışlarına rehberlik eder (Ünal, 1981).

Değerler insan davranışlarının incelenmesinde ve açıklanmasında, bir davranış biçimini diğerine tercih etmede önemli bir yere sahiptir (Sarı, 2005:73).

Davranışlarımıza rehberlik eden değerler, hedeflerimizi yükseltmemizi sağlayarak nihai anlamda nasıl olmamız gerektiği konusunda bize yardımcı olur. Genel anlamda, yaşantımızı etkileyen değerler; yorumlayış, algılayış ve felsefemizi değiştirerek yaşam kalitemizi yükseltir.

Toplumsallaşma, toplumun mevcut değer ve normlarının bireye aşılmasıyla gerçekleşecektir. Kişinin toplumsallaşmasında dikkat edeceği değer sistemlerinin önem sırası ise Köknel'e (1995:76) göre şöyledir: Toplumun içinde bulunduğu hukuk sistemi, din, gelenek, görenek, töre, adet gibi temel kurum ve kuruluşlardır. Bu kurumların hepsi değer sistemleri içinde doğru, güzel, iyi, olumlu ve etkin davranışları ödüllendirir, aksi davranışları ise cezalandırır. Bireyin, toplumun bir üyesi olabilmesi için yaşadığı toplumun ortak davranış kalıplarını yazılı ve sözlü değerlerden yola çıkarak içselleştirmesi, kısacası o toplumun her yönüyle bir üyesi hâline gelmesi gerekir.

Toplumsal yapıyı teşkil eden temel toplumsal kurumların tümünün kendine ait değerler içerdiği de bilinmektedir. Sözgelimi, toplumun en temel kurumu olan "aile, eğitim, din" gibi toplumsal kurumların ve bu kurumların değerlerinin benimsenmesinde, yaygınlaştırılmasında, yaşatılmasında yani bir sonraki kuşağa aktarılmasında önemli roller üstlenir. Ayrıca, bilindiği gibi bir toplumda değerlerin ifade edildiği temel mekanizmalar, kişinin üstlendiği sosyal rollerdir. Bu roller de, toplumun tabakalaşma sistemi ile sosyal yapıyı oluşturan sosyal süreçlerle yakından ilişkilidir. Yine bir toplumdaki iyi-kötünün belirlenmesi, ideal düşünme ve davranma yollarının tamamı değerler tarafından oluşturulur. Böylece, toplumdaki sosyal kontrol mekanizmalarının ve ödüllendirme araçlarının değer kaynaklı oldukları görülür (Özensel, 2003 akt. Uçar, 2009:23).

Aydın'a göre (2003:122); değerler hakkında söylenenler şu şekilde özetlenebilir:

- İnanışlar içeren ve dolayısıyla da aşkınlıklar taşıyan olgulardır.
- Fertlerin yapıp ettiklerini rasyonelleştirip içselleştirmelerine imkân verir.
- Genelde ilgi gösterilen, arzu edilen şeylerdir.
- Her alanla ilgilidirler ama alanların kendine özgü değerleri vardır.
- Farklı kaynak ve içeriklere sahip olsalar da bir biçimde sosyaldir.

2.1.2. Değer Tanımları

Son yıllarda, değer kavramı; insan yaşamının temel sorunlarından biri olarak birçok tartışmanın odağında yer almıştır. Bu anlamda; sosyal bilimler başta olmak üzere, birçok araştırmaya konu olan değerler, çeşitli yönleri dikkate alınarak tanımlanmaya çalışılmıştır.

Etik biliminde kullanılan değer kavramının, aslında bir iktisat terimi olduğu bilinir. Asıl anlamı, nesnelere ekonomik kıymeti ile ilgili olan değer kavramı, ilişkilendirildiği alana göre farklı şekillerde tanımlanabilir. Çalışmamızı ilgilendiren anlamıyla değer, “Bir sosyal grubun veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen; onların ortak duygu, düşünce, amaç ve menfaatini yansıtan genelleştirilmiş temel ahlakî ilke veya inançlardır.”(Kızılcelik, Erjem, 1994: 99)

Araştırmacıların yaptıkları tanımların yanı sıra, farklı alanlarda çalışan kişiler de kendi alanını ilgilendiren boyutuyla değerın manasını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu anlamda, değerle ilgili tek bir tanım üzerinde durmaktansa birçok değer tanımına yer vermenin daha faydalı olacağı düşüncesindeyiz.

“Değer” sözcüğü en genel anlamda, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü; bir şeyin sahip olduğu kıymet; yüksek ve yararlı nitelik olarak tanımlanabilir. Türkçede karşılık olmayı dile getiren “değmek” kökünden türetilmiştir. Kelimeyi bir sıfat olarak kullanarak bir şeyin değerli yahut değersiz oluşundan söz edebildiğimiz gibi; bir isim olarak kullanarak doğrudan o şeyin yüklendiği kıymeti kastedebiliriz: “Değerini bilmek, değer biçmek, değer vermek” ifadelerinde olduğu gibi (Arslan ve Yaşar, 2007:8). Değerler, sosyolojide, bireylere, gruplara, örüntülere, hedeflere ve sosyokültürel nesnelere verilen önem üzerindeki değerlendirmelere dayanan ölçütlere göre tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda, değerın tanımlarından biri olarak şu zikredilebilir: “Özel eylemleri ve amaçları yargılamada temel bir standart sağlayan ve bir grubun üyelerinin güçlü duygusal bağlılıklarıyla oluşmuş soyut, genelleştirilmiş davranış prensipleridir.” (Theodorson & Theodorson, 1979 akt. Özensel, 2003:225)

Güngör (1993:18), “bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inanç” olarak tanımladığı değerlerin, genel tutumları temsil ettiğini ve dünyayla ilgili

algı ve duygularımızdan meydana geldiğini ifade etmektedir. Çelikkaya (1996:168) ise değeri; bir toplum, bir inanç, bir ideoloji içinde veya insanlar arasında kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşatılmakta olan toplumsal, insani, ideolojik veya ilahi kaynaklı her türlü duygu, düşünüş, davranış, kural ya da kıymetler olarak tanımlamaktadır.

Hartmann, insanın değerlerini temel alan bir düşünür olarak değeri; “bir şeyin değerli olmasının ve değerli olduğu duygusunu verebilmesinin “olanaklılığının koşulu”şeklinde tanımlamıştır (Ketenci, 1997:94). “Değerlerden sıyrılmış kutsallığını yitirmiş bir dünyada yaşamaya kimsenin katlanamayacağını” söyleyerek, dünyanın, sahip olduğumuz değerlerle anlamlandırılacağını ifade etmiştir (Akarsu, 1965: 6).

Schwartz değerleri, “belirli bir davranış ve varoluş amacının kişisel ve toplumsal olarak karşıtlarına tercih edilmesine dair, kalıcı bir inanç veya da insanların yaşamını yönlendiren, arzu edilir olanı temsil eden ve önem derecelerinde farklılıklar gözlenen sosyal psikolojik kuruntular”olarak görürken (Akt. İmamoğlu ve Aygün 1999:19-22) Kilby ise değerlerin ömür boyu sürecekle bağlılıklarımızı ürettiğini ve hatta nasıl ölmemiz gerektiğini bile söyleyebileceğini ifade etmiştir (Sarı, 2005:76).

Yukarıda yer verilen değişik tanımlar; değer, insanların değerlendirmeleri sonucu oluşturulan ve insanla anlam kazanan bir kavram olduğunu göstermektedir. Değerler, insanların ortak duygu, düşünüş ve davranışlarının ürünüdür. Bu bakımdan, insanların genel tutum ve davranışlarının değerlendirilmesinde birer ölçüt olma özelliğine de sahiptir.

2.1.3. Değerlerin Özellikleri

Değerlerin; ahlaksal, estetik, dinsel vb. olmak üzere çeşitli tiplerinin varlığından bahsetmemiz mümkündür. Ama, içeriği farklı olsa da, bütün değerler; insan ürünü olmaları, insan tarafından gerçekleştirilebilmeleri bakımından ortak bir özelliğe sahiptir (Günay, 2003:266). Değerler sayesinde, ortak inançlar ve gayeler etrafında toplumun birlik formu vardır. Bu birliğe kimse zorlanmaz. Ona katılanlar şuurla, sevgiyle ve arzularıyla katılırlar. Bu kişiler inandıkları, paylaştıkları ortak değerleri şuurlu olarak ve ortaklaşa yaşamaya, yaratmaya, yaymaya ve üstün tutmaya çalışırlar. Bu sayede değerler, genel geçerlik kazanırlar. Bu insanlar; egolarını, nefsanîyetlerini yenmiş, diğer

özneleri kendilerine tercih edebilen kimseler seviyesine yükselmişlerdir (Bolay, 2007:19).

Rokeach(1973), Kluckhohn(1951), Schwartz ve Bilsky (1987,1990)'nin tanımlarından ve açıklamalarından yola çıkarak, Aavik ve Allik (2002) değerlerin beş özelliğini şöyle sıralanmıştır: Değerler, (a) belirli durumlarda (b) tercih edilen hayat tarzı ve davranışlar hakkında, (c) seçimlerimizi veya olayları ve davranışları değerlendirmemizi yönlendiren, (d) önem sıralamasına göre derecelendirilmiş (e) görüş veya inanışlardır (Baloğlu ve Balgalmış, 2005: 22).

Değerler, davranışlara kaynaklık etme ve davranışları şekillendirme özelliğine sahiptir. Bu sayede, insan davranışları sahip olunan değerlerden yola çıkarak anlamlandırılabilir. Değerler, kendimiz de dâhil olmak üzere tüm insanları ve olayları değerlendirebilmek ve davranışlarımıza yön verebilmek için kullanabileceğimiz ölçütlerdir.

Değerler konusunda çalışmalar yapan Schwartz ve Bilsky (1987 akt. Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000:59) değerlerin özelliklerini aşağıdaki gibi belirtmişlerdir:

-Değer inançtır. Ancak tümüyle nesnel, duygulardan arındırılmış, fikir niteliği taşımazlar. Soyut ve kişiseldirler, etkinlik kazandıklarında duygularla iç içe geçerler.

-Değerler, bireyin amaçlarıyla ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (hak bilirlilik, yardım severlik) ilişkilidirler.

-Değerler, özgül eylem ve durumların üzerindedirler. Örneğin; itaatkârlık değeri, evde, işte, okulda ve tanımadığımız ilişkilerin tümünde geçerlidir.

-Değerler, davranışların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler.

-Değerler taşıdıkları öneme göre kendi aralarında sıralanırlar. Bu sıralama değer önceliklerini belirleyen bir sistem oluşturur.

-Değerler değişime açık yapılardır. Zaman içinde etkileşim ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılamak için değer önceliklerinde değişiklikler olabilir.

Değer önceliklerimiz, algı ve duygularımızdan etkilenmenin yanı sıra, toplumsal roller gereği ortaya çıkan ihtiyaçlarımızda değer önceliklerimizi değiştirebilir.

Güngör (1993:23) değerlerin özelliklerini şu şekilde belirlemiştir:

-Değerler arasında kesin bir sınır çizgisi çekmek de mümkün değildir.

-Değerler, birbirinden bağımsız düşünülemez.

-Değerler, durağan değildir. Değişkenlik özelliği vardır. Değerlerdeki değişim birdenbire değil, zaman içerisinde oluşmaktadır.

-Değerler, kalımsal değildir. Değerler, bir sonraki kuşağa sosyal rollerle öğrenilerek aktarılır.

-Değerler; aileden, yakın çevreden, yazılı ve görsel materyallerden taklit ya da model alma yolu ile öğrenilir.

-Değerler arasında da bir üstünlük ve öncelik münasebeti vardır.

Değerlerin genel özelliklerini Gökçe (1994) şu şekilde sistematize etmiştir:

-Sosyal değer, temel seçici oryantasyonun standardıdır. Yani bu bağlamda değerler bilinçli ve amaçlı davranışların genel ölçütüdür. Bu bakımdan değer, sosyal eylemde bulunan bir kişinin sosyal olarak kabullenebilen olgu ve istekleri için temel atıf görevini görmektedir.

-Değerler, kültürel olarak şekillendirilmiştir ve aynı zamanda kültür üzerinde de yönlendirici olarak etki etmektedir. Bu bakımdan değerler, belli bir kültürün gelişme süreci içinde şekil almaktadır. Bu da genel olarak sembol, moral ve estetik normlar, davranış şekilleri olarak belirginleşir. Bu açıdan değerler kültürün esasını oluşturmaktadır.

-Değerler, insanlarla özdeşleşmiştir. Yani sosyalleşme sürecinde değerler kişiler tarafından öğrenilmekte ve üstlenilmektedir. Kısaca, kişinin şahsiyet yapısına entegre olmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak değerler kişinin şahsiyetinin bir parçası olarak görülmektedir.

-Değerler, sosyal bir boyuta sahiptir. Yani değerler hem zihinsel (arzu ve eylem boyutunu belirten) hem de hissî-duygusal yönü belirten ifadelerdir (Özensel,2003: 231).

Raths ise bir şeyin değer olarak nitelendirilebilmesi için değerini yedi kritere uygun olması gerektiğini söylemiştir. Bunlar:

1. Alternatiflerden seçilmiş olma.
2. Sonuçları üzerinde iyice düşündükten sonra seçilmiş olma.
3. Özgürce seçilmiş olma.
4. Değer verilmiş ve üzerine titrenmiş olma.
5. Toplumca onaylanmış olma.
6. Davranış hâline getirme.
7. Davranışı tekrar tekrar ve tutarlıca yerine getirmiş olma(Akt.Ulusoy, 2007:34)

Değerlerle ilgili olarak yapılan açıklamalar ve tanımlardan değerlerin birçok özelliği olduğunu ortaya koymuştur. Bu özellikler aşağıdaki gibi sıralanabilir: Değerler (Quisumbing ve Leo, 2005 akt. Deveci ve Ay, 2009: 168):

- İçten bir güç olarak bireysel davranışları etkiler.
- Yaşamda ikilemde kalma durumunda karar vermeyi kolaylaştırır.
- Toplum ya da bireyler tarafından benimsenen birleştirici olgulardır.
- Bireysel algı ve gerçeğin yorumlanmasını etkiler.
- Davranışları kontrol etmeyi sağlar.
- Zaman içinde çeşitli etmenlere ve bireylere göre değişebilir.
- Kişi ya da toplumların istek ve amaçlarını temsil eder.
- Duygu yüklüdür, düşünce ve anlayışa güç verir, davranışları yönlendirir.
- İnsan kişiliğinin ahlâki, sosyo-ekonomik, entelektüel, politik, fiziksel, estetik, dinsel gibi çeşitli boyutlarını içerir.

2.1.4. Değerlerin Sınıflandırılması

Literatürde değerlerin değişik şekillerde sınıflandırıldığı görülür. Değerler, kişisel ve sosyal değerler; ulusal ve evrensel değerler; amaç ve araç değerler; millî ve manevî değerler olarak sınıflandırıldığı gibi ve daha pek çok şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Değerler, tutum ve inançlar gibi üç boyutlu ele alınmaktadır. Bunlar, bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor boyutlardır. Değerlerin bilişsel yönü, değerlerin farkına varmayı ve kavrayarak nerede kullanılacağını bilmeyi, duyuşsal boyutu ise iyi kötü, olumlu olumsuz gibi yargılar ve duygusal tepkileri, psiko-motor boyut ise bilişsel ve

duyuşsal yönden meydana gelen öğrenmelerin davranışlara yn vermesini kapsamaktadır. Değerler, ocuklukta başlayıp yaşa bağlı olarak artmakta ve öğrenme sonucu oluşmaktadır. Bireysel olarak değerler standart, güdü, karar verme ve davranış yaptırımı olarak, toplum içinde ise siyasi ve ideolojik tercihlerde, toplumsal yargılamalarda, gruba uyumda kullanılmaktadır (Akbaş, 2004: 20-22).

Değerlerle ilgili ilk sınıflandırmayı, Spranger yapmıştır. Spranger, değerleri estetik, teorik(bilimsel), ekonomik, siyasi, sosyal ve din değerler olmak üzere altı grupta sınıflandırmış, Allport, Vernon ve Lindzey ondan ilham alarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir (Güngör, 2000:84). Rokeach, ise değerleri yaptığı çalışmalar sonucunda amaç ve araç değerler olarak ikiye ayırmıştır (Bilgin, 1995: 84).

Cohen, geliştirdiği kategorizasyonda değeri; içsel, dışsal, ahlak, kişisel ve bilgiye dayalı değerler şeklinde ele almıştır (Akt. Akbaba ve Altun, 2003:8).

Değerler, temel ve aracı değerler olarak sınıflandırdığı gibi, ayrıca kendi aralarında bazı hususiyetlerine göre sınıflandırılabilirler. Temel değerler, şahsi ve sosyal değerler olarak ikiye ayrılırlar. Temel değerleri sınıflandırmada esas; değerlerin şahsa dönük veya topluma dönük olması ya da şahsa özgü veya şahsılar arası olmasıdır. Mesela i huzur, selamet gibi değerler şahsa zgyken, barış içinde bir dünya, kardeşlik gibi nihai durumlar şahsılar arası bir nitelik taşırlar (şirin, 1983:4).

Sosyal değerler, toplumun tabakalaşma sistemine olduğu kadar davranış örüntülerine, sosyal rollere ve sosyal süreçlere de yakından bağlıdır. Değerler bu bağlamda  bakış açısından sınırlandırılabilirler: (i) Değerler zorlayıcılık değerlerine göre sınıflandırılabilirler. Böylece değerler, sosyal kişileri etkileme derecelerine göre düzenlenmiş olurlar. (ii) Sosyal değerler süreklilik gösteren ortaklaşa işlevler temelinde de düzenlenebilirler. (iii) Değerlerin en anlamlı sınıflandırılması, değerlerin kurumsal işlevlerine göre sınıflandırılmasıdır. Genellikle değerleri din, siyasal, ekonomik vs. açıdan ayırırız. Nitekim Allport ve Vernon (1931), çalışmalarında değerleri; bilimsel, ekonomik, siyas, sosyal ve din olmak üzere kategorize etmişlerdir (Fichter,1990 akt. Uçar, 2009: 38).

Değerler, ayrıca grup ölçekli değerler ve bireysel değerler olarak da tasnif edilebilir. Buna göre grup ölçekli değerler, grup yapısının bir parçasıdır. Grup

içerisindeki kurallar ve normlar grubun değerlerini teşkil ederler. Genel olarak, paylaşılan değerler grup dinamiğinin özünü oluştururlar ve grubun içsel bağlaşımlarını kuvvetlendirirler (Özensel, 2003 akt. Dilmaç, 2007:24).

Ülken (1967:244), değerleri içkin değerler (teknik, sanat, fikir); aşkın değerler (ahlak, din) ve normatif değerler (dil, hukuk, iktisat) olarak üçe ayırırken; Güngör (2000: 85), klasik değer sınıflandırması olarak gördüğü altı gruba (estetik, teorik, iktisadi, siyasi, sosyal ve dinî değerler) ahlâkî değer boyutunu da eklemiştir.

Kuçuradi (1998:10-11), davranış şekillerine ve birer kavram olarak görülen değerlere farklı toplumlarda ve çağlarda farklı değerler biçildiğini ifade etmektedir. Aynı değere bazen iyi, bazen de kötü denildiğini belirtmektedir.

Değerlerin neler olduğu konusunda yapılan araştırmaların yanı sıra, bunların nasıl sınıflandırılabilirliği üzerine de daha pek çok araştırma yapılmıştır. İnsan yaşamıyla iç içe olan değerlerin, birbirinden kesin çizgilerle ayrılması çok da mümkün görünmemektedir.

Bu aşamada, yapılan sınıflandırmalardan en çok bilinen ve kabul edilen Rokeach, Spranger ve Schwartz sınıflandırmaları ele alınacaktır.

2.1.4.1. Rokeach Değer Sınıflandırması

Değerleri, sosyal boyutta ele alan ve onu bu çerçevede tutum ve davranışlarla irtibatlandırılan asıl düşünür, M. Rokeach olmuştur (Uçar, 2009:52). Rokeach, değerler üzerindeki çalışmaları sonucunda, değerleri amaç ve araç değerler olarak ikiye ayırmıştır. Amaç değerler, yaşamın temel amaçlarını (Rahat bir yaşam, mutluluk, eşitlik, ulusal güvenlik vb.); araç değerler ise bu amaçlara ulaşmada kullanılacak davranış tarzlarını (Hırslı, neşeli, bağımsız, sevecen vb.) kapsar (Bilgin, 1995:84). Rokeach'un sınıflandırmasının her iki değer grubunda da 18'er tane değer bulunmaktadır. Bunların ilki araçsal değerler, ikincisi amaçsal değerlerdir (Ünal ve Erciş, 2006:28).

Rokeach, amaçsal ve araçsal değerler arasındaki ilişkiyi “değerler sistemi” olarak isimlendirmiştir (Odabaşı, 2002:213). Yani bireyin herhangi bir değerindeki yükselme ya da düşüş diğer değerini de etkileyecektir. Rokeach'a göre, insan

davranışları bu iki değer grubunun bir birleşiminden oluşur. Amaç değer olarak adlandırıldığı temel değerler arzu edilen değerleri ifade ederken; araç değerler bu amaç değerlere ulaşmada işlev görür.

Schwartz, Rokeach'un 1973 yılında yaptığı bu ikili değer sınıflaması üzerinde çalışarak 10 temel değer grubu ve bunların içinde yer alan 56 değer ortaya koymuştur. Bu araştırma, dünyada geniş çapta uygulanmış ve her kültüre göre ortaya çıkan değerler ortaya konulmuştur (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000:61).

Tablo 2.1: Rokeach Değer Sınıflaması

Amaç Değerler	Araç Değerler
Aile Güvenliği	Bağımsız Olma
Barış İçinde Bir Dünya	Bağışlayıcı
Başarılı Olma	Cesaretli
Bilgelik	Dürüst
Dinî Olgunluk	Entelektüel
Eşitlik	Geniş Görüşlü
Gerçek Dostluk	Hırslı
Güzellikler Dünyası	İtaatkâr
Heyecan Verici Bir Dünya	Kendini Kontrol Eden
İç Huzur	Kibar
Kendine Saygı	Kendine Hâkim
Mutluluk	Mantıklı
Gerçek Dostluk	Neşeli
Özgürlük	Sevecen
Rahat Bir Yaşam	Sorumluluk Sahibi
Sosyal Kabul	Temiz
Ulusal Güvenlik	Yardımsever
Zevk	Yaratıcı Olma

2.1.4.2. Schwartz Değer Sınıflaması

Schwartz ise değerleri; bireysel ve kültürel olmak üzere, iki düzeyde incelemiştir. Bireysel düzeydeki incelemelerde değerler, kişilerin yaşamlarını yönlendirmedeki önemlerine göre ele alınırlar. Değerlerin, kültürel düzeyde incelenmesindeki amaç ise, toplumun genelinde paylaşılan ve toplumsal normlara dayanan soyut fikirlere ilişkin bilgi üretmektir. Kültürel düzeydeki inceleme birimi, kültürel grubun (ulus, etnik grup) kendisidir. Bu iki düzey arasındaki ayırımın nedeni ise, bireysel düzeyde kişiyi yönlendiren değerler arasındaki güdüsel ilişkilerin kültürel düzeyde aynı özellikleri sergilememesi olasılığının bulunmasıdır (Akt. Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 60-61).

Değerler, bilinçli hedefler boyutuyla, grup ve bireylerin baş etmek zorunda olduğu üç hususu yansıtır: Biyolojik organizmalar olarak bireylerin ihtiyaçları; koordine edilmiş sosyal ilişkilerin gereklilikleri; grupların yaşamı ve sağlıklı fonksiyonları için gerekli hususlar. Schwartz'ın on esas grupta topladığı temel değerler, bu üç evrensel unsurdan ortaya çıkmıştır. Schwartz tarafından ilk defa ortaya konulan bu özellikler, bireylerin sahip oldukları değerlerden hareketle bir grup veya topluluk hakkında genel bir değerlendirme yapma imkânı sağlamaktadır. Bireylerin sahip oldukları kişisel değerlerde, bu üç hususa verdikleri önem etkili olmaktadır. Bireyin biyolojik ihtiyaçları, sosyal ilişkileri ve grup fonksiyonlarının etkisine bağımlılıkları belirleyici unsur olarak öne çıkar (Sığı ve diğerleri, 2009:172).

Schwartz'ın değer sınıflandırmasındaki temel varsayıma göre, değerlerini birbirlerinden ayıran en önemli özellik, ifade ettikleri güdüsel amaç tipidir. Dolayısıyla, tüm kültürlerde rastlanma olasılığı en yüksek olan değerler, insan doğasının evrensel gerekliliklerini (biyolojik gereksinimler, uyumlu bir toplumsal etkileşim için gerekli olan koşullar gibi) bilinçli amaçlar biçiminde simgeleyen değerler olmalıdır.

Schwartz, psikoloji, felsefe ve dinsel yazından faydalanarak, on esas gruba ayırdığı değerler başlıkları altında 56 değer belirlemiştir (Tokdemir, 2007:27). Schwartz'ın değer sınıflamasını diğer çalışmalardan ayıran husus, değerleri sosyo-piskolojik açıdan incelemesidir.

Tablo 2.2: Schwartz Değer Sınıflaması

Değer Grupları	Değerler
Güç: Toplumsal konum, prestij, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim gücü ya da üstünlüktür.	Sosyal güç sahibi, otorite sahibi ve zengin olmak. Toplumdaki görüntüyü koruyabilmek ve insanlar tarafından benimsenmektir.
Başarı: Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimidir.	Başarılı, yetkin, muktedir olmak, sözü geçen biri ve zeki olmaktır.
Yaşamdan Haz Duyma: Bireysel zevk ve kişinin kendisi için keyif duyması, duyguları okşayıcı memnurluktur.	Zevk ve hayattan tat almak, keyif.
Uyarılm/ Dürtü: Heyecan, yenilik arayışı ve hayata meydan okumaktır.	Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak.
Öz Yönelim: Düşünce ve eylemde bağımsızlıktır. Yaratma ve keşfetmedir.	Yaratıcı, bağımsız, özgür ve kendine saygısı olmaktır. Merak duyabilmek ve kendi amaçlarını seçebilmektir.
Evrenselcilik: Anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek, korumaktır.	Açık fikirli ve erdemli olmak, toplumsal adalet ve eşitlikten yana olmak, dünyaya barış istemek, güzelliklerle dolu bir dünya istemek, doğayla bütünlük içinde olma, çevreyi koruma, uyum.
İyilikseverlik: Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetmesi ve geliştirmesidir.	Yardımsever olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak, gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevi bir hayat, anlamlı bir hayat, alçak gönüllü olmak.
Geleneksellik: Kültür ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılıktır.	Alçakgönüllü, dindar olmak, hayatın bana verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı bir hayat, soğukkanlı ve sakin olmak.
Uyma: Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlandırılmasıdır.	İtaatkâr olmak, anne babaya ve yaşlılara değer vermek, kibar olmak, kendini denetleyebilmek.
Güvenlik: Toplumun var olan ilişkilerinin ve kişinin kendisinin huzur ve sürekliliğidir.	Ulusal güvenliğin, toplumsal düzenin sürmesini istemek. Temiz olmak, aile güvenliğine önem vermek, iyiliğe karşılık vermek, bağlılık duygusu, sağlıklı olmak.

Kaynak: Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, (2000: 59-61)

2.1.4.3. Spranger Değer Sınıflaması

Spranger, değerleri altı temel değer grubunda toplamıştır: Estetik, teorik (veya ilmî), iktisadi, siyasi, sosyal ve dinî değerler. Bunlar, insan hayatının belli başlı varlık sahaları olduğuna göre, herkes kendi hayatında bunlara kendince bir kıymet verir veya bunlar karşısında belli bir tavır alır. Güngör, bu değer kategorilerinden bahsederken; klasik değer sıralamasına sadık kalmakla birlikte bunlara bir de ahlakî değer boyutunu eklediğini ifade eder (Güngör, 2000: 84-85).

Spranger'ın belirlediği altı temel değer grubunun açıklamaları aşağıdaki gibidir:

-Bilimsel Değer: Gerçeği araştırmaya, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünmeye önem verir. Bilimsel değerleri olan insan deneysel, eleştirici, akılcı ve entelektüeldir.

-Ekonomik Değer: Finansal amaçları ve araçları kapsar. Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemszenmesi gerektiğini belirtir.

-Estetik Değer: Deneyimler, tercihler ve kabulleri kapsar. Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey hayatını, olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür.

-Sosyal Değer: Toplumsal ve bireysel ilişkiler ve bu ilişkilerde yönelimleri kapsar. Başkalarını sevme, yardım etme ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini, insanlara sunar. Nazik ve sempatikdir, bencil değildir.

-Politik Değer: Güç, yetkinlik, liderlik vb. değerleri kapsar. Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.

-Dinî Değer: Evren hakkında genel inançlara dair değerleri kapsar. Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğruna, dünyevî hazları feda eder (Ünal,1981: 20).

Psikolojide, değer testini ilk defa kullanan Spranger, her birinde hâkim olan değerler doğrultusunda deneklerini şahsiyet tiplerine ayırmaya çalışmış ve herkesin altı değer tipinden birine girebileceğini söylemiştir (Güngör, 2000:84).

2.1.5. Değerlerin İşlevleri

İnsanın duygu, düşünce ve davranışlarının; değerlerle ilişkili olduğu pek çok araştırmacı tarafından kabul edilmiştir. Günlük yaşantımızda farkında olmayarak yaptığımız tüm değerlendirmeler; davranışlarımızı yönlendiren değerlerin ürünüdür. Bu bağlamda, değerlerin işlevlerinin neler olduğu önemli görülmektedir.

Değerler, çeşitli durumlarda, davranışa rehber olacak nitelikte standartlar sağlar. Günlük yaşamımızdaki etkilerinin yanı sıra, geleceğe dair hedeflerimizde de belirleyici olan değerler, bu yönüyle insan yaşamında önemli bir işlevi yerine getirir. Toplumu oluşturan bireylerin yaşamında yeri doldurulamaz olan değerlerin, sosyal hayatı da etkilemesi kaçınılmazdır. Ortak değerler etrafında şekillenen toplumların devamlılığı, sahip olduğu değerlerin yaşatılmasına bağlıdır. Millî ve manevî değerleri en iyi şekilde yaşatabilen devletlerin, tarih sahnesinde uzun süre kalmayı başarabilmesi, değerlerin gücünü açıkça ortaya koymaktadır.

Değerlerin toplumsal yaşam içinde önemli özellikleri ve bu özelliklere bağlı olarak yerine getirdiği çeşitli işlevleri vardır. Değerlerin genel özelliklerini Gökçe (1994), şu şekilde sistematize etmiştir:

1. Sosyal değer, temel seçici oryantasyonun standardıdır. Yani, değer(ler) bilinçli ve amaçlı davranışın genel ölçütüdür. Bu bakımdan değer, sosyal eylemde bulunan bir kişinin sosyal olarak kabullenebilen olgu ve istekleri için temel atıf noktası görevini görmektedir.

2. Değer(ler), kültürel olarak şekillendirilmiştir ve aynı zamanda kültür üzerinde de yönlendirici olarak etki etmektedir. Bu bakımdan değerler, belli bir kültürün gelişme süreci içinde şekil almaktadır. Bu da genel olarak sembol, moral ve estetik normlar, davranış şekilleri olarak belirginleşir. Bu açıdan değerler kültürün esasını oluşturmaktadır.

3. Değerler, insanlarla özdeşleşmiştir. Yani sosyalleşme sürecinde değerler kişiler tarafından öğrenilmekte ve üstlenilmektedir. Kısacası, kişinin şahsiyet yapısına entegre olmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak değerler kişinin şahsiyetinin bir parçası olarak görülmektedir.

4. Değerler, sosyal bir boyuta sahiptirler. Yani değerler hem zihinsel (arzu ve eylem boyutunu belirten) hem de hissî-duygusal yönü belirten ifadelerdir (Özensel,2003: 231).

Sosyal değerler belli sosyal sonuçlara yol açar. Bu sosyal sonuçlar literatürde sosyal değerlerin işlevleri olarak adlandırılmaktadır. Bu işlevleri Fichter de (1990) şu şekilde ifade etmektedir:

1. Değerler, kişilerin ve birlikteliklerin sosyal değerinin yargılanmasında hazır birer araç olarak kullanılır. Tabakalaşma sistemini mümkün kılar. Bireyin, çevresindekilerin gözünde nerede durduğunu bilmesine yardım eder.

2. Değerler, kişilerin dikkatini istenilir, yararlı ve önemli olarak görülen maddî kültür nesnelere üzerinde odaklar. Bu değerli nesne, her zaman birey veya grup içinde en iyi olmayabilir. Fakat o nesne için çaba gösterilmesine yol açtığı da bir gerçektir.

3. Her toplumdaki ideal düşünme ve davranma yollarına, değerler tarafından işaret edilir. Sosyal olarak kabul edilebilir davranışın âdeta şemasını çizerler. Böylece kişiler de hareket ve düşüncelerini en iyi hangi yolda gösterebileceklerini kavrayabilirler.

4. Değerler, kişilerin sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirilmesinde rehberlik ederler, ilgi yaratırlar, cesaret verirler. Böylelikle de kişilerde çeşitli rollerin gerekliliklerinin ve beklentilerinin bir takım değerli hedefler doğrultusunda işlemekte olduğunu kavramış olurlar.

5. Değerler, sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Kişileri törelere uymaya yöneltir, doğru şeyleri yapmaya yüreklendirir. Değerler, ayrıca onaylanmayan davranışları engeller, yasaklanmış örüntülerin neler olduğuna işaret eder ve sosyal ihlâllerden kaynaklanan utanma ve suçluluk duygularının kolayca anlaşılabilmesini sağlar.

6. Değerler, dayanışma araçları olarak da işlevde bulunurlar. Sosyal bilimlerin aksiyomlarından biri de, grupların yüksek düzeyde bazı değerlerin paylaşılması amacıyla buluştuğudur. Kişiler aynı değeri güden kişilere doğru çekimlenirler. Ortak

değerler sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli kılan en önemli faktörlerden biridir (Akt. Özensel, 2003:231).

Dünyada medyana gelen değişime paralel olarak değerler dünyasının değişmesi ve bu değişimin toplumsal ölçekte değer bunalımı oluşturulması kaçınılmaz bir sonuçtur. Değişen koşulların beraberinde getirdiği yaşam koşullarına uyarlanırken bazı değerler de işlevlerini yitirmektedir. Yeni değerler sisteminin oluşturulmasıyla Bu değer bunalımının üstesinden gelinebilir. Böylece meydana gelen değişim, kendi değer yargılarını da oluşturarak gelişime dönüşecektir. Aksi halde, meydana gelen değişim dönemlerinde, yeni olaylar ve olgular karşısında yeni değerler oluşturmayan veya var olan değerlerini değişen dünyaya göre düzenlemeyen toplumların yıkılışı kaçınılmazdır (Poyraz, 2006 akt. Dilmaç 2007:21).

Hızla değişen ve gelişen dünyada, değerler bazı işlevlerini kaybetmenin yanında çağa uygun olarak yeni işlevler de kazanmaya devam etmektedir.

2.2. DEĞERLERİN ÖĞRETİM SÜRECİ

Toplumların gelişimi ve devamlılığı bireylerin eğitim düzeyleriyle bağlantılıdır. Bu bağlamda; eğitim sistemleri, bireyleri istenilen düzeyde yetiştirecek şekilde düzenlenmek ve sürekli geliştirilmek zorundadır. En önemli eğitim kurumları olan okullar, bilişsel ve psiko-motor amaçlara hizmet etmekle birlikte, duyuşsal alan eğitimini sürdürmekle de görevlidir. Eğitimin temel amacını oluşturan davranışların öngörülen şekilde değiştirilmesi için duyuşsal alan eğitime ihtiyaç vardır. Duyuşsal davranışlar; ilgi, tutum, benlik algısı ve değer yargıları gibi boyutlardan oluşarak karakter gelişimini doğrudan etkilemektedir.

Duyuşsal davranış eğitimini gerçekleştirmede, uzmanlar tarafından önerilen en etkili yollardan biri de değer eğitimidir. Eğitimde, yıllarca bilişsel hedeflere odaklandıktan sonra değişen eğitim programlarında, değer kavramı üzerinde önemle durulmaya başlanmıştır. Bu durum, vatandaş yetiştirme hususunda, değer eğitiminin etkililiğinin anlaşılmasının doğal bir sonucudur. Ancak, değerlerin Türk Millî Eğitiminin ve öğretim programlarının genel amaçlarında yer almasına rağmen değer öğretimine özgü yöntemler ve hedeflerin işlevselleştirilmesine yönelik çalışmalar henüz yeterli seviyede değildir.

Öğrencilere, toplumun değer hükümlerini kavratmak ve bu doğrultuda istenilen davranışları kazandırmak için sistemli bir çalışma yürütmek gerekir. Değer eğitiminin, doğru bir şekilde sürdürülmesinin kuşkusuz eğitim ve öğretime büyük katkısı olacaktır. Bu bakımdan, araştırmamızda değer eğitimi daha sistematik hâle getiren yaklaşımlarla temel süreç ve ilkelerin ele alınması uygun bulunmuştur.

2.2.1. DEĞERLER ÖĞRETİMİNDE TEMEL SÜREÇ VE İLKELER

Çocuğu kültürleme ve eğitme süreci; aile, sokak gibi yakın ve doğal çevrede daha çok eğlendirme ve hoşça vakit geçirme amacıyla başlar, okul sıralarında sistemli ve planlı bir şekilde devam eder (Karatay, 2007:470).

Bireylerin daha fazla insani değerlerle donatılmasını amaçlayan eğitimin, bu amacına yönelik, daha etkili bir biçimde işe koşulması zorunluluk hâlini almıştır. Sosyal bir varlık olan insanın eğitiminde, bilişsel gelişim, duyuşsal gelişimden ayrı tutulamaz. Bu konuda yapılan birçok çalışma, duyuşsal gelişimle başarı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Genel amacı, insanların zihnini, kalbini ve ellerini olgunlaştırmak ve özgürleştirmek olan eğitim aracılığıyla, insanla ilgili bu üç boyut dengeli bir şekilde geliştirilmek zorundadır. Bu zorunluluk, hem toplum hem de birey açısından gereklidir. Demokratik bir toplumda yaşayan bireyin, öncelikle kendini ve giderek genişleyen bir halka hâlinde sosyal ve fiziksel çevresini tanıması, bunlar hakkında edindiği bilgileri düşünme ve karar verme sürecinde kullanması gerekir. Ayrıca; bu bireyin kendisine, sosyal ve fiziksel çevresine karşı olumlu tutumlar geliştirmesi ve toplumda kabul gören temel değerlerle donatılmış olması gerekir. Bireyin, bildiklerini ve inanıp değer verdiklerini gerçekleştirmesi, yapması gerekir. Eğitimde bu boyutlardan birinin ihmal edilmesi, hem birey hem de toplum açısından önemli sorunlara neden olabilir (Sarı, 2007:2).

Eğitim, belli bir toplumun idealine yönelik değerler sistemini bireylere iletmede önemli rol oynamaktadır (Ercan, 2001 akt. Fidan, 2009:2).Değerlerin, insan davranışlarını etkileme gücü, eğitimciler tarafından da önemsenmiştir. Üniversitelerin ve eğitim programcılarının yaptıkları pek çok araştırmanın sonuçları, değer eğitiminin

önemini ortaya koymakta ve bunun gelişigüzel yöntemlerle yapılamayacağına işaret etmektedir.

Değer eğitiminin nasıl gerçekleştirileceği konusunda, birçok fikir öne sürülmüştür. Değerlerin, öğretim programlarıyla ve çeşitli öğretim yöntemleriyle öğrenciye kazandırılmaya çalışılmasıyla doğrudan; okul yönetimi ve öğretmen davranışlarıyla kazandırılmaya çalışılmasıyla ise dolaylı pek çok yaklaşım ortaya konulmuştur. Bu sürecin doğru işlemesi için ise bazı temel ilkeler önerilmiştir.

Bailey'e göre değer eğitiminin dört genel süreci kapsamı gerekmektedir ki bunlar: akıl yürütme ve mantığı teşvik etme, empati geliştirme, özsaygı ve işbirliği geliştirmedir (Akt. Doğanay, 2006:264–266).

2.2.1.1. Akıl Yürütme ve Mantığı Teşvik Etme

Hançerlioğlu(1982); akıl yürütmeyi, bilmek için sınamak, gözlemlemek, düşünmek, olayları çözümlenmek ve sonra farklı olaylardan genellemeler yapmak ve sonuçlar çıkartmak olarak tanımlamaktadır (Dilmaç, 2007:30).

Genel anlamda; mantıklı düşünebilme veya düşünceleri belli bir amaç doğrultusunda tutarlı ve bilinçli şekilde birbirine bağlama işlemi olarak tanımlayabileceğimiz akıl yürütme davranışı, okul yıllarında büyük ölçüde kazanılmış olmalıdır. Öğrenilenlerin, çeşitli zihinsel işlemlerden geçirilerek bunlardan doğru sonuçlar çıkarılması akıl yürütmeye bağlıdır.

Değer öğretiminde; ister çocuklarda, isterse yetişkinlerde olsun öğretim yapılırken, kazandırılmak istenen değerler takdim edilir. Birey, kendisine sunulan bu değerleri, yaşama normlarına ve kişisel tercihlerine uygun olup olmadığı yönünden analiz ederek uygun olup olmadığına karar verir. Birey, kendi mantığı çerçevesine takdim edilen değerler, kendi yaşamına uygunsa öğrenmeye yönelecektir. Şayet, sunulan değerler sistemi bireyin yaşam normlarına uygun değilse bu değerler sistemini kabul etmeyecektir. Bundan dolayıdır ki, değer eğitimi, akıl yürütme sürecine odaklanılması gerekmektedir (Doğanay, 2006 akt. Dilmaç,2007:30).

Bireyin kendisine sunulan değeri, kendi değerler sistemine dâhil etmesinde yaşam ilkelerine uygunluğu önem arz eder. Bu uygunluğa karar verilmesinde ise akıl

yürütme gücünden yararlanılmaktadır. Akıl yürütme gücünü kullanarak, kendi değerler sistemini özgürce oluşturabilmiş bireylerin, karakter kazanma sürecini daha sağlıklı geçireceği kesindir.

İnsanlar; bulunduğu yer, toplum ve çevresel etkenlerden kaynaklanan bir değerler sistemine sahiptir. Bireylerin değer sistemleri, yalnızca kendi yaşam biçim ve deneyimleri ile ortaya çıkmamakta, kendi tercihleri dışında benimsemek durumunda olduğu bazı değerler de bulunmaktadır. Bunlar, genelde herkesin benimseyebileceği, karşı çıkamayacağı, tüm insanlar tarafından kabul gören ortak değerlerdir. Akıl yürütme gücünü ve mantığını etkin bir şekilde kullanmayı bilen bireyler, bu değerleri içselleştirmenin, toplumsallaşmasındaki rolünü kavrayarak herhangi bir çatışma durumu yaşamazlar.

2.2.1.2. Empati Geliştirme

İnsan, yaşamının her döneminde çevresindekilerle sürekli iletişim ve birliktelik hâlinde olmak zorundadır. Günlük yaşam, sosyal ilişkilerden bağımsız sürdürülemez. Sosyal ilişkilerin başarılı yürütülebilmesi ve bunun insan yaşamına en güzel şekilde yansıtılabilmesi, kendini ve başkalarını kabul etmek ve anlayabilmek ile mümkündür. Başkalarını anlayabilmek ise empati kurma becerisiyle bağlantılı bir durumdur.

Rogers'a göre; "Empati, bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir." (Dökmen 1995:120). Empati, insanların birbirleriyle iletişimini kolaylaştıran ve sağlamlaştıran bir beceridir.

Empatinin, kendini açma, toplumsallaşma, sosyal duyarlılık ve topluma uyum ile pozitif ilişkisi vardır. Yani diğer insanlara kişisel duygu ve düşüncelerini ifade edebilen, topluma uyumlu ve sosyal duyarlılığı yüksek olan kişiler aynı zamanda empati kurma becerisine de sahiptirler (Dökmen, 1995:150). Bu bağlamda, empati geliştiren bireylerin, toplumsal değerleri yaşam biçimine dönüştürebilmeye daha başarılı olduklarını söyleyebiliriz.

Empatik eğilim düzeyi yüksek bireylerin değerlendirmeleri, sosyal ilişkilere daha olumlu yansırken; daha düşük kişilerin değerlendirmeleri, olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Ortak değerler etrafında şekillenen toplumun bireyleri, birbirleri

tarafından anlaşılacak ister. Birbirlerinin bu isteklerine cevap verebilmeleri, olaylar karşısında aynı değerlendirmeleri yapabilmeleri ya da karşılıklı olarak içinde buldukları durumu, birbirlerinin değer yargılarından yola çıkarak anlamaya çalışmaları ile mümkündür. Bu durum, iletişim problemlerini en aza indirerek, sağlıklı bir sosyal yaşama büyük ölçüde yardımcı olacaktır. Empati, başkalarının değer yargılarını anlamayı ve bu değer yargılarına saygılı davranmayı sağlayarak, iletişimi güçlendirmektedir.

2.2.1.3. Benlik (Öz) Saygısı Geliştirme

Bireyin kendisine ilişkin değerlendirmeleri, gelişim sürecinde gerek eğitsel gerekse kişisel ve mesleki açıdan önemi yadsınamayacak sonuçlar doğuran etkenlerden biridir. Bu nedenle, öz değerlendirme ile ilişkili kavramlar araştırmacıların önemli ilgi alanlarından biri olmuştur. Bu kavramlardan biri de benliktir (Cevher ve Buluş, 2007:52). Benlik kavramı, varoluşsal anlamda bizi birbirimizden ayıran, farklı kılan, bizi biz yapan en temel yapılanım, hem felsefede hem de psikolojide “benlik” (self) terimi ile karşılığını bulmuştur (Arıcak, 1999 akt. Dilmaç 2007:31). Decay ve Kenny’e göre, benlik saygısı, motivasyonel kaynağın gücüdür. Benlik saygısı, insanın kendini değerlendirme veya kendini olumlu değerlendirme ihtiyacı üzerinde odaklanmaktadır (Akt. Balat ve Akman, 2004:176).

Benlik algısının oluşmasında, sosyal çevrenin etkisi büyüktür. Bireylerin, kendi bilgi ve becerilerini ortaya koyabilmesi, başarı duygusunu tadabilmesi, her yönden benimsenip beğenilmesi benlik saygısını büyük ölçüde artıracaktır. Kişinin kendine değer vermesi, başkalarından değer görmesi ile bağlantılıdır.

Kağıtçıbaşı (1999: 55), üç farklı benlik türünden söz etmiştir. Birincisi, birçok batı kültüründe yaygın olan ayrışık, başkalarından ayrılmış bir varlık olarak “ayrışık/bireyci benlik”; ikincisi, batı dışındaki toplulukçu kültürlerde görülen başkalarıyla iç içe girmiş, sosyal bağlamdan koparılamayan “ilişkili benlik” ve üçüncü olarak da toplulukçu kültüre sahip toplumların kentsel bölgelerinde, kuşaklar arası maddi ilişkilerin azaldığı, buna karşılık duygusal bağlılıkların kaybolmadığı aile modelinde gelişen, hem ilişkiyi eğilimi hem de özerkliği içinde barındıran “özerk-ilişkisel benlik”tir.

Kendi kültürel benliğini kazanmış kişiler, içinde buldukları toplumun değerlerine sahip çıkarak bu değerlere uygun bir yaşam sürdürmektedir. Toplumun değerlerini kazanamamış bireylerde ortaya çıkan güvensizlik hissi ise benlik saygısını büyük ölçüde düşürmekte ve sosyal ilişkilerini zayıflatmaktadır.

Benlik algısı, yaşamın her döneminden değişik şekillerde etkilenmektedir. 12–18 yaş arasında bireyler benlik bulma ve tanıma dönemini yaşar, başka bir deyişle özdeşleşme dönemini yaşar. Erikson, bu dönemde bireylerin benliğini oluşturma çabası içinde olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde James Marcia, özdeşleşme döneminde benliğin özelliklerini şöyle sıralar: a.İçseldir b.Birey tarafından yapılandırılır c.Dinamiktir d.Bireyin yeteneklerini, inançlarını ve her alandaki yaşantılarını kapsar. Marcia, ayrıca özdeşleşme statüsü adı verdiği dört basamaklı bir kuram ileri sürer. Basamaklar sıra içinde gelişir ne var ki herkes bu basamakların tümünü geliştiremeyebilir, bazı bireyler basamakların birinde takılabilir. Bunlar:

1. Dağınıklık
2. Körü körüne bağlılık
3. Askıya almak
4. Özdeşleşmenin başarılması.

Dağınıklık hariç diğerleri bu çalışmayla ilgilidir. Şimdi bu ilgili basamakları açıklayalım:

Körü körüne bağlılık: Birey, kendine daha önce öğretilen ana babanın görüş ve değerlerine körü körüne bağlıdır. İncelemeden ve kendisi bu konuda önemli bir deneyim geçirmeden, sanki kendi değerleriymiş gibi ana babanın görüş ve değerlerini sürdürür.

Askıya almak: Birey, “özdeşleşme krizi”nin tam ortalarındadır. Daha önce inandığı bütün değerleri yeniden gözden geçirir. Bu devrede birey, henüz hiçbir görüş ve değere bağlanmadığı için kendini havada hisseder.

Özdeşleşmenin başarılması: Birey değer ve görüşleri gözden geçirmiş ve kendi için en uygun bulduğu bir özdeşleşmeye kendini adanmış ve bağlamıştır (Cüceloğlu;1991 akt.Ulusoy, 2007: 32). Görüldüğü üzere, benlik algısındaki gelişim ve değişimler değer yargılarından etkilenmektedir. Benlik algısı, bir bakıma bireyin içsel değerlendirmeleri olarak görülebilir.

Bireyler, benlik gelişimleri sayesinde kazanmış oldukları ahlakî gelişim düzeyleriyle buldukları toplumun değer yargılarını edinerek, içsel yaşantısına ve çevreye uyum sağlama sürecini gerçekleştirir (Özden,1997 akt. Dilmaç 2007:33).

2.2.1.4. İşbirliği Geliştirme

İş birliğine dayalı öğrenme; öğrencilerin küçük gruplar hâlinde çalışarak ve birbirinin öğrenmesine yardım ederek öğrenmeyi gerçekleştirme süreci olarak tanımlanabilir (Açıkgöz, 2003:336).

Genel olarak işbirliğine dayalı öğretimin başlıca özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. İşbirliğine dayalı öğretimde grup tarafından belirlenen amaç, her öğrenci için önemli olarak algılanır.
2. Farklı yetenekleri, gereksinimleri ve öğrenme biçimleri olan öğrencilere göre kümeler oluşturulur ve öğrenciler bu kümelerde çalışır.
3. Öğrencinin kümesi ile birlikte, dersin amacına ulaşma beklentisi ve çabası ortak özelliklerin başında gelir.
4. Her öğrenciden, diğer öğrencilerle olumlu etkileşimde bulunması beklenir.
5. Küme içerisinde öğrenciler arasında gerekli araç-gereçler ile düşünceler paylaşılır.
6. Küme üyeleri konunun bir parçasından sorumludur ve konuyla ilgili olarak kümesine katkıda bulunur. Diğer öğrenciler ise; destek, yardım ve pekiştirmede temel kaynak olarak kabul edilir.
7. Değerlendirmelerde, küme üyelerinin küme çalışmalarına katkıları esas alınır.
8. Kümeler, başarı düzeylerine göre birbirleriyle karşılaştırılabilir. Bireysel olarak öğrencilerin birbirleriyle karşılaştırılması yapılmaz.
9. Öğretmenin ortam düzenleyici ve gerektiğinde yardımcı, destekleyici bir rolü bulunmaktadır.

Öğrenciler okuldan ayrıldıktan sonra, onların topluma etkin bir şekilde katılmaları, diğer insanlarla anlamlı ve bağımsız bir ilişki ve iletişim kurabilmeleri ve sağlıklı bir psikolojik yapıya sahip olmaları beklenir. İşbirlikli öğrenmenin; duyuşsal olgunluk, iyi sosyal ilişkiler kurma ve uyum gösterme, güçlü kişisel kimlik, diğer insanlar hakkında olumlu fikirler edinme gibi psikolojik sağlığa ve sosyal ilişkilere

olumlu yönde etkisi vardır. Bu yöntemle öğretmen, yardıma ihtiyaç duyan öğrencilerle hem kendisi ilgilenmekte hem de bu süreçte yardıma ihtiyacı olan öğrencilere arkadaşlarının yardım etmesini sağlamaktadır (Çaycı ve diğerleri, 2007:620-623).

Bireylerin birbiriyle etkileşim hâlinde olduğu ortaklaşa sürdürülen bir eğitim ortamı, davranış değiştirme sürecinin etkililiğini artırmaktadır.

2.2.2. DEĞER ÖĞRETİMİNDE YAKLAŞIMLAR

Durheim'a göre; eğitimin görevi, genç kuşağı yöntemli bir biçimde toplumsallaştırmaktır. Bununla Durkheim, çocukta, ondan gerek bir bütün olarak politik toplumla; gerekse de içinde yer aldığı özel çevreyle birlikte istemde bulunduğumuz belirli değerlerin, entelektüel ve fiziksel becerilerin gelişimini ifade eder (Akt. İnal, 1993:512).

Değer eğitimi, son yıllara kadar bilişsel hedeflerin gölgesinde kalarak çoğu zaman ihmal edilmiştir. Bu durum, gerek özgün öğretim yöntemleri bulunamamasından gerekse bu konularda ortak bir yargıya varılamamasından kaynaklanmaktadır. Ancak, son yıllarda çağa uygun olarak yapılandırılmaya çalışılan eğitim sistemlerindeki en önemli gelişmelerden biri, değer kavramına büyük ölçüde yer verilmesidir. Bireylerin; kendisinden beklenen davranışları yerine getirebilmesinde, kendisine yardımcı olacak değerlerin, eğitim yoluyla kazandırılması okulların temel hedefleri arasında yer almıştır.

Değer eğitimi, akademik anlamda yapılan eğitimden farklı bir yapı arz eder ve farklı yaklaşımlar kullanmayı gerektirir. Kullanılacak yaklaşımların, değer eğitimine elverişli olması ve kazandırılmak istenen değerlerin özümsemesine yardımcı olması çok önemlidir.

Suh ve Traiger, ahlakî davranışların öğretimine yönelik kullanılabilecek dört temel yaklaşımla ilgili şunları belirtmişlerdir:

1. Fikir aşılama: Değerleri öğretme ve istenilen davranışlar için tutarlı pekiştirme yapmak.
2. Açıklama: Öğrencilerin kendi değerlerinin farkında olmasını sağlama.
3. Ahlakî düşünce: Öğrencilerin davranışlarını/eylemlerini yürütmesi yönetmesi için ahlakî ilkeler geliştirmesine yardım etme.

4. Değerler analizi: Öğrencilerin değerlerle ilgili konuları incelemesi için dikkatli ve ayırıcı analiz geliştirmesine yardım etme (Akt. Ulusoy, 2007:1019).

Carter, değerleri ve ahlakı öğretmek için altı yaklaşıma işaret eder:

1. Öğretici: Bu yaklaşım öğretilecek belli bir değer grubu kabul eder ve öğrencilere aktarır.
2. Klasik: Tüm öğrencilere felsefe anabilim dalından seçimlik dersler sunar.
3. Yaşantısal: J.Dewey tarafından ortaya atılmıştır. İstenen ahlâki karakter için model olmak üzere bazı öğrencileri liderleri belirlenir.
4. Gelişmeye-yönelik: Yaşantısal yaklaşımın kişiselleştirilmiş bir versiyonu gibi görünür ve öğrenciye gerçek/ hâlihazır dünyada değerleri sorgulamayı getirir.
5. Gelişimsel: Piaget ve Kohlberg'in çalışmalarından türetilmiştir.
6. Meslek öncesi: Genel amacı, bir ders boyunca öğrencileri değerlerle tanıştırmaktır (Bacanlı, 2006:33).

Günümüzde meydana gelen gelişmeler, değerlerin geleneksel yöntemlerle öğretilmesi yerine öğrencilerin kendi değerlerini oluşturmasına imkân tanıyacak modern yaklaşımların kullanılmasını zorunlu hâle getirmiştir.

Nitelikli bir değer öğretimi atmosferi oluşturabilmek için, kayda değer öğretim yaklaşımları ortaya koyulmuştur. Değerler ve değerler ile ilgili literatüre baktığımızda, değerler öğretimi ile ilgili farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımlar:

1. Değerlerin Doğrudan Öğretimi Yaklaşımı
2. Değerleri Belirginleştirme Yaklaşımı
3. Değer Analiz Yaklaşımı
4. Bütüncül Yaklaşım, Kohlberg'in Adil Topluluk Okulları
5. Değerler Eğitiminde Gizilgüç: Örtük Program
6. Karakter Eğitimi (Smyth, 1996 akt. Dilmaç, 2007:34).

2.2.2.1. Değerlerin Doğrudan Öğretimi Yaklaşımı

Millî eğitimin amaçları sayılırken ahlakî, manevî değerleri benimseyen; beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere sahip kişiler yetiştirmekten bahsedilmektedir (Ekşi, 2003: 80). Belirli değerler çerçevesinde davranışlar sergileme, olgunlaşma ile de ilişkili olmakla birlikte daha

büyük ölçüde öğrenme ile ilişkilidir. Olgunlaşmanın buradaki etkisi, bireyin öğrenebilme yeterliğine ulaşması ile sınırlıdır. Asıl önemli olan ise öğrenmedir (Güngör, 2000, 24).

Doğrudan öğretim yaklaşımı, sıkça kullanılan ve yüksek düzeyde öğretmen merkezli bir yaklaşımdır. Bu öğretim yaklaşımı; anlatım, gösteriler, alıştırma-tekrar yapma, didaktik soru sorma gibi teknikleri içermektedir. Tümdengelimci bir yapıya sahip olan doğrudan öğretim stratejileri, bilginin verilmesinde etkilidir. Bu yaklaşım, tümdengelimci bir mantığa sahip olduğu için, önce kural veya genellemeler sunulur, daha sonra verilen örneklerle bu kural ve genellemeler desteklenir (Tanpınar ve Atıcı, 2002 akt. Dilmaç, 2007:34).

Doğrudan öğretim yaklaşımı, yetişkinlerin çocuklara değerleri doğrudan söyleyerek çocukların değerleri öğrenmelerinin sağlanmaya çalışıldığı bir yöntemdir. Yaklaşım uygulanırken, öncelikle kazandırılacak değer belirlenmekte ve etkinlikler aracılığıyla değer kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu yaklaşım, farkında olarak veya olmayarak çok eskiden beri en sık uygulanan değer öğretim yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır. Telkin veya değer aşılama olarak da adlandırılan bu yöntemde, öğrencilere neyin iyi neyin kötü olduğu söylenmektedir. Bu yaklaşım, tarihsel veya kurgusal ahlâki hikâyeler yoluyla yapılabilmektedir. Yaklaşımın etkili olabilmesi için davranış değiştirme yöntemi ile de uygulanabileceği belirtilmektedir. Davranış değiştirme, edimsel koşullamanın değer öğretimine uygulanmış şeklidir. Öğrenci, kazandırılmak istenen değere uygun davranış sergilediğinde ödüllendirilmektedir. Özellikle öğrencilerin velileri tarafından çokça uygulanan bu yöntemin okulda öğretmen tarafından kısıtlı ders saatlerinde uygulanmasının uygun olmadığı, bu şekilde bir değer öğretiminin etkili ve kalıcı olmadığı vurgulanmaktadır (Akbaş, 2004:71–72).

Ahlakî gelişim, zekâ ve duygu gelişimi ile ilişkilidir. Değerlerin, sadece bilgi düzeyinde kazandırılıp, tutum ve davranış boyutunun ihmal edilmesi, değer eğitiminin etkililiğini düşürmektedir.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından değer eğitimine dönük olarak önerilen yaklaşımlar da, bilgilenmenin ötesinde yorum, muhakeme, ilişkilendirmeler gibi etkinliklerle değerlerin bilgi düzeyinden bilinç düzeyine, tutum ve davranış boyutuna geçmesinin temin edilmesi önerilmektedir (MEB, 2006:55).

Sorgulama, inanma ve düşünme olmaksızın, değerlerin kabul edilmesi gerektiğine dayalı olarak işleyen bu yaklaşım hakkında öğretmen görüşlerine dayalı olarak yapılan araştırmaların sonuçları, bu yöntemin pek işlemediğini göstermektedir (Welton ve Mallan, 1999 akt. Sarı, 2007:61). Etkin katılımının göz ardı edildiği bu yaklaşımda, öğrencilerin değerleri davranışa dönüştürmesi de bir hayli güçtür.

2.2.2.2. Değerleri Belirginleştirme Yaklaşımı

Raths, tarafından ileri sürülen bu yaklaşım, öğrencilere rasyonel düşünme ve sahip oldukları duyguları gözden geçirmeleri ile kendi değerlerinin farkında olmalarını sağlamada yardımcı olur ve böylece öğrencilerin kendi değerlerini karar verme yoluyla içselleştirmeleri sağlanır (Akt. Yazıcı, 2007:508).

Bu yaklaşımın amacı, öğrencilerin mantık yürüterek kendi yaşamlarında neyi önemli gördüklerini ve değerli bulduklarını belirlemelerine yardımcı olmaktır.

Rahts, Harmin ve Simon, değerlendirme sürecini ve her biri için ölçütleri tanımlamışlardır:

1. Seçme

Ölçüt: a. Özgürce seçmek,

b. Seçenekleler arasından seçmek,

c. Her bir alternatifin doğurgularını dikkatlice düşündükten sonra seçmek,

2. Ödüllendirme

Ölçüt: d. Ödüllendirme ve koruma,

e. Onaylama,

3. Davranma

Ölçüt: f. Seçime göre davranma,

g. Tekrarlama

Kirschenbaum; değer açıklama yaklaşımı olarak da bilinen bu sürecin, dört ana adımı kapsadığını belirtmiştir. Önce, değer ve ahlâki sorunla ilgili bir konu seçilir. İkinci olarak, öğretmen veya grup lideri öğrencilerin veya katılanların o konu hakkında düşünmelerine yardım etmek için bir soru ortaya atar. Üçüncü adımda, lider her görüşün saygıya değer olduğunu temin eder, yani sınıfta psikolojik bir emniyet atmosferi yaratır (Bacanlı, 2006:37).

Bu yaklaşımda, değerler empoze edilmeden üç temel basamakta kazandırılır:

1. Seçme: Bu basamakta ilk olarak öğrencilerin değerleri özgürce seçmeleri için fırsat verilir. Mevcut seçeneklerden hareketle alternatifler oluşturulur ve her alternatifin olası sonuçları düşünülerek değerlendirme yapılır. Değerlendirme sonunda seçim yapılır.

2. Ödüllendirme: Bu basamakta öğrencinin, seçtiği değerden tatmin olması ve seçtiği değeri açıkça çevresine iletebilmesi gerekir.

3. Hareket: Bu basamakta bireyin seçtiği değere uygun davranması beklenir. Bu hareket yaşamının tümünde tutarlı bir şekilde devam edebilmelidir (Simon and Kıschenbom, 1972 akt. Akbaş, 2009:406).

Değer belirginleştirme yaklaşımıyla, öğrencilerin değerler üzerinde düşüncelerini sağlar. Böylece, öğrenciler kendi tercihlerini yapma imkânı bularak değer sistemlerini kendi kararları doğrultusunda oluşturabilir. Değer eğitiminin, tutum ve davranış değişikliği oluşturabilmesi ve kalıcılığının sağlanabilmesi için, ezber dayalı bir yaklaşım yerine özgür bir düşünce ortamında kazandırılmasına ihtiyaç vardır.

2.2.2.3. Değer Analizi Yaklaşımı

Değer analizi yaklaşımı sosyal bilimler eğitimcileri (Amerikan Sosyal Bilgiler Ulusal Kurulu) tarafından geliştirilmiş bir yaklaşımdır. Combs, bu yaklaşımın hedeflerini şu şekilde belirtmiştir:

1. Öğrencilere, bir değer nesnesini belli bir şekilde değerlendirmeyi öğretmek,
2. Öğrencilerin, söz konusu değer nesnesi hakkında en akılcı yargıya ulaşmalarına yardım etmek,
3. Öğrencilere en akılcı yargıya ulaşmayı öğretmek,
4. Öğrencilere, nasıl bazı değer nesnelere hakkında genel bir değer yargısını paylaşan bir grubun üyesi olunabileceğini öğretmek (Akt. Bacanlı, 2006:34).

Bu yaklaşımın temel amacı öğrencilere, karşılaştıkları değerlerle ilgili sorunlar hakkında karar verebilmek için bilimsel araştırma ve mantıksal düşünme sürecini kullanabilmelerine yardımcı olmaktır. Diğer bir deyişle, değer içeren soru ya da sorunları, mümkün olduğunca duyguları katmadan, akıl yürütmeye dayalı olarak inceleyerek karara varmadır. Üst düzey bilişsel süreçlerin sıklıkla kullanıldığı bu yaklaşım, öğretmenin telkin ve empozesinden çok, ilgili olgu ve kanıtları

değerlendirerek çocukların kendi kendilerine karara varmalarına dayanmaktadır (Welton ve Mallan, 1999 akt. Sarı, 2007:62).

Değer analizi yaklaşımında, değer soruları üzerinde duygusal olmadan, akılcı, mantıklı ve sistematik bir şekilde çalışılır. Bu yaklaşımda öğrenciler bir pozisyon alır, yargılar, alternatif ve muhtemel sonuçlar ortaya atar (Akbaş, 2009:407).

Değer analizi yaklaşımına göre değer öğretimindeki süreç sekiz aşamada örgütlenmektedir:

1. Değer sorununu belirleme
2. Karşılaşılan değer sorununu açıklığa kavuşturma
3. Sorun hakkında bilgi ve kanıtlar toplama
4. Bilgi ve kanıtların uygunluğunu ve doğruluğunu değerlendirme
5. Olası çözüm yollarını belirleme
6. Çözüm yollarının her birinin olası sonuçlarını belirleme ve değerlendirme
7. Seçenekler arasından birini seçme
8. Seçilen öneri doğrultusunda davranımda bulunma (Doğanay, 2006:272–274).

Günümüzde, hızla artan bilgi ve değişen değerler karşısında, değerlerin ezberlenmesi gereken birer bilgi olarak aktarılmasındansa, üst düzey zihinsel becerileri harekete geçiren bir yaklaşımla öğrencilerin kendi değer sistemlerini oluşturmasının desteklenmesine daha çok ihtiyaç vardır.

2.2.2.4. Bütüncül Yaklaşım: Kohlberg'in Adil Topluluk Okulları

Kohlberg'e göre ahlak, hak-haksızlık, doğru-yanlış, iyi-kötü konularında bilinçli yargılama ve karar vermeyi ve bu karar doğrultusunda davranışta bulunmayı kapsayan bilişsel bir yapıdır. (Kohlberg, 1968/1995 akt. Çiftçi, 2003:50).

Kohlberg; ahlak eğitiminin amacını, ahlakta üst evrelere geçişe olanak sağlamak olarak görmektedir. Böyle bir eğitim programının, belli değerleri aktarmak yerine, akıl yürütme süreçlerini harekete geçirmekle yükümlü olduğu görüşündedir. Bu eğitim, belirli bir dersin içeriği olmaktan çok tüm okulun ve eğitim sisteminin özelliği olmak zorundadır (Çileli, 1986: 114).

Ahlak gelişimi konusunda, en kapsamlı çalışmayı yapan Kohlberg, üç düzey ve altı evreden oluşan ahlakî gelişim evrelerini içeren bir teori geliştirmiştir.

Aydın (2000:56), bu düzeyleri şu şekilde açıklamıştır: Birinci düzey, gerçek anlamda herhangi bir ahlakî ölçütün bulunmadığı, benmerkezci bir dönemdir. Bu dönemde çocuk bencildir. Çevresindeki insanları kendi ihtiyaçlarını karşılamaları gereken birer araç gibi görür. İkinci düzey, yasalara uyma dönemidir. Bu dönemde ahlakî sorunlara toplumsal beklentiler, geleneksel değerler ve törel yargılar açısından yaklaşılır. Üçüncü düzey ise toplumsal ve bireysel değerlerin, evrensel ahlâk ilkeleri ile sentezlendiği bir aşamadır.

Adil Topluluk Okulları, Kohlberg'in ahlâki gelişim kuramına dayalı olarak kurulmuştur. Bu okullarda, birlikte ve düzenli olarak derslere katılan bir lisede okuyan öğrenciler, öğrenci davranışı ve kişilerarası ilişkilere odaklanmış toplantılara katılırlar. Böyle yaparak, öğrencilerin grup kimliği ve grup aidiyetinin yanı sıra ahlâki gelişimde de bir artış elde edecekleri umulur. Bu topluluk duygusu ve öğrencilerin yeterlilik duygusunun anahtarı gibi görünmektedir ve ahlakî eğitim için duyuşsal bir dürtü sağlar (Nucci and Lee, 1922 akt. Bacanlı, 2006:32).

Bireyin toplumsallaşması için, toplumun kendisinden beklediği davranışlara sahip olması gerekir. Bu davranışlar ise, toplum kurallarına uymayı gerektirir. Adil Topluluk Okullarına göre, bu uyumluluk bireyin ahlakî yargılarının sonucu olmalıdır. Değerler sistemi oluşturma sürecine, bireyi dâhil etmek ise bunu sağlamada en etkili yaklaşım olarak görülmektedir.

Bu yaklaşımın temeli, okulun katılımcı demokratik bir çevreye dönüştürülmesidir. Böylelikle, öğrenci karar verme hakkı, demokrasi ve üst düzeyde değerler hakkında ilk elden yaşantı edinebilir (Bacanlı, 2006:33).

Adil Topluluk Okullarının, değerlerin kazanımında etkili olduğu, hırsızlık ve şiddet gibi istenmeyen olaylarda azalma meydana geldiği fakat bu okullarda çocukların ahlakî düzeylerinin yükseltilemediği görülmüştür (Power, Higgins ve Kohlberg 1989, Power and Power,1992 akt. Sarı, 2007: 64).

2.2.2.5. Değerler Eğitiminde Gizilgüç: Örtük Program

Eğitim; “yeni kuşakların, toplum yaşıyışında yerlerini almak için hazırlanırken; gerekli bilgi, beceri ve anlayışlar elde etmelerine ve kişilik geliştirmelerine yardım etme etkinliği” olarak tanımlanmaktadır. Bunun sağlanmasında, okullarda sürdürülen resmî programlarını yanı sıra okul yaşamı da oldukça etkili olmaktadır (www.tdkterim.gov.tr).

Eğitim programının uygulandığı yerler olarak okullar, önemli bir toplumsallaşma aracıdır. Ancak, toplumsallaşma okullarda hem açık ve amaçlı; hem de örtük ve gizli olarak gerçekleşir. Açık ve amaçlı toplumsallaşma yazılı bir doküman olarak, resmi, açık program aracılığıyla gerçekleşir. Bu programda; hangi bilgi, değer ve becerilerin niçin, nasıl kazandırılacağı ve nasıl değerlendirileceği net bir şekilde belirtilmiştir. Ancak okullarda açıkça belirtilmeyen ve yazılı olmayan bir program daha vardır. Bu program, açıkça öğretilmeyen ama öğrenilen iletileri kapsar. Özellikle değer, inanç gibi yurttaşlığın duyuşsal boyutunun kazanımında açık programdan daha etkili rol oynar. Bu program okulun yapısal ve kültürel boyutunu oluşturur (Sarı, 2007:I). Önemli bir sosyalleşme aracı olan okullarda, öğretim programları doğrultusunda değer eğitimi yapılırken; okulun genel atmosferi, öğretmenlerin davranışları, disiplin kuralları da değer eğitime büyük ölçüde katkıda bulunur.

Tezcan, örtük programı “gizli müfredat” olarak adlandırarak, öğrencilerin günlük rutinler çerçevesinde öğrendikleri/özümstedikleri anlam, inanç ve doğruları ifade ettiğini ve gizli müfredata konu olan norm, değer ve inançların, okul ve sınıf içindeki ilişkilerde görülmesinden başka, resmî bir ortamda aktarıldığını, okullarda resmi müfredatta belirtilen bilgi ve değerlerden daha fazla şeyler öğretildiğini belirterek bu müfredatın özelliklerini şu şekilde sıralar:

1. Örgün program yanında eğer iyi düşünölmüş ve düzenlenmişse, yazılı olmayan programın da demokratik toplum idealine sağlayacağı katkı büyüktür.
2. Bloom, gizli müfredatın birçok bakımlardan açık müfredattan daha etkin olduğunu belirtir.
3. Eğitimin icra ettiği en derin ve etkili işlevlerine değindiği için hâlâ çekici bir kavramdır.
4. Gizli müfredatın bir sonucu, yabancılaşma olabilir.
5. Kurallar, rutinler ve düzenlemeler, çeşitli öğrencileri ayrılmaya, kopmalara ve takiyeye götürebilir.

6. Kavram belirsizdir. Bu da, onun geniş bir içeriğe sahip oluğundan kaynaklanmaktadır.

7. Okuldan çıkarılma, karamsarlık, kadercilik, okulsuzluğa yönelme gibi sonuçlar bakımından gizli müfredat düşüncesine tepkiler sıralanabilir.

Öğrencilerin, toplumsal yaşama uyumunu sağlamada gizli müfredat bazı durumlarda eğitim programları kadar etkili olmaktadır. Eğitimin her düzeyinde, gizli müfredatın öğrencilerin öğrenmeleri üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Ayrıca, var olan toplumsal düzenin canı gönülden kabul edilmesini aşılama eğilimindedir (Tezcan, 2003: 53-59).

Bacanlı (2006:61), açık müfredatı öğretime, gizli müfredatı ise eğitime yakın bulur ve eğitimin daha uzun süreli olduğunu söyler. Eğitimin öğretimden daha önemli olduğunu da belirterek gizli müfredatın açık müfredattan daha etkili olduğunu şu örnekle açıklar: Dersin konusu olarak insanlara saygının işlendiği bir okulda, başkalarına saygı açıkça ifade edilmiştir ve açık müfredatta belirtilmiştir. Ama gerek dersin işleniş sırasında öğretmenin otoriter tavrı, gerek ders esnasında sınıftaki bazı öğrencilerin öğretmene ve diğer öğrencilere saygısızlıkları, gerek teneffüse çıkışta öğrencilerin saygısızca birbirleriyle itişmeleri, gerek hizmetlinin öğrencilere veya idarecilerin hizmetlilere saygısız davranışları, bahçede öğrencilerin birbirine sataşmaları vb. öğrenciye insan haklarına saygı duymamayı öğretebilir.

Jackson ise, öğrencileri çok güçlü yollarla toplumsallaştıran eğitimin psikolojik yönleri üzerinde yoğunlaşmış ve örtük programla ilgili üç unsuru vurgulamıştır. Bunlar:

1. Sınıfın kalabalık doğası: Çocuklar isteklerinin geciktirilmesi, yadsınması ve sosyal açıdan önemsenmeme ile başa çıkmak zorundadır.

2. Hem öğretmene hem de diğer öğrencilere duyulması beklenen çelişkili bağımlılık.

3. Öğretmenlerin öğrenciler üzerindeki eşit olmayan güç ilişkileri (Akt.Sarı, 2007:24)

Görüldüğü üzere, örtük programın oluşturduğu değer ortamı, eğitim psikolojisi üzerinde oldukça etkilidir. Bu yüzden, öğretim programlarında kazandırılması

amaçlanan değerlerle, okul ortamındaki tüm faaliyetlerin tutarlı bir şekilde yürütülmesi sağlanmalıdır.

2.2.2.6. Karakter Eğitimi

Kanad'a göre, eğitimin amacı kişilik oluşturmaktır. Kişilik, insanlığın özelliklerini gösteren bir unsurdur. Bu doğrultuda; kişilikli birey, yüksek değerlere sahip olmak ve bu değerlere uygun görevlerde bulunmak için fedakârlıklar yapabilmekte ve toplum için zararlı olabilecek içgüdülerini dindirebilmektedir (Akt. Akbaş, 2007:81).

Bir toplumun geleceğinin iyi yetişmiş ve karakter sahibi insanlara bağlı olduğu bir gerçektir. İnsanlar iyi bir ahlakî karaktere kendiliğinden sahip olamazlar. Bundan dolayı, öğrenim çağındaki her bireyin uygun ahlakî kararlar ve davranışlar sergilemesine yardımcı olacak değerler ve becerilerle donatılması kaçınılmaz olarak okulların temel hedefleri arasındadır. Bu anlamda; karakter eğitimi, öğrencilerin sorumluluklarını taşıyabilecekleri makul seçimler yapabilmelerine imkân sağlayan bilgi, beceri ve yeteneklerinin geliştirilmesi demektir (Ekşi, 2003:81).

1990 ve sonrasında değer eğitimi yaklaşımlarının en önemlisi, karakter eğitimidir. Karakter gözlemlenebilir iyi ilişkiler geliştirmek ve iyi işler yapmakla alakalıdır. Erdem, mantıklılık, dürüstlük, doğru otoriteye itaatkârlık, iyi bir mizah anlayışına sahip olmak gibi beceriler karakter kavramı içerisinde yer bulurlar (Leming,1997 akt. Tokdemir, 2007: 43).

Karakter Eğitiminin Temel Prensipleri şunlardır:

-Karakter eğitimi iyi karakterin temeli olarak temel ahlakî değerleri teşvik eder. Karakter eğitimi başlangıç felsefesi olarak iyi karakterin temellerini oluşturan özen, dürüstlük, adalet, sorumluluk, kendine ve diğerlerine saygı gibi toplumsal mutabakat sağlanmış, objektif olarak önemli olduğu kabul edilen temel ahlakî değerleri alır.

-Karakter; düşünme, duygu ve davranışı içerecek kapsamda tanımlanmalıdır. Etkili bir karakter eğitimi programında karakter moral yaşamın bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarını kapsayacak genişlikte olmalıdır. İyi karakter temel ahlakî değerleri anlama, onlar hakkında hassasiyet taşıma ve onlarla iş yapmayı içerir.

-Etkili karakter eğitimi okul yaşamının tüm basamaklarında temel değerleri teşvik eden maksatlı, inisiyatifi eline alan ve kapsamlı bir yaklaşımı gerektirir. Maksatlı ve inisiyatifi ele alan yaklaşım sadece fırsatların oluşmasını bekleyen bir yaklaşımdan ziyade karakter geliştirmek için üzerinde düşünülmüş yollar planlar.

-Okul insancıl ve şefkatli bir topluluk olmalıdır. Okulun bizatihi kendisi iyi karakterin vücut bulduğu yer olmalıdır. Sınıftaki günlük yaşam kadar koridorlar, kafeterya gibi diğer okul ortamları da temel insani değerlerin yaşandığı mekânlar olmalıdır.

-Karakter geliştirmek için, öğrenciler ahlakî aksiyon fırsatlarına ihtiyaç duyarlar. Zihinsel alanda olduğu gibi etik alanda da öğrenciler oluşturmacı öğrencidirler; yani, en iyi yaparak öğrenirler. İyi karakter geliştirmek için, onların gerçek yaşamdan günlük etkileşim ve tartışmaları içeren ortamlara ihtiyaçları vardır. Bir işbirlikçi öğrenme grubunda işlerin nasıl paylaşılacağı, bahçedeki kavgaların nasıl azaltılacağı gibi gerçek hayat durumlarıyla öğrenciler temel değerlerin gereksinimleri hakkında daha pratik bir tecrübe edinirler.

-Etkili karakter eğitimi, öğrencileri merkeze alan ve başarılı olmalarına yardımcı olan anlamlı ve teşvik edici akademik müfredatı içerir. Karakter eğitimi ve akademik öğrenme ayrı alanlar gibi algılanmamalıdır. Daha ziyade güçlü ve karşılıklı destekleyici bir ilişki içinde olmalıdırlar. Karakter okullarında öğrencilerin daha fazla çalışıp çaba göstermelerinin sonucunda başarılı olmalarının olasılığı daha fazladır.

-Karakter eğitimi öğrencilerde içgüdümlü bir motivasyon geliştirme çabası içinde olmalıdır. Öğrenciler iyi karakter geliştirirken -ahlakî yargılarının kendilerine doğru olduğunu söylediklerini yapmak için -içsel bir bağlılık geliştirirler. Okullar özellikle disiplin yaklaşımı olarak temel değerleri iç güdümlü bir uygulama çabası içinde olmalıdır. Okullar, öğrencilerin sorumlu davranış göstermelerinin gerçek sebeplerinden onları uzaklaştıran dış güdümlü ceza ve ödüllerden kaçınmalıdır.

-Tüm okul personeli, karakter eğitimi için sorumlulukları paylaşan ve aynı temel değerlere bağlı bir öğrenme ve ahlak topluluğu olmalıdır. Burada üç hususun altını çizmek gerekiyor: İlk olarak; öğretmenler, yöneticiler, danışmanlar, memurlar, servis personeli yani kısaca herkes karakter eğitimi çabalarının içinde olmalıdır. İkincisi;

öğrencilerin hayatı için öngörülen aynı değer ve normlar, okul topluluğunun yetişkin üyeleri için de geçerli olmalıdır. Üçüncü olarak; okul, ahlakî konular üzerinde personelinin eğitilmesi için zaman ayırmalıdır.

-Karakter eğitimi hem personelden hem de öğrencilerden ahlakî liderlik gerektirir. Buraya kadar ifade edilen kriterlerin yapılabilmesi için bir lider (müdür veya yardımcısı veya bir koordinatör öğretmen), bir karakter eğitimi komitesi (uzun erimli planlama ve programın uygulamasıyla sorumlu) ve öğrenci inisiyatifi (öğrenci kulüpleri, akran çatışma çözme programları vb.) gereklidir.

-Okul, karakter eğitimi çabalarında ebeveynleri ve çevresel imkânları tam bir ortak olarak görmelidir. Ebeveynler çocuklarının ilk ve en önemli ahlak eğitimcileri olduğundan; okul, karakter eğitimi ile ilgili temel misyonunu açık bir biçimde ortaya koymalı, sonrasında da karakter eğitimiyle ilgili hedef ve aktivitelerinin her aşamasında aileyle iletişim içinde olmalıdır. Okul, karakter eğitiminde çevresel imkânlardan -iş dünyası, sivil toplum kuruluşları, medya, yerel yönetimler vb.- faydalanmalıdır.

-Karakter eğitiminin değerlendirilmesi; okulun karakterini, karakter eğitimcisi olarak okul personelinin işlevselliğini ve öğrencilerin iyi karakter gösterme bağlamını içermelidir. Etkili karakter eğitimi programı aynı zamanda, (i) okulun ne derecede bir karakter topluluğu olduğunu, (ii) okul personelinin ne derecede programı uygulama yetkinliğine sahip olduğunu ve (iii) öğrencilerin ne derecede temel etik değerleri anladığını, ve onlara göre davrandığını değerlendirecek bir içeriğe sahip olmalıdır (Lickona,1996 akt. Ekşi, 2003: 80-83).

Karakter eğitiminde, farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Karakter eğitimi, genel bir tanımlama olarak kullanıldığı için okullarının bakış açılarını ortaya koymak gereklidir. Geliştirilen karakter eğitimi programlarındaki farklı bakış açıları şu başlıklar altında toplanabilir:

1. Muhakeme-Alışkanlık: Bazı yaklaşımlar kişinin ahlakî muhakemesi ve düşünmeye vurgu yaparken diğerleri erdemli davranışın alışkanlık hâline gelinceye kadar uygulanması üzerinde durmaktadırlar.

2.“Yüksek” Değerler - “Ara” Değerler: Bazı yaklaşımlarda öz-disiplin, cesaret, sadakat ve sebat gibi daha temel değerler öncelenirken diğerlerinde özen, nezaket, arkadaşlık gibi vasıta değerler önemsenmektedir.

3. Bireye Odaklanma - Çevre ve Topluma Odaklanma: “Karakter birey için mi yoksa grubun norm ve şablonlarına mı oturmalı?” soruları da karakter eğitiminde farklı perspektiflerin duruşlarını belirlemektedir (Thomas,1991 akt. Dilmaç, 2007:47).

Toplumların en büyük ihtiyacı, nitelikli insanlardır. Bu ihtiyacın karşılanmasında en önemli görevi okullar üstlenmektedir. Okullar verdikleri eğitimle; öğrencilere, gerçek hayatta rehberlik edecek ahlakî değerleri kazandırmaya çalışmalıdır. Çünkü, toplumu oluşturan bireylerin sahip olduğu değerler karakterlerinin şekillenmesinde doğrudan etkili olmaktadır. Planlı bir şekilde sürdürülmeye çalışılan karakter eğitimi; aynı zamanda öğretmen, personel, yöneticilerin de katkıda bulunduğu bir eğitim ortamıyla desteklenmelidir.

2.2.3.TÜRK MİLLÎ EĞİTİMİNİN GENEL AMAÇLARINDA DEĞERLER

1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’na göre Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları:

1. Genel Amaçlar

Madde 2 - Türk Millî Eğitiminin genel amacı, Türk milletinin bütün fertlerini,

1. Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin millî, ahlakî, insanî, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya

görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;

3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak; böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan millî birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır.

Türk Millî Eğitiminin amaçlarından yola çıkılarak, yetiştirilmek istenen insan tipinin sahip olması gereken değerler kolayca tespit edilebilir. Millî eğitimin amaçlarında yer alan ifadelerin, değer hâline dönüştürülmesiyle yürütülen bir araştırmada belirlenen değerlerden bazıları şöyledir: yurt sevgisi, bayrağa saygı, Türk milletinin ahlakî değerlerini benimseme, Türk milletinin insanî değerlerini sevmeye, aile bireyleri arasında sevgi, bilimin önemine inanma, sağlık ve temizlik alışkanlığına hayatında yer verme, okuma alışkanlığına önem verme, kanunlar karşısında eşit olduğuna inanma, “Yurtta sulh cihanda sulh” ilkesine önem verme (Sezer,2005: 57-59).

2.2.4. ORTA ÖĞRETİMDE DEĞER EĞİTİMİ

2.2.4.1. Orta Öğretimin Amaç ve Görevlerinde Değerler

1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'na göre;

Madde 28 - Ortaöğretimin amaç ve görevleri, Millî eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak;

1. Bütün öğrencilere ortaöğretim seviyesinde asgari ortak bir genel kültür vermek suretiyle onlara kişi ve toplum sorunlarını tanımak, çözüm yolları aramak ve yurdun iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunmak bilincini ve gücünü kazandırmak,

2. Öğrencileri, çeşitli program ve okullarla ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda yüksek öğretime veya hem mesleğe hem de yüksek öğretime veya hayata ve iş alanlarına hazırlamaktır.

Ortaöğretim, gelişim dönemlerinden yoğun ve hızlı bir değişimin yaşandığı ergenlik dönemine denk gelmektedir. Ergenlik, insani değerlerin gerçek anlamda oluşturulduğu, sosyal değerlerin çözümlendiği ve karakter oluşumunun önemli ölçüde tamamlandığı çalkantılı bir dönemdir. Bu dönemde, eğitimin şekillendirici etkisi en doğru şekilde kullanılmalıdır. Doğru bir değer eğitimi; insanî, manevî ve kültürel değerleri benimsemiş kişilerin yetiştirilmesini destekleyecektir. Ayrıca, bireye kendi değer sistemini oluşturmada serbestlik tanınarak, bu dönemde ortaya çıkan bağımsızlık duygusu desteklenmelidir. Böylece sosyal değerlere başkaldırma ve insanlardan uzaklaşma duygusu da ortadan kaldırılmış olacaktır.

Baymur (1990:57-58), ergenlik dönemi gelişim ödevlerini şöyle sıralamıştır:

-Toplumsal sorumluluklar almaya istekli olma ve toplumsal görevlerini yerine getirebilme.

-Toplumsal açıdan sorumlu davranışı isteme ve kazanma.

-Bir değerler sistemi ve ahlak sistemi edinme.

-Yaşlılar âleminde bir yer edinebilme.

-Uygun bir hayat felsefesi ile birlikte kişisel değer duygusu oluşturma.

Dönemin gelişim görevleri incelendiğinde ergenliğin bir bakıma değer oluşturma süreci olduğu söylenebilir. Bu anlamda; okullara düşen görev, çeşitli dersler aracılığıyla vereceği değer eğitimiyle bu süreci desteklemektir.

Ortaöğretimde kişiliğin teşkili ve kafa formasyonu tahsilin değer eğitimiyle tamamlanmasını gerektirir. Ortaöğretim, tahsil ile bilgiyi, eğitimle değerleri verecektir. Genç, öğretimde kültürün ulaştığı son bilgi seviyesinde yer almak için hazırlanacak, eğitimde çağdaş kültürün değerler hayatını yaşayarak kişiliğini kazanacaktır. Öğretim gibi bu eğitimin de temelleri ilköğretimde hazırlanmıştır. Fakat çağdaş değerlerden her birine ait yapıcı faaliyet, gencin gireceği toplumdaki kişiliğinin türlü manzaraları burada kurulacaktır (Ülken, 1968:261).

2.2.4.2.Ortaöğretim Derslerinin Genel Amaçlarında Değerler

Eğitim sistemimizde, değer eğitimi doğrudan gerçekleştiren herhangi bir program uygulamak yerine, değerler çeşitli derslerin konuları içerisinde verilmek suretiyle kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Araştırmanın bu bölümünde; MEB tarafından belirlenen ortaöğretim derslerinden, Türk Edebiyatı, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Tarih ve Felsefe derslerinin amaçlarında değerler ile Psikolojik Danışmanlık ve Rehberliğin değer eğitimindeki yeri ele alınacaktır. Yukarıda adı geçen derslerin seçilmesinde; kültürel ve sosyal konularının ağırlıklı olması ve değer eğitimindeki işlevsellikleri etkili olmuştur. Bu bağlamda, “Değerler İnceleme Formu” oluşturma aşamasında, öncelikli olarak belirtilen derslerde görev yapan branş öğretmenlerinin tespitleri dikkate alınmıştır.

2.2.4.2.1.Türk Edebiyatı Dersinin Genel Amaçlarında Değerler

Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının 14.07.2005 tarih ve 197 sayılı kurul kararıyla kabul edilen Türk Edebiyatı Öğretim Programı aşağıda yer alan amaçlar doğrultusunda hazırlanmıştır.

1. Edebiyatın kültürel ve tarihî olandan hareketle dille gerçekleşen bir güzel sanat etkinliği olduğunu kavratmak.
2. Edebî eser ve metinlerin, ortaya çıktıkları dönemi, güzel sanatlara özgü duyarlılıkla yapı, tema, dil ve anlatım bakımlarından temsil ettiklerini sezdirmek.
3. Edebî metinleri yapı, tema, dil, anlatım ve anlam bakımlarından yazıldıkları dönemin zihniyetiyle ilişkilendirmek.
4. Ulusal ve evrensel değerlerin sanat eseri olan edebî metinlerde zenginleşerek varlıklarını nasıl sürdürdüklerini kavratmak.
5. Türkçenin, tarihî akış içinde yaşanan medeniyet daireleri çevresinde nasıl zenginleştiğini ve edebiyat dili hâline geldiğini kavratmak.
6. Toplumsal hayatın ve her türlü bireysel değerlerin edebî metinlerde nasıl yansıdığını belirlemek.
7. Türkçenin, Türk ulusunun kimliği olduğunu kavratmak.

8. Yeni düşünceler üretebilme yeteneğini geliştirmek.
9. Okuma zevki ve alışkanlığını geliştirmek
10. Araştırma, tartışma, anlama, değerlendirme ve yorumlama yeteneklerini geliştirmek.
11. Öğrencilerin sanat zevk ve anlayışlarını geliştirmek.
12. Dille gerçekleştirilen sanatın etkinliklerini anlayabilecek zevk ve bilgi birikimini kazandırmak.
13. Dil ve edebiyat ilişkisini kavratmak.
14. Edebiyat ile diğer çalışma alanları ve bilim dalları arasındaki ilişkiyi kavratmak.
15. Zamanın akışına paralel olarak -en eski dönemden bugüne -Türk yaşam tarzını, düşüncesini, dil zevkini ve kültür hayatına özgü gelişmeleri edebî metinler çevresinde değerlendirmek.
16. Edebî metinlerden hareketle Türk kültür hayatının, tarihinin ve edebiyatının birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu kavratmak.
17. Edebî metinlerin zamanın getirdiği değişmelerle zenginleştiğini ve geliştiğini kavratmak.
18. Edebî eserler çevresinde Türk insanının kültür, anlayış ve zevk bakımından gelişmesini kavratmak.
19. Öğrencilerin; kazandıkları yöntem ve dikkatle karşılaştıkları her türlü yazılı ve sözlü metni anlamalarını, değerlendirmelerini ve yorumlamalarını sağlamak.
20. Başta sanat metinleri olmak üzere her türlü metinde ulusal ve evrensel kültür, düşünce ve zevk öğelerini belirlemek; bunlar arasındaki ilişkiyi kavratmak.
21. Her türlü insan etkinliğinin edebî eserlerde, sanata has duyarlılıkla dile getirilerek değerlendirildiğini kavratmak.
22. Öğrencilerin Türk ulusunun yaşadığı medeniyet daireleri ile Türk edebiyatının dönemlerini bu günden geçmişe yönelik bir dikkatle değerlendirip yorumlayacak düzeye ulaşmalarını sağlamak (<http://ttkb.meb.gov.tr/ogretmen/>).

Türk Edebiyatı dersinin genel amaçlarında öğrencilere estetik bir bakış açısı kazandırarak ulusal, evrensel ve bireysel değerlerin edebî metinler aracılığıyla benimsetilmesi hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşmak için yine kültürel bir değer olan dilin inceliklerinden faydalanılarak, değer eğitimi yapılması öngörülmüştür. Her toplum, kendi dilinin imkânlarını kullanarak sahip olduğu değerleri gelecek nesillere aktarmak böylece devamlılığını sağlamak ister. Dil, maddî, manevî ve kültürel değerlerin taşınmasında ve insanın toplumsallaşmasında önemli bir yere sahiptir.

Edebiyat eğitimi, estetik değer taşıyan edebî metinler yoluyla sürdürülmektedir. Estetik unsurlar, insan duyularını hedef alarak, algıları etkisi altına almaktadır. Estetik bir kaygı ile oluşturulan edebî metinler, öğrencilerin ilgisini çekerek genel güdülenmişlik hâlini etkiler. Bu durum, öğrencilerin derse katılımını büyük oranda artırmaktadır. Bu sayede, öğrenciler değerlerle bütünleşmiş edebî metinlerin yorumundan hareketle kendi değerler sistemini oluşturmaya başlar.

2.2.4.2.2. Tarih Dersinin Genel Amaçlarında Değerler

Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının 03.06.2008 tarih ve 138 sayılı kurul kararıyla kabul edilen Tarih Dersi Öğretim Programı aşağıda yer alan amaçlar doğrultusunda hazırlanmıştır.

1. Atatürk ilke ve inkılâplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmesindeki yerini kavratarak öğrencilerin laik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmasını sağlamak.
2. Geçmiş, bugün ve gelecek algısında tarih bilinci kazandırmak.
3. Türk tarihini ve Türk kültürünü oluşturan temel öge ve süreçleri kavratarak öğrencilerin kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesinde sorumluluk almalarını sağlamak.
4. Millî kimliğin oluşumunu, bu kimliği oluşturan unsurları ve millî kimliğin korunması gerekliliğini kavratmak.
5. Geçmiş ve bugün arasında bağlantı kurarak millî birlik ve beraberliğin önemini kavratmak.

6. Tarih boyunca kurulmuş uygarlıklar ve yaşayan milletler hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak.

7. Türk milletinin dünya kültür ve uygarlığının gelişmesindeki yerini ve insanlığa hizmetlerini kavratmak.

8. Öğrencilerin kendilerini kuşatan kültür dünyaları hakkında meraklarını gidermek.

9. Tarihin sadece siyasi değil, ekonomik, sosyal ve kültürel alanları kapsadığını fark ettirerek hayatın içinden insanların da tarihin öznesi olduğu bilincini kazandırmak.

10. Tarih alanında araştırma yaparken tarih biliminin yöntem ve tekniklerini, tarih bilimine ait kavramları ve tarihçi becerilerini doğru kullanmalarını sağlamak.

11. Öğrencilerin farklı dönem, mekân ve kişilere ait toplumlararası siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz ederek bu etkileşimin günümüze yansımaları hakkında çıkarımlarda bulunmalarını sağlamak.

12. Barış, hoşgörü, karşılıklı anlayış, demokrasi ve insan hakları gibi temel değerlerin önemini kavratarak bunların korunması ve geliştirilmesi konusunda duyarlı olmalarını sağlamak.

13. Kendi kültür değerlerine bağlı kalarak farklı kültürlerle etkileşimde bulunabilmelerini sağlamak.

14. Kültür ve uygarlığın somut olan ya da olmayan mirası üzerinde tarih araştırmaları yaparak çalışkanlık, bilimsellik, sanatseverlik ve estetik değerleri kazandırmak.

15. Öğrencilere, tarihsel anlatıları yazılı ve sözlü ifade ederken Türk dilini doğru ve etkili kullanma becerisi kazandırmak (<http://ttkb.meb.gov.tr/ogretmen/>).

Tarih öğretiminin gayesi, öğrenciyi anlayışlı, şuurlu hislerinde hareketli, devamlı faaliyette ve fedakârlığa hazır vatansever hâline getirmektir (Yıldız, 1980:26). Sosyal bilimlerin önemli bir bölümünü oluşturan Tarih dersi; öğrencilerin ilgi, tutum, değer verme gibi değişik duygu ve davranış eğilimleri geliştirilebilmektedir. Büyüklere saygı, yurt sevgisi, devlete karşı sorumluluklarını yerine getirme, millî ülkülere bağlılık,

özgüven, hoşgörü, temizlik ve düzen konularında ahlakî davranışlar kazandırmaktadır (Ulusoy, 2003:73).

Tarih dersinde, ulusal değerlerin benimsetilmesi öncelikli hedeftir. Bu derste verilen değer eğitimi, öğrencilerin ulusal bir kimliğe sahip olmasını sağlayarak kendi değerlerine sahip çıkan ve onları yaşatan bir neslin temellerini atar.

2.2.4.2.3.Felsefe Dersinin Genel Amaçlarında Değerler

Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının 10.11.2009 tarih ve 9846 sayılı kurul kararıyla kabul edilen Felsefe Dersi Öğretim Programı aşağıda yer alan amaçlar doğrultusunda hazırlanmıştır.

1. Felsefenin alanı ve temel problemleriyle ilgili bilgi edinmeleri,
2. Felsefenin ne olduğunu anlayıp felsefi sorgulama becerisini kazanmaları,
3. Felsefi bir bakış açısı edinmeleri ve gündelik yaşamlarında da bu bakışı kullanma alışkanlığı kazanmaları,
4. Sistematik düşünebilme becerisi kazanmaları,
5. Varlığı bütünlük içinde sorgulayabilme becerisi kazanmaları,
6. İnsan açısından değerlerin anlamını fark etmeleri hem etik hem de estetik değerleri, millî ve evrensel açıdan değerlendirebilme tutumu geliştirmeleri,
7. Kendilerini ve evreni anlamak için sorgulama tutumu geliştirebilmeleri,
8. Konulara çok yönlü bakış açısıyla bakabilme tutumu kazanmaları,
9. Tartışma kültürünü geliştirebilmeleri, düşüncelerini aktarırken kavramları doğru ve özenli biçimde kullanabilme tutumu geliştirmeleri,
10. Bilgi ve bilimin temel problemlerini değerlendirebilme becerisi kazanmaları,

11. Felsefenin yaşamla ilişkisini kurmaları amaçlanmaktadır (<http://ttkb.meb.gov.tr/ogretmen/>).

Felsefe öğretim programında; bilgi felsefesi, varlık felsefesi, ahlak felsefesi, sanat felsefesi, bilim felsefesi ve din felsefesi alanlarıyla ilgili temel bilgilerin kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu alanlar içinden, değer eğitimine en çok katkıda bulunan şüphesiz ahlak felsefesidir. Ahlak felsefesiyle; iyi-kötü, erdem, vicdan, sorumluluk, özgürlük gibi değerler üzerinde durulur. Öğrencilerin bu değerler üzerinde düşünmesi sağlanarak kendi fikir ve kararları doğrultusunda ahlakî davranışları benimsemeleri amaçlanır.

2.2.4.2.4. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programının Genel Amaçlarında Değerler

Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının 31.03.2005 tarih ve 16 sayılı kurul kararıyla kabul edilen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı aşağıda yer alan amaçlar doğrultusunda hazırlanmıştır.

1. İslâm'ın iman, ibadet ve ahlâk esaslarını tanıır.
2. Dinin, Allah-insan ilişkilerini düzenleyen bir olgu olduğu, dinin evrensel barış kültürünün yerleşmesinde ve hoşgörü ortamının oluşturulmasında katkıda bulunabileceğini benimser.
3. İncancını akılla bütünleştirir. Kendi dinini, örf ve âdetlerini olduğu kadar diğer insanların dinlerini, örf ve âdetlerini de saygı ve hoşgörü çerçevesinde değerlendirir.
4. Dinin sevgi boyutunu fark ederek onun insan için vazgeçilmez bir öge olduğu, her şeye karşı sevgiyle ve olumlu yaklaşılması gerektiği bilincine ulaşır.
5. Büyüklere saygı duymayı ve küçüklere sevgiyle yaklaşmayı davranış hâline getirir.
6. Din ve ahlâkla ilgili konularda akılcı ve eleştirel yaklaşım sergiler.
7. İnsanın evrenden kopuk bir varlık olmadığını ön planda tutar.
8. Dinin "hukukun üstünlüğünü" esas aldığını kavrar.

9. Toplumdaki farklı dinî anlayış ve yaşayışların dinin özü ile ilgili olmayıp sosyal bir olgu olduğu bilincine varır.

10. Yerelliklerin zaman zaman dinin evrensel boyutlarının önüne geçirilebileceği durumlar karşısında duyarlı olur.

11. Din alanında yetkin olan ile olmayanı ayırır.

12. İbadetlerin, davranışları geliştirmedeki gücünü fark eder.

13. Kader kavramını yanlış yorumlayarak sorumluluktan kaçınılamayacağı bilincine sahip olur.

14. Allah ile iletişim kurmada yapay engelleri aşar.

15. Çevre, doğal denge ve temizlik bilincine ulaşır.

16. Dinî ve ahlâkî alandaki temel sorularına cevap arar.

17. İnanma ve yaşama özgürlüğünün bilincine varır.

18. Dinî inancının gereklerini ve ibadetlerini başkalarının yol göstermesine ihtiyaç duymaksızın gerçekleştirir.

19. Dinî ve ahlâkî kavramların anlamını bilir, bunlar arasında ilişkiler kurar, günlük hayatta ve diğer öğrenme alanlarında kullanır.

20. Doğru dinî bilgiler ile batıl inanç ve hurafeleri ayırt eder.

21. Dinin öğütleriyle, örf ve âdetlere dayalı sağlıksız dinî oluşumları ayırt eder.

22. Aklın, dinî sorumluluğun temel şartı olduğunu; dinin aklın kullanılmasını istediğini ve bilimsel bilgiyi teşvik ettiğini benimser. Din ve bilimin insanların mutluluğu için olduğunu fark eder.

23. Toplumdaki dinî ve ahlâkî davranışları tanır.

24. Öğrenilen ahlâkî değerleri içselleştirir.

25. Dinin kültürü oluşturan unsurlardan biri ve diğer unsurlar üzerinde etkili olduğunu fark eder.

26. İslâm dininde temizliğe verilen önemi fark eder.

27. Hz. Muhammed'in örnekliğini analiz eder.

28. İslâm dininde Kur'an-ı Kerim'e verilen önemi kavrar.

29. Türklerin İslâm uygarlığına yaptığı katkıların farkında olur.

30. İnanç-ibadet ilişkisinin farkında olur.

31. Laikliğin din ve vicdan özgürlüğünün garantisi olması gerektiğini benimser.
32. İslâm'ın barış dini olduğunu benimser.
33. Hayatın amaçsız olmadığını fark eder ve kendi hayatının amacını sorgular.
34. Birlikte yaşama ve hoşgörü kültürünü özümser.
35. Küreselleşen dünyada dinin birleştirici bir rolünün olduğunu kavrar.
36. Evrensel değerlere kendi dinî bilgi ve bilinçleriyle katılır.
37. Diğer dinleri temel özellikleriyle tanır.
38. İslâm'ın medenî ve evrensel değerlerle örtüştüğünü fark eder (<http://ttkb.meb.gov.tr/ogretmen/>).

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programında “millî, ahlâkî, insanî ve kültürel değerleri benimseyen, beden, zihin, ahlâk, ruh, duygu bakımından dengeli ve sağlıklı gelişen; üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını yetiştirmek” hedeflenmiştir. Ortak değer yargılarında birleşen insanlar, toplumu oluşturur. Toplumların değer sisteminin temelinde ise büyük ölçüde dinî öğeler yer almaktadır. Bu derste kazandırılmak istenen birçok değer, toplumun temel değerleri ile örtüşmektedir. Dinin emrettiği sevgi, saygı, barış, hoşgörü gibi değerler, Türk toplumunun temel değerleri arasında yer almakla birlikte aynı zamanda evrenseldirler.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi, ülkemizde düşünce ve vicdan hürriyetine saygılı bir şekilde yürütülerek değer eğitimine büyük katkı sağlamaktadır. Öğretim programında ahlaklı ve hoşgörülü davranma gibi değer içeren temel becerilerin kazandırılmasının yanı sıra değer öğretimi de oldukça önemsenmiştir. Programda değer eğitimine geniş bir şekilde yer verilmiş, kazandırılmak istenen değerler şu şekilde listelenmiştir:

Tablo 2.3: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerler

Değer Listesi	
Adil olma	Kardeşlik
Aile kurumuna önem verme	Duyarlılık
Bağımsızlık	Doğruluk
Bilimsellik	Dürüstlük
Çalışkanlık	Estetik duyarlılık
Dayanışma	Hoşgörü
Ölçülülük	Misafirperverlik
Yumuşak huyluluk	Sağlıklı olmaya önem verme
Güvenilir olmak	Saygı
Kanaat	Sevgi
Cömertlik	Sorumluluk
Sabır	Temizlik
Samimiyet	Vatanseverlik
Güven	Yardımseverlik
Namuslu olmak	Paylaşımçı Olmak
Alçak gönüllülük	Fedakârlık
Sözünde durmak	Hakikat sevgisi
Emanete riayet etmek	

2.2.4.2.5. Psikolojik Danışma ve Rehberliğin Değer Eğitiminde Yeri

Eğitimde hedef; insanî değerlere saygı duyan, bu değerleri benimseyen ve yaşatan bireyler yetiştirmektir. Kendini gerçekleştirebilmiş, sağlıklı ve çevresiyle uyumlu öğrenciler için öğretimin yanında psikolojik danışmanlık ve rehberliğe ihtiyaç duyulmuştur.

Eğitim, geniş anlamda alınsa da daima hizmet ettiği toplumun değer hükümlerine, geleneklerine, tavırlarına, ilgilerine ve ihtiyaçlarına, ülkü ve özlemlerine, maddî ve manevî amaçlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Bu sebeple “ayıp”, “günah”, “ahlakî-

gayri ahlakî” , “millî- gayrimillî” gibi kavramlar eğitim oluşumunda ağırlıklı yeri olan kavramlardır. Rehberlik ve danışmada toplumun bir üyesi olan öğrencinin durumu objektif bir gözle incelenirken toplum yasaları da göz önünde bulundurulur. Öğrencilerin toplumun kıymet hükümleri, standartları ve geleneklerini dikkate alan olgun ve uyum sağlamış kişiler olmalarına yardımcı olunur. Bu sayede öğrencilerin toplumun kendisinden beklediği rolü üstlenmesi ve yürütmesi sağlanır (Tan, 2000:57). Toplumsal değerleri kazanan öğrenciler, kendine uygun bir yaşam felsefesi oluştururken toplum yararını gözetten bir birey hâline de gelirler.

2.2.5.EDEBİYAT EĞİTİMİ VE DEĞER ÖĞRETİMİ

Edebiyat dersi, toplumun değer sistemini yapısında barındıran temel derslerden biridir. Genel amaçlarını değerlendirirken; edebiyat eğitiminde, bireyin toplumsallaşmasında önemli bir unsur olan dil aracılığıyla değer öğretiminin gerçekleştirildiğini belirtmiştik. Burada söz konusu olan dil, bilgi ve değer aktarımında sadece bir araç olarak görülmeyip aynı zamanda estetik haz uyandırma gayesiyle de bir amaç hâline dönüşmüştür. Bu bağlamda, edebiyat eğitiminde önemli bir araç olan metinler, estetik kaygılarla oluşturularak kazandırılmak istenen değerlerle bütünleşmiş olmalıdır.

2.2.5.1.Türk Edebiyatı Ders Kitapları ve Metinlerle Değer Aktarımı

Edebiyat, “Çağlar boyunca insanoğlunun duyduğu, düşündüğü ve yaptığı her şeyi en zengin ve en etkili biçimde ortaya koyan bir sanattır.” (Kavcar,1999:4)

Felsefenin üç önemli çalışma alanından birisi olan “aksiyoloji” doğrudan ahlak anlayışını ve estetik kaygıları inceler. Bu ikisinin de ortaklaşa edebiyatın temelini oluşturduğu söyleyen Cemiloğlu (2003:17), edepli olma anlamını taşıdığından yola çıkarak edebiyatı, geleneksel anlamda oluşturulmuş bulunan değerler sistemi olarak değerlendirir. Edebiyat “ahlaklı olma” anlamına geldiği için, ele aldığı konular itibarıyla etik değerlerle doğrudan bağlantılıdır.

Edebiyat, üstün niteliklerini gerek bireye, gerek topluma aşılır; yeni bir yaşantının, yepyeni görüşlerle duyuların müjdecisi olur (Sağlık, 2004:183). Edebiyat ve edebiyat eğitimi, insanla ve insan topluluklarıyla ilgilenip uğraşma bakımından birbirini tamamlayan, birbiriyle yakından ilişkili olan iki alandır. Çünkü edebiyatın da,

eğitimin de konusu insandır. İnsanoğlunun yeryüzündeki serüvenleri, doğal ve toplumsal çevresiyle ilişkileri, sağlıklı bir yaşayış özlemi, bu iki alanın ortak konusunu oluşturur (Kavcar,1999:2).

Edebiyat eğitimi, daha çok duyuşsal alana hitap etmektedir. Duyuşsal alan, insan duygularıyla ilgili olan davranışları kapsar. Bunlar ilgi, tutum, tavır, istek, arzu ve güdülerdir. Tüm bu davranış eğilimleri, kişinin değer sistemini oluşturmasında doğrudan etkilidir. Eğitimin “iyi vatandaş, ideal insan” yetiştirme amacını gerçekleştirebilmesi için değer sistemi oluşumunun desteklemesi gerekir. Ancak, bunun sadece bilgi vermeyi amaçlayan bir yaklaşımla gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Özellikle de duyuşsal alanı derinden etkileyen ergenliğin yaşandığı lise döneminde durum daha da hassaslaşmaktadır. Bu noktada, edebiyatın duyguları harekete geçirme, ifade etme ve yönlendirmedeki gücü işe koşulmalıdır.

Çocuğun, gencin edebî metinlerle kurduğu iletişim, her şeyden önce bir duygu ve düşünce eğitimidir. Bu süreç, bir duyarlık oluşumuna, zenginliğine; kültürel bilinçlenmeye olanak sağlar. Edebiyat, demokratik kültür dokusunu oluşturan davranışların, yaşatılarak, sezinleterek kazandırılmasını sağlayan bir süreçtir. Edebî metinlerin dünyasına girme alışkanlığı edinmiş birey, insanların çok çeşitli duyma, düşünme ve hareket etme örnekleriyle tanışır, kendini başkalarının yerine koyabilir, özdeşim kurma yeteneği oluşturur, insan kişiliğine saygı duyar, hoşgörülülük kazanır, insanların değişik özelliklerde olabileceği gerçeğini anlar. Bu süreç, insanın yeni yaşantılar edinme, kişiliğini değiştirme ve geliştirme sürecidir (Sever,1998:4-5).

Kavcar da (1999:5), edebiyatın temel işlevlerinden birinin insan kişiliğini değiştirme ve geliştirme olduğunu söylemiştir. Bu işlevini de duyguları geliştirme, duyarlık kazandırma duygu ve düşünce arasında sağlıklı bir denge kurma olarak tanımlamıştır. Edebiyat aracılığıyla öğrencilerin kişilik oluşturma ve geliştirme sürecinin istenilen bir şekilde sürdürülmesi sağlanır. Bu süreç aynı zamanda değer kazanma ya da oluşturma süreci olarak da adlandırılabilir.

Herbert Read, “Sanat eğitiminden amaç, daha çok ‘iyi sanat eseri’ yaratılması değil, daha iyi insanlar ve daha iyi toplumlar yaratılmasıdır.” (Akt. Gökalp-Alpaslan,2000:202) demiştir. Edebî metinler de taşıdıkları estetik değer bakımından birer sanat eseridir. Bu eserler, ana konusu olan insanı bütün olanaklarıyla tanımaya ve

anlamaya yönelmiştir. İnsanın duygu ve düşünce dünyasının olgunlaştırılmasında etkili bir şekilde kullanılan edebî eserler, “daha iyi insanlar” ve “daha iyi toplumlar” oluşturmada doğrudan etkili olmakla, önemli bir görevi üstlenmişlerdir. Tam bu noktada, ders kitapları ve metin seçimi büyük önem kazanmaktadır.

Ders kitaplarının uygunluğu, Türk Millî Eğitiminin amaçlarına hizmet etmesiyle ölçülür. Ders Kitapları ile Eğitim Araçlarının İncelenmesi ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönerge'nin 5. maddesine göre ders kitapları; 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanununda yer alan "Atatürk İnkılâp ve İlkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk Milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek" hükmüne ve Türk Millî Eğitiminin Temel İlkelerine uygun olarak hazırlanır.

Ders kitaplarının, Millî eğitimin genel amaçları doğrultusunda, değer eğitimine katkı sağlayacak şekilde düzenlenmesi uygun görülmüştür. Cemiloğlu (2001:18), edebiyat ders kitaplarına seçilen metinlerin gerek edebî ve estetik zevk kazandırılması gerek ahlak ve dil gelişimi için, ilgili alanlara yönelik seçkin örnekler olmasına özen gösterilmesi gerektiğini belirtmiş ve edebî metinleri edebiyat eğitiminde, dil eğitiminde, ahlak eğitiminde kullanacak eğitimcinin, metin seçerken çok titiz davranması gerektiğini vurgulamıştır.

Türk Edebiyatı ders kitaplarında bulunması gereken özellikler, MEB TTKB'nin kararıyla kabul edilen Türk Edebiyatı Öğretim Programı ve kılavuzuna göre şu şekildedir:

1. Metinler, Türk Millî Eğitiminin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olmalıdır.
2. Atatürk İlke ve İnkılâplarına aykırı ifadelere yer verilmemelidir.
3. Seçilecek edebî metnin özellikleri, anlatım biçimi ve yapısı gözden uzak tutulmadan millî kültürümüze, ahlâk

anlayışımıza, yasalarımıza, geleneklerimize, örf ve âdetlerimize, milletimizin bölünmez bütünlüğüne uygun olmasına özen gösterilmelidir.

4. Siyasî kutuplaşmalara yol açacak bölücü ve ideolojik ifadelere yer verilmemelidir.

5. Metinler, dersin genel ve özel amaçlarını gerçekleştirecek nitelikte olmalıdır.

6. Seçilecek metinler sınıf ve yaş seviyesine uygun olmalıdır.

7. Seçilen metinler öğrencileri iyiye, güzele, doğruya yönleltmeli; onlara iyi alışkanlıklar kazandırmalıdır.

8. Metinler dil, anlatım ve içerik açısından örnek özelliklere sahip olmalıdır.

9. Metinler, yazıldığı dönem ve akımların belirgin özelliklerini yansıtmalıdır.

10. Seçilen metinler ünitelerde belirtilen amaç ve kazanımları gerçekleştirmeye uygun olmalıdır.

11. Türk dilinin tarihî gelişiminin daha iyi anlaşılması için Destan Dönemi (İslâmiyet Öncesi Türk Edebiyatından), İslâm Uygarlığı Çevresinde Gelişen Türk Edebiyatından seçilen metinlerin bir bölümü asıllarına uygun dil ve söyleyişle verilmelidir. Ancak işleniş günümüz Türkçesine çevrilmiş metinler üzerinde yapılmalıdır.

12. İslâm Uygarlığı Çevresinde Gelişen Türk Edebiyatına ait metinleri dil bakımından, daha sade olanlar arasından seçilmelidir.

13. Dünya edebiyatından seçilen metinler, iyi çevrilmiş eserlerden alınmalıdır.

14. Karşılaştırmalı metin çalışmaları için seçilen eserler temsil ettiği edebiyatın seçkin örneklerinden olmalıdır.

15. Metin seçiminde öğrencilerin dil zevkini ve bilincini geliştirme, hayal dünyalarını zenginleştirme, ilgi ve yeteneklerini ortaya çıkarma gibi özellikler göz önünde bulundurulmalıdır.

16. Metinler öğrencinin kişisel gelişimine katkıda bulunmalıdır.

17. Sanat metinlerinin sanat değerleriyle; öğretici metinlerin de öğreticilik işlevleriyle dönemlerini en iyi temsil eden eserler arasından seçilmesine özen gösterilmelidir.

18. Metinler, işlenecek süreye uygun uzunlukta seçilmelidir.

19. Metinlerde çeşitliliği sağlamak ve öğrencilerin daha farklı metinlerle karşılaşmasını sağlamak amacıyla aynı sınıfta aynı sanatçıdan zorunluluk olmadıkça bir metin seçilmelidir.

Toplumun kültürel birikiminin bir yansıması olan metinler, edebiyat öğretimini gerçekleştirmenin yanı sıra öğrencilerdeki duyarlılığı ortaya çıkararak değer eğitime hizmet etmektedir.

Edebiyata belli bir kültür ve tarih felsefesi içinde bakmak gerekir. Edebiyat bir medeniyet içindeki bütün eserlerin oluşturduğu zaman ve mekân boyutlarının üstünde varlığını sürdüren organik bir bütün, bir değerler sistemidir. Bu sistem içinde her edebî eser, bir perspektifin sembolüdür ve her eserin böyle bir düzen içinde yeri olması gerekmektedir. Bu felsefe içinde edebiyat öğretiminin görevi, eserdeki değerlerden kültüre yönelmek fakat aynı zamanda eseri edebiyat teorisinin de ışığı altında görmektir. (Kantarcıoğlu, 1981:2).

2.2.5.2. 9.Sınıf Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programı

Günümüz dünyasında; her alanda gerçekleşen değişim, eğitimin ihtiyaçlarını da etkileyerek bu alanda yapılacak tüm çalışmaların sürekli olarak yenilenmesini zorunlu kılmıştır. Bilginin giderek çoğaldığı bu zamanda, eğitim ve öğretimi düzenleyecek program geliştirme çalışmalarının da günün ihtiyaçlarına uygun olarak düzenlenmesi gerekir.

Programları daha etkili hâle getirecek doğru kararların alınabilmesi, bu kararların dayanaklarının bilimsel çalışmalarla artırılmasına ve uygulamaların değerlendirilmesine bağlıdır (Erden, 1998:1).

Araştırmamız, öğretim programı doğrultusunda hazırlanan 9. Sınıf Türk Edebiyatı ders kitapları üzerinden yürütüldüğünden, bu aşamada programın hareket noktası ve yapısının ele alınması gerekli görülmüştür.

2.2.5.2.1. Türk Edebiyatı Öğretim Programının Hareket Noktası

Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının kararıyla kabul edilen Türk Edebiyatı Öğretim Programının hedef noktası şöyle belirlenmiştir:

Bu programda; ilköğretim okulunu bitirmiş, kendisini yazılı ve sözlü olarak ifade edebilen öğrencilerin düzeyleri hareket noktası alınmıştır. Orta öğretimde dört yıl boyunca okutulan Türk Edebiyatı dersiyle; özel uzmanlık alanı istemeyen her türlü metni, yazıldığı dönemin zihniyetiyle ilişkilendirerek anlayıp değerlendirebilen; başta sanat metinleri olmak üzere, yine her türlü metni yapı, tema, dil ve anlatım, anlam ve gelenek bakımlarından inceleyip çözümleyen ve yorumlayabilen; benzer ve farklı metinleri birbiriyle karşılaştırıp bunlardan sonuçlar çıkarabilen öğrenciler yetiştirilmek istenmiştir. Ayrıca öğrencilere edebî metinler aracılığıyla estetik zevk kazandırmak hedeflenmiştir. Onların, tarihî akış içinde Türk kültürünü, düşüncesini ve zevkini metinlerde belirlemeleri; bunların edebî metinlerle nasıl ifade edildiklerini sezmeleri; mahallî ve yerli olandan evrensel olana açılacak bilgi ve becerileri kazanmaları amaçlanmıştır. Türkçenin doğru ve güzel kullanıldığı metinlerin zevkine varan ve onları metotlu biçimde anlayıp yorumlayabilen öğrencilerin, kendilerini ifadede güçlük çekmeyecekleri düşünülmüştür (<http://ttkb.meb.gov.tr/ogretmen/>).

Yukarıda belirtilen hedeflerden hareketle; liseyi bitiren öğrencilerin Türkçe ile sanat eseri ortaya koyabilecek, gündelik hayatla ilgili her türlü yazışmaları yapabilecek becerileri kazanmaları; Türkçe ile yazılmış ilmî ve felsefî yazıları anlayıp değerlendirecek olgunluğa kavuşmaları ve sanat metinlerini inceleyip onları yorumlayabilecek seviyeye ulaşmaları amaçlanmıştır. Öğrencilerin, uygulanamayan ve kullanılmayan bilgileri tekrar eden değil; bu derslerde elde ettiklerini yaşam tarzıyla birleştiren, kendi kimliğinin farkına varmış ve evrensele açık bireyler olmaları hedeflenmiştir.

Programda, Türk Edebiyatı dersinin etkin ve nitelikli hâle gelmesi için yaşanan dönemin gerçeklerini estetik bir yapı içerisinde sunan edebî metinler esas alınmıştır.

Edebiyat eğitiminin temelini oluşturan metin incelemeleriyle; Türk kültürünü, düşüncesini ve zevkini ortaya çıkararak öğrencinin kendi kimliğinin farkına varması hedeflenmiştir. Program, Türk Edebiyatı dersinin öncelikli amacı olan “ideal insan ve vatandaş yetiştirme”ye uygun şekilde düzenlenmiştir.

2.2.5.2.2. 9. Sınıf Türk Edebiyatı Öğretim Programının Yapısı

Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu kararıyla kabul edilen 9. Sınıf Türk Edebiyatı Öğretim Programının yapısı şu şekildedir:

Dokuzuncu sınıfta, güzel sanatlar içinde edebiyatın yeri, edebî metinlerin dili ve özellikleri, edebî metin-gerçeklik ilişkisi üzerinde durulduktan sonra; edebî ve öğretici metinlerin incelenmesi, anlaşılması ve yorumlanmasında yararlanılacak hususlara geçilmiş; metinlerin yapı, tema, dil-anlatım, anlam bakımlarından nasıl inceleneceği, daha önce yazılmış metinlerle ve dönemleriyle nasıl ilişkilendirileceği ve sonuçta nasıl yorumlanacağı belirtilmiştir. Bu sınıfta, üzerinde durulacak konular dört ünite hâlinde ele alınmıştır.

I. Ünite, “Güzel Sanatlar ve Edebiyat” adını taşımaktadır. Burada sanatın insan hayatındaki, edebiyatın güzel sanatlar içindeki yeri ve değeri ile edebî metinlerin edebî olmayan metinlerden farklılıklarını kavratmak hedeflenmiştir. Ayrıca edebiyat ile kültür, tarih ve gerçeklik ilişkisi üzerinde durulmuş; dille edebiyatın birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği sezdirilmiş ve edebiyatın diğer çalışma alanlarıyla, bilimsel etkinliklerle ilişkisi belirtilmiştir. Sayılan konularla ilgili teorik bilgi vermek yerine; bu konularda yazılmış metinlerden seçilen parçaları, öğrencilerin bireysel olarak ve birlikte gerçekleştirecekleri incelemelerle eleştirel düşünme, sorunları çözebilme, araştırma, sorgulama, yaratıcı düşünme becerileri kazanmaları hedef olarak belirlenmiştir. Bu ünite söz edilen becerilerle öğrencilerin metinleri incelemeleri ve değerlendirmelerine imkân verecek nitelikte ve sayıda kazanımlar verilmiş, etkinlikler önerilmiş ve açıklamalar yapılmıştır.

II. Ünite şiire ayrılmıştır. Bu ünite de şiirlerin zihniyet, ahenk, dil, yapı, tema, anlam, gerçeklik ve gelenek bakımlarından nasıl incelenmesi ve yorumlanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Verilen kazanımlar, önerilen etkinlikler ve yapılan açıklamalarla öğrencilere yol gösterilerek; onların konuyla ilgili metinleri okuyarak arzu edilen becerilere ve anlayışa ulaşmalarına imkân hazırlanmıştır. Bu ünite de kazanım, etkinlikler ve açıklamalar aracılığıyla manzume ile şiir arasındaki farklılıkların kavranmasını sağlamak amaç olarak düşünülmüştür. Ünitenin son kısmı öğrencilerin kazandırılan becerilerden hareketle, XX. yüzyılın tanınmış ve benimsenmiş şairlerin eserlerini inceleme ve yorumlamalarına ayrılmıştır.

III. Ünite de (Olay Çevresinde Oluşan Edebî Metinler); anlatma ve göstermeye bağlı edebî metinler üzerinde durulmuştur. Önce masal ve destandan hikâye ve romana uzanan çizgide anlatmaya bağlı metinlerin yapı, tema, dil ve anlatım, metin ve gelenek, anlam, sanatçı metin ilişkisi bakımlarından nasıl incelenmesi gerektiği, verilen kazanım, önerilen etkinlik ve yapılan açıklamalarla gösterilmiştir. Öğrencilerin bunlardan hareketle metin parçalarını okuyup inceleyerek, bağımsız metinleri inceleyip yorumlayacak beceriler kazanması sağlanmıştır. Yukarıda belirtilen hususların incelenmesi esnasında öğrencilerin bu metinleri edebî kılan hususları tespit edebilmelerine de imkân hazırlanmıştır. Sözü edilen beceriler kazandırıldıktan sonra, masal ve destandan hikâye ve romana uzanan çizgide anlatmaya bağlı edebî metinlerin incelenmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanması hedeflenmiştir. Böylece başlangıçtan günümüze sürdürülen yaşama biçimi, benimsenen uygarlık değerleri çevresinde anlatma esasına bağlı edebî metinlerin nasıl geliştiğini anlama, değerlendirme ve yorumlama imkânı sağlanmıştır. Ayrıca öğrencilerin, sorunları çözebilme, eleştirel düşünme, araştırma-sorgulama becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Göstermeye bağlı edebî metinler ile anlatmaya bağlı edebî metinlerin benzerlikleri, tiyatro sanatı ile edebî tiyatro metninin birbirinden ayrı iki sanat dalı olduğu, kazanım ve etkinlikler aracılığıyla kavratıldıktan sonra, göstermeye bağlı edebî metnin özelliklerinin nasıl incelenip yorumlanacağı belirtilmiş; öğrencilerin karşılaştırma ve değerlendirme becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

IV. Ünitede (Öğretici Metinler); öğretici metinlerin yapı (plan), ana düşünce, dil ve anlatım, metin ve gelenek, anlam bakımlarından nasıl inceleneceği ve yorumlanacağı konularında birbirini tamamlayarak verilen kazanım, etkinlik ve açıklamalarla öğrencilerin zevklerinin gelişmesi ve metni inceleyip yorumlayacak beceriler kazandırmaları hedeflenmiştir. Sonra da öğretici metinlerin her birinin bütün hâlinde nasıl inceleneceği gösterilmiştir (<http://ttkb.meb.gov.tr/ogretmen/>).

III. BÖLÜM

YÖNTEM

3.1.ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırmalar, yapıldıkları çevreye ya da araştırma ortamına göre laboratuvarlar ve saha (alan) araştırmaları; düzeylerine göre kuramsal ve uygulama araştırmaları; yöntem ya da zamana göre, tarihi, betimleme ve deneysel araştırmalar olarak gruplanabilir ya da isimlendirilebilir (Kaptan, 1991:45).

Araştırmada, betimsel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Benzer araştırmalarda tarama modelinin kullanıldığı birçok çalışmaya rastlanılmıştır (Şen, 2007; Evin ve Kafadar, 2004 vd.). Betimleme, bütün bilim kollarında ilk aşamayı oluşturur; amacı araştırma konusu olguları ve bu olgular arasındaki ilişkileri saptama, sınıflama ve kaydetmedir (Yıldırım, 2000:56).Tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımları olup araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 1984:80).

3.2. EVREN VE ÖRNEKLEM

3.2.1. Evren

Tezin evrenini, Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının 14.07.2005 tarih ve 197 sayılı kurul kararıyla kabul edilen Türk Edebiyatı Öğretim Programına göre hazırlanan 9. Sınıf Türk Edebiyatı ders kitapları oluşturmaktadır.

3.2.2.Örneklem

Tezin örneklemini, Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nun 28.06.2006 gün ve 282 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş MEB Türk Edebiyatı 9. Sınıf ders kitabı ve 2005 yılında kabul edilen Türk Edebiyatı Öğretim Programına

uygun olarak hazırlanmış kitaplardan; okullarda bir yıl süreyle ders kitabı olarak okutulmuş Bilge Ders Kitapları Yayınları 9. Sınıf Türk Edebiyatı ders kitabı ve Esen Yayınları 9. Sınıf Türk Edebiyatı yardımcı ders kitabı ile sınırlıdır.

3.3.VERİLERİN TOPLANMASI

Araştırmada, veri toplama aracı olarak “Değerler İnceleme Formu” geliştirilmiştir. Bu formun geliştirilmesi için öncelikle değer eğitimi için yer veren Sosyal Bilgiler ve Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretim programlarında yer alan değerlerden 50 maddelik bir değer listesi oluşturulmuştur. Bu liste; Türk Edebiyatı, Tarih, Felsefe Grubu, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi alanlarından olmak üzere 20 uzmana sunularak, en önemli gördükleri 25 değeri arz ettikleri öneme göre sıralamaları istenmiştir. Bu işlem sonucunda; seçilen değerler frekans dağılımı tablosuna dönüştürülerek, yüzdelerine göre sıralanmıştır. Buna göre ilk 25’e girerek “Değerler İnceleme Formu”nu oluşturan değerler şunlardır: aile birliğine önem verme, adil olma, özgürlük, güvenilirlik, merhamet, nezaket, sabır, dürüstlük, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme, sevgi, saygı, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik.

Güngör’ün (2000:42) “Değerler Psikolojisi” adlı kitabında belirttiği “Bir kimsenin değer sıralamasının birinci ve en üst sırasında bulunan değer, onun temel değeri sayılabilir.” görüşü “Değerler İnceleme Formu” oluşturmadaki çalışmamıza kaynaklık etmiştir. Öte yandan, değerlerin değişime açık yapılar olması ve zaman içinde ortaya çıkan gereksinimleri karşılamak için değer önceliklerinde değişiklikler oluşabileceği unutulmamalıdır (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000:59). Temel değerler, şahsi ve sosyal değerler olarak ikiye ayrılırlar. Temel değerleri sınıflandırmada esas; değerlerin şahsa dönük veya topluma dönük olması ya da şahsa özgü veya şahsılar arası olmasıdır (Şirin, 1983:4). Literatür taraması sonucu; araştırmalarda, belirlenen temel değerlerden çoğunun sosyal değerler sınıfında ele alındığı görülmüştür (Özdemir,2006; Kaya, 2007; Turan ve Aktan, 2008 vb.).

Tablo 3.1.Öğretmenlerin Değer Sıralamasının Frekans ve Yüzde Tablosu

Değerler	Öğretmen Sayısı(f)	Yüzde (%)
Saygı	20	100
Sorumluluk	20	100
Dürüstlük	20	100
Vatanseverlik	20	100
Sevgi	20	100
Merhamet	19	95
Hoşgörü	19	95
Bağımsızlık	19	95
Güvenilirlik	19	95
Adil Olma	19	95
Sağlıklı Olmaya Önem Verme	18	90
Aile Birliğine Önem Verme	18	90
Yardımseverlik	18	90
Duyarlılık	18	90
Özgürlük	18	90
Dayanışma	17	85
Temizlik	16	80
Barış	16	80
Çalışkanlık	16	80
Nezaket	16	80
Fedakârlık / Özveri	15	75
Sabır	15	75
Bilimsellik	14	70
Misafirperverlik	13	65
Estetik	11	55
Samimiyet	6	30
Sözünde Durmak	6	30
Kardeşlik	5	25
Emaneti korumak	5	25
Kanaat	4	20
Hayâ	4	20
İyi Niyet	3	15
Şükür	3	15
Ölçülülük	3	15
Paylaşımçı Olmak	3	15
Cömertlik	3	15
Sadelik	2	10
Vefa	2	10
Alçakgönüllülük	2	10
Dostluk	2	10
Cesaret	2	10
Bağışlama	2	10
Görgülü Olmak	2	10
Tutumluluk	2	10
Hakikat Sevgisi	2	10
Şehitlik	1	5
Kadirşinaslık	1	5
Gazilik	1	5
Mürüvvet	0	0
Doğal çevreye duyarlılık	0	0

3.4.VERİLERİN ANALİZİ

Türk Edebiyatı ders kitaplarında yer alan metinler, “Değerler İnceleme Formu” doğrultusunda taranarak; bu metinlerdeki değerlerin nitel analizi yapılmıştır. Değer tespitinde; kitaplarda tamamı verilen metinlerin yanı sıra metin parçaları da esas alınmıştır. İncelenen metinlerdeki değerlerin tekrar ediliş sayıları hesaplanarak SPSS 18.0 programıyla nicelik analizi yapılmıştır.

IV. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

4.1. 9. SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTAPLARINDA İŞLENEN TEMEL DEĞERLERİN TANIMLARI

“Değerleri birbirlerinden bağımsız olarak ele almak çok da mümkün değildir. Çünkü insanoğlunun doğasında bir ahenk ve uyum isteği, ihtiyacı söz konusudur.” (Güngör,1993:54)

Mackinon, adil olmanın, statükoyu destekleyen bir argüman olduğunu ve aynı durumlarda herkese aynı davranmayı gerektirdiğini ifade etmektedir (Akt. Tombul, 2009:129). BTS’de “Adaletle iş gören, adaletten, doğruluktan ayrılmayan, hakkı yerine getiren, adaletli.” şeklinde tanımlanmıştır. Hukuka uygun davranışlarda bulunma; din, dil, ırk ve cinsiyet ayrımı yapmadan herkese hakkı olanı verme, doğruluktan ayrılmama, adaleti sağlama, haklı ile haksızı ayırt edebilme gibi davranışlar adil olmanın gereklerindedir.

Aile, BTS’ de şu şekilde tanımlanmıştır: “Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik.” Aile, her şeyden önce birlik ve beraberliği temsil eder. Birlik ve beraberlik, iyi bir aile olmanın en önemli şartlarındadır. Ailedeki birlik ve beraberlik, millî birlik ve beraberliğe temel oluşturur. Çünkü, devleti oluşturan en temel yapı ailedir.

Bağımsızlık, BTS’ de “Bağımsız olma durumu veya niteliği, istiklal.” şeklinde ifade edilmiştir. Atatürk bağımsızlığı siyasi, malî, iktisadî, adlî, askerî, kültürel olmak üzere her alanda gerekli görmüş ve yaptığı tüm inkılâpları “tam bağımsızlık ve özgürlük” ilkesine göre düzenlemiştir.

Barış; toplumlar ve topluluklar arasında uzlaşma durumudur (Timuçin,1998:26). BTS’de “Savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum, sulh, hazar, uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam.” şeklinde tanımlanmıştır. Barış daha birçok değeri de beraberinde getirmektedir. Mutlu olmanın

yolu barış içinde yaşamaktan geçer, birlik ve beraberlik ancak barış ortamında varlığını sürdürebilir, barış içinde yaşamak için herkesin üstüne düşen sorumluluğu yerine getirmesi şarttır.

Bilim, yöntemle elde edilen ve pratikle doğrulanan bilgidir. Bilim, insanlara nesnel yasaların bilgisini verir ki insanlar pratik eylemlerini gerçekleştirebilmek için bu bilgiye muhtaçtırlar. Bilimsel; bilime değin, bilime dayanan olarak tanımlanır (Hançerlioğlu, 2000:170-171). Bilimsellik ise BTS’de “Bilimsel olma durumu.” olarak ifade edilmiştir. Değişmeyen kesin bir bilgiye ulaşmada kullanılan her yöntem bilimseldir. Kişiden kişiye değişebilen bilgiler bilimsel değildir.

Çalışkanlık, BTS’ de “Çalışkan olma durumu, faaliyet.” şeklinde ifade edilmiştir. Çalışkanlık, sorumluluk sahibi olmayı gerektirir ve insanı başarıya ulaştırır dolayısıyla özgüven kazanmada önemli bir yer tutar. Çalışkanlık, kişiyi boş ve değersiz bir hayattan uzaklaştırarak kişinin koyduğu hedefler doğrultusunda yaşamını sürdürmesini sağlar.

“Dayanışma, bir bütünü meydana getiren öğelerin birbirlerini kollayıp gözetmeleridir. Dayanışma, ancak içinde bulunduğu toplumla birlikte incelenebilir. Her toplumda kendine özgü bir dayanışma saptanabilir.” (Hançerlioğlu, 2000:273) BTS’de “Bir topluluğu oluşturanların duygu, düşünce ve ortak çıkarlarda birbirlerine karşılıklı bağlanması, tesanüt.” olarak tanımlanmıştır. Dayanışma, insanların bir arada yaşama ihtiyacından doğar ve ortak değerlerde birleşmeyi sağlar.

Duyarlılık, BTS’de “Duyarlı olma durumu, duygunluk, duyarlık, hassaslık.” şeklinde tanımlanmıştır. Duyarlı insanlar, çevresinde olup bitenlerin farkındadır ve bunlara uygun tepkiler verir, düşünceli davranışlara sahiptir, sorumluluk almaktan kaçmaz. Duyarlılık, yardımseverlik, sorumluluk gibi birçok değeri de beraberinde getirir.

Dürüstlük, BTS’de “Doğruluk.” olarak tanımlanmış; doğruluk ise “Doğru ve dürüst olma durumu, doğru olana yakışır davranış, dürüstlük, adalet.” şeklinde ifade edilmiştir. Dürüst insanlar doğruluktan ayrılmaz, olduğundan farklı davranmaz, yalandan uzak durur, verdiği sözü yerine getiren güvenilir kimselerdir.

“Estetik, güzelliği inceleyen bilimdir. Kant’a göre güzel olan, doğru’nun iyilik’te gerçekleştirilmesidir.”(Hançerlioğlu, 2000:81) Demir ve Acar,(1997: 81) estetik unsurların, insan algılarına çekici görünme gibi özelliklere sahip olduğunu belirtmişlerdir. BTS’de “Güzel duyu, bedii.” olarak tanımlanmıştır. Estetik güzel olanı düşünme ve beğenme durumudur.

“Hoşgörü, kendi düşünce ve inançlarına, karşıt bulunan düşünce ve inançlara katlanma onlara tepki vermemedir.”(Hançerlioğlu, 2000:338) BTS’de “Her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans.” şeklinde tanımlanmıştır. Hoşgörünün kendi içindeki öğeleri olarak sevgi, saygı, güven ve anlayış kavramları addedilmiştir. Hoşgörü anlayışının toplumlarda gelişebilmesi için insanlar arasında görülen sevgi ve saygının yanında güven ve anlayış gibi duyu ve düşüncelere de ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (Gözübüyük, 2002: 38–39).

“Güven, bir şeyden beklenen niteliğe inanmayla alakalıdır.” (Hançerlioğlu, 2000:269) BTS’ de güvenilirlik, “Güvenilir olma durumu.” olarak tanımlanmıştır. Güvenilirlik, uzun bir zaman içinde elde edilen bir değerdir. Güvenilir insan; kendinden emin olunan kişidir, davranışları tutarlıdır, verdiği sözü yerine getirir.

Merhamet, sevgi kaynaklı bir duygudur. BTS’ de “Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma.” olarak ifade edilmiştir. Merhamet göstermek; duyarlı insan davranışlarındadır, insanı başkalarına yardım etmeye yönlendirir.

Misafirperverlik, ev sahibine yakışır bir şekilde davranmak, misafirini memnun edecek şekilde ağırlamaktır. Olabildiğinde nazik ve cömert olmak, samimi ve içten davranmak misafirperver bir insanın en önemli özelliklerindedir.

Nezaket, BTS’ de “Başkalarına karşı saygılı ve incelikle davranma, incelik, naziklik, zarafet.” şeklinde ifade edilmiştir. Nezaket karşındakine değerli olduğunu hissettirebilmekle alâkalı bir durumdur. İnsanlara belirli ölçüler dâhilinde yapmacıklığa kaçmadan muamele etmektir. Nezaketin temelinde insana sevgi ve saygı vardır.

Özgürlük, BTS’ de “Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbestî; her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar

vermesi durumu, hürriyet; bağı olmama; dışarıdan etkilenmemiş olma; engellenmemiş olma; zorlanmamış olma; her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi istencine, kendi yasasına, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi; insanın kendi istemesi, kendi istenci ile eylemde bulunabilme olanağı; insanın dıştan engellenmeden etki yapabilmesi.” şeklinde tanımlanmıştır. Hançerlioğlu (2000:102-103), özgürlüğün, felsefi açıdan insanla doğa ve toplum arasındaki ilişkiyi dile getirdiğini, bilimsel açıdan bilincine varılmış ve böylelikle egemen olunmuş zorunluluk olarak tanımlandığını ve dilimizde erkinlik deyimiyile anlamdaş olarak da kullanıldığını belirtir.

Özveri, BTS’ de “Bir amaç uğruna veya gerçekleştirilmesi istenen herhangi bir şey için kendi çıkarlarından vazgeçme, fedakârlık.” şeklinde tanımlanmıştır. Özverili davranışlar göstermede gönüllülük esastır. Bencillikle bir arada bulunması mümkün olmayan bir değerdir.

Sabır, bir insanın her türlü zor duruma dayanma gücüdür. BTS’ de “Acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç.” şeklinde ifade edilmiştir.

Sağlık; fiziksel, zihinsel ve sosyal açıdan herhangi bir rahatsızlık yaşamama durumudur. BTS’ de “Vücudun hasta olmaması durumu, vücut esenliği, esenlik, sıhhat, afiyet.” olarak tanımlanmıştır. Sağlık en büyük zenginliktir. İnsanların hayatlarını hedeflediği şekilde devam ettirebilmesi için sağlıklı olmaya özen göstermeleri gereklidir.

Hançerlioğlu(2000:46), saygının, üstün değer vermektan kaynaklanan duygu olduğunu ifade eder. BTS’de “Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram; bir kişiye, bir düşünüşe, bir eyleme, bir başarıya yüksek değer vermektan doğan özel bir duygu; değeri, üstünlüğü, yaşlılığı dolayısıyla bir kimseye karşı dikkatli özenli, ölçülü davranmaya neden olan sevgi duygusu.” şeklinde ifade edilmiştir.

Sevgi, BTS’ de “İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağıllık göstermeye yönelten duygu; hoş giden bir şeye eğilim; tutkuya dek varabilen bir ruh durumu. Türlü biçimleri: a. Karşı cinse karşı duyulan sevgi. b. Çocuğa karşı duyulan

sevgi. c. Bir nedene dayandırılmayan duygudaşlık, d. Uzun süre içinde oluşup gelişen kişisel gönül dostluğu, e. Doğaya vb. lerine duyulan sevgi.” şeklinde ifade edilmiştir. Tüm iyilik ve güzelliklerin özünde sevgi vardır.

“Sorumluluk üstüne aldığı herhangi bir işten ötürü kendisine sorulduğunda yanıtlamakla yükümlü kişinin niteliğidir.” (Hançerlioğlu, 2000:133) BTS’ de “Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi.” şeklinde tanımlanmıştır. Sorumluluk almak, akıl sahibi olmayı gerektirir. Kişi, kendi iradesiyle gerçekleştirdiği bir olayın sonuçlarına sahip çıkma sorumluluğunu gösterebilmelidir.

Temizlik, BTS’ de “Temiz olma durumu, arılık, saffet, nezafet; temiz durma veya tutma durumu.” şeklinde tanımlanmıştır. Sağlığını koruyabilmek büyük ölçüde temizliğe bağlıdır. Temizlik, kişinin kendisine ve çevresine karşı duyduğu saygının da bir belirtisidir.

Vatanseverlik, çeşitli yurtların birbirinden ayrılmış olmasından kaynaklanan en derin duygulardan biridir. İnsanların ülkelerine, topraklarına yaşama biçimlerine vb. karşı olan sevgilerini yansıtan, değişik tarihsel dönemlerde değişik içeriği olan tutumdur (Hançerlioğlu, 2000:346). BTS’ de “Yurdunu, milletini büyük bir tutku ile seven, bu uğurda her türlü özveriye katlanan (kimse), vatansever, vatanperver.” şeklinde tanımlanmıştır.

Yardımseverlik, hiçbir karşılık beklemezsizin insanlara iyilikte bulunmaktır. Toplum dayanışması için sahip olunması gereken bir erdemdir. BTS’ de “Hayırsever olma durumu, iyilikseverlik.” olarak tanımlanmıştır.

4.2.9. SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTAPLARINA AİT BULGULAR

Bulgular, kitaplardaki metin parçalarına ve başlık sistemine tamamıyla bağlı kalınarak oluşturulmuştur.

4.2.1. MEB YAYINLARI 9.SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTABINA AİT BULGULAR

4.2.1.1 Adil Olma Değeri ile İlgili Bulgular

KASİDE

...

*Ol gül-i bağ-ı hilâfet kim bahâr-ı devleti
Âlem-efrûz olalı görmez cefâ-yı hâr gül (s.46)*

...

KEREM İLE ASLI

Şehirlerden İsfahan şehrinde Koca Han derler bir han varmış; dağa, taşa hükümü yürür; kurda kuşa sözü geçermiş; devletli mi dedin devletli, mürüvvetli mi dedin mürüvvetli... Vâsfi halî yazıp defter etmeğe gelmez ya, ille adaleti, ille adaleti dillere destanmış: Cem kim, Cemşid kim! Harun Reşid bile gelir, adaleti ondan öğrenirmiş!..

...

(Kerem ile Aslı, kısa bir süre sohbet ettikten sonra gece bir تنها yerde buluşmak için sözleşirler. Şehrin güvenliğinden sorumlu Subaşı'nın adamları, o gece buluşma yerine gelen Kerem ile Sofu'dan hırsız diye şüphelenip onları zindana atarlar. Bu arada Keşiş, kadıyı kandırır, Kerem'in aleyhine döndürür. Müftü, Kerem'in hâlinde anlar ve sorgu esnasında kadı ile tartışır.)

(...) O memlekette bir deliler başı Deli Ömer varmış. "Hak!" denildi mi başını açıp seğdirmiş. Kara kadının Keşiş deresinden akıp gelen su ile yeni bir dolap çevirmeğe yeltendiği kulağına gidince, gündüz gündüz fenerini yakıp yamacına dikildi: "Yâ Hâk!" diye... Delinin behi pazarı olur mu? Kadı, pabucun pahalıya mal olacağını anlayınca Kerem ile Sofu'yu zindandan azat eyledi. Bu da herkesten çok elinin günaha sokmaktan korkan müftünün ekmeğine yağ sürdü (s.130-134).

CİMRİ

...

HARPAGON –Yetişin! Hırsız var! Adam öldürüyorlar! Cankurtaran yok mu? Hak, adalet nerede? (...)Paramı çaldılar, paramı!... Param! Zavallı paracığım! Canım sevgilim benim! Aldılar elimden seni! (...) Haydi, durma git. Gir adalete başvur; sorguya çektir evi: Hizmetçi kadınları, uşakları, oğlunu, kızını hatta kendini, kendini bile (s.157)...

KOÇYİĞİT KÖROĞLU

ÇOCUKLU KADIN – Ey Bolu Beyi! Ağullarımızı bastın. Harmanlarımızı bastın. Yurtlarımızı bastın. Obalarımızı bastın. Yıllarla bizi bunalttın. İşte şimdi sen basıldın! Hesap vereceksin, hesap (s.159)!

...

4.2.1.2. Aile Birliğine Önem Verme Değeri ile İlgili Bulgular

Hasta çocuklar, yanlarında ailelerinden birer büyük insan-ki hastalardan daha endişeli görünüyorlar- ve bir anne, pelerinini iliklemek bahanesiyle omuzu sarılı çocuğunun sırtını okşuyor; onu biraz sonra çekeceği acıya hazırlamak için. Sıralarda hiç düz oturan yok. Hastalar sarılı bir kol veya bacağın bozduğu muvazene ile hep umutları kırılmış, yamru yumru duyuyorlar ve büyükler küçüklere doğru eğilmişler (s.8 bk. Sağlıklı Olmaya Önem Verme).

ANNE

İlk kundağın

Ben oldum, yavrum;

İlk oyuncağın

Ben oldum!

Acı nedir, tatlı nedir bilmezdin:

Dilin damağın ben oldum!

Elinin ermediği,

Dilinin dönmediği

Çağlarda, yavrum;

Kolun kanadın ben oldum...

Dilin dudağın ben oldum (s.50 bk. Sevgi, Merhamet)!

...

FOTOĞRAF

Durakta üç kişi

Adam kadın ve çocuk

Adamın elleri ceplerinde

Kadın çocuğun elini tutmuş

Adam hüzünlü

Hüzünlü şarkılar gibi hüzünlü

Kadın güzel

Güzel anılar gibi güzel

Çocuk

Güzel anılar gibi hüzünlü

Hüzünlü şarkılar gibi güzel (s.56)

ASİYE TEYZENİN EVİ

Baba yurdunu işe yaratmaya kendilerini zorlayan hamd olsun yokluk yoksulluk değildi. Yalnız hısım akraba, bildik tanıdık her yerde ve her fırsatta “Yahu şu bir tane anacığınızı bu ihtiyar yaşında o eski evde niye bırakırsınız? diye sataşp dururlardı... Anasının inadını, söz dinlemediğini, baba yurdu da baba yurdu diye tutturduğunu söylemenin bir faydası yoktu.... Kendi ona bir buzdolabı alıp koymuş, kardeşi de yorulmasınlar diye bir elektrik süpürgesi hediye etmişti (s.95 bk. Dayanışma).

FORSA

(...) Bey ellerine sarıldı. Öpmeye başladı.

–Ben senin oğlunum! Dedi.

–Turgut musun?

–Evet (s.99 bk. Saygı).

MURADINA EREN KIZ

Anası akşam olunca yükün içine girmiş saklamış, kuş gene gelmiş: “Sultanım, kırk gün bir ölü bekleyeceksin, sonra muradına ereceksin.” demiş, çıkmış, gitmiş. Kızın anası bunu işitince:

“Kızım, gel seninle bu kuşun elinden kurtulmak için başka memlekete kaçalım.” demiş (s.121).

TAÇ- MAHAL

Mümtaz- Mahal, Nur-i Cihan'ın entrikaları yüzünden gurbetlere ve isyanlara düşen kocasına bütün kara günlerinde vefayı yar kılmıştır... Zekâ ve terbiyesi ile kocasına has müşavirlik ediyordu. Şah-ı Cihan karısına sormaksızın bir şey yapmazdı. Belki Malik-i Zeman lakabını nu nüfuzundan dolayı almıştır (s.210 bk. Dayanışma).

4.2.1.3. Bağımsızlık Değeri ile İlgili Bulgular

MALAZGİRT ULULAMASI

Yeryüzünü Yürümek

Nallarımız

Şimşek olur

Değince çakmak taşları

Birer sessizliktir

İşte

Alpaslanın yoldaşları

Bu kılıçlar bu kalkanlar

Görmüş

Nice savaşları.

Yeryüzüdür

Atlarımız

Dağlar atların başları (s.16 bk. Özgürlük).

BAYRAK

Ey, mavi göklerin beyaz ve kırmızı süsü...

Kız kardeşimin gelinliği, şehidimin son örtüsü

*Işık ışık, dalga dalga bayrağım,
Senin destanını okudum, senin destanını yazacağım.*

*Sana benim gözümle bakmayanın
Mezarını kazacağım.
Seni selamlamadan uçan kuşun
Yuvasını bozacağım.*

*Dalgalandığın yerde ne korku, ne keder...
Gölgende bana da, bana da yer ver!
Sabah olmasın, günler doğmasın ne çıkar;
Yurda ay-yıldızın ışığı yeter.*

*Savaş bizi karlı dağlara götürdüğü gün
Kızılığında ısındık;
Dağlardan çöllere düşürdüğü gün
Gölgene sığındık.*

*Ey şimdi süzgün, rüzgârlarda dalgalan;
Barışın güvercini, savaşın kartalı...
Yüksek yerlerde açan çiçeğim;
Senin altında doğdum,
Senin dibinde öleceğim.*

*Tarihim, şerefim, şiirim, her şeyim
Yeryüzünde yer beğen
Nereye dikilmek istersen,
Söyle, seni oraya dikeyim (s.49 bk. Sevgi)!*

İSTİKLÂL MARŞI

*Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır parlayacak!
O benimdir, o benim milletimindir ancak!*

*Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilal!
Kahraman ırkıma bir gül... ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helal.
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklal.*

*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım;
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.*

*Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar.
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imânı boğar,
'Medeniyet!' dediğin tek dişi kalmış canavar?*

*Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın,
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.*

*Bastiğın yerleri 'toprak' diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehid oğlusun, incitme, yazıktır, atanı.
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.*

*Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şühedâ fişkıracak toprağı sıksan, şühedâ!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Hudâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.*

*Rûhumun senden İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin ma' bedimin göğsüne nâ-mahrem eli!
Bu ezanlar-ki şehâdetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.*

*O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım.
Her cerîhamdan, İlâhî, boşanıp kanlı yaşım;
Fışkırır rûh-ı mücerred gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım!*

*Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet,
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklâl (s.76 bk. Vatanseverlik, Özgürlük)!*

FORSA

Bu, her gece uykusunda onu kurtarmak için birçok geminin pupa yelken geldiğini gören zavallı eski bir Türk forsasıydı. Esir olalı kırk yılı geçmişti. Otuz yaşında, dinç, levent, güçlü bir kahramanken Malta korsanlarının eline düşmüştü.

...

Bütün umudu, doğduğu yere, Edremit'e kavuşmaktı. Otuz yıl içinde bir an bile umudunu kesmedi. "Öldükten sonra dirileceğime nasıl inanıyorsam, öyle inanıyorum, elli yıl tutsaklıktan sonra da ülkeme kavuşacağıma öyle inanıyorum!" derdi (s.98 bk. Vatanseverlik, Özgürlük).

Ben de ağır ağır yürürken düşünüyordum: Ancak benim oğullarım gibi yiğitler, halkı düşmandan koruyabilirdi. Tek sağ olsunlar... Sağ olsunlar ve zaferle dönsünler. (...) Ama zafer de gecikmesin artık, çabuk gelsin! Çabuk gelsin! Elbette yalnız benim dileğim değildi bu. Bütün halkın amacı, umudu, hayali bu idi (s.106 bk. Güvenilirlik).

OĞUZ KAĞAN DESTANI

...

*Gökteki güneş ise yurdun bayrağı olsun.
İlimizin çadırı yukarıdaki gök olsun,
Dünya devletim, halkımız da çok olsun (s.126).*

BAYRAĞIMIZ

Oradakiler gibi bunlar elleri ceplerinde ve başları önlerinde bekleşmiyorlar. Süngülerini çelikten bir parmak gibi göğe kaldırmışlar, bir şeye karşı insandan ve madenden bir hürmet halinde duruyorlar (bk. Saygı). Hayatları çürümüş bir büyük mazinin artığından ziyade küçük fakat gürbüz bir istikbalin başlangıcını hatırlatıyor. Önlerinde bizim bayrağımız ağır ağır tecelli etti. Coşkun bir kızıl yele gibi göklere savrulmaya başladı. Eksildiği yerlere doğru uçmak ister gibi heyecanlıydı. Kendisinde, eski Türk günlerinin vakar ve kuvveti hâlâ bakiydi. Sallanışında, hürriyetin, istiklâlin şen ve ateşin lezzeti vardı (bk. Özgürlük). Yalnız bir bayrak gibi manidar değildi. Bir mürşit gibi beliğdi. Vakitsiz kötürümleşen ruhum onun mucizesiyle yeniden ısındı. Kımıldandı, doğruldu. Bir afiyete kavuşuyordum.

Rengini, ecdadımızın kanından alan bayrağımız, bizim günümüzde kararacaktı. Eski kahramanların kavukları üstünde bir kızıl gül gibi cenkten cenge gezdikten sonra, torunlarının başına bir yas çevresi gibi düşecekti. O sabah, karşımda bir avuç Türk'ün elleri arasında, ezasız, endişesiz, yeniden doğuverdi.

...

Ya Rabbi! Alnımızdan çıkan bir damla kan gibi, bugüne kadar başlarımızın üstünde şanla, asaletle gezdirdiğimiz bayrağı, sandık diplerinde saklamaya mahkûm edilecek Türk nesilleri, dünyanın muhakkak en talihsiz çocukları olacaktır. Biliyoruz ki, bayraklarını, başlarının altında saklayanlardan değiliz. Daima, başlarımız, bayraklarımızın altında kalacaktır.

Ey gazi hünkârlar ve şehit erler yadigârı! O sabah, sana bakmaya bir türlü doyamadım. Sen insandaki hayal gücünün suni karışımlarından icat edilmedin doğrudan doğruya kalplerimizden aktın. Sen, insandaki en mukaddes şeyin, hayat kaynağının rengisin. Ve üzerinde gökten izler var. Onun için bir öz, bir kaynaksın; onun için solmayacak, kurumayacaksın... Son neslin başları üstünde de ilk neslin başları üstündeki gibi hür yaşayacaksın... Ve Türklerden bir son nesil tanımayacak, görmeyeceksin (s.191 bk. Sevgi, Özgürlük).

Mustafa Kemal basının, kamuoyu oluşturmada çok büyük önemi olduğunu bilen kişi olarak, Kurtuluş Savaşı boyunca millî bir basının oluşmasına çalışmış ve Millî Mücadele'yi basından aldığı güçle sürdürmüştür. Bir yandan da, Millî Mücadele'nin basından itibaren zaman zaman, çeşitli vesilelerle gerek Anadolu basınına gerekse

Anadolu harekâtını destekleyen İstanbul basınına önemli demeçler vermiş, gazete muhabirleriyle görüşmeler yapmıştır.

Mustafa Kemal, Millî Mücadele boyunca millî basın yanı sıra yabancı basınla da ilişkilerini aralıksız sürdürmüştür. Amerika'dan ve Batı dünyasından birçok gazeteci bu yıllarda Ankara'ya gelerek onunla görüşmüş, bu görüşmeler dış basında büyük yankılar uyandırmıştır. Atatürk bu görüşme ve demeçlerinde özellikle Misak-ı Millî'nin mutlaka gerçekleşeceğini söylüyor, Türk milleti için bu yeminden dönüş olamayacağını vurguluyordu. Zira Millî Mücadele, "Ya İstiklâl Ya Ölüm!" kuralı üzerine oturtulmuştu (s.208 bk. Duyarlılık).

Mayıs ayı sonlarında Erzurum Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ile Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u milliyeti Cemiyeti bölgenin geleceğini görüşmek, herhangi bir işgale karşı birlikte karşı koymak ve beraber hareket etmek için Erzurum'da bir kongrenin toplanmasına karar vermişlerdi (bk. Dayanışma)... Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'le beraber 3 Temmuz 1919'da Erzurum'da halkın ve askerinin samimi tezahüratı ile karşılanmıştı... Mustafa Kemal Paşa'nın memuriyetten ve askerlikten istifa etmesinden sonra Millî mücadele'nin çok önemli bir safhasına gelmişti. Bundan sonra bütün askerî görevlerinden istifa ederek unvanlarından vazgeçen Mustafa Kemal Paşa, artık sivil bir vatandaş olarak mücadeleye devam edecekti (s.215 bk. Özveri, Vatanserverlik).

4.2.1.4. Barış Değeri ile İlgili Bulgular

MALAZGİRT SAVAŞI

Selçuklu kuvvetleri ile Bizans ordusu Malazgirt ile Ahlat arasındaki Rahva Ovası'nda karşı karşıya geldiler (24 ağustos 1071). Selçuklu ordusunda Savtegin ,Afşin, Gevher Ayin,Sanduk , Aytegin, Ahmedşah gibi tecrübeli kumandanlar bulmakta idi. Sultan Alp Arslan, iki ordu arasındaki sayı farkı nedeniyle bir meydan savaşına karar verememişti.Görünüşte sulh teklifinde bulunmak, hakikatte ise Bizans ordusunun durumunu öğrenmek için kendi yanında bulunan Abbasi halifesinin elçisi İbn Muhalleban ile Emir Savtegin'i elçi olarak imparatora gönderdi. Tabii ki imparator sulh teklifini kabul etmemiş, artık savaş kaçınılmaz olmuştu (s.15)...

KİRALIK KONAK

Bir gün Sekine Hanım ona kızından bahsetmek istedi; ihtiyar adam eski putperestlerin selamına benzer bir hareketle kolunu havaya kaldırdı:

“Açma o bahsi, açma o bahsi!” dedi.

Sekine Hanımın gözleri doldu ve dedi ki:

“Sizin için neler yazdığını bilseniz, onu affederdiniz, mutlaka affederdiniz.”

(s.17)

OĞUZATA

OĞUZ –(Karısı ile birlikte tahttan ayağa kalkarak)

Tekinler! İç buyruklar, Dış buyruklar!

Bizimle birlik ülkeler hanları!

Kadınlar! Hatunlar!

Selam olsun hepinize canla, inanla!

(Saklap'a) Hele Saklap seni bu mutlu günde

Bağrıma basmaktır bana düşen,

Sen artırdın içimde güvenimi...

(Saklap Ayçiçek'le el ele gelir, Oğuz'un elini öper.)

İşte önümüzde elçileri Urum'un

Geldi en büyük savaşın sonu.

Geldi beklenen barış günü!

AKŞAMAN –Hakanım! Senin kılıcınla

Gerçek olur bu büyük düş!

Senin düşüncen, iç ışığınla!

OĞUZ –(Devamla)

Birleşecek Hint'ten Çin'den Urum'a dek sayısız ülkeler bu barışla!

Tatarlar, Tatlar, Kırgız, Peçenek

Bütün uluslar buyruk başına!

Yok andımızda ayrı gayrı

Yağuluk yok! Yabanlık yok!

Bütün ülkeler bir tek dünya!

KORO –Gerçek olur düşü yeryüzünün!

Var ol ulu hakan! Bin yaşa (s.18)!

KARANFİL

*Hakkınız var, güzel değildir ihtimal,
Mübalâğa sanatı kadar,
Varşova'da ölmesi on bin kişinin,
Ve benzememesi
Bir motörlü kıtanın bir karanfile,
“Yârin dudağından getirilmiş.”(s.28 bk. Duyarlılık)*

BAYRAK

...
*Ey şimdi süzgün, rüzgârlarda dalgalan;
Barışın güvercini, savaşın kartalı...
Yüksek yerlerde açan çiçeğim;
Senin altında doğdum,
Senin dibinde öleceğim (s.49 bk. Bağımsızlık).*

...

AĞIT

*Gün bitti. Saat kaç.
Bitecek mi gün savaşımız
Hak edilmiş hüznlerimizde olacak mı bizim de
Dönüp dönüp arkamıza baktığımız
Bir dünya kalıntısı üstünde
Hak edilmiş hüznlerimiz olacak mı bizim de (s.56).*

FİLDİŞİNDEN KULE

İkinci Dünya Savaşı, birincisinden daha korkunç olduğu hâlde, birincisinin ilham ettiği romanlara eş tek bir roman yazılmadı. Niçin? Çünkü İkinci Dünya Savaşı hâlâ bitmemiş, sıcaklığının ardından soğuğu gelmiştir. Oysa Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ebedî sanılacak bir barış, bir rahatlık havası dünyada esmekteydi (s.184).

4.2.1.5. Bilimsellik Değeri ile İlgili Bulgular

Aristo'nun hareket denklemi, K bir sabit ve V de hız olmak üzere $F= KV$ şeklindedir. Bu yasaya göre kuvvet uygulanmayan bir cisim zorunlu olarak hareketsiz kalacaktır (s.2).

Yeryüzünde kar yağması için, alt katmanların sıcaklığının 0 C 'un altında olması yeterlidir. Bu, karın yere düşmeden önce erimesini önler. Kuvvetli kar yağışları, aşırı erime hâlinin yükseltide birdenbire durması şeklinde açıklanır (donma çekirdekleri etkisi). Böylece karı iki temel koşul belirler: 1. Aşırı erimenin sürmemesi için oldukça fazla sayıda çekirdeğin bulunması ve yükseltide sıcaklıkların oldukça düşük olması 2. Karın yağmura dönüşmemesi için yerdeki sıcaklığın 0 C 'un altında olması (s.3).

VADİDEKİ ZAMBAK

Bir kenarda kalıp yaşamak yerine, toplumların içine girmeyi kabul ettiğiniz andan itibaren, onu yaratan kuralların da iyi olduğunu kabul etmek zorundasınız (s.6).

MATEMATİK

*Bir sınıfta tam kırk çocuk dizili;
Bir kara tahta, üstünde bir üçgen;
Bir koca daire, sağır, çekingeni;
Merkezi güm güm eder davul gibi.*

*Dilsiz, vatansız harfler küme küme,
Bekleşir dururlar, azap içinde.*

*Bir yamuğun yan kenarı tamtakır,
Bir ses yükselir yükselir, alçalır.
Azgın bir problem tutar yolunu,
Döner döner ısırır kuyruğunu.*

*Bir açının çeneleri gerilir;
Kurt mudur, köpek mi, neyin nesidir?
Ne kadar rakam varsa yeryüzünde*

*Üşüşmüş, karınca gibi, tahtaya;
Koşarlar bir yuvadan bir yuvaya;
Fal taşınla dönmüş gözler önünde (s.7).*

DİL VE KÜLTÜR

(...) Aslında dili hem şekil, hem muhtevasıyla inceleyen filolojinin gayesi, insan kültürünü tanımaktır. Fakat bu görüşe ancak dil ile kültür arasındaki bağlantıyı görenler ulaşabilirler (s.10).

Alyuvarlarında aynı antijene sahip kişiler dört grup altında toplanmışlar. Bunlar; A, B, AB ve 0 gruplarıdır. Genellikle farklı gruplardaki kanlar karıştırıldıklarında alyuvarlardaki antijenlerle plazmadaki antikorlar arasında ortaya çıkan tepkimeler yüzünden topaklanmalar oluşur. Ayrıca kan aktarımında göz önüne alınması gereken bir etmen de -RH- değerinin (+) ya da(-) olmasıdır (s.10).

Estetik duyu veya zevk, hem zekâdan hem iradeden ayrılır; o ne teorik karakteri, ne pratik karakteri olan, sui generis (kendine özgü) bir olgudur; fakat esas itibarıyla subjektif bir temel üzerinde iş görmesi bakımından akla ve iradeye benzer. Doğruyu meydana getiren akıl, iyiyi meydana getiren irade olduğu gibi, güzeli meydana getiren de zevktir. Güzellik eşyanın içinde değildir, estetik duygudan ayrı olarak var değildir, nasıl zaman ve mekân teorik duyarlığın ürünü ise o da bu duyunun ürünüdür. Güzeli, hoş giden (nitelik), herkesin hoşuna giden (nicelik), her ilgi ve kavramdan ayrı olarak hoş giden (bağlantı), zorunlu olarak hoş giden (modalite) şeydir (s.10).

SEUL'E 'SARI KAR' YAĞDI

SEUL – Güney Kore, dün nadir görülen bir meteorolojik durumla karşılaştı. Başkent Seul ve diğer bölgelere 'sarı kar' yağdı. Meteoroloji bürosu Çin'in kuzeyindeki çöl bölgelerinden gelen kum ya da toz içeren bu sarı kardaki maddelerin ağır mineral içerebileceğini belirtti. Meteoroloji bürosu, havada görülen yüksek yoğunlukta toz parçacıkları nedeniyle üç günde iki kez 'sarı toz yağabileceği'ni söylemişti. Güney Kore'de sık sık kum ya da toz fırtınası görülebiliyor, ancak karın sarı yağması olağandışı olarak nitelendiriliyor (s.13).

MALAZGİRT SAVAŞI

Bizans imparatoru Romanos Diogenes (Roman Diyojen) modern müelliflerin 100.000 ila 200.000 kişi arasında tahmin ettikleri büyük bir ordu ile İstanbul'dan harekete geçmişti. İslam kaynakları bu ordunun sayısı hakkında 600.000'e varan rakamlar veriliyorsa da bunların mübalağalı olduğu anlaşılıyor (s.15)...

Sanatın ve bilimin ortak yanları olmasına karşın onları birbirinde ayıran en önemli noktalardan biri, sanatın soyut kavramları işlemesi, hayali konu edinmesi; bilimin somut gerçekleri ele alması, sağlam bilgiye dayanması ve objektif olmasıdır (s.24).

Kopernik, gezegen hareketinin referans sistemini değiştirip Güneş'i sabit, gezegenleri de onun çevresinde hareket eder aldığında, yörüngelerin ifadesinin basitleşeceğini gösterdi. Eski Yunan'ın, düzün dairesel gezegen yörüngeleri görünüşe bağlı olmasına rağmen gün merkezli bir referans sistemi seçerek bu yörüngeleri basitleştirmeyi başardı (Çağdaş dilde söylersek, Fourier serisini basitleştirdi). Ancak yarım yüzyıl sonra Kepler'in ortaya çıkışıyla düzgün dairesel hareketler şeklinde betimleme ilkesi, astronomiden bir daha gelmemek üzere atılabildi. Önderi Danimarkalı astronom Tycho Brahe'nin mükemmel verilerini kullanan Kepler, Merih'in hareketinin, odaklarından birinde Güneş'in bulunduğu eliptik bir yörüngeye tam olarak uyduğunu gösterdi(bk. Çalışkanlık). Sonuç, bilimsel düşünce tarihinde son derece özgürleştirici bir adım oldu (s.59).

FERDÂ

...

*Asrın, unutma, bârikalar asr-ı feyzidir
Her yıldırıda bir gece, bir gölge devrilir,
Bir ufk-ı îtilâ açılır, yükselir hayât;
Yükselmeyen düşler: Ya terâkkî, ya inhitât!*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

YARIN

...

Unutma asrın, yıldırımlarla aydınlanmış bir asırdır;

*Her yıldırımında bir gece, bir gölge devrilir,
Bir yükseliş ufku açılır, yükselir hayat;
Yükselmeyen düşler: Ya ilerleme, ya düşme (s.70)!*

GAZEL

...
*Rakîb sâye-i lütfunda oldu perverde
Anınçün ey gül-i ter böyle hâm kalmışdur*

...

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE:

...
*Ey taze gül(sevgili)!Rakip senin iyiliğinin gölgesinde beslenip büyüdüğü için
böyle ham kalmıştır (s.72).*

...

Heisenberg (Hayzanberg), yirmi dört yaşında iken oluşturduğu matris mekanik ve kendi adıyla bilinen belirsizlik ilkesiyle atom fiziğine yeni bir kimlik kazandırır; 1932'de Nobel ödülünün alır (s.11).

William Harvey, incelemelerini daha ileri götürerek damarların kanın akışına tek yönlü geçit verdiğini verirler. Bu geçitler ' çek- valf' işlevi gören kanatlarla donatılmıştır. Kanatlar, atardamarlarda kanın vücuda akışını, toplardamarlarda kalbe dönüşünü sağlamaktadır.

Harvey kan dolaşımına ilişkin bulunuşunu 1628'de Latince yazdığı küçük bir kitapta (Hayvanlarda Kalp Ve Kan Devrimine İlişkin Anatomik Bir Tez) ortaya koymuştu. 1651'de yayınlanan ikinci kitabı embriyoloji konusunda Antik Çağ'dan o güne uzanan yaklaşık iki bin yıllık dönemde yapılan en önemli incelemeyi içeriyordu (s. 181).

SANAT

Kant'ın matematiğe ilişkin sözlerini yalnızca kuramsal bir görüş açısından ele alabiliriz. Kant'a göre matematik "insan usunun övüncüdür." Ama bilimsel usun bu yenilgisi için çok yüksek bir bedel ödemek zorundayız. Bilim soyutlama demektir ve

soyutlama her zaman gerçekliğin yoksullaşmasıdır. Bilimsel kavramlarla betimlendiklerinde nesnelere biçimleri giderek daha çok formüller şekline dönüşmeye yönelirler. Bu formüller şaşırtıcı bir basitliktedir. Newton'un yer çekimi yasası gibi tek bir formül özdeksel (maddi) evrenimizin tüm yapısını açıklar görünür. Sanki gerçeklik yalnızca bilimsel soyutlamamız tarafından kavranır olmakla kalmaz, aynı zamanda onlar tarafından açıklanabiliyormuş gibi de görünür. Ama sanat alanına girer girmez bunun bir yanılgı olduğu ortaya çıkar. Çünkü nesnelere görünümleri sayısızdır ve onlar bir andan ötekine değişirler. Onlar basit bir formül içinde her kavrama çabası anlamsız olacaktır. Heraklitos'un "Güneş, her gün yeni bir güneştir." Tümcüsü, bilim adamının güneşi için değilse de sanatçının güneşi için doğrudur (s.187).

UYKU RİTMİ VE UYKU GEREKSİNİMİ

İnsanlarda, 24 saatlik süre boyunca, 100'den fazla parametrenin değişim gösterdiği tespit edilmiştir. Bu değişimler, hem 24 saatlik çevre değişikliğine uyum gösterirler hem de kendi aralarında bir bağlantı içindedirler (s.202).

TAÇ-MAHAL

İngiliz Ansiklopedisi ve birçok sanat tarihleri İstanbul'dan gitme üstad İsa'nın adı üstünde birliktirler. Fakat şimdi daha sağlam bir vesikamız var: 1. Türkiye'den giden Mehmet İsa Efendi. Mimar ve resmî(planı)yapan, 2. Türkiye'den gitme Settar, (Hattat), 3. Semerkanlı (Kubbeyi yapan), 6. Türkiye'den gitme Mehmet (Hattat), 7. Buharalı Ata Mehmet (Taş yontucusu). Görülüyor ki büyük eserin yaptırıcısı Babur'un dördüncü torunu ve büyük Timur'un dokuzuncu göbekten torunu Şah-ı Cihan gibi yapımcılar da Türktürler (s.210).

Ayrı şeylere ayrı adlar gerekir; şu hâlde Locke, zihnin kendi kendisinde gördüğü her şeye, düşündüğü vakit zihninde olan her algı fikir ve eşyanın zihinde herhangi bir fikir meydana getirmek güç veya melekesine süjenin (Biz objelik diyecektik) niteliği diyor (s.213).

4.2.1.6. Çalışkanlık Değeri ile İlgili Bulgular

SON YERİNDE

...

Yaşamak onun için

Bütün gün çalışmak onun için iyi (s.56 bk. Çalışkanlık)

(...)Önderi Danimarkalı astronom Tycho Brahe'nin mükemmel verilerini kullanan Kepler, Merih'in hareketinin, odaklarından birinde Güneş'in bulunduğu eliptik bir yörüngeye tam olarak uyduğunu gösterdi (s.59 bk. Bilimsellik).

FERDÂ

...

Yükselmeli, dokunmalı alnın semâlara;

Doymaz beşer dedikleri kuş i'tilâlara...

Uğraş, didin, düşün, ara. bul, koş, atıl, bağır;

Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır!

...

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

YARIN

...

Yükselmeli, dokunmalı alnın semâlara;

Doymaz beşer dedikleri kuş, yükselmelere...

Uğraş, didin, düşün, ara. bul, koş, atıl, bağır;

Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır (s.70)!

...

FORSA

En ünlü, en tanınmış Türk gemicilerdendi. Daha yirmi yaşındayken, Tarık Boğazı'nı geçmiş, poyraza doğru haftalarca, aylarca, kenar kıyı görmeden gitmiş, rast geldiği ıssız adalardan vergiler almış, irili ufaklı donanmaları tek başına hafif gemisiyle yenmişti. O zamanlar Türkeli'nde nâmu dillere destandı. Padişah bile onu, saraya

çağırtnıştı. Serüvenlerini dinlemişti. Çünkü o, Hızır Aleyhisselâm'ın gittiği diyarları dolaşmıştı (s.98).

KIRK YALAN MASALI

Hazıra dağ dayanmayacağı için bu üç adam böyle har vurup harman savurarak kısa zamanda büyük şehzadenin bir sandık altınını tüketirler (s.103).

ELLİ KURUŞ

İster lapa lapa kar, ister şarıl şarıl yağmur yağsın, isterse de bütün gecenin ayazından karlar dona kesmiş olsun, sabahın beş buçuğunda karanlıkları ürperten sesiyle sokağa girerdi:

–Gazete, havadiis!

Sabahın dördünde yazı makinemin başına geçtiğim için, bu ses, bu kara, yağmura, ayaza kafa tutan bu canlı, bu pırıl pırıl ses beni yazı makinemin başında bulurdu (bk. Estetik).

...

“Uğurlar olsun!” deyip kolları sıvamış. Karaköy'deki bir eczaneye girmiş. Görevi, boş ilaç şişelerini uzun tel saplı fırçalarla yıkamakmış. Bir, beş, on, yüz, bin şişe değilmiş ki, belki on binler, belki de yüz binlerce (bk. Temizlik).

...

Annesinin eczaneden kazandığıyla kıt kanaat geçiniyorlarmış ama şu son zamlar olmasa. Çaresiz, okulu beşten bırakıp annesiyle hamannesinin kazançlarına bir şeyler katabilmek, hiç olmazsa üç yaş küçüğüyle kendisinin okul masraflarını çıkarabilmek yolunu tutmuş, gazete satıcılığına başlamış (bk. Özveri).

...

Karne zamanı birkaç gün gelmedi. Meraklanmışım. Sınavlar sırasında olduğu için, belki de sınava hazırlanıyor demiştim. İyi düşünmüşüm. Geldi pırıl pırıl sesiyle, öksürüyordu;

–Kusura bakmayın ağabeyciğim. Dersleri hazırlıyordum. Gece yaralarına kadar çalışıp, sabahleyin de erkenden uyanmak fena yordu (s.111).

SEYFİ BABA

...

–Şimdi anlat bakayım, neydi senin hastalığın?

*Nezle oldun sanırım, çünkü bu kış pek salgın.
 – Mehmet Ağa'nın evi akmış. Onu aktarmak için
 Dama çıktım, soğuk aldım, oluyor on beş gün.
 Ne işin var kiremitlerde a sersem desene!
 İhtiyarlık mı nedir, şaşkınım oğlum bu sene.
 Hadi aktarmayayım... Kim getirir ekmeğimi?
 Oturup kör gibi, nâmerde el açmak iyi mi?
 Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası
 Dostunun yüz karası; düşmanın maskarası (s.142 bk. Dürüstlük)!*

Ekmeği aldım, duamı okudum ve ilk lokmamı ısırđım. Bambaşka, bilinmeyen bir tadı ve kokusu vardı bu ekmeğın. Sürücülerin ellerinden, taze buğdaylardan, kızgın demirden, mazottan gelen ya da bunların karışımı olan bir kokuydu bu... Sonra ikinci, üçüncü lokmaları da aldım, onlarda da mazot kokusu vardı. Ama yine de, o güne kadar öyle lezzetli ekmek yemediğimi söyleyebilirim. Bu, emekçi oğlumun nasırlı ellerinden çıkan ekmektir. Tarlayı süren, buğdayı yetiştiren, hasadı kaldıran, tarlada çalışan insanlarımızın, halkımızın ekmeğiydi. Kutsal ekmek! Oğlumla övünüyor, çok büyük bir gurur duyuyordum (s.155 bk. Duyarlılık).

Yazar denen mahlük, memur misali yalnız masa başında çalışan bir insan değildir. Onun muhayyilesi, bütün gün gezerken, yürürken, düşünürken, tecrübeler toplarken durmadan çalışır durur. Görüp yaşadığı, hissettiği her şey eserinin malzemesini teşkil edecektir. İşte bu sebepten ötürü bütün dikkatini kendi faaliyet sahası üzerine toplaması gerekir (s.185).

Ulysses son derece çetin bir ceviz oldu benim için: Zihnimi yalnızca hiç de alışık olmadığı çabalarla zorlamakla kalmadı, aynı zamanda (bir bilim adamı açısından) epey garip girdi çıktılarına soktu. Kitabınızın bir bütün olarak başıma açmadığı bela kalmadı; daha havasına girebilmek için bile üç yıl boyunca didindim durdum onunla (s.190).

GÜNLÜK

Ben şiirle bir kuyumcu gibi didişen şairleri her sanatçıdan yeğ tutarım (s.197 bk. Özveri).

4.2.1.7. Dayanışma Değeri ile İlgili Bulgular

Aşk örgütlenmektir bir düşünün abiler (s.29 bk. Sevgi)

Zincirlerle çekiyor, işçiler

Güneşi yatağımın başına

En nasıl çıkarım bu kirli yüzle

Güneşin karşısına (s.35 bk. Dürüstlük)?

Sen o karanfile eğilimsin, alıp sana veriyorum işte

Sen de bir başkasına veriyorsun daha güzel

O başkası yok mu bir yanındakine veriyor

Derken karanfil elden ele (s.54).

VATAN YAHUT SİLİSTRE

SITKI BEY –Kalede kalmak isteyenler bir tarafa ayrılınsın.

BİR GÖNÜLLÜ –Hep burada kalmak istiyoruz ki, buraya geldik.

Birbirimizden nasıl ayrılacağız.

...

BİR GÖNÜLLÜ – Düşman çok, asker az, bizi daha azaltmak mı istiyorsunuz?

ABDULLAH ÇAVUŞ–Asker az olmakla kıyamet mi kopar? Azdan az olur, çoktan çok (s.90 bk. Vatanseverlik).

ASIYE TEYZENİN EVİ

Baba yurdunu işe yaratmaya kendilerini zorlayan hamd olsun yokluk yoksulluk değildi. Yalnız hısım akraba, bildik tanıdık her yerde ve her fırsatta “Yahu şu bir tane anacığınızı bu ihtiyar yaşında o eski evde niye bırakırsınız? diye sataşp dururlardı.... Anasının inadını, söz dinlemediğini, baba yurdu da baba yurdu diye tutturduğunu söylemenin bir faydası yoktu.... Kendi ona bir buzdolabı alıp koymuş, kardeşi de yorulmasınlar diye bir elektrik süpürgesi hediye etmişti (s.95 bk. Aile Birliğine Önem Verme).

KOÇYIĞIT KÖROĞLU

KÖROĞLU –Benim bir yarım sen, bir yarım Ayvaz! Yirmi yıl beraber savaştık, beraber dövüştük. En sonra bolu Beyi'nin hesabını gördük (s.159)...

SİNAN

*SAİ – Hayatı çelen yoz kuşkuların
inanç eliyle alt edilmesidir bu;
içimizden fişkırان umut ışınlarının
taşa çevrilmesidir bu.*

SÜLEYMAN – (Diz çöküp ellerini kaldırarak):

*Tanrım! Sinan kuluna bağısladığın deha
ve ona yardım eden binlerce kişinin emeği
senin için kurdu bu yapıyı (s.168 bk. Yardımseverlik).*

Öyle bir birleşme biçimi bulmalı ki ortak güç, birleşmeye katılan her ortağın hem malını hem de kendini korusun. Böylece ortaklığa giren herkes, sonuç alarak gene kendini koruyor demektir ve gene eskisi gibi hürdür, kendi kendinin buyruğu altındadır İşte toplumsal antlaşmanın çözdüğü ana sorun bu sorundur.

Toplumsal antlaşmanın hükümleri sözleşmenin özüyle öyle bağlıdır ki amaca uymayan en küçük değişiklik antlaşmayı bozar. Antlaşmanın bütün özü, şu tek hükümdedir: Her ortağın bütün haklarıyla kendini topluma, toplumun bütününe bağlaması. Herkes bütün haklarıyla kendini topluma verdiğinden ortaklığa girme koşulları herkes için eşittir.

Her birimiz, bütün kişiliğimizle güçlerimizi genel oyun yüce yönetimine bıraktık (s.176).

FİLDİŞİNDEN KULE

Şu var ki fildişinden kuleyi yerenler, şairlerden ve bütün sanatçılardan içinde yaşadıkları toplumun yönetimine yardım etmelerini, belli davalar için gönüllü yazılmalarını istemektedirler. İlk zamanlar bu çağrıya uyan şairler, romancılar, ressamlar oldu (s.184).

Oysa eskiden komşuluk ne kadar güzelmiş. Komşunun evi yanarsa seninki de sağlam kalmaz.” diyen Horaz, “Ev alma, komşu al.” diyen Türk atasözü nasıl bambaşka bir şarkı tutturmuşlardı. Şimdilerde insanlar bu kozmik gerçeği toptan inkâr edip, sadece kendileri için yaşıyorlar. Köşeyi dönmekten başka bir şey düşünmüyorlar (s.189).

GÜNLÜK

Tarık Buğra Milliyet'te bir yazdığı bir yazıda şöyle diyor:

“Sanata çelme takmak isteyenler birleşiyor da sanatı sevdiklerini, sanat için çırpındıklarını söyleyenler birleşmiyor.”

Evet, birleşmiyorlar, birleşemiyoruz.

Sanatı hiçbirimiz gereğince sevmiyor, sanata hiçbirimiz gereğince saygı beslemiyoruz da ondan (s.196 bk. Saygı, Özveri, Sevgi).

TAÇ- MAHAL

Mümtaz- Mahal, Nur-i Cihan'ın entrikaları yüzünden gurbetlere ve isyanlara düşen kocasına bütün kara günlerinde vefayı yar kılmıştır... Zekâ ve terbiyesi ile kocasına has müşavirlik ediyordu. Şah-ı Cihan karısına sormaksızın bir şey yapmazdı. Belki Malik-i Zeman lakabını nu nüfuzundan dolayı almıştır (s.210 bk. Aile Birliğine Önem Verme).

Söz; bir gazeteye, bir kitaba geçerse düşünce saptanmış olur, bütün dünyada okunur, doğallıkla gelecek kuşaklara aktarılır. Saptanan ve hızlı bir biçimde yayılan düşünceler, bütün insanlığın ilerlemesine ve tarihe büyük hizmet görür (s. 213).

Mayıs ayı sonlarında Erzurum Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ile Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u milliyeti Cemiyeti bölgenin geleceğini görüşmek, herhangi bir işgale karşı birlikte karşı koymak ve beraber hareket etmek için Erzurum'da bir kongrenin toplanmasına karar vermişlerdi (s.215)...

4.2.1.8. Duyarlılık Değeri ile İlgili Bulgular

ATATÜRK, SANAT VE EDEBİYAT

Dünya tarihine baktığımızda, ulusların geleceğini yönlendiren bütün büyük liderlerin sanat ve edebiyata karşı yakın ilgilerine, hatta bu alandaki uğraşlarına tanık oluruz. Ama şurası bir gerçek ki sanatın gerekliliğine inanan ve bu bilinçte olan tüm önderlerin düşünce yapılarında demokrat ve ilerici nitelikler taşıdığını görürüz. Sanatın temelinde var olan insan sevgisine (insancılığa), hoşgörüye, yaratma özgürlüğüne büyük önem veren bu önderler; sanatın gerekliliğine inanırlarken sanatçının da toplum

içindeki saygınlığı ve önemini özdeyiş(vecize) niteliğindeki sözlerle yeri geldiğinde her zaman vurgulamışlardır.

Kuşkusuz, Atatürk sadece edebiyata değil, (Cumhuriyet'i kurduktan sonra) güzel sanatların her türüsüne önem vermiş, ulus ve toplum için bunların gerekliliğini her konuşmasında dile getirmiştir. En büyük özelliği de konuşmalarını sözde bırakmamış, kurduğu halkevlerini birer sanat ve kültür merkezi hâline getirmişti (s.3-4).

VADİDEKİ ZAMBAK

Her şeyden önce, bir bütün olarak ele aldığım toplum hakkındaki fikrimin üstünde durun... Bir kenarda kalıp yaşamak yerine, toplumların içine girmeyi kabul ettiğiniz andan itibaren, onu yaratan kulların da iyi olduğunu kabul etmek zorundasınız. İşte, yarın, bu toplumlarla sizin aranızda da bir antlaşma imzalanacak. Bugünün toplumu insana faydalar sağlamaktan çok onu sömüren bir toplum mudur acaba? ... Böyle olunca ben o kanıdayım ki ister sizin için faydalı ister zararlı olsun, asıl olan toplumda belirmiş genel kurallara uymaktır. İlk bakışta basit gibi görünür bu ilke, oysa uygulanması çok zor bir şeydir. Gerçekten bu ilke bir ağacı canlandırmak, yeşili korumak, çiçekleri açtırmak, meyvelerini herkesin hayranlığını toplayacak şekilde olgunlaştırmak için en ince, kılcal damarlara sızan öz su gibidir (s.6).

KARANFİL

*Hakkınız var, güzel değildir ihtimal,
Mübalâğa sanatı kadar,
Varşova'da ölmesi on bin kişinin,
Ve benzememesi
Bir motörlü kıtanın bir karanfile,
“Yârin dudağından getirilmiş.”(s.28 bk. Barış)*

ÇOBAN ÇEŞMESİ

*Derinden derine ırmaklar ağlar,
Uzaktan uzağa çoban çeşmesi,
Ey suyun sesinden anlayan bağlar,
Ne söyler şu dağa çoban çeşmesi.
...
Vefasız Aslı'ya yol gösteren bu,*

*Kerem'in sazına cevap veren bu,
Kuruyan gözlere yaş gönderen bu...
Sızmadı toprağa çoban çeşmesi.*

*Leyla gelin oldu, Mecnun mezarda,
Bir susuz yolcu yok şimdi dağlarda,
Ateşten kızaran bir gül arar da,
Gezer bağdan bağa çoban çeşmesi,*

*Ne şair yaş döker, ne âşık ağlar,
Tarihe karıştı eski sevdalar.
Beyhude seslenir, beyhude çağlar,
Bir sola, bir sağa çoban çeşmesi (s.36)...*

KOŞMA

...
*İyi ile konuş, olası iyi.
Öter defter gibi sinemin neyi.
Bu çarkın elinden el-aman deyi,
Geda ağlar, sultan ağlar, kul ağlar (s.42).*

...
*Senün bir reng-i zîbân var ki gül-berg-i izârunda
Bulunmaz gül-sitân-ı âlemin bâğ-ı bahârında
Otur ihrâma ârâm it biraz havzın kenârında
Sirişk-i çeşmümün bak farkı var mı çağlayanlardan (s.45)*

BAYRAK

*Ey, mavi göklerin beyaz ve kızıl süsü...
Kız kardeşimin gelinliği, şehidimin son örtüsü (s.49).*

...

SEVİYORDUM SİZİ

*Seviyordum sizi ve bu aşk belki
İçimde sönmedi bütünüyle.
Fakat üzmesin sizi artık bu sevgi
İstemem üzülmenizi hiçbir şeyle (s.51).*

...

SON YERİNDE

*Zulmün her türlüü
Kötü kardeşler
Hiçbiri
İnsana göre değil
Ağaç dikmek sabahları uyanmak iyi
İyi hayvanlara bakmak çiçekleri sulamak
Rahatsalar iyi insanların soluğunu dinlemek iyi
İyi hürlüğü düşünmek
Yaşamak onun için
Bütün gün çalışmak onun için iyi
Bütün çocukların uyuyuşu uyanışı iyi
Zulmün her türlüü kötü (s.56 bk. Çalışkanlık, Özgürlük).*

CİDDİ SAAT

...

*Şimdi dünyada nerde biri ölüyorsa
Sebepsiz, dünyada, ölüyorsa
Bana bakıyor (s.69).*

İSTİKLÂL MARŞI

...

*Rûhumun senden İlahî, şudur ancak emeli.
Değmesin ma' bedimin göğsüne nâ-mahrem eli!
Bu ezanlar-ki şehâdetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli (s.76 bk. Vatanseverlik, Özgürlük)!*

...

DAVET

...

*Kapansın el kapıları bir daha açılmasın**Yok, edin insanın insana kulluğunu, bu davet bizim (s.81 bk. Özgürlük, Bağımsızlık, Vatanseverlik)*

...

*TÜNEK AHMET**Meğer herif her yıl oraya gider ve boğulacak olan kuşlara, gönüllü kurtarıcı tünek edermiş (s.101).**KIRK YALAN MASALI**Üçüncü gün küçük şehzade çarşıda gezinirken bir cüceye rast gelir. Cüce şehzadeyi görünce “Aman şehzadem! Bana merhamet et, zira aç kaldım. Hiçbir şey yapmaya gücüm yetmez.” diye yalvarmaya başlar.**Cücenin hâli şehzadeye pek dokunur, ona saraya gitmesini söyler (s.103 bk. Merhamet).**ELLİ KURUŞ**İster lapa lapa kar, ister şarıl şarıl yağmur yağsın, isterse de bütün gecenin ayazından karlar dona kesmiş olsun, sabahın beş buçuğunda karanlıkları ürperten sesiyle sokağa girerdi:**–Gazete, havadis**Sabahın dördünde yazı makinemin başına geçtiğim için, bu ses, bu kara, yağmura, ayaza kafa tutan bu canlı, bu pırl pırl ses beni yazı makinemin başında bulurdu. Gazete paralarını akşamdan masamın kıyısına koyduğum için bekletmez, koşardım sokak kapısına (s. 111 bk. Nezaket).**KEREM İLE ASLI**Aşıklar başı gülümsedi:**“Oğul” dedi, “Bir sazın sözü mü olur, sizin gibi bir yiğidin yoluna feda... Senin gönül evinde bu od, bu ocak varsa eğer, ne at isterim ne eyer; al senin olsun...**Gayrı Hak âşığı bilip Kerem 'i el üstünde tuttular...*

...

(Bir çalılıkta avcı tarafından yaralanmış ir ceylan görürler. Ceylanın yanında iki de yavrusu vardır.)

Sofu'nun eli eteğine dolaştı, ne yapsak diye. O zaman Kerem:

*Dur Sofu kardeş, dur! Merhem kâr etmez ona, neredeyse avcı gelip yetişecek.”
deyip aldı sazı eline; bakalım Kerem ne söyledi, ceylan dahi ne cevap verdi:*

Aldı Kerem:

Süre süre indirdi mi dağlardan

Mor sümbüllü bahçelerden bağlardan

Kaç da kurtul tuzaklardan ağlardan

Kaç kuzulu ceylan yad avcı geldi.

...

*“Be Allah’ın zalimi, ellerin nasıl vardı da bu ağızsız, dilsizin günahına girdin!
Tutup yarasını saracak yerde hâlâ mı canevine pençe atmak istiyorsun? Eğer bir daha
bunlara el kaldırırsan, dilerim Allah’tan, ellerin yanına düşsün!” (s.133 bk.
Yardımseverlik)*

SEYFİ BABA

...

Kocasından boşanan bir sürü biçâre karı;

O kopan râbitanın, darmadağın yavruları;

Zulmetin, yer yer, içinden kabaran mezbeleler:

Evi sırtında, sokaklarda gezen âileler (s.141)!

...

KÖY HOCASI İLE SIĞIRTMAÇ

*Siğirtmaç öksüz ve yetimdi. Hangi samanlıkta yattığını biliyordum. Benim
yüzümden ay ışığında elma altlarında yatıyordu. Yakalayıp akşamüstleri köy kahvesinde
bir saatçik ona ders verebilmek için bütün yaz uğraşmıştım (bk. Yardımseverlik).*

DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU

*Felaketimizi başka biriyle taksim etmek saadettir, fakat annelerle değil,
annelerle değil. Annelere anlatılan kederler taksim değil zarp edilmiş olur: Çocukların
felaketini iki kat şiddetle hissedenden anneler... (s.148).*

Ekmeği aldım, duamı okudum ve ilk lokmamı ısırđım. Bambaşka, bilinmeyen bir tadı ve kokusu vardı bu ekmeğin. Sürücülerin ellerinden, taze buğdaylardan, kızgın demirden, mazottan gelen ya da bunların karışımı olan bir kokuydu bu... Sonra ikinci, üçüncü lokmaları da aldım, onlarda da mazot kokusu vardı. Ama yine de, o güne kadar öyle lezzetli ekmek yemediğimi söyleyebilirim. Bu, emekçi oğlumun nasırlı ellerinden çıkan ekmektir. Tarlayı süren, buğdayı yetiştiren, hasadı kaldıran, tarlada çalışan insanlarımızın, halkımızın ekmeğiydi. Kutsal ekmek! Oğlumla övünüyor, çok büyük bir gurur duyuyordum (s.155 bk. Çalışkanlık).

ELEKTRA

...

ELEKTRA – Ey asil ailelerin kızları!

Acımı avutmak için bana geldiniz;

Biliyorum, anlıyorum, gözümde

Bir şey kaçmıyor, ama vazgeçemiyorum.

Zavallı babama ağlamaktan kendimi alamıyorum (s.156).

SANAT

Goethe, “Von deutscher Baukunst” daki makalesinde okuyucularını şöyle uyarıyor: “Bu karakteristik sanat biricik, gerçek sanattır. Etrafında uzanan şeyler üzerinde, tek bireysel, özgün ve kendisine yabancı her şey hakkında kayıtsız, bağımsız ve içten bir duygu ile işlendiğinde ister kaskatı yabanılıktan ister eğitim görmüş duyarlılıktan doğsun, o bütündür ve yaşayan sanattır.” (s.186)

Çoğalan nüfusa cevap verebilmek için, gitgide artan bir biçimde kullanılan yeryüzünün doğal kaynakları, bugün artık tükenme noktasına geldi. Petrolü gitgide daha derinlerde veya daha uzak denizlerde aramak gerekiyor. Sulama yapmaya ve büyük yerleşim yerlerinin ihtiyaçlarını karşılamaya sular yetmiyor. Bazı ormanlar, özellikle de Afrika’da, bereketli ağaçlar kesilmiş. Daha sonra da insanların buralara yerleşmesi sonucu bu ormanlar yok edilmiştir. Daha düne kadar tükenmez balık depoları olarak görülen okyanuslar, bir yandan aşırı avlanma diğer yandan kıyılarındaki kirlenme sonucu kaygı verici bir biçimde fakirleşiyor (s.189).

MİLLÎ MÜCADELEDE BASIN

Mustafa Kemal basının, kamuoyu oluşturmada çok büyük önemi olduğunu bilen kişi olarak, Kurtuluş Savaşı boyunca millî bir basının oluşmasına çalışmış ve Millî Mücadele'yi basından aldığı güçle sürdürmüştür. Bir yandan da, Millî Mücadele'nin başından itibaren zaman zaman, çeşitli vesilelerle gerek Anadolu basınına gerekse Anadolu harekâtını destekleyen İstanbul basınına önemli demeçler vermiş, gazete muhabirleriyle görüşmeler yapmıştır.

...

İşte Millî Mücadele yıllarında özellikle üzerinde durduğum, 1919-1921 yılları arasında basının durumu, tutumu, Millî Mücadele'yi destekleyişi ve Mustafa Kemal Paşa'nın basına verdiği önem (s.208 bk. Bağımsızlık)...

TAÇ-MAHAL

Hint tarihlerinin yazdığına göre "Salatanat, Marie Antoinette gibi onun gözlerini açlara ve yoksullara, dullara ve öksüzlük kör etmedi. Kimsesizlere evlendirmek, muhtaçları sevindirmek için hesapsız para harcadı."

...

Türe hâlâ âşıklar tavafidir: (...) Bu evin görünüşü kalbe ağlayış verir. Güneş ve ay, bu eve baktığında gözyaşı döker.

...

Ağra'da başka eserleri de dolaşacağız. Fakat sırası gelmişken burada 1899'da Hindistan'a umumi vali giden Lord Curzon'a bir minnet borcumuzu ödeyelim. Büyük bir tarih ve sanat kültürü ile yoğrulan bu zat, Hindistan'daki Müslüman ve Türk anıtlarını kurtarmıştır. Bu anıtların bir kısmı yıkık bir kısmı çökmek üzere idi. Hâlâ hepsinde taş yağmalarının eseri görünür. Lord Curzon, vaktiyle koparılmış parçalardan bir haylisini İngiltere'den satın aldı, getirdi ve yerlerine koydu. Büyük anıtları geniş ve muntazam parklar içine aldı. Her birinin üstüne âdeta tütredi.

...

(...) Henüz el sürmediğimiz en büyük millî endüstrilerden biri bu, henüz kazma dokundurmadığımız en büyük madenlerden biri budur. Hâlbuki mesela Aydın'da bir boş tepe dururken, altında eski medeniyetlerin başlıca şehirlerden biri yatan tepe üstünde derme çatma binalar kurulması gibi faciaları hâlâ hoş görmemiz yazık değil midir (s.209-211)?

Burada yayınlanmamış olan halk edebiyatı notları, benim şimdiye kadar Macar İlimler Akademik tarafından yayımlanan derlemelerimi tamamlanmasını amaçlamaktadır.

Osmanlı halk edebiyatı, şüphesiz Avrupa ülkelerinin folklorları arasında üstün bir yere sahiptir. Gerek sanat şekillerinin çeşitliliği gerekse zenginliği ve konu bakımından önemi dolayısıyla karşılaştırmalı folklor, bu halk edebiyatına özel bir ilgi göstermek zorundadır. Fakat her şeyden önce bunlar Doğu ve Batı arasında köprü meydana getirdiklerimden bunu isteyebiliriz (s.213 bk. Vatanseverlik, Bağımsızlık).

4.2.1.9. Dürüstlük Değeri ile İlgili Bulgular

Toplumunu kurnaz davranıp herkesin zararına olarak kendi mutluluğunu yaratma kuramıyla açıklamaya çalışmak yıkıcı bir tavidir; çünkü bu açıklama tarzının ağır sonuçları, yasaları, toplumu ya da insanları atlayarak, harcayarak elde edilen şeyin haklı ve uygun olduğuna inanmaya zorlar... Toplumunu böyle gören bir kimse için, elde edilmesi istenen bir servetin ortaya çıkardığı tek mesele, sonu bir milyon lira ya da kürek; yüksek bir mevki ya da şerefsizlik olan bir kumardan öteye geçmeyecektir, dostum (s.6).

Zincirlerle çekiyor, işçiler

Güneşi yatağımın başına

Ben nasıl çıkarım bu kirli yüzle

Güneşin karşısına (s.35 bk. Dayanışma)?

...

Ve kederi de yaşamalısın, namusluca, bütün benliğinle

Çünkü acılar da, sevinçler gibi olgunlaştırır insanı (s.86)

...

KIRK YALAN MASALI

Şehzadenin “Ben yalan söylemeyi beceremem, bana böyle bir şey öğretmediler.” demesi üzerine sarı tüylü adam atı kaptığı gibi kaçır, gider, şehzade de onun arkasından bakakalır.

...

“Söyle bana kırk yalan, sana yirmi bin kuruş vereyim.” der.
 (...) Şehzade “Canım, ne bileyim ben yalan nasıl söylenir?” (s.104)

SEYFİ BABA

...

–Şimdi anlat bakayım, neydi senin hastalığın?
 Nezle oldun sanırım, çünkü bu kış pek salgın.
 –Mehmet Ağa'nın evi akmış. Onu aktarmak için
 Dama çıktım, soğuk aldım, oluyor on beş gün.
 Ne işin var kiremitlerde a sersem desene!
 İhtiyalık mı nedir, şaşkınım oğlum bu sene.
 Hadi aktarmayayım... Kim getirir ekmeğimi?
 Oturup kör gibi, nâmerde el açmak iyi mi?
 Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası
 Dostunun yüz karası; düşmanın maskarası (s.142 bk. Çalışkanlık)

DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU

Öyle bir yaşta idim ve öyle bir mizaçta idim ve çocukluğumda o kadar az oyun oynamıştım ve aldatmasını o kadar az öğrenmiştim ki yalan bana suçların en ağır gibi geliyordu ve bir yalan söylendiği zaman insanların değil, eşyanın bile buna nasıl tahammül ettiğine şaşırıyordum. Yalana her şey isyan etmelidir. Eşya bile: Damlarda kiremitler uçmalıdır, ağaçlar köklerinden sökülüp havada bir saniye içinde toz duman olmalıdır, camlar kırılmalıdır, hatta yıldızlar üşüp gökyüzünde bin parçaya ayrılmalıdır filan (s.149)...

ELEKTRA

KORO – Mert insanların hiçbiri felaket içinde de
 Yaşasa, şöhretini lekelemeye
 Ve fena bir nam bırakmaya razı degillerdir çocuğum (s.156).

EDEBİYAT

Eskiden söylediklerimi hatırlıyor muyum? İnkâr mı ediyorum? Hayır, hepsini biliyorum, kabul ediyorum; ama nasıl söyleyeyim? Onlar bana bugün artık içinde bulunmadığım, gerçekliğine tamamıyla inanmadığım bir âlemin sözleri, öyle bir Alemin

işleri gibi geliyor; bana yabancı olmamakla beraber, gene onlarla benim aramda bir ayrılık var (s.205).

4.1.1.10. Estetik Değeri ile İlgili Bulgular

KAR

...

*Sesin nerde kaldı, her günkü sesin,
Unutulmuş güzel şarkılar için
Bu kar gecesinde uzaktan, yoldan,
Rüzgâr gibi tâ eski Anadolu'dan
Sesin nerde kaldı? Kar içindesin! (s.1)*

...

KAR MÛSİKÎLERİ

...

*Bir erganun âhengi yayılmakta derinden...
Duydumsa da zevk almadım İslâv kederinden.*

*Zihnim bu şehirden, bu devirden çok uzakta,
Tanbûri Cemil Bey çalıyor eski plâkta*

*Birdenbire mes'ûdum işitmek hevesiyle,
Gönlüm dolu İstanbul'un en özlü sesiyle (s.3)*

...

ATATÜRK, SANAT VE EDEBİYAT

Sadi Borak Atatürk ve Edebiyat adlı yapıtında ; “Mustafa Kemal, Fikret’in “Sis”, “Ferda”, hatta “Zangoç” adlı şiirlerini okutup, dinlerken her kez, koymak bilmez bir tat ve haz duyuyordu.” diye yazar (s.4)

Bir ressam sokağın başında durmuş, oranın resmini çiziyormuş. Mahalledeki çocuklar çizilen resme bakıp “Meğer bizim sokağımız ne güzelmiş!” demişler (s.4).

Sanat eseri öncelikle doğruluk ve fayda değil güzellik amacı güder (s.5).

– “İhtiyar uyanmış gibi:

–Evet dostum, dedi, böyle bir yaratmaya varmak için insanın inanması, sanata inanması, eseri ile uzun zaman baş başa yaşaması gerekir. Bu gölgelerden bazıları da bana o kadar emeğe mal oldu ki!.. Mesela şurada, yanakta, gözlerin altına hafif bir gölge var; bana tabiatta bakarsanız, sanatın ifade edemeyeceğini sanırsınız...

Porbus, ihtiyarın omzuna vurdu, sonra Poussin 'e dönüp;

Poussin ağır, ciddi bir eda ile:

–Ressam olmaktan çok bir şair, dedi.

Porbus resme dokunarak:

–İşte bizim sanatımız yeryüzünde, burada biter, dedi.

–Sonra da gidip göklerde kaybolur.

Porbus:

–Ama bu bez parçası üzerinde ne hazlar var, dedi.” (s.5)

Estetik duyu veya zevk, hem zekâdan hem iradeden ayrılır; o ne teorik karakteri, ne pratik karakteri olan, sui generis (kendine özgü) bir olgudur; fakat esas itibarıyla subjektif bir temel üzerinde iş görmesi bakımından akla ve iradeye benzer. Doğruyu meydana getiren akıl, iyiyi meydana getiren irade olduğu gibi, güzeli meydana getiren de zevktir. Güzellik eşyanın içinde değildir, estetik duygudan ayrı olarak var değildir, nasıl zaman ve mekân teorik duyarlığın ürünü ise o da bu duyunun ürünüdür. Güzeli, hoşya giden (nitelik), herkesin hoşya giden (nicelik), her ilgi ve kavramdan ayrı olarak hoşya giden (bağlantı), zorunlu olarak hoşya giden (modalite) şeydir (s.10).

YALANCI DÜNYAYA KONUP GÖÇENLER

Kimisinin biter üstünde otlar

Kiminin başında sıra serviler

Kimi masum, kimi güzel yiğitler

Ne söylerler, ne bir haber verirler

...

Toprağa gark olmuş nazik tenleri

Söylemeden kalmış tatlı dilleri

Gelin, duadan unutmam bunları

Ne söylerler ne bir haber verirler (s.27).

...

*Sen raksına dalarken için titrer derinden
Çiçekli bir sahnede bir beyaz kelebeğin;
Bizim de kalbimizi kımıldatır yerinde
Toprağa diz vuruşu dağ gibi bir zeybeğin (s.29 bk. Vatanseverlik).*

*Türkülerde dualarda benim mübarek dilim
Hâlâ benim güzelliğim Üsküp'te eskimeyen
Kubbelerde, sütunlarda benim emeğim
Evlâd-ı fatihân mezarlarında
Gördüm asırlarca dipdiri yatan benim (s.30 bk. Sevgi).*

KÖŞE

...

*Dişlerin öpülen çocuk yüzleri
Güneşe açılan küçük aynalar
Sert içkiler keskin kokular dişlerin
İçinden geçilen küçük aynalar (s.35)*

...

ŞARKI

...

*Beste kıldım saz-ı efkârı o zülf-i sünbüle
Oldu Gâlib perde-i âhum muhayyer sünbüle
Her çi bâd-â-bâd bağlandum hevâ-yı kâküle
Gizlesem de âşikâr itsem de cânımsın benim (s.44)*

SONE

*Dağılır yele karşı altın saçları
Uçuşurdu bin bir büklüm içinde.
Bir hoş ıstık vardı gözlerinde
Pırıl pırıl, sönmüş o zamandan beri.*

...

*Yürüdü mü yerden kurtulurdu sanki
Melekler öyle yürüse gerek. Sözleri
Bir başka türlüydü insan sözlerinden... (s.45).*

...

*Senün bir reng-i zîbân var ki gül-berg-i izârunda
Bulunmaz gül-sitân-ı âlemin bâğ-ı bahârında
Otur ihrâma ârâm it biraz havzın kenârında
Sirişk-i çeşmümün bak farkı var mı çağlayanlardan (s.45)*

...

KASİDE

*Çıhdı yaşıl perdeden arz eyledi ruhsâr gül
Saldı mirat-i zamîr-i pâkden jengâr gül*

*Câm dut sâkî ki gülbünler gül ızhâr itdiler
Sen dahi bir gülbün-i ranâsın it ızhâr gül*

...

*Şebnem-i gülzâr-ı ruhsâr-ı Resûlullah 'dur
Neşr-i itryla kılur her dem anı işâr gül (s.46)*

...

BİR BAŞKA TEPEDEN

*Rüya gibi bir akşamı seyretmeye geldin
Çok benzediğin memleketin her tepesinde.
Baktım: Konuşurken daha bir kerre güzeldin,
İstanbul'u duydum daha bir kerre sesinde (s.50).*

...

MUNZUR DAĞLARI

*Ovada bir kızıl granit seli,
Bir heykel uzaktan Munzur Dağları (s.52)!*

...

DESEM Kİ

*Bırak ben söyleyeyim güzelliğini
Rüzgârlarla, nehirlerle, kuşlarla beraber.*

...

*Fakat yine üzülme, müsterih ol,
Kabirde böceklerle ezberletirim güzelliğini (s.54).*

...

KOŞMA

...

*Yine geldi türlü baharlar bağlar,
Bülbül fîgan edip kamuyu dağlar,
Türlü çiçeklerle bezenmiş dağlar,
Ulu dağlar yol olduğu zamandır (s.55).*

...

ÇIRPINIP İÇİNDE DÖNDÜĞÜM DENİZ

...

*Derya coşar, inci saçar kenara,
Aşk ehli dayanır ateşe kora,
Bülbüller gül için giymişler kara,
Seherler uyanır bülbül zârından (s.55).*

...

...

*Yok bu şehir içre senün vasf itdigün dilber Nedîm
Bir perî-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana (s.57)*

BİR GÜNÜN SONUNDA ARZU

...

*Altın kulelerden yine kuşlar
Tekrârını ömrün eder îlân.*

...

Akşam, yine akşam, yine akşam,

Bir sırma kemerdir suya baksam (s.59).

...

*ey şairlerin sultanı ey bâkî
inanılmaz kafiyeler düşürüp yıldızlardan
(mef'ûlü mefâilü)
ruhunla söyleşirim (s.65)*

HIKÂYE

*Senin dudakların pembe
Ellerin beyaz,
Al tut ellerimi bebek
Tut biraz!*

...

*Sen Türkiye gibi aydınlık ve güzelsin
Benim doğduğum köyler de güzeldi (s.67)*

...

GAZEL

...

*Câm-ı lâ'lünle şarâb-ı nâb hem-reng olmasa
Güvleyüp düşmezdi sâgar üstine âvâreler*

...

*Ey Necâtî çıkma yoldan aldanıp güzellere
Şem' gibi sanma kim dâim önünce varalar*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

...

*Lâ'l (gibi kırmızı) dudağının kadehi ile saf şarap aynı renkte olmasa (âşkınla)
avare olanlar hücum edip kadehin üstüne düşmezdi.*

...

*Ey Necâtî! Daima mum gibi önünde gideceklerini (yol göstereceklerini) sanıp da
güzellere aldanıp yoldan çıkma (s.73)!*

KOŞMA

*Elâ gözlerine kurban olduğum,
Yüzüne bakmaya doyamadım ben.
İbret için gelmiş derler cihana,
Noktadır benlerin savamadım ben (s.74 bk. Sevgi).*

...

KOŞMA

*Ala gözlerini sevdiğim dilber
Her gülün sözüne bülbül uyar mı?
Ben bir divaneyim bir şey bilmem ya,
Güzel olmayanı gönül sever mi*

...

*Irak yoldan arzulayıp geldiğim,
Ferhat gibi karlı dağlar deldiğim,
Ala gözlerine kurban olduğum,
Tatlı dillerine adam uyar mı*

*İnansınlar Gevherî'nin özüne,
Beli deyip uydu yârin sözüne,
Nokta benler konmuş ol mah yüzüne,
Göz katlansa bile gönül kanar mı (s.75 bk. Sevgi, Özveri)?*

İSTİKLÂL MARŞI

...

*Bastığın yerleri 'toprak' diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefansız vatani.
Sen şehid oğlusun, incitme, yazıktır, atanı.
Verme, dünyâları alsan da bu cennet vatani.*

*Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şühedâ fişkırarak toprağı sıksan, şühedâ!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Hudâ,*

Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ (s.76 bk. Vatanseverlik, Özgürlük, Bağımsızlık).

...

*Beni görüp yüzün öte döndürme,
Yıkıp Hilâl kaşın yere indirme* (s.77).

DAVET

*Dörtnala gelip Uzak Asya'dan
Akdeniz'e bir kısrak bası gibi uzanan
bu memleket bizim
Bilekler kan içinde, dişler kenetli, ayaklar çıplak
ve ipek bir halıya benzeyen toprak,
bu cehennem, bu cennet bizim* (s.81 bk. Vatanseverlik).

...

BURSA'DA ZAMAN

...

*Yüzlerce çeşmenin serinliğinden
Ovanın yeşili göğün mavisi
Ve mimarilerin en ilahisi.*

...

*Su sesi ve kanat şakırtısından
Billur bir avize Bursa'da zaman,
Yeşil Türbesini gezdik dün akşam,
Duyduk Bir musikî gibi zamandan
Çinilere sinmiş Kur'an sesini* (s.82)

*Hurşide baksa halkın gözleri dola gelür
Zira görünce hâtır ol meh-likâ gelür* (s.85 bk. Sevgi).

*Ya buralardan ötesi, öteleri?
Nerelelere doğru uzanır gider
Şu yollar, sizin gördüm, sizin ildim dediğiniz*

Elvan ışıktı, üç beş meydanın ötesinden (s.86)

*Uçun kuşlar uçun doğduğum yere,
Şimdi dağlarında mor sümbül vardır.
Ormanlar koynundan bir serin dere,
Dikenler içinde sarı gül vardır (s.86 bk. Sevgi).*

*Gönlümüz bağlandı zülfün teline
Alınmaz gözleri mestim, alınmaz
Sencileyin cevredici kuluna
Bulunmaz, gözleri mestim, bulunmaz (s.87 bk. Sevgi).*

KAŞAĞI

*Ahırın avlusunda oynarken aşağıda, gümüş söğütler altında görünmeyen derenin
hazin şırıltısını işitirdik (s.92).*

FORSA

*Akdeniz'in, esatir yuvası nihayetsiz ufuklarına bakan küçük tepe, mini mini bir
çiçek ormanı gibiydi. İnce, uzun dallı badem ağaçlarının alaca gölgeleri sahile inen
keçiyoluna düşüyor, ilkbaharın tatlı rüzgârıyla sarhoş olan martular, çılgın
bağrılarıyla havayı çınlatıyordu.*

...

Hayalini unuttuğu karlardan beyaz karısı acaba hâlâ sağ mıydı?

...

*–Geliyorlar, geliyorlar, senin kurtarmaya geliyorlar! gibi işittiği tatlı seslerini
dinleye dinleye daldı (s.98).*

İSTANBUL

*Berber hatırladıkları o kürklü yamaçlar, böğürtlenli dereler ve kuytu korularla,
o serin, köpüklü, çapkın sularla süslü kararsız, yosma, coşku verici İstanbul'dan kendisi
de bir küçük parça idi. İstanbul mozaiginden kopmuş altın yıldızlı mine, İstanbul
denilen çini kubbeden düşmüş lale resimli bir zarif parça (s.109)...*

(...) Hani sana da pek benzerdi. Olunca oncalayın olur yakışıklılık (s.110).

ELLİ KURUŞ

–Gazete, havadiis!

Sabahın dördünde yazı makinemin başına geçtiğim için, bu ses, bu kara, yağmura, ayaza kafa tutan bu canlı, bu pırıl pırıl ses beni yazı makinemin başında bulurdu.

...

İsteyeni olsa haminnesi hemen evlendirecekmiş onu, ama yokmuş isteyeniyi. Bir gün kendi kendine, "Şimdi herkes güzel kadın alıyor," demiş. "Benim gibi kara kuruyu kim ne yapsın?"

...

Geldi pırıl pırıl sesiyle, öksürüyordu:

–*Kusura bakmayın ağabeyciğim (s.111).*

MOBY DİCK

Karşıda o hep dolup taşan kadehin ağzında, ılık dalgalar şarap gibi kızartıyor. Güneşin altın başı, engin derinliklerini iskandil etmek üzere.

...

Çok mu ağır yoksa bu başımdaki taç, Lombardiya'nın demir tacı? Ama nice zümrütler parlıyor içinde. Ben, başımda taşıdığım bu tacın pırıl pırıl yandığını görmem; ama onu göz kamaştırıp, yakan bir şey olduğunu bilirim için için.

(...) O güzel ışık aydınlatmıyor artık beni. Her güzellik bir sıkıntı benim için; çünkü hiçbir şeyden tat almaz oldum artık (s.114).

BİTMEMİŞ SENFONİ

Kız on yedi yaşında, kendini bu karanfil kokulu rüzgârın önüne kapıp koyuvermiş bir sarışındı; güzeldi, zarıftı, şuh ve mutluluğa inandıran bir mizaca sahipti...

Ve erkek şehrin idrâkine bütün bütün kapanmıştı: O; insanları, şehri, uğultularından, bir senfoniye dinler gibi dinliyor ve bu senfoniye yeni baştan daha güzel, daha kutlu bir tempoda yaratmak için dinliyordu (s.115).

Oysa üç ay süresince kar, temiz beyazlığıyla ne güzel örtmüştü her yanı (s.117 bk. Temizlik).

Mağaranın girişinde, üzerinde Yunanca yazılar bulunan bir tonoz vardı, değerli bir çeşme için harikulade bir taç gibiydi, değerli ve saygıdeğer, çünkü köy onun çevresinde kurulmuştu (s.120 bk. Saygı).

(...) Üstelik bir radyosu, küçük bebek yastığı, bir kedisi ve on altı on yedi yaşlarında bir kızı vardır: Kumral saçlı, taptaze kadife tenli, iri, yeşil gözlü, canlı, cana yakın bir şey. Adı İclâl (s.120).

MURADINA EREN KIZ

Evvel zaman bir ihtiyar karının gayet sevgili bir kızı varmış ki güzellikte cihanda eşi yokmuş (s.121).

OĞUZ KAĞAN DESTANI

...

Yine günlerden bir gün

Aydın oldu gözleri, renklendi, ışık doldu,

Ay Kağan'ın o günden bir erkek oğlu oldu.

Gömgök, gök mavisiydi, bu oğlanın yüz rengi,

Kıpkızıl ağzıyla, ateş gibiydi benzi.

Al al idi gözleri, saçları da kapkara,

Perilerden de güzel kaşları var ne kara!

...

Günlerden bir gün Oğuz Kağan Tanrı' ya yalvarmaktayken karanlık basar ve gökten; güneşten, aydan daha parlak bir ışık düşer. Işığın arasında çok güzel bir kız oturur. Oğuz Kağan onu sever, alır... Oğuz Kağan yine bir gün ava gider. Bir göl ortasındaki ağacın kovuğunda güzel bir kız görür, onu da sever ve alır (s.126).

KEREM İLE ASLI

“Be hey gâfil! Şu ceylan kuzusundan ne aldın da vermiyorsun? Bu dünyada daha ne ahular var! Uyan gaflet uykusundan, uyan da bir bak!” deyince, mirza Han rüyadan rüyaya geçip sözde uyandı, baktı ki ahu gözlü bir peri! Hele o saçlar, topuklara kadar; o gözler üzüm gibi; boyu mu dedin serviye benziyor, dallar içinde; huyu mu dedin, kokuya benziyor, güller içinde...

(...) A gül yüzüm, gül benizlim; kerem edecek ne var bunda?

(...) *Bereket versin dut ağacı, tuttu dallarından bir dal verdi ona, o da dal gerdanında yayılan top zülüflerden üç tel çekti de başladı saz ü niyaza* (s.131).

DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU

Uzun boy. Seyrek, ince ve sarı saçlar. Eterin her parçası aynı pembelikte, sıhhatli bir baş. Daima gülmeye alışmış ve ciddi hâlimden bile gülümseyen bir ağız. Amelî ve haricî bir zekânın daralttığı, muzip, derinliksiz, kıvrak mavi gözler. İçinde – bana baktığı zaman- gurur, müsamaha, şefkat ve yukarıdan aşağı inen bir takdir (bk. Merhamet). Kenarları biraz yayvan enli bir İslav burnu. Az kımıldayan bir vücut, dik duruş, gözlerin sinirsiz ve ölçülü bakışı. Mutedil bir zarafet. Bütün şahsiyetiyle bir itidal, gayelere hendesi bir gidiş, sathi bir ahenk: Doktor Ragıp (s.150).

Pembeye kesmiş, pespembe olmuş dağ yürümeye başladı, ışıkları köpürdeterek. Pembe bir sel köpürerek akıyordu dağdan aşağı. Ovayı on binlerce, pembeye kesmiş kır atın kişnemesi doldurmuştu. Atlar birbirine girmişler, uçuyorlardı. Atların kanatları birbirine değişiyor; yeleleri, kuyrukları savruluyordu. Işıklar gittikçe dünyayı dolduruyordu (s.155).

ITRÎ

Segah Ayin'den daha güzel ayinler vardır. Rast Naat ise tamamen emsalsizdir. Bu büyük uzun parçada zühd, takva, tasavvuf duyguları, Mevlevî inancı, erişilmesi imkânsı bir kudretle terennüm edilir.

...

Itrî'nin Kâr, Beste, Semai formlarındaki din dışı büyük sözlü eserleri için estetik değerlendirmemiz şöyledir: Bestekârlığının bu sahasında Itrî, keza klasik Türk musikisinin en büyüğüdür. Nitekim Nevâ Kâr'ı, din dışı Türk musikisinin en büyük şaheseridir. Din dışı Türk musikisinde, Nevâ Kâr'daki kompozisyon dehasını aşan bir eser yoktur. Pek çok makam ve büyük usul geçkisiyle bestelenmiş, muhteşem, uzun bir eserdir. Kâr formu için bestekârlarımız umumiyetle farsça bir gazelden güfteler seçmiştir. Eski bir gelenektir ve Merâgalı Abdülkadir'den gelir. Nevâ Kâr'ın güftesi de Hâfız'ın harikulade lirik bir gazeldir (s.180).

Eyüp mezarlarının dünyası, servilerin, çınarların ve çiçeklerin dünyası. Etrafta camiler, ölüm mabetleri, türbeler, mezar taşları; ve her yerde huzur (s.182).

FİLDİŞİNDEN KULE

(...) *Karışmayalım sanatçını işine. Bize asıl zenginliği, şu içinde yuvarlanıp gittiğimiz dünyada değil, kendi dünyasında yaşayan sanatçı verecektir. Burada Proust'un şu sözlerini nasıl hatırlamamalı: "Tek bir dünyayı, kendi dünyamızı göreceğimiz yerde sanatla ne kadar sanatçı varsa o tek dünyanın o kadar çoğaldığını, sonsuzlukta yuvarlanan dünyalar kadar birbirinden farklı dünyalarımız olduğunu görürüz."* (s.184)

Yunus Emre, yeni vatan coğrafyasının topraktan yükselen bütün güzel seslerini Türk halk diliyle birleştirmiş, Anadolu Türkçesi'ne o çağlara kadar hiçbir Türkçede görülmemiş bir musiki işlemiştir (s.185).

SANAT

Sanat "güzel doğayı" canlandırır. Ama eğer öykünme, sanatın gerçek amacı ise böyle herhangi bir "güzel doğa" kavramı, çok kuşku götürür bir kavramdır.

...

Genel öykünme kuramı 18. Yüzyılın ilk yarısına kadar gücünü koruyup saldırılara karşı koyar görünmüştür. Genel düşünce tarihinde Rousseau'nun adı, estetik alanından da kesin bir dönüm noktasını gösterir. Ona göre sanat deneysel dünyanın bir betimlemesi veya canlandırılması olmayıp, duygu ve tutkularının bir taşkınlığıdır.

...

Sanat bize insan ruhunun devinimlerini, tüm derinlikleri ve çeşitlilikleriyle verir. Ama bu devinimlerin biçim, ölçü ve ritimleri herhangi bir tek duygu durumu ile karşılaştırılmaz... Duygularımıza estetik bir biçim vermek, onları özgür ve etkin bir duruma sokmak demektir (bk. Özgürlük).

...

Platon, bizim, tragedyada olduğu kadar komedyada da haz ve acının karışımı olan bir duyguyu yaşadığımızı öne sürer. Gerçekten de her büyük şiirde – Shakespeare'in oyunlarında, Dante'nin Komedyası'nda, Goethe'nin Faust'unda – insansal duyguların tümünü yaşamamız gerekir. Mozart'ın müziğinden neşeli ve duru; Beethoven'inkinden karanlık, iç sıkıcı veya yüce olarak söz etmek anlayışsız bir beğeniyi ele verecektir... Beethoven'in, Schiller'in Neşeye Övgü'sü üzerine kurulmuş bir kompozisyonu, en üs düzeyden bir sevinci dile getirir. Ama onu dinlerken bir an için bile Dokuzuncu Senfoni'nin trajik vurgularını unutmayız. Tüm bu karşıtlıklar var olmalı

ve tüm güçleriyle duyumsanmalıdır. Onlar bizim estetik yaşantımızda bölünmez bir bütün şekline girerler.

...

Beğeni Ölçütü Üzerine (Of the Standart of Taste) adlı denemesinde hume, şunu ileri sürer: “Güzellik, nesnelere kendilerinde olan bir nitelik değildir: O, yalnızca güzellikleri seyreden anlık (zihin) içinde vardır.”

...

Albert Dürer’e göre sanatçının gerçek yeteneği, doğadan güzelliği “çıkartmaktır.” Sanat doğaya kesin olarak karışmış olduğu için yalnız onu oradan çekip çıkarabilen ona sahip olur.” diyor Dürer. Öte yandan sanatın güzelliği ile doğanın güzelliği denilen şey arasında herhangi bir bağlantıyı yadsıyan tinselci kuramlar görüyoruz. Tinselci kuramlarda doğanın güzelliği yalnızca eğretileme (metafor) olarak anlaşılır (s.187).

Jorge Luis borges, Atlas isimli kitabında İstanbul’u ziyaretiyle ilgili şöyle yazar: “Üç günde Türkiye’yi nasıl tanıyabilirim? Benim gördüğüm, çok güzel bir kent; Boğaziçi, Haliç ve kıyılarında Runik alfabeye yazılmış taşlar bulunmuş olan Karadeniz girişi. Kulağıma çalınan, yumuşak bir Almancayı andıran hoş bir dil... Kuşku yok ki keşfe başlamak için Türkiye’ye yeniden gelmeliyiz.”(s.193)

GÖNLÜN DİLİ: ŞİİR

Şiir, musikinin bir devamı idi. Musiki daha müphem daha dalgalı. Şiir daha aydınlık daha düşünce. Musiki saf, şiir karışık; mananın ahenkle izdivacı. Şiirde mukaddesin emrindedir, musiki gibi. Ve ondan uzaklaştıkça ciddiyetini kaybeder. Bir oyun olur. Oyunların en güzeli, en muhteşemi.

...

Coşku, sokağın diliyle anlatılamaz. Nazım telkindir, çağrıdır, büyüdür... Kelimeler cüruflarından sıyrılıp bir elmas pırlıtsı kazandılar (s.200).

İNSAN HALİ

Kitapları karıştırırken bakarım, dün içinde türlü güzellikler bulduğum, okudukça coştüğüm bir yer bugün bir şey demek olmuş bana (s.200).

EDEBİYAT

Güzel bulduğumuza hayran olmak, güzel bulmadığımızdan da kaçmak için sebepler mi göstermek lazım? Güzellikle, çirkinlik yeter birer sebep değil midir?

...

Hâlbuki gençlere şiirin; güzel büyük şiirin daima yaşayacağı hissini vermek lazımdır.

...

Dilimiz, zevkimiz ne kadar değişirse değişsin Fuzûlî'nin, Bakî'nin, Nedîm'in, Galip'in daima okunacağına kaniyim; çünkü onların şiiri güzeldir, büyüktür.

...

Senin yüzün güneştir yoksa aydur

Canım aldı gözün daha ne aydur (s.205-206 bk. Sevgi).

TAÇ-MAHAL

...

“Demek Taç-Mahal’i göreceksiniz.” Ve arkasından şu tavsiye: “Fakat oraya ele ay ışığında gitmelisiniz.” Hindistan’a vardığınız zaman, sizi gezdirecek olanlardan biri şu müjdeyi verir: “Talihiniz varmış programda Agra, tam mehtaba düşüyor.” Aşra’da ise tavsiyeler üçe çıkar: “Şafak vakti Taç-Mahal’in seyrine doyum olmaz.” yahut içindeki işlemleri, kakmaları görmek için öğle vaktini seçmelisiniz.”

Bir İngiliz sanatçı onun için: “Yeryüzünün en güzel türbesi” der. Bir Hindu tarihçi şunu ilave eder: “Taç-Mahal, bütün devirlerde karı koca bağılık ve sevgisinin soylu anıtı olarak kalacaktır.” Taç-Mahal eşsiz bir anıt kadar, b,r aşk hikâyesini de hatıra getirir. Bir gönül ateşinde ısınan bu mermerler, asırlardan beri soğumamıştır. Neresine dokununuz, bir kalp çarpıntısı duyacak gibi olursunuz.

...

Türbe, selatin camiler gibi, geniş bir bahçe- avlu ortasındadır. Avluya, her biri ayrı bir anıt kadar güzel ve ihtişamlı, yerine göre bir iki veya dört kapıdan girersiniz.

...

On yedinci asrın ilk yıllarında asaf Han’ın kızı Ercümend Banu Begüm’ün güzelliği dillere destandı. Şehzade Hürrem daha büyük babası Ekber sağ iken, bu kıza gönül verdi.

...

Dış kapının kemeri altından Taç-Mahal'e bakıyoruz. Servili bir su kanalının sonunda onun klasik olduğu kadar esrarlı güzelliği ve bilhassa hatırası, bizi kendine doğru çekiyor. Geniş bir mermer taraça ortasında büyük bir kubbe ve ortasında küçük kubbeler... Nispetlerinde o kadar ahenk var ki uzaktan ezmeyici hafifliği yaklaştıkça ir ihtişam manasına bürünür. Kapı eşiğinde ise ulu ve baş döndürücü heybet alır.

Bütün içi akikler, somakiler ve daha birçok kıymetli sert taşlarla âdeta, dokunmuştur. Her tarafta aynı kakma ve kabartmalardan çelenkler, nakışlar ve oymalar görürsünüz. Bununla beraber büyük bir sadelik ahengi hissini hiç kaybetmezsiniz. Bir sanatçı diyor ki: "Mimariye alınan süsüleme üsluplarının en güzel ve en değerlisi budur. Hele kakma taştan, çiçeklerle işlenen bir kaide üstündeki zarif sandukalarla bunların etrafındaki kafes mermer çevirmenin ihtişam içindeki ruh asilliği ve zenginlik fikrini öldüren sanat sükûnu hemen gönlü kavrar (s.210 bk. Sevgi).

4.2.1.11. Güvenilirlik Değeri ile İlgili Bulgular

*Şayet sesimi fark edemezsen,
Rüzgârların, nehirlerin, kuşların sesinden,
Bil ki ölmüşüm...
Fakat yine üzülme, müsterih ol,
Kabirde böceklere ezberletirim güzelliğini (s.54).*

...

HASTA ÇOCUK

...

*Sekiz gün oldu...
– Merak etmeyin hanım, hummâ
– Hayır, Hüdâ'ya emanet neden merâk edeyim (s.66)?*

...

KORO

...

*Ha balık ha yıldız ha güneş
Boşa salmayız ağları.
Bağrımızda yanan ateş*

Aydınlatır tüm çağları (s.68).

...

KOŞMA

...

*Rızk için teessüf çekme âlemde,
Rezzak ismi varken levh ü kalemde,
Üsrün yüsrü vardır kalma elemde,
Attan inen yine biner demişler (s.68).*

İSTİKLÂL MARŞI

...

*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım;
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.*

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar.

Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.

Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imânı boğar,

'Medeniyet!' dediğin tek dişi kalmış canavar (s.76 bk. Vatanseverlik, Özgürlük, Bağımsızlık)?

...

VATAN YAHUT SİLİSTRE

SITKI BEY –(Hiç kimseye iltifat etmeyerek) Ağalar! Düşman suyu geçti. Şehrin öbür tarafında herkes birbirine giriyor. Memlekete bir iki güne kadar bütün bütün muhasaraya uğrayacak gibi görünüyor. Allah zeval vermesin, devlet kalesini kendi askeriyle de muhafazaya kadirdir (s.90 bk. Vatanseverlik)...

Ben de ağır ağır yürürken düşünüyordum: ancak benim oğullarım gibi yiğitler, halkı düşmandan koruyabilirdi. Tek sağ olsunlar... Sağ olsunlar ve zaferle dönsünler (bk. Bağımsızlık) (...) Ondan sonrası kolaydı, bir deri bir kemik kalsak bile her engeli aşar, her güçlüğü üstesinden gelirdik (s.106).

ELLİ KURUŞ

Gazete paralarını akşamdan masamın kıyasına koyduğum için, bekletmez, koşardım sokak kapısına (bk. Duyarlılık, Nezaket). Gazetelerimi önceden hazırlamış olurdu. Uzatır, paraları alır, saymaya filan lüzum görmeden cebine atar, donmuş burnu buhar kazanı gibi tüterek uzaklaşırken, canlı, yaşam dolu sesiyle sokağı gene neşelendirirdi:

– *Gazete, havadis (s.111)!*

KEREM İLE ASLI

Musa diye eline sarıldıkların günün birinde firavun olup çıkıyor (s.134).

DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU

Ah ben ruhumun içindeki o ikinci ruhu bilirim, esrarı gören gözleriyle ve esrarı duyan kulaklarıyla her şeyi sezer ve bana sezdirir ve beni aldatmaz, ah, içim beni aldatmaz (s.149).

4.2.1.12. Hoşgörü Değeri ile İlgili Bulgular*ATATÜRK, SANAT VE EDEBİYAT*

Sanatın temelinde var olan insan sevgisine (insancılığa), hoşgörüye, yaratma özgürlüğüne büyük önem veren bu önderler; sanatın gerekliliğine inanırlarken sanatçının da toplum içindeki saygınlığını ve önemini özdeyiş (vecize) niteliğindeki sözlerle yeri geldiğinde her zaman vurgulamışlardır (s.3 bk. Özgürlük, Sevgi).

GAZEL

*Yâran cevr ü cefâ lûtf u kerem gibi gelür
Gayrdan mihr ü vefâ derd ü elem gibi gelür
Bâkıyâ hangi gönül şehrine gelse şeh-i aşk
Bile endûh u belâ hayl ü haşem gibi gelür (s.46)*

ELLİ KURUŞ

Anlattığına göre, gazetelerden birinde tahsildarlık yaparken kötü bir kadının ardında evini, İstanbul'u bırakıp İzmir'e mi ne giden babasına annesi ilkin çok kızmışsa

da, sonraları, “Ne yapalım? Bizden daha iyisini bulmuş olacak. Uğurlar olsun!” deyip kollan sıvamış (s.111).

KEREM İLE ASLI

Anası yalvarıp yakardıkta Kerem dedi ki:

“Gül yüzlü ana; beni senden ayırırsa ölüm ayırır ama ben ben olsam! Dedikleri gibi, bir ben daha var bende benden içeri! Ne yapayım bilmem ki biri serden geçiyor, anadan geçmiyor; biri anadan geçiyor, yârdan geçmiyor! Gel gör beni aşk neyledi...” deyince anası baktı ki oğlu bir iken iki olmuş. Biri Mirza, biri Kerem! Tutup Mirza oğlunu bağrına bastı, Kerem biçareye de “Mademki yazan böyle yazmış, gayrı kader ne ise öyle olur.” deyip eksik artık hakkını helal etti (bk. Sevgi).

...

Aldı Kerem:

...

Kırk Harami çıktı yolun düzüne
Kıymaktır muradı benim özüme
Kerem edip bir bak benim yüzüme
Bir canım var sana kurban Yarabbi.

Bilmem hayal gibi bilmem düş gibi
Geldi geçti ömrüm karlı kış gibi
Sefil Kerem vurulsun mu kuş gibi
İman ver şunlara iman Yarabbi.
Deyip kesince, Haramilerin başı:

“Tuu ! dedi, tükürdü yere; “Baltayı taşa vurduk yine. Bu adamlar Hak âşığına benziyor. Böylelerinin göklere açılan ellerinden korkulur doğrusu! İyisi mi bir yongalarına dokunup da beddualarına uğramayalım.” Deyip, kırkı kırk yandan âşikların gönlünü almaya başladılar(bk. Saygı).” Onlar da ne desin; “Allah herkese kendi kalbine göre versin!” deyip yollarına revan oldular (s.132).

KARAGÖZ'ÜN AĞALIĞI

HACIVAT –Dinle Karagöz'üm; sabahleyin evden çıktım, çarşıdan geçerken bir serpuş(şapka) aldım. Hem yeni serpuşumu göstermek, hem de biraz yorgunluk atmak için Karagöz'üme uğrayayım demiştim.

KARAGÖZ – Ne yapayım? Ne olacak?

HACİVAT – Canım efendim serpuş almıştım.

KARAGÖZ – İyi yahu, ondan da bana ne!

HACİVAT – Ayol öyle mi derler?

KARAGÖZ – Ya nasıl derler?..

HACİVAT – “Güle güle giy, başında paralansın!” derler.

KARAGÖZ – Peki!.. Güle güle giy başında paralansın!

HACİVAT – Dönüşte odun deposunun önünden geçiyordum. Bari birkaç çeki de odun alayım dedim. Aldım eve gönderdim.

KARAGÖZ – Güle güle, başında paralansın.

HACİVAT – Ayol sus. Bu serpuş değil, odun aldım odun...

KARAGÖZ – İyi ya, güle güle başında paralansın!

HACİVAT – Canım öyle denmez!

KARAGÖZ – Ya ne denir?

HACİVAT – “Güle güle yak, otur da külüne bak!” denir.

KARAGÖZ – Haa, peki! Güle güle yak, otur da külüne bak

HACİVAT – Hah aferin! Derken birader, yolda bizim Hasan ustaya rast geldim. Evin damı akıyordu, aklıma geldi. Eve gönderdim. Evin kiremitlerini aktarıp, biraz da ufak tefek kırık döküğü tamir etmesini tembih ettim.

KARAGÖZ – Güle güle yak. Otur da külüne bak!

HACİVAT – Aman ne yaptın birader?

KARAGÖZ – Güle güle yak. Otur da külüne bak.

HACİVAT – Canım efendim öyle denmez!

KARAGÖZ – Ya ne denir?

HACİVAT – “Oh oh! Maşallah, pek memnun oldum! Güle güle oturunuz. İçinden hiç eksik olmayınız!” denir.

KARAGÖZ – Oh oh! Maşallah, pek memnun oldum! Güle güle oturunuz. İçinden hiç eksik olmayınız.

HACİVAT – Eksik olma Karagöz’üm. Derken efendim, evimin tamir edildiğini gören alacaklılardan biri, Hacivat zenginleşmiş, ev yaptırıyor, gidip alacağımı isteyeyim diye para almaya gelir. Benim param tükendiğinden alacaklı ile boğaz boğaza kavga ettik, ikimizi mahkemeye götürdüler, mahkeme sonucunda ikimizi de hapse attılar.

KARAGÖZ – Oh oh! Maşallah, pek memnun oldum! Güle güle oturunuz. İçinden hiç eksik olmayınız.

HACİVAT – Ayol öyle denmez.

KARAGÖZ – Ya ne denir? Ne bileyim ben!

HACİVAT – “İnşallah efendim yakında biri sebep olur da çıkarır. Siz merak etmeyin, ötekini de çıkarırlar!” denir.

KARAGÖZ – İnşallah efendim yakında biri sebep olur da çıkarır. Siz merak etmeyin, ötekini de çıkarırlar.

HACİVAT – Aferin Karagöz’üm. Sonra efendim, bizi hapisten çıkardılar. Ben o sevinçle koşa koşa eve gidiyordum. Acele ile fırının yanından geçerken küreğin sapı gözüme dokunup çıkarmaz mı?

KARAGÖZ – İnşallah efendim yakında biri sebep olur da çıkarır. Siz merak etmeyin, ötekini de çıkarırlar.

HACİVAT – Efendim külhani gözüme çıktı gözüme.

KARAGÖZ – İnşallah efendim biri sebep olur ötekini de çıkarır.

HACİVAT – Canım öyle denmez!

KARAGÖZ – Ya ne denir?

HACİVAT – “İnşallah şifa bulursunuz, yakında hiç görmemişse dönersiniz!” denir.

KARAGÖZ – İnşallah şifa bulursunuz, yakında hiç görmemişse dönersiniz (s.166).

...

4.2.1.13. Merhamet Değeri ile İlgili Bulgular

KÖŞE

Sen geldin benim deli köşemde durdun

Bulutlar geldi üstünde durdu

Merhametin ta kendisiydi gözlerin

Merhamet saçlarını ıslatan sessiz bir yağmurdu

Bulutlar geldi altında durduk

...

Sen geldin benim deli köşemde durdun

Bulutlar geldi üstünde durdu

Merhametin ta kendisiydi gözlerin (s.35)

TÜRKÜ

...

*Kışlanın önünde redif sesi var,
Bakın çantasında acep nesi var?
Bir çift kundurayla bir de fesi var (s.44).*

...

ANNE

*İlk kundağın
Ben oldum, yavrum;
İlk oyuncuğın
Ben oldum!
Acı nedir, tatlı nedir bilmezdin:
Dilin damağın ben oldum!*

*Elinin ermediği,
Dilinin dönmediği
Çağlarda, yavrum;
Kolun kanadın ben oldum...*

Dilin dudağın ben oldum (s.50 bk. Aile Birliğine Önem Verme, Sevgi)!

...

KOŞMA

...

*Yine geldi türlü baharlar bağlar,
Bülbül fîgan edip kamuyu dağlar,
Türlü çiçeklerle bezenmiş dağlar,
Ulu dağlar yol olduğu zamandır (s.55).*

...

HASTA ÇOCUK

...

*Zavallı yavrucuğun hâlini harâb ediyor:**Vücûdu âteş içinde, dalıp dalıp gidiyor.**İlâçların da mı te'sîri kalmamış acabâ?**Sekiz gün oldu...**–Merak etmeyin hanım, hummâ...*

...

*–Sayıklıyor yine. Yârabbi sen esirge bizi;**Bağışla yavrumu, onsuz bırakma lânemizi!**Zavallı anne soluk bir likâ-yi şefkattir*

...

O yaşlı gözlerine uykular harâm olacak (s.66 bk.Sağlıklı Olmaya Önem Verme);

...

*KÖPEK**Bir akşam, çit kenarında sırtüstü yatmış, kafasından neler geçtiğini fark etmeden düşünürken, kendine birinin baktığını sezdi. Başını kaldırıp çevresini aradı.**Bir ufak köpeğin yaşlı gözleriyle karşılaşmıştı. Acıdı:**–Kuçukuçu (s.89)!..**FORSA**Yaşlı tutsak bu bakımsız bağın içindeki yıkık kulübeyi buldu. İçine girdi. Kimse bir şey demedi. Ara sıra kasabaya iniyor, yaşlılığına acıyanların verdiği ekmek paralarını toplayıp dönüyordu (s.98).**KIRK YALAN MASALI**Üçüncü gün küçük şehzade çarşıda gezinirken bir cüceye rast gelir. Cüce şehzadeyi görünce “Aman şehzadem! Bana merhamet et, zira aç kaldım. Hiçbir şey yapmaya gücüm yetmez.” diye yalvarmaya başlar.**Cücenin hâli şehzadeye pek dokunur, ona saraya gitmesini söyler (s.103 bk. Duyarlılık).*

SUÇ

“Bizim zamanımızda muayene hastanede olmazdı.” dedi. “Şubede sadece bir doktor bakardı. O gün belki kırk bardak çay içmiş seninki, şubenin üç kat merdivenini birçok kere inmiş çıkmış ve sonra efendim doktor şöyle bir dinlemiş, kalp hastası demiş vermiş raporu. İhraç ettiler tabi.”

...

Garson doğruldu, “Biz” dedi, “Döndük geldik. Her şey bitiyor ağabey.” Sesi mağrur ve merhametsizdi (s.108).

BİTMEMİŞ SENFONİ

(...) Onlar buna inanırlar, böylece de şehrin bu vahşi dalgalarına hüüzün ve merhamet karışığı bir sempati ile sessiz sessiz bakarlardı (s.115).

Bu tür insanlar, hele hassas ve yaratıcıysalar bütün sert, katı ve kalın görüntülerinin ardında yumuşak, şefkat ihtiyacında, çekingen, biraz hastalıklı asıl tipleri gizlerler (s.117).

DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU

Kendimi çok sevdiğim an, kendime çok acıdığım an.

Beni yalnız bu koruyor: Bu aşk, bu merhamet (s.147bk. Merhamet).

4.2.1.14. Misafirperverlik Değeri ile İlgili Bulgular

GAZEL

Dilde gam var şimdilik lûtfeyle gelme ey sürûr

Olamaz bir hânede mihmân mihmân üstine (s.41)

4.2.1.15. Nezaket Değeri ile İlgili Bulgular

KOLTUK DEĞNEKLER

Dalmışım, bir elin omzuma değmesiyle sıçradım. Üniformalı, tanımadığım bir adam “Avni Bey?” diye sordu. Tereddütle “Evet” diye cevap verdim. “İnci Hanım gönderdi beni.” dedi. “Gümrük kontrolünü hemen yaptırması gerektiği için buraya gelemiyor. Lütfen, siz gideceksiniz.”(s.12)

SEVİYORDUM SİZİ

...

Sessizce, umutsuzca seviyordum sizi

Bazen çekingenlik, bazen kıskançlıkla üzgün.

Bu öyle içten, öyle candan bir sevgiydi ki

Dilerim bir başkasınca da böyle sevilin (s.51 bk. Sevgi).

Sevgi, bir insanın ilk sözlerine karşı duyduğu içten gelen güvensizliğiyle dinliyordu siyahlı kadını. Kimsenin ilk sözlerine teslim olmazdı; Ergun gibi, ilk tanıdığı insana sarılıp onunla öpüşmezdi ayrılırken. İlk izlenimleri genellikle olumsuzdu; sadece, sessiz insanlar hakkında ‘kibar’ ya da ‘terbiyeli’ gibi yargılar verirdi (s.96).

ELLİ KURUŞ

–Gazete, havadiis!

Sabahın dördünde yazı makinemin başına geçtiğim için, bu ses, bu kara, yağmura, ayaza kafa tutan bu canlı, bu pırl pırl ses beni yazı makinemin başında bulurdu. Gazete paralarını akşamdan masamın kıyasına koyduğum için bekletmez, koşardım sokak kapısına (s.111 bk. Duyarlılık)

DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU

Nüzhet’ten kart geldi. Ziyaret edemediği için af istiyor. Hastalar affetmesinin bilirler ama (s.152)...

Azizim Yaşar Nabi Bey,

Cuma günü zahmet ederek istasyona kadar geldiğinize teşekkür ederim. Sizinle o gün istediğim kadar meşgul olamadığıma ve sonra da İstanbul’da yazımı yazdıramadan eski harflerle göndermeye mecbur kaldığıma mahcubum. Umarım ki geçenkilerin dününden bir şey değildir, lütfen tahsislerini yapar ve eğer gözümünden kaçmış bir yanlış varsa onu da tahsis edersiniz (s.195).

4.2.1.16. Özgürlük Değeri ile İlgili Bulgular

İnsan âlemde hayal ettiği müddetçe yaşar (s.2).

ATATÜRK, SANAT VE EDEBİYAT

Sanatın temelinde var olan insan sevgisine (insancılığa), hoşgörüye, yaratma özgürlüğüne büyük önem veren bu önderler; sanatın gerekliliğine inanırlarken sanatçının da toplum içindeki saygınlığını ve önemini özdeyiş(vecize) niteliğindeki sözlerle yeri geldiğinde her zaman vurgulamışlardır (s.3).

VADİDEKİ ZAMBAK

Aziz Felix, yasaların hepsi kitaplarda yazılı değildir, törelerin yarattığı yasalar da vardır, bunların en önemlileri ise en az bilinenleri olmaktadır; hareketlerinizi, konuşmalarınızı, dış hayatınızı, toplum önüne çıkma, servete yaklaşma gibi durumlarınızı yöneten bu yasaların öğretmenini de, kitabı da, okulu da yoktur. Bu toplum yasalarına uymamak demek, toplumsal dünyaya hâkim olacak yerde, o dünyanın köleliğini kabul etmek demektir (s.6)...

MALAZGİRT ULULAMASI

Yeryüzünü Yürümek

Nallarımız

Şimşek olur

Değince çakmak taşları

Birer sessizliktir

İşte

Alparslan'ın yoldaşları

Bu kılıçlar bu kalkanlar

Görmüş

Nice savaşları-

Yeryüzüdür

Atlarımız

Dağlar atların başları (s.16 bk. Bağımsızlık)

Kurtulmuş geleceğin ürüntüsünden,

Alabildiğince özgür;

Sevincim kumaşında parlayan

Üzüntü lekeleridir,

Silip de bir türlü çıkaramadığım

İçime dökülen mürekkebidir (s.47).

BAYRAK

Dalgalandığın yerde ne korku, ne keder...

Gölgende bana da, bana da yer ver!

Sabah olmasın, günler doğmasın ne çıkar;

Yurda ay-yıldızın ışığı yeter (s.49 bk. Bağımsızlık).

...

Benim gönlüm bir kartaldır (s.53).

SON YERİNDE

...

İyi hürlüğü düşünmek

Yaşamak onun için

Bütün gün çalışmak onun için iyi (s.56 bk. Duyarlılık, Çalışkanlık)

...

Sonuç, bilimsel düşünce tarihinde son derece özgürleştirici bir adım oldu (s.59 bk. Bilimsellik).

CÜNEYD

bakanlar ban

gövdemi görürler

ben başka yerdeyim

gömenler beni

gövdemi gömerle

ben başka yerdeyim (s.62)

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sanca

Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak

O benim milletimin yıldızıdır parlayacak

O benimdir, o benim milletimindir ancak

*Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilal
Kahraman ırkıma bir gül... ne bu şiddet, bu celâl
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helal
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklal.*

*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.*

*Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar.
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imânı boğar,
'Medeniyet!' dediğin tek dişi kalmış canavar?*

*Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.*

*Bastiğın yerleri 'toprak' diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı
Sen şehid oğlusun, incitme, yazıktır, atanı
Verme, dünyâları alsan da bu cennet vatanı.*

*Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda
Şühedâ fişkırarak toprağı sıksan, şühedâ
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Hudâ
Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ.*

*Rûhumun senden İlahî, şudur ancak emeli
Değmesin ma' bedimin göğsüne nâ-mahrem eli
Bu ezanlar-ki şehâdetleri dinin temeli
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.*

*O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım
Her cerîhamdan, İlâhî, boşanıp kanlı yaşım
Fıskırır rûh-ı mücerred gibi yerden na'sı
O zaman yükselerek arşa değer belki başım*

*Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâ
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklâl (s.76 bk. Bağımsızlık, Vatanseverlik)!*

ŞEHİRLERİN DIŞINDAN

*Kalk, arkadaş, gidelim
Dereler yoldaşımız
Dağlar omuzdaşımız
Dünyayı seyredeli
Şehirlerin dışından.
Esmerden, sarışından,
Kaçalım, kurtulalım*

...

*Bir tüy gibi yel alsın,
Bir dal gibi sel alsın,
Bizden, menhus elemi.*

...

*Peşinden çığlık çığlık,
Çakallara bağralım,
Ötelim baykuşlarla.
Kızıl akşamüstleri,
Hicret eden kuşlarla,
Sema, deniz ve yeri,
Çepçevre, iklim iklim,
Dolaşalım, gezelim!*

...

Haberimiz olmadan.

*Ve o zaman, o zaman,
 Hayat neymiş görürsün
 Bırak, keyfini sürsün,
 Şehirlerin, köleler!
 Yeter bizi tuttuğu!
 Tükensin velveleler!
 Kalk arkadaş, gidelim!
 İnsanın unuttuğu
 Allah'ı zikrederim;
 Gül ve sümbül hırkamız,
 Sular, kuşlar, halkamız (s.79)...*

DAVET

...
*Kapansın el kapıları bir daha açılmasın,
 yok edin insanın insana kulluğunu,
 bu davet bizim
 Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür
 Ve bir orman gibi kardeşçesine
 bu hasret bizim(s.81 bk. Vatanseverlik, Bağımsızlık, Duyarlılık).*

*Sen esirliğim ve hürriyetimsin
 Sen çıplak bir yaz gecesi gibi yanan etimsin (s.86)...*

FORSA

Bu, her gece uykusunda onu kurtarmak için birçok geminin pupa yelken geldiğini gören zavallı eski bir Türk forsasıydı. Esir olalı kırk yılı geçmişti. Otuz yaşında, dinç, levent, güçlü bir kahramanken Malta korsanlarının eline düşmüştü.

(...) Bütün umudu, doğduğu yere, Edremit'e kavuşmaktı. Otuz yıl içinde bir an bile umudunu kesmedi. "Öldükten sonra dirileceğime nasıl inanıyorsam, öyle inanıyorum, elli yıl tutsaklıktan sonra da ülkeme kavuşacağıma öyle inanıyorum!" derdi.

(...) Altmış yaşını geçtikten sonra efendisi, onu sözde azat etti (s.98 bk. Vatanseverlik, Bağımsızlık).

Kitaplar alıp götürmüştü onu. Geçip gitmiş zamanlara, özge dünyalara; Avrupalara, kongrelere, bildirilere... Sahaflar Çarşısı'na (s.102)...

Öyle bir birleşme biçimi bulmalı ki ortak güç, birleşmeye katılan her ortağın hem malını hem de kendini korusun. Böylece ortaklığa giren herkes, sonuç alarak gene kendini koruyor demektir ve gene eskisi gibi hürdür, kendi kendinin buyruğu altındadır (s.176 bk. Dayanışma).

FİLDİŞİNDEN KULE

Bu etki, doğrudan doğruya, olduğu gibi kendini gösterseydi, hürriyet rejiminde hürriyet; felaket devrinde felaket; saadet devrinde saadet üzerine şiirler yazılması gerekirdi. Oysa bunun tam tersi olmaktadır. En güzel hürriyet şiirlerinin, türlü baskılar doludizgin giderken yazıldığı bir gerçektir.

...

Hem sanatçıya: "İçinde olup biteni kâğıda geçirilmesine zorlamak yetmiyormuş gibi bir tek bir görüşün, tek bir dünyanın propagandacılığına zorlamak, topluma hizmet ederken, ruhu hürlik olan sanatı öldürmek olmaz mı (s.184)?

SANAT

Duyularımıza estetik bir biçim vermek, onları özgür ve etkin bir duruma sokmak demektir (s.187 bk. Estetik).

BAYRAĞIMIZ

Hayatları çürümüş bir büyük mazinin artığından ziyade küçük fakat gürbüz bir istikbalin başlangıcını hatırlatıyor. Önlerinde bizim bayrağımız ağır ağır tecelli etti. Coşkun bir kızıl yele gibi göklere savrulmaya başladı. Eksildiği yerlere doğru uçmak ister gibi heyecanlıydı. Kendisinde, eski Türk günlerinin vakar ve kuvveti hâlâ bakiydi. Sallanışında, hürriyetin, istiklâlin şen ve ateşin lezzeti vardı.

...

Ya Rabbi! Alnımızdan çıkan bir damla kan gibi, bugüne kadar başlarımızın üstünde şanla, asaletle gezdirdiğimiz bayrağı, sandık diplerinde saklamaya mahkûm edilecek Türk nesilleri, dünyanın muhakkak en talihsiz çocukları olacaktır. Biliyoruz ki, bayraklarını, başlarının altında saklayanlardan değiliz. Daima, başlarımız, bayraklarımızın altında kalacaktır.

...

Sen, insandaki en mukaddes şeyin, hayat kaynağının rengisin. Ve üzerinde gökten izler var. Onun için bir öz, bir kaynaksın; onun için solmayacak, kurumayacaksın... Son neslin başları üstünde de ilk neslin başları üstündeki gibi hür yaşayacaksın... Ve Türklere bir son nesil tanımayacak, görmeyeceksin (s.191 bk. Bağımsızlık).

4.2.1.17. Özveri Değeri ile İlgili Bulgular

–İhtiyar uyanmış gibi:

–*Evet, dostum, dedi, böyle bir yaratmaya varmak için insanın inanması, sanata inanması, eseri ile uzun zaman baş başa yaşaması gerekir. Bu gölgelerden bazıları da bana o kadar emeğe mal oldu ki!.. Mesela şurada, yanakta, gözlerin altına hafif bir gölge var; bana tabiatı bakarsanız, sanatın ifade edemeyeceğini sanırsınız (s.5)...*

KIRKPINAR (SARAYİÇİ)

Kırkpınar ile ilgili efsaneye göre 1356'da Süleyman Paşa komutasında ilk defa Anadolu'dan Rumeli'ye geçen Türk savaşçılarından iki pehlivan 40'ı Ahırköy'e geldiklerinde bir süre dinlendikten sonra aralarında eşleşip güreş tuttular. 20 çiftten iki pehlivan, kıran kırana güreştikleri hâlde birbirlerini yenemedi ve sonunda ikisi de öldüler. Arkadaşları iki şehit pehlivanı oraya gömüp yollarına devam ettiler (s.21)

ŞARKI

...

*Ey gül-i bâğ-ı vefâ malûmun olsun bu senün
Hâr-ı cevri ile sakın terk eylemem pîrâhenün
Ölme var ayrılma yokdur öyle tuttum dâmenün
Gizlesem de âşikâr itsem de cânımsın benim (s.44)*

...

BAYRAK

...

*Savaş bizi karlı dağlara götürdüğü gün
Kızılığında ısındık;
Dağlardan çöllere düşürdüğü gün*

Gölgene sığındık (s.49).

...

ÇIRPINIP İÇİNDE DÖNDÜĞÜM DENİZ

...

*Derya coşar, inci saçar kenara,
Aşk ehli dayanır ateşe kora,
Bülbüller gül için giymişler kara,
Seherler uyanır bülbül zârından.*

...

*Derd ile mihnete dalmayan âşık,
Ne yemiş ne doymuş eli bulaşık,
Kınamam Veysel'i fikri dolaşık,
Ayrılmış yarından yar diyarından (s.55 bk. Sevgi).*

DOĞUNUN SEVDALARI

*Sevda derinlerdedir, oysa
Ferhat üstünü kazmada dağın (s.61 bk. Sevgi)*

...

KOŞMA

...

*Irak yoldan arzulayıp geldiğim,
Ferhat gibi karlı dağlar deldiğim,
Ala gözlerine kurban olduğum,
Tatlı dillerine adam uyar mı (s.75 bk. Sevgi, Estetik)?*

...

İSTİKLÂL MARŞI

...

*Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın,
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.*

...

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?

Şühedâ fişkırarak toprağı sıksan, şühedâ!

Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Hudâ,

Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ (s.76 bk. Vatanseverlik, Özgürlük Bağımsızlık)!

DAVET

...

Bilekler kan içinde, dişler kenetli, ayaklar çıplak

ve ipek bir halıya benzeyen toprak,

bu cehennem, bu cennet bizim (s.81).

...

VATAN YAHUT SİLİSTRE

SITKI BEY – (Lakırtısını keserek): Sübhanallah! Ağalar... Muhasaradan kurşundan gülleden başka açlık, susuzluk da var. Kim kendini kurtarmak isterse...

BİR GÖNÜLLÜ – (Miralayın karşısına gelerek): Bey! Bey! Biz buraya kendi irademizle geldik. Gelişimiz ancak bugün için idi. Siz bir elinizle bize düşmanı gösteriyorsunuz, bir elinizle kaçacak kapıyı! Saçıma sakalıma ak düşmediğine mi bakıyorsun? Ben yaşadığımı kâfi görüyorum. Kefenimi boynuma, şehitliği gözüme aldım. Bağdat'tan buraya kadar o niyetle geldim....

ABDULLAH ÇAVUŞ – Hayır beyim, ben ölmeden kale elden gitmez... (s.90 bk. Vatanseverlik).

Ondan sonrası kolaydı, bir deri bir kemik kalsak bile her engeli aşar, her güçlüğün üstesinden gelirdik... Elbette yalnız benim dileğim değildi bu. Bütün halkın amacı, umudu, hayali bu idi. Bu yüzden de ben, her fedakârlığa, her güçlüğe katlanmaya hazırdım (s.106 bk. Vatanseverlik).

ELLİ KURUŞ

Annesinin eczaneden kazandığıyla kıt kanaat geçiniyorlarmış ama şu son zamlar olmasa. Çaresiz, okulu beşten bırakıp annesiyle haminnesinin kazançlarına bir şeyler katabilmek, hiç olmazsa üç yaş küçüğüyle kendisinin okul masraflarını çıkarabilmek

yolunu tutmuş, gazete satıcılığına başlamış (s.111 bk. Çalışkanlık).

MOBY DİCK

(...) Ama benim çarkımın dişleri, onların bütün çarklarına geçip döndürüyor hepini. Onlar küçük küçük barut yığınları, ben de bir kibrit. Ah, zor olan, kibritin kendini tüketmesi başkalarını tutuşturmak için (s.115)!

KEREM İLE ASLI

...

*Doyamadım şeker ezen dilinden
Yolunda çekinmem asla ölümden
Çok sarılma gayrı ince belimden
Aman Kerem beni rüsva eyleme (s.131)*

GÜNLÜK

Tarık Buğra Milliyet'te bir yazdığı bir yazıda şöyle diyor:

"Sanata çelme takmak isteyenler birleşiyor da sanatı sevdiklerini, sanat için çırpındıklarını söyleyenler birleşemiyor."

Evet, birleşemiyorlar, birleşemiyoruz.

Sanatı hiçbirimiz gereğince sevmiyor, sanata hiçbirimiz gereğince saygı beslemiyoruz da ondan.

...

Ben şiirle bir kuyumcu gibi didişen şairleri her sanatçıdan yeğ tutarım.

...

Herkes kendi benliğini seviyor, onun önünde küçüklü büyüklü bütün insanların boyun kırmasını dilemekten başka bir şey düşünmüyor. Doğrusu gerçeği yakalamak, varlık düzenine dört bir yandan ışık tutmak çoklarımızı yormaktadır (s.196-197 bk. Saygı, Dayanışma, Sevgi, Çalışkanlık).

Mustafa Kemal Paşa'nın memuriyetten ve askerlikten istifa etmesinden sonra Milli mücadele'nin çok önemli bir safhasına gelinmişti. Bundan sonra bütün askerî görevlerinden istifa ederek unvanlarından vazgeçen Mustafa Kemal Paşa, artık sivil bir vatandaş olarak mücadeleye devam edecekti (s.215 bk Vatanseverlik, Bağımsızlık).

4.2.1.18. Sabır Değeri ile İlgili Bulgular

Sanatçı, toplumda uzun çalışmalarından, çabalardan sonra alnında ışığı ilk duyan insandır (s.5).

KASİDE

...

Habsden Yûsuf çıkup sultân-ı Mısır olmuş kimi

Oldı açup goncesin ârâyış-i gülzâr gül (s.46)

...

LEKE

Takılıp kalmış bir noktada

Gölgesini düşürerek;

Leke sabrın gücüyle büyü

Tek başına (s.47)

...

ÇIRPINIP İÇİNDE DÖNDÜĞÜM DENİZ

...

Âşıklara gurbet, bülbüle firkat,

Derdimi sorarsan dürülü kat kat,

Ey gönül derdinden etme şikâyet,

Yüce dağlar gurur duyar karından (s.55).

GÜN EKSİLMESİN PENCEREMDEN

...

Ve gönül Tanrısına der ki:

–Pervam yok verdiğin elemden;

Her mihnet kabulüm, yeter ki

Gün eksilmesin pencereden (s.63)!

HASTA ÇOCUK

...

–Sakin, hanım, bu fenâ hissi etmeyin terviç

*Bakın, havâ ne güzel açtı incilâ buldu;
Deminki velvele, şiddet sükûn- pezîr oldu.
Bulur çocuk da şifalar, olursunuz mesrûr;
Hüdâ büyüktür, eder mâtemi mübeddel-i sûr (s.66).*

...

KOŞMA

*Sefîne-kalbin engine salma,
Aşk bahride rüzgâr eser demişler,
Gark olup girdab-ı mihnete dalma,
Gemisin kurtarmak hüner demişler.*

*Rızık için teessüf çekme âlemde,
Rezzak ismi varken levh ü kalemde,
Üsrün yüsrü vardır kalma elemde,
Attan inen yine biner demişler.*

*Sen hakkına razı olman mı Dertli,
Çün geldin cihana ölmen mi Dertli,
Nahn ü kasmna yı bilmen Dertli,
Hak'tan ne gelirse kader demişler (s.68).*

KOŞMA

...

*Belendim toprağa, yasladım taşı,
Neyleyim silinmez gözümün yaşı,
Seni cân ü dilden sevmeyen kişi,
Geçer de karşına boyun eğer mi?*

...

*İnansınlar Gevherî'nin özüne,
Belî deyip uydu yârin sözüne,
Nokta benler konmul ol mah yüzüne,
Göz katlansa bile gönül kanar mı (s.75)?*

BURSA'DA ZAMAN

...

*Gümüüslü bir fecrin zafer aynası,
Muradiye,sabrin acı meyvası
Ömrünün timsâli beyaz Nilüfer,
Türbeler, camiler, eski bahçeler (s.82)*

...

FORSA

Bu, her gece uykusunda onu kurtarmak için birçok geminin pupa yelken geldiğini gören zavallı eski bir Türk forsasıydı. Esir olalı kırk yılı geçmişti. Otuz yaşında, dinç, levent, güçlü bir kahramanken Malta korsanlarının eline düşmüştü (bk. Özgürlük). Yirmi sene onların kadırgalarında kürek çekti. Yirmi sene iki zincirle iki ayağından rutubetli bir geminin dibine bağlanmış yaşadı. Yirmi senenin yazları, kışları, rüzgârları, fırtınaları, güneşleri onun granit vücudunu eritemedi. Zincirleri küflendi, çürüdü, kırıldı. Yirmi sene içinde birkaç defa halkalarını, çivilerini değiştirdiler. Fakat onun çelikten daha sert adaleli bacaklarına bir şey olmadı.... Elli yaşına gelince korsanlar onu “Artık iyi kürek çekemez!” diye çıkarıp bir adada satmışlardı. Efendisi bir çiftçiydi. On sene kuru ekmekle onun yanın da çalıştı. Allah’a şükrediyordu (s.98).

...

Sağ olsunlar ve zaferle dönsünler. Ondan sonrası kolaydı, bir deri bir kemik kalsak bile her engeli aşar, her güçlüğün üstesinden gelirdik. Önemli olan sağ kalmak. Ama zafer de gecikmesin artık çabuk gelsin! Çabuk gelsin! Elbette yalnız benim dileğim değildi bu. Bütün halkın amacı, umudu, hayali bu idi. Bu yüzden de ben, her fedâkarlığa ve her güçlüğü katlanmaya hazırdım (s.106).

MURADINA EREN KIZ

Evvel zamanda bir ihtiyar karının gayet sevgili bir kız varmış ki güzellikte cihanda eşi yokmuş. Bu kız bir gün odasında oturup nakış işlerken akşamüstü pencereden bir kuş içeri girmiş, buna demiş ki:

“Sen kırk gün bir ölü bekleyeceksin ondan sonra muradına ereceksin.”

(...) Kuş gene gelmiş:

“Sultanım, kırk gün bir ölü bekleyeceksin ondan sonra muradına ereceksin.”

Demiş, çıkmış gitmiş.

...

Şehzade yatakta iken:

“Acaba bu kız bu sabır taşı ne yapacak?” diye hatırına getirir... halayığın odasını kapısına gelir, anahtar deliğinden gözetlemeye başlar. Kız sabır taşı denilen mercimek kadar taşı yere koymuş:

“Ey sabır taşı! Ben vakti zaman ile anamın kıymetli bir evladı idim. Bir gün nakış işlerken pencere bir kuş geldi, bana kırk gün bir ölü bekleyeceksin ondan sonra muradına ereceksin dedi, oradan ben bir hâl ile bu saraya geldim, otuz dokuz gün bu yiğidi bekledim, sen olsan nasıl sabredersin ya sabır taşı?” deyince sabır taşı şişmeye başladı. “Ondan sonra o gün denizden bir gemi geçiyordu, ben bu gemiden bir halayık aldım, kırkinci günü olunca ben bu halayığı bırakıp biraz dışarı çıktım, derken bu yiğit uyanmış, kızı görünce kendisine nikâh edip almış. Sen olsan nasıl sabredersin?” deyince sabır taşı daha ziyade şişer. “Şimdi ben satın aldığım halayığa halayık oldum, o da bana hanım oldu; ya sabır taşı! Buna nasıl sabredersin?” demesiyle sabır taşı çatladı. “gördün mü ya sabır taşı, sen bile sabredemedin, bu hallere ben nasıl sabredeyim, bari kendimi helâk edeyim!” diye ayağının altına bir iskemle kor, kendini tavana asar. Şehzade bu hâli görünce dayanamayıp kapıyı kırar içeri girer, kızı kurtarır ipten aşağı alır:

“A sultanım, mâdemki beni bekleyen sendin, niçin bana şimdiye kadar söylemedin?” diye kızı kucaklar, oradan kendi odasına getirir, öteki kıza bir tekme vurur uyandırır. (...) Şehzade bu kızı kırk katırın kuyruğuna bağlar salıverir; kızın her bir parçası dağda kalır; ondan sonra hanımı kırk gün kırk gece düğün dernek ile kendine nikâh eder, alır, kız da muradına erer (s.122).

KEREM İLE ASLI

(...) Ama neye derler ki her ateş söner, yürekteki ateş sönmez diye. Meğer bu sönmeyen ateşten bir kıvılcım kalmış küller içinde. Tel tel tutuştu saçlarına ve gül Aslı, gerçek alevden bir dal oldu; döne döne yandı, yana yana döndü kibleye doğru; ve külleri karıştı Kerem'in külüne...

Bu dünya ölümlü dünya; topraktan geldik, toprağa gideceğiz ama bir gül koklamadan yanıp kül olmak da dayanılır gibi değil. Ne denir: Elhükmillah (s.13)...

DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU

Ben de onların arasındaydım ve onların arasında büyüğüm de yoktu. Yalnız ben de meçhul bir hastalık vardı. Sekiz yaşımdan beri çekiyordum.

Ben de o muayene odasının ve nice muayene odalarının önünde senelerce bekledim. Benim yanımda büyüğüm de yoktu.

4.2.1.19. Sağlıklı Olmaya Önem Verme Değeri ile İlgili Bulgular

Hasta çocuklar, yanlarında ailelerinden birer büyük insan-ki hastalardan daha endişeli görünüyorlar- ve bir anne, pelerinini iliklemek bahanesiyle omuzu sarılı çocuğunun sırtını okşuyor; onu biraz sonra çekeceği acıya hazırlamak için. Sıralarda hiç düz oturan yok. Hatalar sarılı bir kol veya bacağın bozduğu muvazene ile hep umutları kırılmış, yamru yumru duyuyorlar ve büyükler küçüklere doğru eğilmişler (s.8 bk. Aile Birliğine Önem Verme).

GÜĞÜM

Birdenbire evimi özledim. Anam buruşmuş oturuyordu. Ayva ağacında kuş vardı. Sonra pencereimin altında, keskin hançer yapraklı, kabuğu ayrılmış bu okalıptüsü kim dikmişti? Zeytin yeşili yapraklarını; sonbaharda kadınlar gelir, anamdan rica eder toplarlardı. Öksürükle soğuk algınlıklarına birebir gelirmiş (s.20 bk. Yardımseverlik).

HASTA ÇOCUK

...

Zavallı yavrucuğun hâlini harâb ediyor:

Vücûdu âteş içinde, dalıp dalıp gidiyor.

İlâçların da mı te'sîri kalmamış acabâ? (s.66 bk. Merhamet).

GAZEL

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi

Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi (s.42)

KAVAK YELLERİ

İdealistlerden birini bir gece kömür çarptı, ertesi gün kendine geldikten sonra da: “Aman kardeşler, yol yakinken ben geri döneyim... Perişan oldum... Bakalım biraz kendimi toplarsam arkanızdan gelirim!” dedi (s.94).

DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU

Öğleye doğru muayene odasının önü doldu. Sıralarda oturacak yer kalmadığı için yeni gelenler ayakta durdular ve anneler, hasta çocuklarını dizlerine oturtabilmek için duvar diplerine çömeldiler.

Ben de onların arasındaydım ve onların arasında büyüğüm de yoktu. Yalnız ben de meçhul bir hastalık vardı. Sekiz yaşımdan beri çekiyordum.

Ben de o muayene odasının ve nice muayene odalarının önünde senelerce bekledim.

...

Ve baktım: ... Masanın yanında rafın önüne çekilmiş bir sandalye (demek annem üst raftan bir ilaç şişesi almış). Ha... İşte masanın üstünde bir şişe: Kordiyal (demek annem bir fenalık geçirmiş.).

Benim de bu şişeye, ... İhtiyacım var, ben de Kordiyal alacağım, uzanacağım ve ağlayacağım.

...

Gayret ederek konuşmaya başladım:

Bu akşam Erenköyü'ne gideceğim... Yarın öğleden evvel fakülteye gideceğim: Mithat Bey, oradadır. Bir kere de o görsün, belki öteki operatörlere de gösterir de konsültasyona benzer bir şey yaparlar.

...

Operatör yüzüme baktı.

(...) Doktorluk, bu bacağı ve bu gençliği kurtarmaktır. Kendisine sorun, bu hastanede aylarca kalırsa, üç beş ameliyata dayanırsa kurtarmaya çalışırız, yoksa... Dayanırım! diye bağurdım(s.147-151).

...

Az sonra kapıya bir anahtar sokuldu. Hemen doğruldum ve mendilimi sakladım. Kendisine zaafımdan ziyade metanetimi gösterdiğim kadın içeri girdi.

...

Öyle bir yaşta idim ve öyle bir mizaçta idim ve çocukluğumda o kadar az oyun oynamıştım ve aldatmasını o kadar az öğrenmiştim ki yalan bana suçların en ağırı gibi geliyordu ve bir yalan söylendiği zaman insanların değil, eşyanın bile buna nasıl tahammül ettiğine şaşırıyordum (s.148-149).

4.2.1.20. Saygı Değeri ile İlgili Bulgular

Porbus, ihtiyarın omzuna vurdu, sonra Poussin 'e dönüp:

–Biliyor musunuz ki pek büyük bir ressam karşısındayız, dedi.

Poussin ağır, ciddi bir eda ile ile

–Ressam olmaktan çok bir şair, dedi (s.5).

ATATÜRK SANAT VE EDEBİYAT

Sanatın temelinde var olan insan sevgisine (insancılığa), hoşgörüye, yaratma özgürlüğüne büyük önem veren bu önderler; sanatın gerekliliğine inanırlarken sanatçının da toplum içindeki saygınlığını ve önemini özdeyiş(vecize) niteliğindeki sözlerle yeri geldiğinde her zaman vurgulamışlardır.

Bir toplumun manevi yapısının mimarı olan sanatçılar için dünya tarihinde belki de en güzel, en gönendirici sözleri Atatürk söylemiştir: “Efendiler! Hayatta her şey olabilirsiniz; mebus, bakan, hatta cumhurbaşkanı... Ama sanatçı olamazsınız.” Sanatçının değeri, saygınlığı, önemi ancak bu kadar anlatılabilirdi (s.3).

OĞUZATA

...

AKŞAMAN -Hakanım! Senin kılıcınla

Gerçek olur bu büyük düş!

Senin düşüncen, iç ışığınla!

...

KORO - Gerçek olur düşü yeryüzünün!

Var ol Ulu hakan! Bin yaşa (s.18)!

KASİDE

Bir câm sun Allâh için bir kâse de ol mâh için

Tâ medh-i şâhen-şâh için alam ele levh ü kalem

...

*Sultan Murâd-ı kâm-rân efser-dih ü kişver-sitân
Hem pâdişah hem Kahramân sâhib-kırân-ı Cem-haşem*

...

*Şâhâne-meşreb Cem gibi sâhib-kıran Rüstem gibi
Hem İsi-i Meryem gibi ehl-i dil ü ferhûnde-dem
Dünyâ vü mâfihâ nedür cennet olursa yâ nedür
Lutf eylemek zîrâ nedür yanında bir nakd ü selem*

...

*Gâhî ki ol şîr-i yele hışm ile tîg alur ele
Olur cihân pür-zelzele basdukca meydâne kadem*

...

*Sen bir şeh-i zî-şansın şâhen-şeh-i devransın
Yânî ki sen hakansın devrinde ben Hâkânî'yem*

...

*Tâ kim cihân ma'mûr ola geh emn ü geh pür-şûr ola
Îkbal ile mesrûr ola ol Husrev-i vâlâ-himem (s.43)*

KASİDE

...

*Ol gül-i bağ-ı hilâfet kim bahâr-ı devleti
Âlem-efrûz olalı görmez cefâ-yı hâr gül*

*Berg-i gül gezdürmez oldı mahmil-i bâd-ı saba
Haddi yoh çekdüre bâd-ı sabâya bâr gül*

*Kıl Fuzûlî mehdin ol şâhun ki bâğ-ı medhinün
Bülbüli olurdu bulsa kuvvet-i güftâr gül*

*Gerçi yohdur itibârun mehdin it ızhar kim
Âdet-i der-i zamândur hâre olmak yâr gül (s.46)...*

BAYRAK

...

*Sana benim gözümle bakmayanın
Mezarını kazacağım.
Seni selamlamadan uçan kuşun
Yuvasını bozacağım (s.49 bk. Sorumluluk).*

İSTİKLÂL MARŞI

...

*Bastığın yerleri 'toprak' diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefansız yatani.
Sen şehid oğlusun, incitme, yazıktır, atanı.
Verme, dünyâları alsan da bu cennet vatanı (s.76 bk. Vatanseverlik, Özgürlük,
Bağımsızlık)!*

...

*Eşcâr-ı bâğ hurka-ı tecrîde girdiler
Bâd-ı hazân çemende el aldı çenârdan*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

*Bahçenin ağaçları (her şeyden) arınma hırkasını giydiler. Sonbahar rüzgârı,
kırdâ cınardan el aldı (s.80).*

FORSA

*(...)Bey ellerine sarıldı. Öpmeye başladı.
–Ben senin oğlunum! Dedi.
–Turgut musun?
–Evet (s.99 bk. Saygı).*

*Mağaranın girişinde, üzerinde Yunanca yazılar bulunan bir tonoz vardı, değerli
bir çeşme için harikulade bir taç gibiydi, değerli ve saygıdeğer, çünkü köy onun
çevresinde kurulmuştu (s.120 bk. Estetik).*

OĞUZ KAĞAN DESTANI

(...) Yine o çağda, sağ yanında Altun Kağan adında bir kağan, Oğuz Kağan'a elçi yollayıp, kıymetli mücevherler göndererek saygıyla sunar (s.126).

KEREM İLE ASLI

Aldı Kerem:

...

*Kırk Harami çıktı yolun düzüne
Kıymaktır muradı benim özüme
Kerem edip bir bak benim yüzüme
Bir canım var sana kurban Yarabbi.*

*Bilmem hayal gibi bilmem düş gibi
Geldi geçti ömrüm karlı kış gibi
Sefil Kerem vurulsun mu kuş gibi
İman ver şunlara iman Yarabbi (bk. Hoşgörü).
deyip kesince, Haramilerin başı:*

"Tuu ! dedi, tükürdü yere; " Baltayı taşa vurduk yine. Bu adamlar Hak âşığına benziyor. Böylelerinin göklere açılan ellerinden korkulur doğrusu! İyisi mi bir yongalarına dokunup da beddualarına uğramayalım." Deyip, kırkı kırk yandan âşıkların gönlünü almaya başladılar"

(...)Gayrı Hak âşığı bilip Kerem'i el üstünde tuttular... (s.131 bk. Duyarlılık).

HARNÂME

...

*Har eger hâr ü bî-temiz oldu
Çünkü yük tartar ol aziz oldu*

...

*Hükm-i sultâna k'ola pâyende
Çarh çâkerdürür felek bende*

...

*Şeyhî uzatma nâle vü âhun
Nüktedândur bilür şehen-şâhun.*

...

GÜNÜMÜZ ÜRKÇESİYLE

...

*Eşek hakir ve anlayışsız ise de
Yük taşıdığı için azizdir (saygıya layıktır).*

...

*Padişahın hükmüne – dilerim ki daim olsun-
Dünya kuldur, felekler köledir.*

...

*Şeyhî ! İnilti ve ahını fazla uzatma; şahlar şahı olan
Padişahın nüktedandır (ne demek istediğini) bilir (s.139).*

...

KOÇYIĞIT KÖROĞLU

*KÖROĞLU –Ey Gök Tanrı! Bu yeni yurdu senin adınla kutlarım. Hoş tutun
birbirinizi... Yurdunuzu candan sevin (bk. Vatanseverlik). Sıradan, saygıdan çıkmayın.
(s.160).*

SİNAN

...

SÜLEYMAN –(Elini çekip) Öpülecek el bu yapıyı kuran eldir.

EBUSUUD –(Ellerini duaya kaldırarak)

Hayat ve saltanat kanunlarını koyan

sultan oğlu sultan Süleyman Han

bu gök yüzlü, gök çekimli mabedi kurdurarak

sonsuz bilgi ve kudret ve hayat sahibine, görünen

ve görünmeyen âlemi yoktan var edene yaklaştı (bk. Yardımseverlik).

...

BAYRAĞIMIZ

*Oradakiler gibi bunlar elleri ceplerinde ve başları önlerinde beklemiyorlar.
Süngülerini çelikten bir parmak gibi göğe kaldırmışlar, bir şeye karşı insandan ve
madenden bir hürmet halinde duruyorlar... Yalnız bir bayrak gibi manidar değildi. Bir
mürşit gibi belığdi (s.191).*

GÜNLÜK

Tarık Buğra Milliyet'te bir yazdığı bir yazıda şöyle diyor:

“Sanata çelme takmak isteyenler birleşiyor da sanatı sevdiklerini, sanat için çırpındıklarını söyleyenler birleşmiyor.”

Evet, birleşemiyorlar, birleşemiyoruz.

Sanatı hiçbirimiz gereğince sevmiyor, sanata hiçbirimiz gereğince saygı beslemiyoruz da ondan (s.196 bk. Dayanışma, Özveri, Sevgi).

4.2.1.21. Sevgi Değeri ile İlgili Bulgular

KAR

...

Ne sabahtır bu mavilik, ne akşam!

Uyandırmayın beni, uyanamam.

Kaybolmuş sevdiklerimiz aşkına.

Allah aşkına, gök deniz aşkına

Yağsın kar üstümüze buram buram (s.1)...

ATATÜRK, SANAT VE EDEBİYAT

Sanatın temelinde var olan insan sevgisine (insancılığa), hoşgörüye, yaratma özgürlüğüne büyük önem veren bu önderler; sanatın gerekliliğine inanırlarken sanatçının da toplum içindeki saygınlığını ve önemini özdeyiş(vecize) niteliğindeki sözlerle yeri geldiğinde her zaman vurgulamışlardır.

“Bir ulus sanattan ve sanatçıdan yoksunsa tam bir hayata sahip olamaz.” sözlerinde sanatın, sanatçının “hayat ve toplum” için var olduğunu vurgular. Atatürk, bu yargılar doğrultusunda Namık Kemal ve Teyfik Fikret gibi toplum sorunlarını işleyen sanatçılara sevgi duymuş, onları hayranlıkla, ilgiyle okumuştur. Sadi Borak Atatürk ve Edebiyat adlı yapıtında ; “Mustafa Kemal, Fikret’in “Sis”, “Ferda”, hatta “Zangoç” adlı şiirlerini okutup, dinlerken her kez, koymak bilmez bir tat ve haz duyuyordu.” diye yazar (s.3-4 bk. Estetik, Hoşgörü, Özgürlük).

Hâlbuki o benim sakatlığıma önem vermez görünmüştü. ‘Bana kalp gerek.’ demişti. Şiirler söylemiş, misaller vermiş, ruhu ve eti birbirine karıştıran basit insan

davranışlarıyla alay etmiş, ‘‘Ben’’ demişti ‘‘Hiç elmas bir küpeyi mahfazasıyla takan bir kulak görmedim.’’

Nasil engindi hisleri, nasıl şekle ve ete yer yoktu kalbinde (s.13).

OĞUZATA

(...)

AKŞAMAN –Hakanım! Senin kılıcınla

Gerçek olur bu büyük düş!

Senin düşüncen, iç ışığınla!

...

KORO –Gerçek olur düşü yeryüzünün!

Var ol Ulu hakan! Bin yaşa (s.18)!

GAZEL

...

Bir dem mi var ki âh ederek anmaya gönül

Ey serv-kad seninle geçen rüzgârını

Şevk-i tamam vade-i ferdâyı dinlemez

Reşk ana kim cihanda bugün buldu yarını

...

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

...

Ey selvi boylu! Gönülün senle geçen zamanını âh ederek anmadığı bir an var mı?

Tam kıvamını bulmuş neşe yarına, ahrete dair olan vâdi dinlemez; dünyada yârini bugün bulmuş olan kimseye ne mutlu (s.27)!

KARANFİL

Yârin dudağından getirilmiş

Bir katre âlevdir bu karanfil,

Rûhum acısından bunu bildi!

Düşükçe, vurulmuş gibi, yer yer

Kızgın kokusundan kelebekler,

Gönlüm ona pervâne kesildi (s.28)...

*Aşk bir şem'-i ilâhîdir benim pervânesü
Şevk bir zencîrdür gönlüm anın dîvânesi (s.29)*

*Güzel sevmek bir sarp kale
Ya alınır ya alınmaz (s.29)*

Aşk örgütlenmektir bir düşününün abiler (s.29 bk. Dayanışma).

*Henüz layık değilken tomuruk kadar aşka
Sana gül bahçesini kim açar benden başka
Kahrımın nedenini söylesem irkilirler;
Çünkü herkes seni Kays, seni Leylâ bilirler (s.30).*

*Emir Sultan dir ne hoş bâzâr imiş
Âşıklar seyr idüp gezerler imiş
Cümlenin maksûdı ol dîdâr imiş
Hakk'a karşı duran dîvânı buldum (s.30)*

*Savrulur aklım başımdan, sen esersin her fasıl
Aşığım, bilsen nasıl sevdim, nasıl sevdim, nasıl...
Perdedir söz, ruhumun esrarı sensin, sen asıl,
Aşığım, bilsen nasıl sevdim, nasıl sevdim, nasıl (s.34)...*

KÖŞE

*Sen geldin benim deli köşemde durdun
Bulutlar geldi üstünde durdu
Merhametin ta kendisiydi gözlerin
Merhamet saçlarını ıslatan sessiz bir yağmurdu
Bulutlar geldi altında durduk.*

*Konuştun güneşi hatırlıyordum
Gariptin yepyeni bir sesin vardı
Bu ses öyle benim öyle yabancı*

Bu ses saçlarımı ıslatan sessiz bir kardı

*Dişlerin öpülen çocuk yüzler
Güneşe açılan küçük aynalar
Sert içkiler keskin kokular dişlerin
İçinden geçilen küçük aynalar*

*Ve güldün rengârenk yağmurlar yağd
İnsanı ağlatan yağmurlar yağd
Yaralı bir ceylan gözleri kadar sıcak
Yaralı bir ceylan kalbi gibi içli bir sesin vardı*

*Sen geldin benim deli köşemde durdu
Bulutlar geldi üstünde durdu
Merhametin ta kendisiydi gözlerin (s.35)*

ÇOBAN ÇEŞMESİ

...

*Gönlünü Şirin'in aşkı sarınca
Yol almış hayatın ufuklarınca,
O hızla dağları Ferhat yarınca
Başlamış akmağa çoban çeşmesi...*

...

*Vefasız Aslı'ya yol gösteren bu,
Kerem'in sazına cevap veren bu,
Kuruyan gözlere yaş gönderen bu...
Sızmadı toprağa çoban çeşmesi.*

*Leyla gelin oldu, Mecnun mezarda,
Bir susuz yolcu yok şimdi dağlarda,
Ateşten kızaran bir gül arar da,
Gezer bağdan bağa çoban çeşmesi,*

Ne şair yaş döker, ne âşık ağlar,

*Tarihe karıştı eski sevdalar.
Beyhude seslenir, beyhude çağlar,
Bir sola, bir sağa çoban çeşmesi (s.36 bk. Duyarlılık)...*

BİRDENBİRE

*Birdenbire,
Birdenbire;
Her şey birdenbire oldu.
Kız birdenbire, oğlan birdenbire;
Yollar, kırlar, kediler, insanlar...
Aşk birdenbire oldu,
Sevinç birdenbire (s.37).*

Saksıda incilendi yapraklar senin için (s.38).

*İncinme sevdiğim gider bulurum
Mecnun Leylâsını bulagelmiştir (s.38).*

HATIRA

*Geçsin günler, haftalar,
Aylar, mevsimler, yıllar...
Zaman, sanki bir rüzgâr
Ve bir su gibi aksın...
Sen gözlerimde bir renk,
Kulaklarımda bir ses
Ve içimde bir nefes
Olarak kalacaksın (s.39)...*

*Yağmur gibi doldursan odayı gözlerinle
İçinden konuşacak aynalar gözlerinle
Ve gün avuçlarında kayan gümüş bir balık (s.39).*

...

Bizi Leylâ ile Mecnun sanırdı

Kalbinden kalbime akan bir sestî (s.40)

GAZEL

*Süzme çeşmün gelmesün müjgân müjgân üstine
Urma zahm-ı sîneme peykân peykân üstine
Rîze-i elmâs eker her açtuğı zahme o şûh
Lütfu var olsun eder ihsân ihsân üstine*

*Dilde gam var şimdilik lütfeyle gelme ey sürû
Olamaz bir hânede mihmân mihmân üstine*

*Yârdan mehcûr iken düşdük diyâr-ı gurbet
Dehr gösterdi yine hicrân hicrân üstine*

*Hem mey içmez hem güzel sevmez demişler hakkımda
Eylemişler Râsîh'e bühtân bühtân üstine (s.41)*

SEMAİ

*Gönül gurbet ele çıkma
Ya gelinir ya gelinmez
Her dilbere meyil verme
Ya sevilir ya sevilmez
...
Emrah der ki düştüm dile
Bülbül figan eder güle
Güzel sevmek bir sarp kale
Ya alınır ya alınmaz (s.41).*

LAVİNİA

*Sana gitme demeyeceğim.
Üşüyorsun ceketimi al.
Günün en güzel saatleri bunlar.
Yanımda kal.*

*Sana gitme demeyeceğim.
 Gene de sen bilirsin.
 Yalanlar istiyorsan yalanlar söyleyeyim,
 İncinirsin.
 Sana gitme demeyeceğim.
 Ama gitme Lavinia.
 Adını gizleyeceğim,
 Sen de bilme Lavinia (s.41).*

KOŞMA

*Sözün bilmez bazı nadan elinden,
 Erkân ağlar, usul ağlar, yol ağlar.
 Bülbülün feryadı gonca gülünden
 Gülşen ağlar, bülbül ağlar, gül ağlar (s.42).*

...

KASİDE

...

*Gül devri iyş eyamıdır zevk u sefa hengamıdır
 Âşıkların bayramıdır bu mevsim-i ferhunde-dem*

...

*Yâr ola câm-Cem ola böyle dem-i hurrem ola
 Ârif odur bu dem iyş u tarabla muğtenem*

*Zevki o rind eyler tamam kim tuta mest ü şâd-kâm
 Bir elde câm-ı lâle-fâm bir elde zülf-i hâm-be-hâm*

...

*Biz âşık-ı âzâdeyîz ammâ esîr-i bâdeyiz
 Âlüfteyüz dil-dâdeyiz bizden diriğ etme kerem*

*Bir câm sun Allâh için bir kâse de ol mâh için
 Tâ medh-i şâhen-şâh için alam ele levh ü kalem (s.43)*

...

ŞARKI

*Ey nihâl-i işve bir nev-res fidanumsın benim
Gördüğüm günden berü hatır-nişanumsın benim
Ben ne hacet kim diyem rüh-ı revanumsın benim
Gizlesem de aşikar itsem de canumsın benim*

*Derd-i aşkın ben senün bihûde ızhâr eyleme
Lâf idüp âh u enîni kendime kâr eylemem
Hâsılı âlem bilür bu sırrı inkâr eylemem
Gizlesem de âşikar itsem de cânumsın benim*

*Ey gül-i bâğ-ı vefâ malûmun olsun bu senün
Hâr-ı cevri ile sakın terk eylemem pîrâhenün
Ölme var ayrılma yokdur öyle tuttum dâmenün
Gizlesem de âşikâr itsem de cânumsın benim*

*Gâhi ikrâr eyleyüp gâhi gelüp inkârdan
Aksini seyreylerim âyinede dîvârdan
Gerçi bu sûretle pinhân eylerim ağıyardan
Gizlesem de âşikâr itsem de cânumsın benim*

*Beste kıldım saz-ı efkârı o zülf-i sünbüle
Oldu Gâlib perde-i âhum muhayyer sünbüle
Her çi bâd-â-bâd bağlandum hevâ-yı kâküle
Gizlesem de âşikâr itsem de cânumsın benim (s.44)*

SONE

...

*Bir iyilik sarardı yüzünü bazen
Bilmem, belki bana öyle gelirdi.
Ben, o sevdadan can atan deli
Nasıl yanıp tutuşmazdım o zaman.
Yürüdü mü yerden kurtulurdu sanki
Melekler öyle yürüse gerek. Sözleri*

*Bir başka türlüydü insan sözlerinden.
Gökte bir ruhtu o,bir canlı güneşti.
Öyle gördüm ben; öyle değilmiş şimdi.
Yay gevşemiş, ne çıkar, yara gitmez gönülden (s.45).*

ŞARKI

*Çözülme zülfüne ey dil-rübâ dil bağlayanlardan
Kaçınma âteş-i aşkınla bağrın dağlayanlardan
Düşer mi ictinâb etmek seninçün ağlayanlardan
Sirişk-i çeşmümün bak farkı var mı çağlayanlardan*

*Gelüp vakt-i bahâr âlem sâfâ-yı gül-şen itdükde
Nevâ-yı bülbülü gûş-i gül-i râ'nâ işitdükde
Uyub ahbâba sen de seyr-i Sâ'd-âbâd'a gitdükde
Sirişk-i çeşmümün bak farkı var mı çağlayanlardan*

*Senün bir reng-i zîbân var ki gül-berg-i izârunda
Bulunmaz gül-sitân-ı âlemin bâğ-ı bahârında
Otur ihrâma ârâm it biraz havzın kenârında
Sirişk-i çeşmümün bak farkı var mı çağlayanlardan*

*Hevâ-yı perçemünle başka bir hâlet olur serde
Yeni başdan misâl-i Vâsıf uğratdun beni derde
Gamunla gerçi çokdan ağlarum ammâ bugünlerde
Sirişk-i çeşmümün bak farkı var mı çağlayanlardan (s.45)*

HEY ON BEŞLİ ON BEŞLİ

*Hey on beşli on beşli,
Tokat yolları taşlı,
On beşliler geliyor,
Kızların gözü yaşlı.*

...

*Gidiyom, gidemiyom,
Sevdim terk edemiyom,*

*Sevdiğim pek gönüllü,
Gönlünü edemiyom (s.45).*

GAZEL

*Yârdan cevr ü cefâ lûtf u kerem gibi gelür
Gayrdan mihr ü vefâ derd ü elem gibi gelür*

*Firkat-ı yâr katı zâr u zebun itdi beni
Döymeyem mihnet-i hicrâna ölem gibi gelür*

*Uydurup leşker-i uşşâkını ol şâh-ı cihân
Nâz ile salını salını alem gibi gelür*

*Dil-i pür-hûn elem-i aşkun ile cûş idelim
Çeşme-i çeşmün akan suları dem gibi gelür*

*Bâkıyâ hangi gönül şehrine gelse şeh-i aşk
Bile endüh u belâ hayl ü haşem gibi gelür (s.46)*

*Bahçelerde yaz olur,
Dallarda kiraz olur,
Ben yârime gül demem
Gülün ömrü az olur (s.47).*

BAYRAK

*Ey, mavi göklerin beyaz ve kızıl süsü...
Kız kardeşimin gelinliği, şehidimin son örtüsü.
Işık ışık, dalga dalga bayrağım,
Senin destanını okudum, senin destanını yazacağım.*

*Sana benim gözümle bakmayanın
Mezarını kazacağım.
Seni selamlamadan uçan kuşun
Yuvasını bozacağım.*

*Dalgalandığın yerde ne korku, ne keder...
Gölgende bana da, bana da yer ver!
Sabah olmasın, günler doğmasın ne çıkar;
Yurda ay-yıldızın ışığı yeter.*

*Savaş bizi karlı dağlara götürdüğü gün
Kızılığında ısındık
Dağlardan çöllere düşürdüğü gün
Gölgene sığındık.*

*Ey şimdi süzgün, rüzgârlarda dalgalan;
Barışın güvercini, savaşın kartalı...
Yüksek yerlerde açan çiçeğim;
Senin altında doğdum,
Senin dibinde öleceğim.*

*Tarihim, şerefim, şiirim, her şeyim
Yeryüzünde yer beğen
Nereye dikilmek istersen
Söyle, seni oraya dikeyim (s.49 bk. Bağımsızlık)!*

*BİR BAŞKA TEPEDEN
Rüya gibi bir akşamı seyretmeye geldin
Çok benzediğin memleketin her tepesinde.
Baktım: Konuşurken daha bir kerre güzeldin,
İstanbul'u duydum daha bir kerre sesinde.*

*İrkin seni iklimine benzer yaratırken,
Kaç fethiye koşan tuğlar ufuklarla yarışmış,
Tarihini aksettirebilesin diye çehren,
Kaç fâtihin altın kanı mermerle karışmış (s.50).*

DUYU

Mavi yaz akşamları, patikalarda, dalgın,

*Gideceğim sürüne sürüne buğdaylara
Ayaklarımda ıslaklığı küçük otların
Yıkasın, bırakacağım başımı rüzgâra.*

*Ne bir şey düşünecek, ne bir laf edeceğim,
Ama sonsuz bir sevgi dolduracak içimi,
Göçebeler gibi uzaklara gideceğim
Mesut sanki yanımda bir kadın varmış gibi (s.50)*

ANNE

*İlk kundağın
Ben oldum, yavrum;
İlk oyuncağın
Ben oldum!
Acı nedir, tatlı nedir bilmezdin:
Dilin damağın ben oldum!*

*Elinin ermediği,
Dilinin dönmediği
Çağlarda, yavrum;
Kolun kanadın ben oldum...
Dilin dudağın ben oldum (s.50 bk. Aile Birliğine Önem Verme, Merhamet,
Sorumluluk)!*

...

SEVİYORDUM SİZİ

*Seviyordum sizi ve bu aşk belki
İçimde sönmedi bütünüyle.
Fakat üzmesin sizi artık bu sevgi
İstemem üzülmeyi hiçbir şeyle*

*Sessizce, umutsuzca seviyordum sizi
Bazen çekingenlik, bazen kıskançlıkla üzgün.
Bu öyle içten, öyle candan bir sevgiydi ki*

Dilerim bir başkasınca da böyle sevilin (s.51 bk.Nezaket, Duyarlılık).

RAHATI KAÇAN AĞAÇ

...

*Geceyi gündüzü biliyor
Dört mevsimi, rüzgârı, karı
Ay ışığına bayılıyor
Ama kötülemiyor karanlığı.*

*Ona bir kitap vereceğim
Rahatını kaçırmak için
Bir öğrenegörsün aşkı
Ağacı o vakit seyredin (s.52).*

*Elimi beş dağladı beş parmağın,
Bağrında da yanmadık bir yer bırakmadan git
Bir yarın göçtüğünü, çöktüğünü bir dağın,
Görmemek istiyorsan ardına bakmadan git (s.54)!*

*Sen o karanfile eğilimlisin, alıp sana veriyorum işte
Sen de bir başkasına veriyorsun daha güzel
O başkası yok mu bir yanındakine veriyor
Derken karanfil elden ele (s.54).*

DESEM Kİ

*Bırak ben söyleyeyim güzelliğini,
Rüzgârlarla, nehirlerle, kuşlarla beraber
Günlerden sonra bir gün,
Şayet sesimi fark edemezsen,
Rüzgârların, nehirlerin, kuşların sesinden,
Bil ki ölmüşüm...
Fakat yine üzülme, müsterih ol,
Kabirde böceklerle ezberletirim güzelliğini
Ve neden sonra*

*Tekrar duyduğun gün sesimi gök kubbede,
Hatırla ki mahşer günüdür.
Ortalığa düşmüşüm seni arıyorum (s.54 bk. Özveri, Güvenilirlik, Estetik).*

KOŞMA

*Bülbül ne yatarsın bahar eriştii
Ulu sular göl olduğu zamandır.
Kat kat oldu gül yaprağa karıştı,
Gene bülbül kul olduğu zamandır.
Gene bahar oldu açıldı güller,
Figana başladı gene bülbüller.
Başka bir hal olup açtı sümbüller,
Âşıkların del'olduğu zamandır.*

*Yine bülbül bilir gülün hâlinden,
Yeter deli oldum yârin elinden,
Âşık aşır gelir yaya belinden,
Yardan bize gel olduğu zamandır.*

*Yine geldi türlü baharlar bağlar,
Bülbül figan edip kamuyu dağlar,
Türlü çiçeklerle bezenmiş dağlar,
Ulu dağlar yol olduğu zamandır.*

*Karac'oğlan der ki geçti çağlarım,
Meyve vermez oldu gönül bağlarım,
Aklıma geldikçe durmaz ağlarım,
Gözüm yaşı sel olduğu zamandır (s.55).*

ÇIRPINIP İÇİNDE DÖNDÜĞÜM DENİZ

*Çırpınıp içinde döndüğüm deniz,
Dalgaları coşar ürüzgârından.
Mevce gelip cuş eyleyen aşkımız,
Ah çektikçe kaynar gelir derinden.*

*Derya coşar, inci saçar kenara,
 Aşk ehli dayanır ateşe kora,
 Bülbüller gül için giymişler kara,
 Seherler uyanır bülbül zârından.
 Âşıklara gurbet bülbüle firkat,
 Derdimi sorarsan dürülü kat kat,
 Ey gönül derdinden etme şikâyet,
 Yüce dağlar gurur duyar karından.*

*Derd ile mihnete dalmayan âşık,
 Ne yemiş ne doymuş eli bulaşık
 Kinamam Veysel'i fikri dolaşık
 Ayrılmış yarından yar diyarından (s.55).*

*Ayağı yir mi basar zülfüne ber-dâr olanun
 Zevk u şevk ile virür cân ü seri döne döne (s.57)*

*ne olur kim olduğunu bilsem pia'nın
 ellerini bir tutsam ölsem
 böyle uzak uzak seslenmese
 ben bir şehre geldiğim vakit
 o başka bir şehre gitmese (s.57)*

*Gelen aynı Sümmanî'nin başına,
 Sen de kavrulmuşsun aşk ataşına,
 Sevda temrinine mermer taşına,
 Sen de benim gibi vurabildin mi (s.58)?*

*Karac' oğlan söyler sözün başarır
 Aşkın deryasını boydan aşırır,
 Seni her mecliste hacil düşürür,
 Kötülerle konup göçücü olma (s.58).*

DOĞUNUN SEVDALARI

*Sevda derinlerdedir, oysa ferhad
üstünü kazmada dağın (bk. Özveri)
kalbimin, yani o yağmur
ve acıdan ocağın
madenini, laciverdî ve mahmur
bir ağrıyla delmede
şirin
ve en aşılmaz, en derin
bir şiirin yurt edindiği
billur bir köşke girmede
leylâ (s.61)*

...

HAVUZ

...

*Cânân gülüyor eski yerinde.
Cânân ki gündüzleri gelmez
Akşam görünür havz üzerine (s.63).*

...

SEMAİ

*İncecikten bir kar yağar
Tozar Elif Elif diye
Deli gönül hayran olmuş
Gezer elif Elif diye (s.63)*

...

*Ben bir adam olamazdım
Gerçek dostlar olmasaydı
Gerçek şair olamazdım
Çiçek gözüm almasaydı (s.64).*

...

İstanbul'un mermer taşları

Başıma da konuyor, konuyor aman martı kuşları;

Gözlerimden boşanır hicran yaşları

Edalım

Senin yüzünden bu hâlim (s.65)...

KORO

Ha deniz ha kara bize

Ha yukarı ha aşağı.

Hey düşmanlar, üstünüze

Sevgimiz bir gökkuşağı (s.68)!

KOŞMA

Sefine-kalbin engine salma,

Aşk bahrinde rüzgâr eser demişler.

Gark olup girdab-ı mihnete dalma,

Gemisin kurtarmak hüner demişler.

...

GAZEL

...

Rakîb sâye-i lütfunda oldu perverde

Anınçün ey gül-i ter böyle hâm kalmışdur.

...

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE:

...

Ey taze gül(sevgili)!Rakip senin iyiliğinin gölgesinde beslenip büyüdüğü için böyle ham kalmıştır (s.72).

...

GAZEL

Totalum zenbîl ile gökden iner meh-pâreler

A begüm yirden mi çıkdı âşık-ı bî-çâreler

İhtiyât itmez misün andan ki ashâb-ı niyâz

*Baş açıp zârî kulup yirden göğe yalvaralar
Câm-ı lâ'lünle şarâb-ı nâb hem-reng olmasa
Güvleyüp düşmezdi sâgar üstine âvâreler*

*Âfitâbum yüzün ağ alnun açıkdur gerçi kim
Sâye-vâr arduncadur bir nice yüzi karalar
Ey Necâtî çıkma yoldan aldanıp güzellere
Şem' gibi sanma kim dâim önünce varalar*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Diyelim ki ay parçaları(sevgililer) gökten zenbil ile inerler. A beyim! Çaresiz âşıklar yerden mi çıktı?

(Ey sevgili!) Dua edenlerin (âşıkların)baş açıp ağlayarak yerden göğe yalvarmalarından çekinmez misin?

Lâ'l (gibi kırmızı) dudağının kadehi ile saf şarap aynı renkte olmasa (âşkınla) avare olanlar hücum edip kadehin üstüne düşmezdi.

Güneşim (sevgilim)! Gerçi yüzün ak, alnun açıktır ama birçok yüzü karalar (rakîpler) gölge gibi ardından gezmektedir.

Ey Necâtî! Daima mum gibi önünde gideceklerini (yol göstereceklerini) sanıp da güzellere aldanıp yoldan çıkma!

KOŞMA

*Elâ gözlerine kurban olduğum,
Yüzüne bakmaya doyamadım ben.
İbret için gelmiş derler cihana,
Noktadır benlerin savamadım ben*

*Aşkın ateşidir sînemi yakan,
Lûtfuna erer mi cevriyi çeken,
Kollarını boynuma dolamış iken,
Seni öpmelere kıyamadım ben.
Terk eyledim ağalarım beylerim,
Boz bulanık seller gibi çağlarım,
Anın için ben âh edip ağlarım,*

Ayrılık oduna doyamadım ben.

*Kaldı deli gönül kaldı hep yasta,
Mevla'm erdir beni murâda kasda,
Âşık Ömer eydür sevgili dostu,
Allah'ısmarlarladık diyemedim ben (s.74)*

KOŞMA

*Ala gözlerini sevdiğim dilber
Her gülün sözüne bülbül uyar mı?
Ben bir divaneyim bir şey bilmem ya,
Güzel olmayanı gönül sever mi?*

*Belendim toprağa yasladım taşı,
N'eyleyim silinmez gözümün yaşı,
Seni cân ü dilden sevmeyen kişi,
Geçer de karşında boyun eğer mi?*

*Irak yoldan arzulayıp geldiğim,
Ferhat gibi karlı dağlar deldiğim,
Ala gözlerine kurban olduğum,
Tatlı dillerine adam uyar mı*

*İnansınlar Gevherî'nin özüne,
Beli deyip uydu yârin sözüne,
Nokta benler konmuş ol mah yüzüne
Göz katlansa bile gönül kanar mı (s.75 bk. Estetik, Özveri)?*

İSTİKLÂL MARŞI

*Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır parlayacak!
O benimdir, o benim milletimindir ancak!*

*Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilal!
Kahraman ırkıma bir gül... Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helal.
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklal (s.76)!*

...

SEVGİLİNİN YAKINLIĞI

*Seni hatırlarım, sulara günü
Şavkı vurunca
Seni hatırlarım, dalgalara ay
Işık verince.*

*Senin görür gözüm, uzak yolların
Tozu kalkarken,
Derin gecelerde, dağ yollarında
Yolcu titrerken.*

*Seni işitirim, boğuk seslerle
Su yükselince
Kırda sessizliği dinlerim gece
Her şey susunca
Uzakta da olsan, ben yanındayım,
Sen yanımdasın,
Gün söner, yıldızlar ışıır gökte, ah!
Burda olsaydın (s.83)!*

*Yunus ki nergiste güler, gülde kanar
Kırlarda gelincikte onun bağı yonar
Toprak onu bir baharda almış sanırım
Her yıl bunu tekrar merasimle anar (s.85).*

*Evin içinde bir oda, odada İstanbul
Odanın içinde bir ayna, aynada İstanbul
Çocuk bir olta atmıştı denize, gördüm*

*Çekmeye başladı, oltada İstanbul
İnsan bir kere sevmeyegörsün, anladım
Nereye gidersen git, orada İstanbul (s.85).*

*Hurşîde baksa halkın gözleri dola gelür
Zira görünce hâtır ol meh-likâ gelür (s.85 bk. Estetik).
Eğer Mecnun, eğer Leylâ
Eğer Vâmîk, eğer Azrâ
Eğer Kûh, eğer Sahrâ
Sana âşık, seni özler (s.86)*

*Uçun kuşlar uçun doğduğum yere,
Şimdi dağlarında mor sümbül vardır.
Ormanlar koynundan bir serin dere,
Dikenler içinde sarı gül vardır (s.86 bk. Estetik).*

*Gönlümüz bağlandı zülfün teline
Alınmaz gözleri mestim, alınmaz
Sencileyin cevredici kuluna
Bulunmaz, gözleri mestim, bulunmaz (s.87 bk. Sevgi).*

En sevdiğimi şey atlardı. Dadaruh'la beraber onları suya götürmek için, çıplak sırtlarına binmek ne doyulmaz bir zevkti (s.92).

*Benim servetim kitaplarım diyordu o.
Kitapları, yani hayatım.
Doğrudur. Kitaplarla içli dışlı olmuştu. Onlarla konuşmuştu hep (s.102).*

İnsan, yaşadığı yerlerde beraber bulunduğu insanlara görünmez ince tellerle bağlanmış; ayrılık vaktinde bu bağlar gerilmeye, kopan keman telleri gibi acı sesleri çıkarmaya başlar, hep birinin gönlümüzden kopup ayrılması bir ayrı sızı uyandırır. Bunu yazan şair ne kadar haklıymış (s.110)!

BİTMEMİŞ SENFONİ

O günler büyük ve gerçek – gerçek, çünkü büyük – kuvvetlere, mesela sanata ve insanlık sevgisine – insanlık sevgisine çünkü sanata – inanış günleriydi.

...

O günler büyük ve gerçek – gerçek, çünkü büyük – kuvvetlere, mesela aşka, mesela sanata veya insanlık sevgisine – insanlık sevgisine çünkü sanata – inanış günleriydi.

...

Erkek yirmi sekiz yaşında idi, bu senfoniye yeniden yazmak gerektiğine, yeni baştan yazabileceğine inanıyordu; çünkü sanata inanıyordu, mutluluğa, aşka inanıyordu; insanların sevgiye ve mutluluğa razı edebileceklerine inanıyordu (s.115).

Birçok modayı eskitmiş nazariyelerin doğduğunu görmüş, sanat münakaşalarının harman yangını parlayışına katılmıştı. Sonra memlekete dönünce birdenbire hepsini, en sevdiği şairleri bile bırakmıştı. Garip bir şekilde yalnız kendimize ait olan şeylerle uğraşıyor, yalnız onları sevmeye çalışıyordu (s.119).

KEREM İLE ASLI

“Nasıl söyleyeyim bilmem ki oğul, yaratan sizi bir dalda yarattı amma, kör şeytan getirip aranızda bir karaçalı dikti; imdi siz kavuşmak istedikçe, bu çalı sizi ayıracak, o ayırdıkça siz kavuşmak isteyeceksiniz; artık sonu nereye varacak Allah bilir. Hele iç şunu, pir dolusu, aşk badesi derler buna!” deyip bir dolu sundu. Mirza gafil, pirin sunduğu doluyu içti, aklı başından gitti.

(Mirza, şahiniyle ava çıktığı bir gün, bildircin kovalayan şahin bir bahçeye girer. Mirza bu bahçede, rüyasında âşık olduğu sözlüsünü görür.)

Gül kız titredi ve dedi:

“Ey başımın bahtı, gönlümün tahtı, dünya gözüyle bu kadar olsun birbirimizi gördük ya, gayrı kerem eyle... Kaderimizde varsa bir gün olur allı pullu günlere erişiriz.”

Mirza gafil, bir rüyadan ayrılır gibi olup:

“A gül yüzlüm, gül benizlim; kerem edecek ne ar bunda (bk. Estetik)? A cevahir sözlüm, bu ayrılık bana ölümden beter... Bari ben “Kerem” olayım sen de “Aslı”. ...bir gün gelir, yolunda kül olur gidersem şu bastığım toprak ben olayım.” Deyince Aslı'nın gözlerinden Ceyhun misali kan revan olup ağız açmaya mecal kalmadı.

...

Anası yalvarıp yakardıkta Kerem dedi ki:

“Gül yüzlü ana; beni senden ayırırsa ölüm ayırır ama ben ben olsam! Dedikleri gibi, bir ben daha var bende benden içeri! Ne yapayım bilmem ki biri serden geçiyor, anadan geçmiyor; biri anadan geçiyor, yârdan geçmiyor! Gel gör beni aşk neyledi...”

...

Aldı Kerem:

Gece gündüz zari zari ağlarım

Yâre giden yollar duman Yarabbi.

Bu dünyaya geldim gitmek için ya

İtmeden kavuştur aman Yarabbi

...

Aldı Kerem:

Âşık ne sorarsın benim hâlimi

Yârdan ayrılırsa nic'olur gönül?

Leylasın andıran Mecnun'a döner

Giyince hırkayı tac olur gönül

...

Kerem eder gayrı bunda durulmaz

Arap at yorulur gönül yorulmaz

Bir sırça saraydır bir dem kırılmaz

Ya niye sevmesi suç olur gönül.

Adam konuşmadı: “Bu kız çalışmak istiyormuş. Haberin var mı?” diyemedi. Dese boşanacak, ağlayacaktı. Karısına uzun uzun baktı, bakıştılar. Ayten babasının ayakucunda dikiliyordu. Parmaklarıyla oynuyor, veda ettiği okulunu, daha çok da bayıldığı kimya dersini düşünüyordu (s.113).

(...) Ama neye derler ki her ateş söner, yürekteki ateş sönmez diye. Meğer bu sönmeyen ateşten bir kıvılcım kalmış küller içinde. Tel tel tutuştu saçlarına ve gül Aslı, gerçek alevden bir dal oldu; döne döne yandı, yana yana döndü kibleye doğru ve külleri karıştı Kerem'in külüne (s.130)...

İşte bir haftadır onun kalın bileklerinden yakalarken ve saçlarının kavrarken içimde acayip bir kardeş muhabbetinin, bir ağaç gibi dallanıp budaklandığının farkına

varmaya başladım. Bütün köy de bunun farkına varmış gibiydi. Onun dönmesi yaklaşırken yerimde oturamaz olmuştum.

...

Köy birdenbire hasta talebemle birlikte gömülmüştü. Üstüne bir avuç toprak atmıştım. Ben bu çocuğu çok severdim (s.144).

DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU

Kendimi çok sevdiğim an, kendime çok acıdığım an.

Beni yalnız bu koruyor: Bu aşk, bu merhamet (s.147 bk. Merhamet).

...

Her yağmurda her küçük fırtınada sancılanan ve her küçük fırtınada sancılanan ve biraz daha eğrilip büğrülen bu evlerin önünden her geçişimde, çoğunun ayrı ayrı maceralarını takip ederdim. Kiminin kaplamaları biraz daha kararmıştır, kiminin şahnişini biraz daha yumrulmuştur, kimi biraz daha öne eğilmiştir, kimi biraz daha çömelmiştir ve hepsi hastadır, onları seviyorum ve hepsi, rüzgârdan sancılandıkça ne kadar inilder ve içlerinde ne aziz şeyler saklarlar, onları çok... çok seviyorum (s.148).

AL YAZMALIM SELVİ BOYLUM

Yalnız hiçbir zaman ele geçiremeyeceğim bir şey var, o da ebediyen yitirdiğim aşkımdır. Son günüme, son nefesime kadar Asel'i ve aramızda geçen güzel şeyleri anımsayacağım.

...

Elveda Isık-Göl'üm, bitmemiş türküm benim! Mavi dalgalarını, sarı kumlarını yanımda götürmek isterdim ama gücüm yetmez buna. Sevdiğim kadının aşkını götüremediğim gibi seni de götürmem. Elveda Asel! Elveda, al yazmalım, selvi boylum! Elveda sevgilim, aşkım! Mutlu olman dileğiyle (s.154)...

Her zaman itiraf etmiştim: yalnız kalınca ben bir işe yaramam. Birini, bir şeyi mutlaka sevmeliyim ben, yoksa kendimi bir mısır tarlasında hasatta sonra unutulmuş, delik bir çanak gibi bomboş ve bir hiç hissedirim (s.155).

İşte o an anladım ki bir ananın mutluluğu, milletin mutluluğundan doğuyor, aynı kökten olan ağacın dalları gibi, bir kökten geliyor. Kaderi de onun kaderiyle bir oluyor. Çektiğim bütün acılara, hayatımın bana indirdiği korkunç darbelere rağmen bugün de bu düşüncedeyim. Ne olursa olsun milletim yaşıyor, ben de yaşıyorum (s.155)...

KARAGÖZ'ÜN AĞALIĞI

HACİVAT – ...

Kande varsa âşık-ıbiçare cananın arar,

Dert ile bimar olan elbette dermanın arar (s.164)

...

FİLDİŞİNDEN KULE

Bir aralık sevgi üzerine, özlem üzerine şiir yazmak neredeyse yasak edilecekti. Yasak edildiği memleketler de oldu (s.183).

BAYRAĞIMIZ

Yalnız bir bayrak gibi manidar değildi. Bir mürşit gibi beligdi. Vakitsiz kötürümleşen ruhum onun mucizesiyle yeniden ısındı. Kımıldandı, doğruldu. Bir afiyete kavuşuyordum.

...

Ey gazi hünkârlar ve şehit erler yadigârı! O sabah, sana bakmaya bir türlü doyamadım. Sen insandaki hayal gücünün suni karışımlarından icat edilmedin doğrudan doğruya kalplerimizden aktın. Sen, insandaki en mukaddes şeyin, hayat kaynağının rengisin. Ve üzerinde gökten izler var. Onun için bir öz, bir kaynaksın; onun için solmayacak, kurumayacaksın... Son neslin başları üstünde de ilk neslin başları üstündeki gibi hür yaşayacaksın... Ve Türklerden bir son nesil tanımayacak, görmeyeceksin (s.191 bk. Özgürlük, Bağımsızlık).

BORGES İLE SÖYLEŞİ

BURGIN – Edebiyatı sevmediğiniz bir dönem oldu mu hiç?

BORGES –Hayır, başından beri biliyordum edebiyatla uğraşacağımı... İyi bir yazar olduğumun kanısında değilim ama kaderimin edebiyat olduğunu da hep bildim. Kendimi hiç başka bir uğraşta görmedim (s.193).

GÜNLÜK

Tarık Buğra Milliyet'te bir yazdığı bir yazıda şöyle diyor:

"Sanata çelme takmak isteyenler birleşiyor da sanatı sevdiklerini, sanat için çırpındıklarını söyleyenler birleşmiyor."

Evet, birleşmiyorlar, birleşemiyoruz.

Sanatı hiçbirimiz gereğince sevmiyor, sanata hiçbirimiz gereğince saygı beslemiyoruz da ondan (bk. Saygı, Özveri, Dayanışma).

...

Sait'in insan sevgisi de başka türüdür. O insanları tek tek değil toptan severdi. Onun sevgisi daha çok soyut bir insanlık fikrine karşıydı.

...

*İki gemiciyken Van Gogh'tan aşırılmış
Bir kadının yüzü gibi kaçıyordu yetişemedim
Ben ömrümde aşk nedir bilmedim
Süheylâ'yı saymazsak ha ha ha (s.197).*

EDEBİYAT

*Senin yüzün güneştir yoksa aydur
Canım aldı gözün daha ne aydur (s.206 bk. Estetik).*

TAÇ-MAHAL

"Taç-Mahal, bütün devirlerde karı koca bağlılık ve sevgisinin soylu anıtı olarak kalacaktır." Taç-Mahal eşsiz bir anıt kadar, bir aşk hikâyesini de hatıra getirir. Bir gönül ateşinde ısınan bu mermerler, asırlardan beri soğumamıştır. Neresine dokununuz, bir kalp çırpıntısı duyacak gibi olursunuz.

...

Hindistan Türk imparatorunu ya oğlu ya kardeşi tahttan indirir. Onun için, bir rivayete göre on altı, bir başkasına göre yirmi iki yıl, Şah-ı Cihan bütün sanatçıları bir kadın türbesi üstünde çalıştırabilir. Ve Hind hazinelerini bir aşk ihtirasının eteklerine dökebilir.

...

On yedinci asrın ilk yıllarında asaf Han'ın kızı Ercümen Banu Begüm'ün güzelliği dillere destandı (bk. Estetik). Şehzade Hürrem daha büyük babası Ekber sağ iken, bu kıza gönül verdi. Ve ilk karısının üstüne onunla evlendi. Sonrada Mümtaz-

Mahal denen Ercümend Banu Begüm, o vakit 16 yaşında idi. Karı koca birbirlerini en büyük ihtirasla sevdiler...

Kocası imparator Şah-ı Cihan gibi harem kadınlarının ve halkın da sevgilisi idi.

...

Bu ölüm Şah-ı Cihan'ın hayatında bir daha dolmayan bir boşluk bırakmıştır. Bir hafta penceresinden dünya ve halk yüzüne bakmadı. Sonra karısının mezarını ziyaret etti. Taze toprağı üzerinde ağladı: "Artık benim için ne saltanat, ne de hayatın tadı kaldı." diyordu. Beyaz ve esmer kadınlar ve onların kuş sesleri, yalnız bakışları ve inci gülüşleriyle, elmasları ve cilveleri ile dolu harem, gözüne kuru bir bahçe gözükte. Altınlı, gümüşlü ve sormalı esvabı, mücevheri, koku ve her türlü eğlenceyi iki yıl için yasak etti. Ve sarayın karşısında Mümtaz- Mahal'in kabri, üstüne ebedi mermer taç gibi ağardı.

...

Türbe, hâlâ âşıklar tavafidir: Agra'nın sıcak mehtaplarında kara sevdalılar, yanan başlarını mermer eşikler üstüne koyarlar... Baş ağır düşünceden; gönül ayrılık ağrısından hafifler.

Edwin Arnold: " Bir mimari değil," diyor, "bir imparator aşkının şanlı ihtirası, yaşayan taşa işlenmiştir."

...

Ercümend Banu Begüm, hayatında yasemin severmiş. Türbesinden ayrılırken bize de birer tutam yasemin verdiler (s.210).

4.2.1.22. Sorumluluk Değeri ile İlgili Bulgular

ATATÜRK, SANAT VE EDEBİYAT

Dünya tarihine baktığımızda, ulusların geleceğini yönlendiren bütün büyük liderlerin sanat ve edebiyata karşı yakın ilgilerine, hatta bu alandaki uğraşlarına tanık oluruz.... Sanatın temelinde var olan insan sevgisine (insancılığa), hoşgörüye, yaratma özgürlüğüne büyük önem veren bu önderler; sanatın gerekliliğine inanırlarken sanatçının da toplum içindeki saygınlığı ve önemini özdeyiş(vecize) niteliğindeki sözlerle yeri geldiğinde her zaman vurgulamışlardır.

Bir toplumun manevi yapısının mimarı olan sanatçılar için dünya tarihinde belki de en güzel, en gönendirici sözleri Atatürk söylemiştir: "Efendiler! Hayatta her şey olabilirsiniz; mebus, bakan, hatta cumhurbaşkanı... Ama sanatçı olamazsınız."

...

Kuşkusuz, Atatürk sadece edebiyata değil, (Cumhuriyet'i kurduktan sonra) güzel sanatların her türüne önem vermiş, ulus ve toplum için bunların gerekliliğini her konuşmasında dile getirmiştir. En büyük özelliği de konuşmalarını sözde bırakmamış, kurduğu halkevlerini birer sanat ve kültür merkezi hâline getirmişti (s.3-4).

VADİDEKİ ZAMBAK

Bugünü toplumu insana faydalar sağlamaktan çok onu sömüren bir toplum mudur acaba? Öyledir bence, ne var ki insanın orada kazançtan çok birtakım sorumluluklar ve yükümlerle karşılaşması ya da kişiye sağladığı faydaları fazlasıyla pahalıya satın alması konusuna gelince, bunlar bireyi değil yasa koruyucuyu ilgilendirir daha çok (s.6).

BAYRAK

...

Sana benim gözümle bakmayanın

Mezarını kazacağım.

Seni selamlamadan uçan kuşun

Yuvasını bozacağım

...

Tarihim, şerefim, şiirim, her şeyim;

Yeryüzünde yer beğen

Nereye dikilmek istersen,

Söyle, seni oraya dikeyim (s.49 bk. Saygı)!

ANNE

İlk kundağın

Ben oldum, yavrum;

İlk oyuncağın

Ben oldum!

Acı nedir, tatlı nedir bilmezdin:

Dilin damağın ben oldum!

Elinin ermediği,

Dilinin dönmediği

Çağlarda, yavrum;

Kolun kanadın ben oldum...

Dilin dudağın ben oldum (s.50 bk. Aile Birliğine Önem Verme, Merhamet, Sevgi).

Batılılaşma yolunda adımlar atılırken Mustafa Kemal Paşa çok önemli saydığı bir başka konuyu da ele aldı. Memleketimizde Batı memleketlerinde olduğu gibi soyadları kullanılmıyordu. Aile isimleri ve lakaplarla veya baba adları ile anlatılmaya çalışılıyordu. (...) Bu kargaşalığa bir son vermek gerekiyordu. Her ailenin bir soyadı almasına karar verildi. Aile lakapları olanlar bunları soyadı olarak kullanabilecekler, ancak adın Türkçe olmasına çalışacaktı. Soyadlarının kullanılması konusu Haziran 1934'te kanunlaştı. Halka yardımcı olmak üzere, değişik soyadlarının mânâlarını gösteren kitaplar alfabetik sıraya uyularak bastırıldı. Soyadları kısa zamanda benimsendi ve uygulamaya geçildi. Devlet dairelerinde, soyadı olmadan işlem yapılmaması için talimat verildi (s.177).

4.2.1.23. Temizlik Değeri ile İlgili Bulgular

KASİDE

Çıhdı yaşıl perdeden arz eyledi ruhsâr gül

Saldı mirat-i zamîr-i pâkden jengâr gül

...

LEKE

...

Uzanır güneşe dek,

Arınır kirinden,

Yürüyen ak lekeleri olur göğün,

Mavi gök-uykusunun düş lekeleri.

Leke aşmaz sınırını,

Kendi bilir,

Durur bütün oturmuşluğuyla;

Dağıtmaz yaymaz gücünü

Siz dokunmayınca.

*Leke lekelenmekten korkmaz,
Kurtulmuş geleceğin ürküntüsünden,
Alabildiğince özgür
Sevincim kumaşında parlayan
Üzüntü lekeleridir,
Silip de bir türlü çıkaramadığım
İçime dökülen mürekkebidir (s.47 bk. Özgürlük).*

KÖPEK

Tüyleri, mangal altında sırtları yanmış kedilerinki gibi kirli sarı renkte olduğundan yıkansa da temiz görünüşü vermez, oynamayı öğrenmediğinden kimseyi eğlendirmezdi (s.89).

Temiz bir sofraya örtüsü, bir tahta kaşık, tepeden tırnağa çiçek açmış bir badem ağacı düşündü; sonra bir yunus ilahisinin içinde gezinmeye başladı (s.110).

ELLİ KURUŞ

Uğurlar olsun!" deyip kollan sıvamış. Karaköy'deki bir eczaneye girmiş. Görevi, boş ilaç şişelerini uzun tel saplı fırçalarla yıkamakmış. Bir, beş, on, yüz, bin şişe değilmiş ki, belki on binler, belki de yüz binlerce (s.111 bk. Çalışkanlık).

Her şey, beyaz bir dalgınlıktı üç aydır. Evler de o yüzden süpürülüyordu ya boyuna. Bulaşıklar yıkıyor, lekeli sofraya örtüleri köpüren sulara bastırılıyor, boyuna eğilip kalkılıyor, yerlerden iplikler toplanıyor, kırıntılar süpürülüyordu. Evini dolaşır kılmaya çabalıyordu herkes (s.117).

Oysa üç ay süresince kar, temiz beyazlığıyla ne güzel örtmüştü her yanı (s.117 bk. Estetik).

TAÇ-MAHAL

Türbe hala aşular tavafıdır: (...) Şah-ı Cihan'ın sesi gelir: "Bir günahlı buraya girip sığındığında bütün suçlarından temiz olur." (s.210)

4.2.1.24. Vatanseverlik Değeri ile İlgili Bulgular

KAR MÚSİKİLERİ

*Bin yıldan uzun bir gecenin bestesidir bu;
Bin yıl sürececek zannedilen kar sesidir bu.*

*Bir kuytu manastırda duâlar gibi gamlı,
Yüzlerce ağızdan koro hâlinde devamlı,*

*Bir erganun âhengi yayılmakta derinden...
Duydumsa da zevk almadım İslâv kederinden.*

*Zihnim bu şehirden, bu devirden çok uzakta,
Tanbûri Cemil Bey çalıyor eski plâkta.*

*Birdenbire mes'ûdum işitmek hevesiyle,
Gönlüm dolu İstanbul'un en özlü sesiyle.
Sandım ki uzaklaştı yağan kar ve karanlık,
Uykumda bütün bir gece Körfez'deyim artık (s.3)!*

MALAZGİRT SAVAŞI

Sultan Alp Arslan, Bizans ordusunun Anadolu'da ilerlediğini duyunca süratle hareket etti (s.15)...

*Sen raksına dalarken için titrer derinden
Çiçekli bir sahnede bir beyaz kelebeğin;
Bizim de kalbimizi kımlıdandır yerinden
Toprağa diz vuruşu dağ gibi bir zeybeğin (s.29 bk. Vatanseverlik, Estetik).*

HEY ON BEŞLİ ON BEŞLİ

*Hey on beşli on beşli,
Tokat yolları taşlı,
On beşliler geliyor,
Kızların gözü yaşlı (s.45)...*

BİR BAŞKA TEPEDEN

...

*İrkin seni iklimine benzer yaratırken,
Kaç fethi koşan tuğlar ufuklarla yarışmış,
Tarihini aksettirebilesin diye çehren,
Kaç fâtihin altın kanı mermerle karışmış (s.50).*

*Tuna'nın üstünde güneş batarken
Sevgili yurdumu andırır bana.
Bir hayal isterim Boğaziçi'nden
Bakarım 'İstanbul' diye her yana (s.51)*

HİKÂYE

...

*Sen Türkiye gibi aydınlık ve güzelsin
Benim doğduğum köyler de güzeldi (s.67 bk. Estetik)*

...

İSTİKLÂL MARŞI

*Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır parlayacak!
O benimdir, o benim milletimindir ancak!*

*Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilal!
Kahraman ırkıma bir gül... ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helal.
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklal.*

*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım;
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.*

*Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar.
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imânı boğar,
'Medeniyet!' dediğin tek dişi kalmış canavar?*

*Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın,
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.*

*Bastığın yerleri 'toprak' diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı
Sen şehid oğlusun, incitme, yazıktır, atanı.
Verme, dünyâları alsan da bu cennet vatanı.*

*Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şühedâ fişkırarak toprağı sıksan, şühedâ!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Hudâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ.*

*Rûhumun senden İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin ma' bedimin göğsüne nâ-mahrem eli!
Bu ezanlar-ki şehâdetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.*

*O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım.
Her cerîhamdan, İlâhî, boşanıp kanlı yaşım;
Fıskırır rûh-ı mücerred gibi yerden na'sım
O zaman yükselerek arşa değer belki başım!*

*Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet,*

Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklâl (s.76 bk. Bağımsızlık, Özgürlük)

OK

...

İhtiyar elini bağına soktu

Dedi ki: " İstanbul muhâsarası

Başlarken aldığı gaza yarası

İçinden çektiğim bu altın oktu (s.78)!

DAVET

Dörtnala gelip Uzak Asya'dan

Akdeniz'e bir kısrak bası gibi uzana

bu memleket bizim

Bilekler kan içinde, dişler kenetli, ayaklar çıplak

ve ipek bir halıya benzeyen toprak,

bu cehennem, bu cennet bizim

Kapansın el kapıları bir daha açılmasın, yok edin insanın insana kulluğunu

bu davet bizim

Yasamak bir ağaç gibi tek ve hür

Ve bir orman gibi kardeşesine

bu hasret bizim (s.81 bk. Özgürlük, Bağımsızlık, Duyarlılık, Estetik).

BURSA'DA ZAMAN

...

Bir zafer müjdesi burda her isim:

Sanki tek bir anda gün, saat, mevsim

Yaşıyor sihrini geçmiş zamanın

Hala bu taşlarda gülen rüyanın

Güvercin bakışlı sessizlik bile

Çınlıyor bir sonsuz devam vehmiyle.

Gümürlü bir fecrin zafer aynası,

Muradiye, sabrın acı meyvası ,

Ömrünün timsali beyaz Nilüfer,

Türbeler, camileri eski bahçeler,

*Şanlı hikâyesi binlerce erin
Sesi nabzım olmuş hengâmelerin
Nakleder yâdını gelen geçene (s.82).*

...

VATAN YAHUT SİLİSTRE

SITKI BEY – Kalede kalmak isteyenler bir tarafa ayrılınsın.

BİR GÖNÜLLÜ – Hep burada kalmak istiyoruz ki, buraya geldik.

Birbirimizden nasıl ayrılacağız.

SITKI BEY –(Hiç kimseye iltifat etmeyerek) Ağalar! Düşman suyu geçti. Şehrin öbür tarafında herkes birbirine giriyor. Memlekete bir iki güne kadar bütün bütün muhasaraya uğrayacak gibi görünüyor. Allah zeval vermesin, devlet kalesini kendi askeriyle de muhafazaya kadirdir.

...

SITKI BEY – (Lakırtısını keserek): Sübhanallah! Ağalar... Muhasaradan kurşundan gülleden başka açlık, susuzluk da var. Kim kendini kurtarmak isterse...

BİR GÖNÜLLÜ – (Miralayın karşısına gelerek): Bey! Bey! Biz buraya kendi irademizle geldik. Gelişimiz ancak bugün için idi. Siz bir elinizle bize düşmanı gösteriyorsunuz, bir elinizle kaçacak kapıyı! Saçıma sakalıma ak düşmediğine mi bakıyorsun? Ben yaşadığımı kâfi görüyorum. Kefenimi boynuma, şehitliği gözüme aldım. Bağdat'tan buraya kadar o niyetle geldim.

...

ABDULLAH ÇAVUŞ –Hayır beyim, ben ölmeden kale elden gitmez (s.90 bk. Özveri)...

FORSA

Bütün umudu, doğduğu yere, Edremit'e kavuşmaktı. Otuz yıl içinde bir an bile umudunu kesmedi. "Öldükten sonra dirileceğime nasıl inanıyorsam, öyle inanıyorum, elli yıl tutsaklıktan sonra da ülkeme kavuşacağıma öyle inanıyorum!" derdi (bk. Özgürlük, Bağımsızlık).

...

Kırk yıldır, yalnız taht yerinin, İstanbul'un minareleri, ufku, hayalinden hiç silinmemişti. "Bir gemim olsa gözümü kapar, Kabataş'ın önüne demir atarım" diye düşünürdü.

...

Fakat işte, eskiden beri gördüğü rüyaları yine görmeye başlamıştı. Kırk yıllık bir rüya... Türklerin, Türk gemilerinin gelişi...

...

İhtiyar esir rüyasında, ağır bir Türk donanmasının limana girdiğini görüyordu. Kasabaya giden yola birkaç bölük asker çıkarmışlardı. Al bayrağı uzaktan tanıdı. Yatağanlar, kalkanlar güneşin yansımasıyla parlıyordu.

–Bizimkiler! Bizimkiler! Diye bağırarak uyandı.

...

İhtiyar esir sevincinden bayılmıştı. Kendine gelince oğlu, ona:

–Ben karaya cenk için çıkıyorum. Sen gemide rahat kal, dedi.

–Eski kahraman kabul etmedi:

–Hayır. Ben de beraber cenge çıkacağım.

–Çok ihtiyarsın baba.

–Fakat kalbim kuvvetlidir.

– Kırk senedir dövüşü özledi

Oğlu:

–Vurulursun! Vatana hasret gidersin!

Diye onu gemide bırakmak istedi. Kara Memiş, o vakit birdenbire gençleşmiş bir kaplan gibi doğruldu. Duramıyordu. Kalkan, kılıç istedi. Sonra geminin kıçında sallana sancağı göstererek:

–Şehit olursam bunu üzerime örtün! Vatan al bayrağın dalgalandığı yer değil midir? dedi (s.99 -100).

Ben de ağır ağır yürürken düşünüyordum: Ancak benim oğullarım gibi yiğitler, halkı düşmandan koruyabilirdi. Tek sağ olsunlar... Sağ olsunlar ve zaferle dönsünler. Ondan sonrası kolaydı, bir deri bir kemik kalsak bile her engeli aşar, her güçlüğün üstesinden gelirdik. Önemli olan sağ kalmak. Ama zafer de gecikmesin artık, çabuk gelsin! Çabuk gelsin(bk. Bağımsızlık)! Elbette yalnız benim dileğim değildi bu. Bütün halkın amacı, umudu, hayali bu idi. Bu yüzden de ben, her fedakârlığa, her güçlüğe katlanmaya hazırdım (s.106 bk. Özveri).

SUÇ

Sevkiyat günü geldi çattı. Herkes şubenin önünde toplanmıştı. Başları tıraşlıydı arkadaşların. Yeni asker elbiseleri içinde, gözüme daha erişilmez göründüler.

Onlar talime başladıklarından ben evlendim. Düğün günü anam; Rabbim bir mürüvvetini gösterdi amma asıl mürüvvetini... dedi. Lafın sonunun getirmedi, ağladı (s.108).

OĞUZ KAĞAN DESTANI

Ormanda yaşa idi, çok büyük bir gergedan,

Yer idi, yaşatmazdı, ne hayvan ne de insan.

Basarak sürüleri yer idi hep atları

Zahmet verir insana alırdı hayatları

...

Oğuz Kağan derlerdi alp bir kişi vardı,

“Avlarım gergedanı” diye o yere vardı

Kargı, kılıç aldı kalkan ile ok ile,

Dedi: Gergedan kendisini yok bile

...

Kargıyla gergedanın başına vurdu Oğuz,

Öldürüp gergedanı kurtardı yurdu Oğuz

...

Oğuz böldü yurdunu, verdi evlatlarına.

Dedi: “Ey! Oğullarım!

Ne vuruşmalar gördüm, ne çok sınırlar aştım.

Ben ne kargılar ile ne okları fırlattım

Ne çok atla yürüdüm, ne düşmanlar ağılattım.

...

Veriyorum artık ben, sizin olsun bu yurdum.” (s.126)

KOÇYIĞIT KÖROĞLU

...

KÖROĞLU –Ey Gök Tanrı! Bu yeni yurdu senin adınla kutlarım. Hoş tutun birbirinizi... Yurdunuzu candan sevin. Sıradan, saygıdan çıkmayın (s.160 bk. Saygı).

Mayıs ayı sonlarında Erzurum Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ile Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u milliyeti Cemiyeti bölgenin geleceğini görüşmek, herhangi bir işgale karşı birlikte karşı koymak ve beraber hareket etmek için Erzurum'da bir kongrenin toplanmasına karar vermişlerdi(bk. Dayanışma)... Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'le beraber 3 Temmuz 1919'da Erzurum'da halkın ve askerinin samimi tezahüratı ile karşılanmıştır... Mustafa Kemal Paşa'nın memuriyetten ve askerlikten istifa etmesinden sonra Milli mücadele'nin çok önemli bir safhasına gelmişti. Bundan sonra bütün askerî görevlerinden istifa ederek unvanlarından vazgeçen Mustafa Kemal Paşa, artık sivil bir vatandaş olarak mücadeleye devam edecekti (s.215 bk. Özveri, Bağımsızlık).

4.2.1.25. Yardımseverlik Değeri ile İlgili Bulgular

VADİDEKİ ZAMBAK

Dostum dağınık hayat deneylerimi size iletmek için bir araya toplamaya çalışmak, ustaca hareket etmeniz gereken bir çevredeki tehlikeler karşısında sizi silahlandırmak bilerseniz ne büyük mutluluktur benim için (s.6)!

GÜĞÜM

Birdenbire evimi özledim. Anam buruşmuş oturuyordu. Ayva ağacında kuş vardı. Sonra pencereimin altında, keskin hançer yapraklı, kabuğu ayrılmış bu okaliptüsü kim dikmişti? Zeytin yeşili yapraklarını; sonbaharda kadınlar gelir, anamdan rica eder toplarlardı. Öksürükle soğuk algınlıklarına birebir gelirmiş (bk. Sağlıklı Olmaya Önem Verme).

...

Yoldan geçen halat arabacısına işaret ettim.

Atla arkaya, dedi.

Uzun zaman yol gittik. O kadar uyuştum ki, araba durunca uyuyakalmışım.

Arabacı, kulağımın dibine:

Buraya kadar, diye bağırdı. Hadi bakalım!..

Eyvallah, dedim. Şimdi de biz çekelim arabayı (s.20)!..

*LAVİNİA**Sana gitme demeyeceğim.**Üşüyorsun ceketimi al.**Günün en güzel saatleri bunlar.**Yanımda kal (s.41 bk. Sevgi).*

...

KOŞMA

...

*Dinle Ruhsatî'yi ne diyom sana,**İyi bir öğüttür sanma ki çene,**Çalışmayla verse verirdi bana,**Bu köşkü sarayı sana kim verdi (s.69).**GAZEL*

...

*Ey Necâtî çıkma yoldan aldanıp güzellere**Şem' gibi sanma kim dâim önünce varalar**GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE*

...

*Ey Necâtî! Daima mum gibi önünde gideceklerini (yol göstereceklerini) sanıp da güzellere aldanıp yoldan çıkma (s.72)**ASİYE TEYZENİN EVİ**Onun kendilerinden tek metelik para yardımı kabul etmediğine kim inanırdı. Paradan ne zaman söz edilse "Elhamdülillah rahmetlinin dul maaşı ve iki dükkânın kirasıyla gül gibi geçinip gidiyoruz." deyip yardım tekliflerini kabul etmiyordu (s.95).**FORSA**İhtiyarın etrafındaki askerler birbirine karıştı. Bir çığlıktır koptu. "Bey'e haber verin!.. Bey'e haber verin!" diye bağışıyorlardı. İhtiyarın kollarına girdiler. Kuş gibi deniz kenarına uçurdular. Bir sandala koydular. Büyük bir kadırgaya çıkardılar (s.99).*

KIRK YALAN MASALI

Günün birinde sarı tüylü, mavi gözlü bir adam saraya gelip büyük şehzadeye, “Ah şehzadem! Sen beni ne çabuk unuttun? Baban sağ iken her vakit bana para verirdi, ben de onun sayesinde geçinirdim. Baban öldü, sen kaldın. Benim böyle parasız pulsuz gezmem senin şanına yakışır mı?” der (s.103).

ELLİ KURUŞ

Dilber Hanım öksürük için bir ilaç yazdırdı ama nerde?”

–Niçin?

– Beş yüz otuz kuruş be ağabeyciğim!

Aklıma bir şey geldi:

– Ben sana bu parayı versem?

İçlere çökük gözleri, fırlak elmacık kemikleri, solgun derisinin donukluğuyla yüzüme öyle bir baktı ki:

– Öksürük ilacını al diye...

– Anladım ama siz benim neyimsiniz? Karşılığında benden ne isteyeceksiniz?

...

– Ben ne babanızın arkadaşı, ne de bayiyim. Benimki yardım.

...

Gözlerini yüzüme çevirdi:

– Doktor olacağım ağabey! dedi. “Bizim mahalledeki kör, topal, inmeli, sızılıları tedavi edeceğim, hem de parasız.” (s.112)!

(...) Fakat müesseseler ve meseleler daha vazih görünecekti. Mümtaz bu son şekli istiyordu. İhsan, çetin bir münakaşadan sonra bunu kabul etti. Mümtaz esere yardım edecek hatta sanat, fikir kısmını kendisi hazırlayacaktı (s.119).

Balıkçı Ateşoğlu'nun kızı Fatma'nın annesi bir yıl önce öldüğü için babası balığa gittiği zaman evde bir başın oturmaktan sıkılır, babasının ağ ipliklerinden ve kayığının boya artıklarından alıp bana getirir, kayık yapmakta bana yardım ederdi (s.120).

KEREM İLE ASLI

“Âşık baba.” dedi; “ Size bir niyazım var dilim varmıyor demeye.

Halden anlayan adam, dilden, telden bir şey isteyecek sanıp da

“A yiğit, çekinecek ne var bunda; dile dilediğini...” diye sorunca, Kerem yine gözünü o saza dikti:

“Hayır, baba.” dedi; “Elinize, ağzınıza sağlık ama ben şu sazi istiyorum sizden. Ödemesine ödeyemem, param yok, pulum yok ama varım yoğum bir atım var; alıp verirseniz...” Âşıklar başı gülümsedi:

“Oğul” dedi, “bir sazın sözü mü olur, sizin gibi bir yiğidin yoluna feda... Senin gönül evinde bu od, bu ocak varsa eğer, ne at isterim ne eyer; al senin olsun.

...

(Bir çalılıkta avcı tarafından yaralanmış bir ceylan görürler. Ceylanın yanında iki de yavrusu vardır.)

Sofu'nun eli eteğine dolaştı, ne yapsak diye. O zaman Kerem:

Dur Sofu kardeş, dur! Merhem kâr etmez ona, neredeyse avcı gelip yetişecek.” deyip aldı sazi eline; bakalım Kerem ne söyledi, ceylan dahi ne cevap verdi:

Aldı Kerem:

Süre süre indirdi mi dağlardan

Mor sümbüllü bahçelerden bağlardan

Kaç da kurtul tuzaklardan ağlardan

Kaç kuzulu ceylan yad avcı geldi.

“Be Allah'ın zalimi, ellerin nasıl vardı da bu ağızsız, dilsizin günahına girdin! Tutup yarasını saracak yerde hâlâ mı canevine pençe atmak istiyorsun? Eğer bir daha bunlara el kaldırırsan, dilerim Allah'tan, ellerin yanına düşsün!” (s.133 bk. Duyarlılık)

SEYFİ BABA

...

Hele dinlen azıcık anlaşılan yorgunsun.

Bereket versin ateş koydu demin komşu kadın...

Üşüyorsan eşiver mangalı, eş eş de ısın.

...

Çekerek dizlerinin üstüne bir eski aba,

Sürünüp mangala yaklaştı bizim Seyfi Baba.

Ihlamur verdi demin komşu... Bulaydık şunu, bir...

Sen otur, ben ararım...

Olsa içerdik, iyidir...

Aha buldum, aramak istemez oğlum, gitme...

Ben de bir karnı geniş cezve geçirdim elime,

Başlarım kaynatarak verme fincan fincan,

Azıcık geldi bizim ihtiyarın benzine kan.

...

Seni bir terleteyim sımsıkı örtüp bu gece!

Açılırsın, sanırım terlemiş olsan iyice.

...

Ortalık açmış, uyandım. Dedim, artık gideyim,

Önce amma şu fakîr âdemi memnûn edeyim.

Bir de baktım ki: Tek onluk bile yokmuş kesede (s.142);

...

KÖY HOCASI İLE SIĞIRTMAÇ

Siğirtmaç öksüz ve yetimdi. Hangi samanlıkta yattığını biliyordum. Benim yüzümden ay ışığında elma altlarında yatıyordu. Yakalayıp akşamüstleri köy kahvesinde bir saatçik ona ders verebilmek için bütün yaz uğraşmıştım.

...

İki maaşımı hastalığına harcadığım talebe, sonbaharla beraber ölmüştü (s.144 bk. Duyarlılık).

ELEKTRA

...

ELEKTRA – ...Kimden ne zaman dostlarım

Hayırlı bir söz işiteceğim?

Hangi iyi düşünceli insan bana öğüt verecek (s.156)?...

SİNAN

...

SİNAN –(Getirilen anahtarı Süleyman 'a uzatarak):

Süleymaniye 'nin altın anahtarı.

EBUSUUD – Yapandan ve yaptırandan hoşnut olsun Tanrı.

...

EBUSUUD –(Ellerini duaya kaldırarak)

Hayat ve saltanat kanunlarını koyan

*sultan oğlu sultan Süleyman Han
bu gök yüzlü, gök çekimli mabedi kurdurarak
sonsuz bilgi ve kudret ve hayat sahibine, görünen
ve görünmeyen âlemi yoktan var edene yaklaştı.*

...

*SÜLEYMAN – (Diz çöküp ellerini kaldırarak):
Tanrım! Sinan kuluna bağısladığın deha
ve ona yardım eden binlerce kişinin emeği
senin için kurdu bu yapıyı (s.168 bk. Dayanışma).*

TAÇ-MAHAL

Hint tarihlerinin yazdığına göre “Salatanat, Marie Antoinette gibi onun gözlerini açlara ve yoksullara, dullara ve öksüzlük kör etmedi. Kimsesizleri evlendirmek, muhtaçları sevindirmek için hesapsız para harcadı (s.209 bk. Duyarlılık).

4.2.2.BİLGE DERS KİTAPLARI YAYINLARI 9. SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTABINA AİT BULGULAR

4.2.2.1. Adil Olma Değeri ile İlgili Bulgular

EVRENİ SEVMEK Kİ...

...

*Güzellikleri alır satarım, gel işim bu.
Güzel tellalığım ben; alan var mı? Neşem bu.
Güzelle yüceltirim insanlığı, işim bu,
Çirkini, kabayı ve hamı kayıramam ki (s.134 bk. Estetik).*

SEFİLLER

Valjan'ı yıllar sonra Kuzey Fransa'da bir kasabada Mösyö Madlen adıyla görürüz. Artık zengindir. Ucuz mücevher imalatçısı olmuştur. Bir müddet sonra kasaba halkının güvenini kazanarak belediye başkanı olur (bk. Güvenilirlik). Yalnız kasabanın müfettişi Javer, belediye başkanının kimliğinden şüphelenmektedir. Valjan tam yakalanacağı sırada, ismi Valjan olan başka biri yakalanır ve kadırgaya gönderilir. Javer kendisinden şüphelendiği için başkandan özür diler ve istifa etmek ister. Valjan,

Javer'in istifasını kabul etmez. Kendisi yüzünden bir başka insanın ceza çekmesi, Valjan'ın vicdan azabı yaşamasına neden olur. Mahkemeye gider, kendi isteğiyle teslim olur ve yeniden kürek mahkûmluğuna döner (s.209 bk. Dürüstlük).

HÜRREM SULTAN

RÜSTEM – Peki bu sözlerle demek istediğiniz nedir? Kimi kastedersiniz? Kime karşı gelirsiniz? Düşündünüz mü hiç?

YAHYA– (Hor gören bir bakışla) Düşündük devletlû, düşündük düşünmesine. Daha pek çok şey düşündük. Ancak padişahımız efendimiz çok büyük bir günah işlediler. Çok büyük bir vebale girdiler... Tahtına da, tacından da, devletin de kıymetli bir evlâda kıydılar. Tanrının en güzel eserini mahvettiler demeye dilimiz varmadığı için fesatçılar fesat etti demeyi uygun bulduk.

RÜSTEM – Bre nâbekâr, ne haddine senin? Padişahımız efendimiz için böyle fitne edersin, böyle fesat edersin?

YAHYA– Biz şehzademizi katledenlerle bile affettik, ağlayanlarla bile ağlarız. Yaptığımız daha doğrusu yapabildiğimiz bu kadardır. Bu bir suçsa katlimiz gerekiyorsa, tez buyurun. Tez buyurun da acımız biraz dinsin (s.245 Duyarlılık, Sorumluluk).

4.2.2.2. Aile Birliğine Önem Verme Değeri ile İlgili Bulgular

(...) Bizi misafir edeceğin odayı da unutmamışsındır; buna eminim. Bu kadarı bize... Bana yeter. Fakat annen... Bunu sen de seziyor, arada sırada, hatta sık sık kardeşlerini nasıl okutacağından, bizim için neler tasavvur ettiğinden bahsediyorsun (s.24).

Ali nihayet uyandı. Anasını kucakladı. Her sabah yaptığı gibi, yorganı kafasına büsbütün çekti. Anası yorgandan dışarı kalan ayaklarını gıdıkladı. Yataktan bir hamlede fırlayan oğlu ile beraber tekrar yatağa düştükleri zaman, bir genç kız kahkahasıyla gülen kadın mesut sayılabilirdi. Mesuttular az çok bir mahallenin çocukları değil miydiler? Anasının çocuğundan, çocuğun anasından başka gelirleri var mıydı? Yemek odasına kucak kucağa geçtiler (s.32).

MUTLULUK

Onunla, yalnız başına onunla bu vahşi, ilkel çukura gelmişti. Onu her arzu ettiğine, her hayal ettiğine, her umduğu, her beklediği şeye bedenini, ruhunu kapamış, bütün bu vazgeçmelerine karşılık genç adam, onun hayatını mutlulukla doldurmuştu (s. 53 bk. Özveri, Sevgi).

TENCERECİK

Bir varmış, bir yokmuş. Evvel zaman içinde fakir bir ana kız varmış. Ana, gece sabaha kadar iplik eğirir, kız da onu götürür pazarda satar, nafakalarını böylece çıkarırlarmış (s.195 bk. Çalışkanlık, Dayanışma).

KÜFE

...

O anda karşığı evden bir orta yaşlı kadın

Göründü:

– Oh benim oğlum, gel etme kırma sakın!

Ne istedin küfeden yavrum? Ağzı yok, dili yok,

Baban sekiz sene kullandı. Hem de derdi ki: "Çok

Uğurlu bir küfedir, kalmadım hemen yüksüz."

Baban gidince demek kaldı âdetâ öksüz!

Onunla besleyeceksin ananla kardeşini

...

Fakat baban sana ismarlayıp da gitti sizi.

O, bunca yıl çalışıp alınının teriyle seni

Nasıl büyüttü? Bugün, sen de kendi kardeşini,

Yetim bırakmayarak besleyip büyütmelisin (s.230 bk. Çalışkanlık).

4.2.2.3. Bağımsızlık Değeri ile İlgili Bulgular

DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ

Özgür düşünce ve bağımsız millet kavramları birbirine sıkı sıkıya bağlı ve aynı kaynaktan doğmadır. Doğu tarihinde özgür düşünce olmadığı ölçüde bağımsız millet de yoktur. Her yerden önce İngiltere, Fransa ve Amerika'da gelişen özgürlük kavramı bağımsızlık kavramlarıyla atbaşı beraber gitmiştir. Ne var ki her üç memlekette de

imparatorluk sevdaları, zaman zaman, insan düşüncesinin güzelim akışını durdurup tutarsız bir kurt mantığına yönelmiştir. Bizim Atatürk'ümüz batının karşısına, batının en soylu düşüncesiyle çıkmış, Napoléon'un ihanet ettiği özgürlük ve bağımsızlık ilkelerini benimsemiş, özgürlük ve bağımsızlık düşmanlarının bütün dünyada ve kendi yurdundaki elebaşlarına karşı insanca bir savaş açmıştır. Sapanı kılıçtan üstün gören bu büyük asker tutarlı ve ince batulılardan daha batılı bir özgürlük ve bağımsızlık kahramanıdır. Onunla övünmek yalnız özgürlüğü ve bağımsızlığı sonuna kadar savunanların hakkıdır (s.261 bk. Özgürlük)...

TÜRK AKDENİZİ

Sağda, körfezi çeviren büyük dağ yığını 3000 metre ve bulutlar üstünden engin Akdeniz'e bakıyor. Eski tarihler, hiçbir istilânın bu dağların tepesinden Türk hürriyetini indiremediğini yazarlar (s.273).

4.2.2.4. Barış Değeri ile İlgili Bulgular

...

*Gül menekşeye karışmış
Küskün olanlar barışmış
Taze fidanlar yetişmiş
Biz bu yerlerden gideli (s.103).*

EVRENİ SEVMEK Kİ...

...

*Kim zafere erecek? Zafer ne?
Bir akşamda
Güneşi bağlamaksa geceye karşı, ya da
Haykırmaksa, gü... Varım, bir güldür açan, ama
Kini bir hançer gibi kından sıyıramam ki (s.134).*

...

ŞAHANE LUNAPARK

Şahane Lunapark adlı oyun savaşın insanlara büyük acılar verdiğini, barışın ise mutluluk kaynağı olduğunu anlatır. Bir çocuk, savaş bölgesinden kaçarak lunaparka

ulaşır. Korku içindedir, sürekli bir ışık gördüğünü söylemektedir. Sonunda bunun bir savaş olduğu anlaşılır. Çocuk ve lunaparkta çalışanlar birlikte savaşa karşı çıkarlar. Amaç, savaşların son bulması, barışın yeryüzünde egemen olmasıdır (s.252)...

SEVGİLİ ÖĞRETMENİM

Değişik toplumsal kesimlerden gelen, farklı maddî olanaklar içindeki bir dolu öğrenci, Günyol'un derslerinde çit çıkarmadan oturuyor. Daha o zamanlar keskinleşmeye yüz tutmuş sağ ve sol görüşler, hocamızın dersinde her nasılsa birleşiyor, barışa kavuşuyor, bütün sivrilikler siliniyor. Hocamız bize "insanca" yaşamının sırlarını anlatıyor. Bazen Fransızca, çoğu kez Türkçe (s.311)...

4.2.2.5. Bilimsellik Değeri ile İlgili Bulgular

Belli bir toplumun belli bir dönemde bireysel ve toplumsal davranış kurallarını saptayan ve inceleyen bilim. Bir insanın yaratılış gereği gerçekleştirdiği davranışı dile getiren Arapça hulk sözcüğünün çoğulu olan ahlak terimi, huy, seciye, mizaç anlamlarını çoğul olarak kapsar. Dilimizde kişisel ahlak olarak aktöre, toplumsal ahlâk, töre ve bilim olarak törebilim terimiyle karşılanmıştır. Bu bakımdan bilim ve felsefe olarak törebilim terimi Fransızcadaki "éthique ve morale" terimlerinin her ikisini de karşılar. Éthique karşılığı olarak kuramsal törebilim (Osmanlıca Nazari ahlâk, Fransızca Morale pratique) deyimleri de kullanılmıştır. Morale karşılığı olarak ahlâk ve éthique karşılığı olarak "ahlâk felsefesi" ya da Türkçe yazımıyla "etik" diyenler de vardır (s.22).

ACIBADEMDEKİ KÖŞK

(...) Hayır! Olamaz, demiş. Bu olsa olsa otomobilin küçüğü olur. Bisikletle aynı şey olamaz. Çünkü hareket ettirici kuvvetler ayrıdır (s.197).

EDEBİYAT KUŞAĞI

Güçlü bir akım, birtakım ortak ilkeleri, inançları içine alan bir bildiriyle ortaya çıkar ve tutunursa, okul olur. Okullar, beraberlerinde, birtakım sanat kuralları getirir ve zamanla dogmatik bir nitelik kazanırlar. Akımlarsa, dogmatikliğe sapmaz, daha esnek kalırlar (s.292).

FELSEFİ TUTUM

Bilgiler kullanılan metot, amaç, varlığa bakış açısı ve dayandığı kaynağa göre farklılıklar gösterir. Şu altı çeşit bilgiden bahsedilir: Din, felsefe, bilim, sanat, günlük bilgi ve okkült bilgi.

...

Felsefî tutum öncelikle aklın hâkim olduğu bir tutumdur. Aklın hâkim olduğu başka tutumlar da vardır. Mesela bilimsel tutum böyledir. Aradaki fark şuradan kaynaklanır: Bilim özel dar bir alanda kalır, kendine özgü metodu ile var olanı inceler. Diğer bilgi dallarının bakış açısı, verileri onu ilgilendirmez. Felsefe ise bilimin faaliyet alanını da içine alan geniş bir bakış açısı ile bütün bilgi türleri ile ilgilenir. Bir bakıma onların üstüne çıkarak, varlığın bütünlüğü içinde onların değerlendirmelerini yapar, böylece insana, bilgiye dayalı eylemlerin (fiil), başka ifade ile iradî hareketlerinin gerektiği gibi yapılması hususunda yol gösterir (s.305).

4.2.2.6. Çalışkanlık Değeri ile İlgili Bulgular

–Sabah ezanı okundu. Kalk yavrum, işe geç kalacaksın.

Ali nihayet iş bulmuştu. Bir haftadır fabrikaya gidiyordu. Anası memnundu.

(...) Ali bütün gün zevkle, hırsıyla, iştahla çalışacak. Fakat arkadaşlarından üstün görünmek istemeden (s.32).

ESKİCİ

Bir gün halası sokaktan bağırarak geçen bir satıcıyı çağırdı.... Konuştular, sonra önüne bir sürü patlak, söküük, parça parça ayakkabı dizdiler. Satıcı iskemlesine oturdu. Hasan da merakla karşısına geçti. Bu dört yanı duvarlı, tek kat, basık ve toprak evde öyle canı sıkılıyordu ki... Şaşarak eğlenerek seyrediyordu: Mukavvaya benzettiği kalın deriyi iki tarafı keskin incecik, sapsız bıçağıyla kesişine, ağzına bir avuç çivi doldurduğuna, sonra bunları birer birer, İstanbul'da gördüğü maymun gibi avurdandan çıkarıp ayakkabıların altına çabuk çabuk mihlayışına, deri parçalarını, pis bir suya koyup ıslatışına, mundar çanaktaki macuna parmağını daldırıp tabanlara sürüşüne, hepsine bakıyordu (s.44).

ELLER

...

Ellikten çıkmış eller, ekmek uğrunda.

...

*Derileri soyulanlar çamaşırdan.**Eller, avuç içleri nasırdan*

...

*Eller, eteklerde, baygın düşmüş bir ara.**Bir elim kalem tutmuş, yazı yazar.**İki elinde kazma, toprağı kazar (s.118).*

...

*Babası hemen her gün: “Evin içinde at gibi dolaştığın yeter, hazır yiyici!” der.
“Bul bir iş de hiç olmazsa boğazını çıkar!”*

Çalışacak işte. O zaman annesi evi süpürtemez ya (s.161)!

Umut ile umutsuzluk çok kolay yer değiştiren iki duygudur Ferit'in yaşında olanlarda. Olayların iyi kötü gidişine göre biri hemen yerini öbürüne bırakır. Bir hafta öncesine kadar, işi olduğu, çalıştığı sürece, umutluydu Ferit (s.164).

FERHUNDE KALFA

*Bir bayram günü çocuğu dadısıyla beraber büyük babasına gönderdiler.
Dönüşte büyük efendi dedi ki:*

Biraz dursan a, Ferhunde! Senin hizmetine mükâfat zamanı geldi.

O zaman efendi çekmecesinin kapağını açtı... bir kağıt çekti... cebinden mührünü çıkarıp mürekkepledi ve ihtimamla kağıda bastıktan sonra bu işleri dikkatle takip eden çocuğa uzatarak:

*–Al Sabit! Dadına ver, artık rahat etsin dedi (s.171).**TENCERECİK*

Bir varmış, bir yokmuş. Evvel zaman içinde fakir bir ana kız varmış. Ana, gece sabaha kadar iplik eğirir, kız da onu götürür pazarda satar, nafakalarını böylece çıkarırlarmış (s.195 bk. Aile Birliğine Önem Verme).

YORGUN SAVAŞÇI

Kapıdan Temel Reisin seksen tonluk odun kayığı birden yavaşlayıp durdu.

Tayfalar, boşalıp sarkan eski yelkeni acele indirip sardılar, hantal botu, arkadan öne alarak küreğe oturdular.

Bunları kumanda beklemeden, kendi başlarına yapmışlardı (s.226).

KÜFE

...

O anda karşığı evden bir orta yaşlı kadın

Göründü:

– Oh benim oğlum, gel etme kırma sakın!

Ne istedin küfeden yavrum? Ağzı yok, dili yok,

Baban sekiz sene kullandı. Hem de derdi ki: "Çok

Uğurlu bir küfedir, kalmadım hemen yüksüz.

Baban gidince demek kaldı âdetâ öksüz!

Onunla besleyeceksin ananla kardeşini."

...

Fakat baban sana ısmarlayıp da gitti sizi.

O, bunca yıl çalışıp alınının teriyle seni

Nasıl büyüttü? Bugün, sen de kendi kardeşini,

Yetim bırakmayarak besleyip büyütmelisin

Kuzum, ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak (s.230 bk. Aile Birliğine Önem Verme)?

ŞAHANE LUNAPARK

Sabah lunapark çalışanları gündelik işleriyle uğraşmaktadırlar. Çadır düzeltiliyor, dönme dolap temizleniyor, bazıları bir köşede karınlarını doyuruyor vb. (s.252 bk. Temizlik)

KAHVELER

Kahvelerin kapanması, başlarında şapkalarıyla kâğıt oynayan memurlara da dokunacak. Onlar, sabahtan akşama kadar evrak kaydetmek, cetvel doldurmak, bordro yapmak gibi ehemmiyetli idare işleriyle uğraştılar; zihinleri yoruldu. Yatmaya gitmeden evvel biraz eğlenmeye iki insan yüzü görmeye ihtiyaçları var (s.309).

4.2.2.7. Dayanışma Değeri ile İlgili Bulgular

EGE'NİN DİBİ

Denizin kıyısında iki kişi iskemleye oturmuş konuşuyorlardı. Gemici olan ' Ah paralarım' diye sızlanıyordu.(İki gün önce batan İnebolu vapuruyla çelik kasadaki yirmi bin lirası sulara gömülmüştü.) Öteki Aliş yarın geliyor. O denizin kurdudur. Bilir, ne yapmak gerekirse yapar.' diyerek onu avutuyordu (s.178).

TENCERECİK

Bir varmış, bir yokmuş. Evvel zaman içinde fakir bir ana kız varmış. Ana, gece sabaha kadar iplik eğirir, kız da onu götürür pazarda satar, nafakalarını böylece çıkarırlarmış (s.195 bk. Çalışkanlık, Aile Birliğine Önem Verme).

KISKANÇLIK

Batı uygarlığın temellerinde sevgi ilkesini görenler, Hıristiyanlığa bu yüzden büyük görevler yükleyenler hiç de haksız değillerdir, sanıyorum. Çünkü sevgi aktif ahlâkın temelidir. Sevgi hayranlıktan kaynaklansa da onu aşar, insanı köşesinden alır, yaratıcılığa, savaşıcılığa, iyilik, güzellik, doğruluk çabalarına doğru sürükler. Sevenler, birbirlerini sayarlar da, birbirlerine güvenirler de, birbirleriyle dayanışırlar da, bir büyük amaca ulaşmak için el ele, yürek yüreğe savaşırlar da (s.266 bk. Sevgi, Güvenirlilik)...

BİRLİK

Bugünküler de dünkülerden pek başka değil, büyük bir ayırım yok aralarında. Dünküler de birleşirler birbirlerini överler, birbirlerine yardım ederek üne ermeğe çalışırlardı, bugünküler de öyle ortaklıklar kuruyorlar.

...

Birbirlerini, kendi kendilerini de anlamıyorlar. Bilmiyorlar ne yapmak istediklerini. Birleşiyorlar. Dirsek dirseğe verecekler, kol kola girecekler, gürültü patırtı bağırıp çağırma, tanıtacaklar kendilerini, üne erecekler.

Bilirsiniz öyküyü: Baba, çubukları birer birer alıp kırmış, beşini altısını birleştirence kıramamış, oğullarına da öyle birleşmelerini öğütlemiş. Dayanışmanın (tesanüdün) asısını (faydasını)iyi belirtiyor doğrusu bu öykü. Ne yapalım ki dörüt alanı dayanışma yeri değildir... Kendilerine güvenemeyenlerin, bir başlarına kalınca üne

eremeyeceklerini anlamış olanların, değersiz olduklarını bilenlerin, ancak onların birlik kurmağa kalkışacaklarını gösterir (s.283).

4.2.2.8. Duyarlılık Değeri ile İlgili Bulgular

Bir aralık nerede ve kimlerle olduğunu keyfinden unuttu, dalgınlığından anadiliyle sordu:

–Çiviler ağzına batmaz mı senin?

Eskici başını hayretle işinden kaldırdı. Uzun uzun Hasan'ın yüzüne baktı.

...

Eskici hem çalışıyor, hem de, ara sıra "Ha! Ya? Öyle mi?" gibi dinlediğini bildiren sözlerle onu söyletiyordu; artık erişemeyeceği yurdunun bir deresini, bir rüzgârını, bir türküsünü dinliyormuş gibi hem zevkli, hem yası dinliyordu; geçmiş günleri, kaybettiği yerleri düşünerek benliği sarsıla sarsıla dinliyordu. Daha çok dinlemek için de elini ağır tutuyordu (s.44-45 bk. Vatanseverlik).

OTEL ODALARI

...

*Ağlayın âşinasız, sessiz can verenlere,
Otel odalarında, otel odalarında (s.82).*

ÇOBAN ÇEŞMESİ

*Derinden derine ırmaklar ağlar,
Uzaktan uzağa çoban çeşmesi,
Ey suyun sesinden anlayan bağlar,
Ne söyler şu dağa çoban çeşmesi.*

...

*Vefasız Aslı'ya yol gösteren bu,
Kerem'in sazına cevap veren bu,
Kuruyan gözlere yaş gönderen bu...
Sızmadı toprağa çoban çeşmesi.*

*Leyla gelin oldu, Mecnun mezarda,
Bir susuz yolcu yok şimdi dağlarda,*

*Ateşten kızaran bir gül arar da,
Gezer bağdan bağa çoban çeşmesi,*

*Ne şair yaş döker, ne âşık ağlar,
Tarihe karıştı eski sevdalar.
Beyhude seslenir, beyhude çağlar,
Bir sola, bir sağa çoban çeşmesi...(s.36 bk. Sevgi)*

...

*Çekme dâmen nâz edüp üftâdelerden vehm kıl
Göklere açılmasın eller ki dâmânındadır*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

*Naz edip elini eteğini çekme düşkünlerden, sakın
Eteğindeki ellerin göklere açılmasından (s.91 bk. Sevgi).*

HALÛK'UN BAYRAMI

*Baban diyor ki: 'Meserret çocukların, yalnız
Çocukların payıdır! Ey güzel çocuk, dinle;
Fakat sevincinle
Neler düşündürüyorsun, bilir misin? ... Babasız,
Ümitsiz, ne kadar yavrucakların şimdi
Siyah-ı mateme benzer terâne-i îdi!
Çıkar o süsleri artık, sevindiğin yetişir;
Çıkar, biraz da şu öksüz giyinsin, eğlensin;
Biraz güzellensin
Şu ru-yı zerd-i sefalet... Evet meserrettir
Çocukların payı; lâkin sevincinle
Sevinmiyor şu yetim, ağlıyor dinle (s.94 bk. Estetik).*

BAHAR ŞARKISI

...

*Sen böyle kederden taşıtığın akşam,
Derim: dudağında şarkı ben olsam;*

*Gözlerinde damla ve içinde gam,
Eriyen renk olsam yanaklarında (s.109)!*

ELLERİMİZ

...

*Ah, okumaya başlamadan önce
Çiçeklere su vermek lazımdır (s.120).*

EVRENİ SEVMEK Kİ...

*Aç mısın kardeşim, gel olanı bölüşelim,
Ama şiiirlerimle seni doyuramam ki;
Ta, yıldızlara değin uzansa bile elim,
Daha ötelere, daha... Buyuramam ki (s.134 bk. Yardımseverlik).*

SEYFİ BABA

...

*Kocasından boşanan bir sürü biçâre karı;
O kopan râbitanın, darmadağın yavruları;
Zulmetin, yer yer, içinden kabaran mezbeleler:
Evi sırtında, sokaklarda gezen âileler (s.137)!*

...

İÇE KAPANIŞ

*Derdin yeter sakin ol, dinlen biraz artık;
Akşam olsa diyordun, işte oldu akşam;
Siyah örtülerle sardı şehri karanlık;
Kimine huzur iner gökten, kimine gam (s.148)...*

OTHELLO

...

*Gözünüzde ne kıskançlık ne güven. Cömert ve asil tabiatınızın kendi iyiliğine
kurban gitmesine razı olamam. Dikkat et. Memleketimiz insanların huyunu iyi bilirim
(s.168).*

YAĞMURDAKİ KIZ

Yine böyle yağmurlu bir gündü. Önümü güç görüyordum. ... Benim kamyonu görünce ellerini havaya kaldırdı, bağırdı:

–Ne olursun ağabey, beni de al. Treni kaçırdım.

...

Karşıyaka'yı geçmiş. Bayraklı'ya yaklaşıyorduk. Fakat ben onu fabrikasına kadar götürmeyi düşünüyordum. Bunu öğrenince sevindi, teşekkür etti (s.191).

GÜVERCİN AVI

Avlunun içinde hepsinin derecelerine göre ayrı ayrı daireleri vardı: Kuşbaz Hüseyin Bey, her akşamüstü, insan ruhlu bu güzel kuşların her birinin kendi sevgiliyle kendi odasına çekildiğini görmeden içi rahat edip yemeğini yiyemezdi. (...) Acaba Akkadınla Süleyman Ustanın arası neden açıldı? Mutlaka küçük Serfinaz Mesud'a gönül bağladı. (...) Ne yapsak acaba, ne yapsak ...”derdi ve bu endişelerle bütün gece gözüne uyku girmezdi. Yatağın içinde sağdan sola, soldan sağa dönüp dururdu.

...

Şimdi bütün hassası, birbiri ardı sıra havaya kalkan silahlar, vızıldayan kurşunlar, döne döne yavaş, iri kar parçaları hâlinde yere düşen güvercinlerle meşguldü. Çaresiz yalvarmağa başladı.

Rica ederim yeter artık, rica ederim, diyordu. Size ne isterseniz vereyim. Bunlar ne yenir, ne içilir, yahu günahtır, günahtır (s.216-217 bk. Sevgi).

KÜFE

...

Adın nedir senin, oğlum?

–Hasan.

–Hasan, dinle.

Zararlı sen çıkacaksın bütün bu hiddetle.

Benim de yandı içim anlayınca derdinizi (s.230)...

...

MESNEVÎ

LEYLÂ VÜ MECNUN

...

Olmam olur olmaz ile demsâz

Başım kesilirse söylemem râz

Derdim sana söyleyem gam-ı dil

Sende dahi tâb yok ne hâsıl

Döymez ciğerin bu şehri-râza

Ahım götürür seni güzâra

Her yâra bu derdi eyledim faş

Olmadı bu yolda bana yoldaş

Sabr eylemedi bu derd ü dâğâ

Katlanmadı düştü taşa dağa

Yanında senin hem urmayam dem

Tâ kaçmayasın ırağa sen hem

Şem'ün çü görürdü yok zebânı

Dem urmağa yoh yanında cânı

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Olur olmaz kişilerle birlikte olamam. Başım kesilse bile sırrımı söyleyemem.

Gönül derdimi sana söyleyeyim derdim. Ama sende de güç kalmamış. Elden ne gelir.

Ciğerin bu sırrın açıklanmasına dayanamaz. Ahım seni alır götürür.

Bu sırrı hangi dostu açıkladımsa, bu yolda bana yoldaş olmadı.

Bu hastalığa ve bu yalnızlığa sabredip katlanamadı; dağa, taşa düştü.

Senin yanında da bundan söz etmeyeyim ki sen de uzaklara kaçmayasın (s.235).

OYUN

Mesleğini çok seven idealist öğretmen Murtaza'yı ikna etmek zordur.

...

MURTAZA – Aman, aman, aman yapamam... Dediğiniz çok güç şey. Herkes her şeyi yapar amma, ben muallimlikten vazgeçemem. Bilmiyorsunuz, nasıl bir meslektir bu. Okulun havası adamın iliklerine işler, kanına karışır, tenine girer. Etle turnak gibi, beden ile ruh gibi birbirinize yapışsınız. Deli misiniz, istifa edersem

öğrencilerim perişan olur. O, sarhoş babasından gece gündüz dayak yiyen küçük Mustafa'yı kim korur? O, bir dilim ekmekle okula gelen küçük Hatice'yi kim doyurur? O, bekçinin evlatlığı, anasız babasız sıska Halil'i öğle tatillerinde kim uyutur? Görüyorsunuz ya, biz hoca ile öğrenci değiliz. Biz baba ile bir sürü evlatlarız. Baba evlatlarından ayrılır mı (s.241 bk. Sevgi)?

HÜRREM SULTAN

RÜSTEM –Peki bu sözlerle demek istediğiniz nedir? Kimi kastedersiniz? Kime karşı gelirsiniz? Düşündünüz mü hiç?

YAHYA–(Hor gören bir bakışla) Düşündük devletlû, düşündük düşünmesine. Daha pek çok şey düşündük. Ancak padişahımız efendimiz çok büyük bir günah işlediler. Çok büyük bir vebale girdiler... Tahtına da, tacından da, devletin de kıymetli bir evlâda kıydılar. Tanrının en güzel eserini mahvettiler demeye dilimiz varmadığı için fesatçılar fesat etti demeyi uygun bulduk.

RÜSTEM –Bre nâbekâr, ne haddine senin? Padişahımız efendimiz için böyle fitne edersin, böyle fesat edersin?

YAHYA–Biz şehzâdemizi katledenlerle bile affettik, ağlayanlarla bile ağlarız. Yaptığımız daha doğrusu yapabildiğimiz bu kadardır. Bu bir suçsa katlimiz gerekiyorsa, tez buyurun. Tez buyurun da acımız biraz dinsin (s.245 bk. Adil Olma, Sorumluluk).

TAM ZAMANI

Orman yangını mevsimi.

Böyle bir mevsimi duydunuz mu?

Duyun işte.

Denizde boğulma mevsimi.

Damdan düşme mevsimi.

Önce ormana bakalım. Terörden huylandığımız için, her yangında sorduğumuz ilk sual:

Sabotaj mı, cehalet mi?

Cehalet.

Oh oh... İyi ki sabotaj değil, yaşasın cehalet.

Öyle bir cehalet ki...

Hem kalcı hem bulaşıcı.

Denizde boğulmalara gelince...

Efendim yüzme bilmeyen insanların denize girdiği – belki- yegâne ülke Türkiye. Yüzme şampiyonlarımız bile sahil yörelerinden değil de Adana, Ankara, Bursa gibi denizsiz illerden çıktığına göre, bu işte mutlaka bir terslik var.

Hiç korkmuyorlar. Korkmadıkları için ders de almıyorlar.

Ders alsalar dün yine 12 kişi boğulmazdı. Demek ki, bir önceki gün boğulanlardan öğrenecekleri bir şey yok. Bu durumda ne yazmamı bekliyorsunuz? Her yaz mutlaka bir iki kere uyarıyorum ama ne fayda? Yarın boğulacak olanlara bu sütundan ne faydam dokunabilir? Hiç.

Gelelim damdan düşenlere.

Çoğunun okuması yazması olmadığı için, bu sütunlardan yaptığımız uyarılar boş... Ama sözlü uyarıdan da anlamıyorlar.Şu tabloya bakar mısınız?

Yine dün: Güneydoğu'da 7 kişi.

Ege'de 8 kişi.

Marmara'da 6 kişi.

İntihar değil. Sıcaktan kaçmak için dama çıkıp uyumuşlar. Uyurken de cumburlop, aşağı.

Geçen yaz verdiğimiz telefata, toplam 82 kişiydi. Bu yaz yeni bir rekor bekleniyor. Trafik kazalarını saymıyorum. Çünkü onun bir mevsimi yok. 12 ay kesintisiz mesai. Devlette bile böyle bir devamlılık göremezsiniz.

Belli ki insanlar, kendilerini tehlikeden koruyamıyorlar. Hayvanlar daha tedbirli. Kırmızı bölgelere hiç sokulmuyorlar, aferin. Hâlbuki kitaba bakarsanız, insan nedir kuzum? Düşünen hayvandır. Ama düşünemiyorsa, belki düşünce suçu vardır. Yâni, mazurdur. Geçiniz.

...

DÜNYA BENİM RIZKIM

HALKIM BENİM HALKIM

Yunus Emre, zamanın dar dinî kalıplarını aşmış Tanrı'nın yarattığı insanın yanında yer almıştır. İnanç kavgaları, kardeş kavgaları arsında ezilen Anadolu insanının yanında. "Hiçbir şiiri dünyayı sömürenleri övmez hemen her şiiri dünyayı sömürene karşı bir seslenmedir."

...

Eyüboğlu, ‘ Yunus Emre’ye Selam’la Yunus’u 20. Yüzyıl hümanizmasının süzgecinden geçiriyor. Yunus’un insancılığı, softalara başkaldırısı, ezilmişlerden yana oluşunu ortaya koyuyor (s.288).

EDEBİYATA DÖNEN DOST

Fahir Onger, elit kahvesinde Sait Faik’le konuşmuştu 1950’den önce. Fahir’in bir sorusunu Sait ne güzel karşılık vermiş: ‘Ben oldukça cahil bir yazıcıyım. Bu soruyu anlayamadım dersem inanın bana. İnsan problemlerini hikâyelerimde nasıl empoze ediyorum, ne bileyim? Bunlardan maksat neden hep düşkün, zayıf, toplumla bağdaşamayan insanları yazıyorsun? İse, belki de kimsenin ilgisini çekemedikleri için derim. Hareket noktamız insandır. Dünya görüşüne gelince: Fransız büyük ihtilalından beri insanların söyledikleri hürriyet, eşitlik, adaletle yönetilen bir dünya, dünya görüşüne âşığım. Elbette ki istismarsız, mesut, eşit, özür bir insan dünyası isterim (s.290 bk. Özgürlük).

BİR DİNOZORUN ANILARI

Anılarımı yazmaya başlarken seksen iki yaşına bastım. Bu işi tamamlamaya ömrüm vefa eder mi bilemem. Ama bunu deneyeceğim mutlaka. Çünkü belleksiz bir toplum olmamızı önlemek için herkesin anılarını yazmasını yararlı buluyorum (s.295).

ÇOCUK, KÖPEK, ÇİÇEK

Bugünlerde çocuklarımız yıkılan duvarların altında kaldı diye içimiz yanıyor, gözlerimiz yaşlı.

...

Hâlâ utanmadan köpeklerin ortadan kaldırılmasını bekleyen o aptal bunu anlamaz Pako. Sen anlarsın Manch anlar, küçük Hatıra anlar. İnsan olan anlar. İnsanoğlunun hataları yüzünden ölen üç kişi için on binlerce köpeği, tüfeklerle, zehirlerle ya da fırınlarda öldürenler, o depremde çoğu çocuk 37 kişiyi köpeklerin kurtardığını unuttular.

KAHVELER

Bir kasabada on iki dükkân varsa mutlaka dördü, beşi kahvedir. Memlekette ne kadar tembel, işsiz, serseri varsa bunlara dolar. Pislik burada, kumar burada, kavga,

dedikodu, hâsılı ne kadar istemediğimiz şey varsa buradadır. Memleketin ilerlemesine engel olan bu miskin yurtlarına ne zaman paydos diyeceğiz (s.309)?

4.2.2.9. Dürüstlük Değeri ile İlgili Bulgular

SEMAVER

Ali bütün gün zevkle, hırsla, iştahla çalışacak. Fakat arkadaşlarından üstün görünmek istemeden. Onun için dürüst, gösterişsiz işleyecek (s.32 bk. Çalışkanlık).

OTHELLO

OTHELLO –Seversin sanıyorum. İçinin sevgi ve samimiyetle dolu olduğunu, sözünü söylemeden evvel iyi tarttığını bildiğim için bu susuşların beni daha çok korkutuyor. Zira bu türlü hareketler sadakatsiz, yalancı bir herifte alışkanlık hâline gelmiş hilelerdir. Fakat namuslu bir adamda kalpten gelen, sevginin menedemediği ağır ithamlardır.

IAGO –Michael Cassio hakkında onun namuslu olduğunu zannettiğime yemin edebilirim.

OTHELLO –Ben de öyle zannediyorum.

IAGO –İnsanlar gördükleri gibi olmalıdır. Eğer değilse hiç de öyle görünmesinler daha iyi.

OTHELLO –Doğru. İnsanlar göründükleri gibi olmalılar.

IAGO –Öyle ise Cassio namuslu bir adamdır sanırım.

...

IAGO –Erkek için olsun kadın için olsun iyi nam, aziz efendim, en kıymetli mücevherdir (s.167).

KUYUCAKLI YUSUF

Yusuf, bu senet yüzünden Muazzez'in o ahlâksız aileye gelin gideceğini anlayınca, içten içe Muazzez'de gönlü olan arkadaşı Bakkal Ali'yi bulur, parayı ondan alıp borcu öder, senedi geri alır (bk. Yardımseverlik). Aslında Muazzez'i Yusuf da sevmektedir. O gece Muazzez de Yusuf'u sevdiğini söyler. Yusuf arkadaşlık ve mertlik namına Muazzez'den kaçamaya çalışır.

(...) Yusuf, arkadaşına olan saygısından dolayı, Muazzez'den tamamen uzaklaşmaya çalışır (s.181 bk. Saygı).

YÜZ AKI

Mehmet Efendi on senedir kasabada oturuyordu. Köydeki tarlaları, bağları, bahçeleri ortak elinde kalmıştı. Aziz ahababı Müftü Hacı Ali Efendi ile dertleşirken:

–Hepsini yanmış, kül olmuş farz ediyorum. Artık dünyada bir tane olsun doğru adam yok! dedi. Faziletin varlığına din gibi iman eden Müftü:

–Var ama sen bulamıyorsun.

Diye başını salladı.

Mehmet Efendi taştı:

–Yok, yok, yok! Vallâhi, billâhi yok! Herkes yalancı, herkes dolandırıcı.

Denemediğim ne hısım kaldı, ne akrabam. Kardeşim bile beni aldattı (s.182).

SEFİLLER

Nihayet kasabanın piskoposu onu misafir eder. Fakat Valjan, piskoposun yemek takımlarını çalar. Kısa bir müddet sonra Valjan'ı polisler yakalar ve piskoposun karşısına çıkarırlar. Piskopos yemek takımlarını Valjan'a hediye olarak verdiğini söyler. Polislerin yanında gümüş şamdanları niçin almadığı için kızar (bk. Hoşgörü). Bu güzel tavır, Valjan'ın düşüncelerini birdenbire değiştirir. Piskoposun güvenine layık olmaya çalışır, erdemli bir hayat sürmeye karar verir.

Valjan'ı yıllar sonra Kuzey Fransa'da bir kasabada Mösyö Madlen adıyla görürüz. Artık zengindir. Ucuz mücevher imalatçısı olmuştur. Bir müddet sonra kasaba halkının güvenini kazanarak belediye başkanı olur (bk. Güvenilirlik). Yalnız kasabanın müfettişi Javer, belediye başkanının kimliğinden şüphelenmektedir. Valjan tam yakalanacağı sırada, ismi Valjan olan başka biri yakalanır ve kadırgaya gönderilir. Javer kendisinden şüphelendiği için başkandan özür diler ve istifa etmek ister. Valjan, Javer'in istifasını kabul etmez. Kendisi yüzünden bir başka insanın ceza çekmesi, Valjan'ın vicdan azabı yaşamasına neden olur. Mahkemeye gider, kendi isteğiyle teslim olur ve yeniden kürek mahkûmluğuna döner (s.209 bk. Adil Olma).

MESNEVÎ

LEYLÂ VÜ MECNUN

...

Men hem sana benzerem vefâda

Belki nice mertebe ziyâde

...

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Verdiği söze bağlılıkta ben de sana benzerim. Belki senden daha fazla vefalıyım (s.235).

HÜRREM SULTAN

RÜSTEM—(Yahya 'nın mersiyesini okur.)

*Eyâ serir-i saadette padişah-ı zaman
O cân-ı âdemiyân oldu hâk ile yeksân
Diri kala ne revâdır fesat eden şeytan
Bunun gibi işi kim gördü, kim işitti acep
Ki oğluna kıya bir server-i Ömer-meşrep*

YAHYA—(Rüstem 'in ağzından alır mersiyeği, kendisi okumaya devam eder.)

*Hatası gayr-ı muayyen, günâhı nâ-malûm
Zehi şehid-i said ü zehi şeh-i mazlûm*

RÜSTEM—Bu mersiyeği tanıdız demek?

YAHYA— Elbette. Kendi sözlerimizi reddetmek âdetimiz değıldir (s.245).

AKÜMÜLATÖRLÜ RADYO

HÜSEYİN – Çok güzel, bir o kadar da tehlikeli. Aştan bahseder gibisiniz doktor.

DOKTOR – Aşağı yukarı. Siz ona aldırmayın Bay Murat: Sevilmek, hele sevmeye razı olmak, hele hele sevmekten hoşlanmak sevmekten çok daha tehlikelidir. Tabii dürüstlük diye bir şey tanıyorsanız. Şimdilik müsaadenizle (s.251 bk. Sevgi).

SALINCAK SAFASI

Etti o güzel ahde vefâ müjdeler olsun (s.253)

4.2.2.10. Estetik Değeri ile İlgili Bulgular

OĞLUMUZ

İlk gülüş... İlk diş... İlk kelime... Annesine doğru, genç, güzel ve mes'ut nesine doğru ilk adım (s.24).

Namazını kılmış duasını yapmıştı. (...) Oğlunun odasına girince, uzun boyu, geniş vücudu ve çok genç çehresi ile rüyasında makineler, ... , dizel motoru homurtusu işiten oğlunu evvelâ uyandırmaya kıyamadı (s.32).

ESKİCİ

Fakat hem pür nakil çiçek açmış, hem yemişlerle donanmış güzel, ıslak bahçeler de tükendi; zeytinlikler de seyrekleşti (s.43).

MUTLULUK

Bu azametli, sert iklimde üstünüzde eti yaratan neyse onunla yetinmek zorunda kalırsınız. Korsika'da sanat yapıtı aramak beyhudedir, sanata karşı Korsika ve Korsikalılar tamamen ilgisizdirler.

Her sarayı başyapıtlarla dolu olan İtalya zaten başlı başına bir şaheserdir; orda mermerler, ağaçlar, tunçlar, demirler, taşlar, madenler, insanoğlunun dehasına tanıklık ederler. İtalya'nın eski zaman evlerinde sürüklenen eski eserlerin en sıradan olanı bile, zarafetin dinsel titizliğini dile getirir. İtalya, yaratıcı zekânın kudret ve azametini bütün dünyaya kabul ettirmişti.

...

Bu zengin kız, bu adamın, bu köylünün peşine düşmüştü; onun yanında o da bir köylü karısı olmuştu; her türlü incelikten, süsten, zarafetten yoksun bir köylü kadın işte (s.50 bk. Özveri, Sevgi).

SANAT

*Yalnız senin gezdiğin bahçede açmaz çiçek,
Bizim diyarımızda bin bir baharı saklar!
Kolumuzdan tutarak sen istersen bizi çek,
İncinir düz caddede dağda gezen ayaklar.*

...

*Başka sanat bilmeyiz karşımızda dururken
Yazılmamış bir masal gibi Anadolumuz.
Arkadaş, biz bu yolda türküler tuttururken
Sana uğurlar olsun... Ayrılıyor yolumuz (s.61 bk. Vatanseverlik).*

GAZEL

...

*Meyhâne mukassî görünür taşradan ammâ
Bir başka ferah başka letâfet var içinde (s.68).*

...

*Dili mercan, dizi mercan, dişi mercan
Yoluna bir can koyduğum
Gökte ararken yerde bulduğum
Karadutum, çatal karam, çingenem (s.70 bk. Sevgi).*

*İpekler tel tel bir araya geldiler dokunmak üzere
Lâle nerdeyse menekşeye, gül suya dokunmak üzere (s.71).*

*Haddeden geçmiş nezaket yal ü bâl olmuş sana
Mey süzölmüş şişeden ruhsâr-ı âl olmuş sana
...
Yok bu şehir içre senin vafettiğın dilber Nedim
Bir perî-sûret görünmüş bir hayal olmuş sana (s.73 bk. Nezaket).*

*Güzel ne güzel olmuşsun
Görölmeyi görölmeyi
Siyah zölfün halkalanmış
Örölmeyi örölmeyi (s.74).*

...

*Desem ki vakitlerden bir Nisan akşamıdır.
Rüzgârların en ferahlatıcısı senden esiyor.
Sende seyrediyorum denizlerin en mavisini,
Ormanların en kuytusunu sende gezmekteyim.
Senden kopardım çiçeklerin en solmazını,
Toprakların en bereketlisini sende sürdürdüm.
Sende tattım yemişlerin cümlesini (s.78 bk. Sevgi).*

*Çukurova bayramlığın giyerken
 Çıplaklığın üzerinden soyarken
 Şubat ayı kış yelini kovarken
 Cennet demek yakışır sana dağlar (s.79).*

*Gel bahar, erit bu yolun karını,
 Geçen seneleri anmayalım hiç.
 Dinle bülbüllerin şarkılarını,
 Güllerin kıpkızıl şarabını iç.
 ...
 Saçında baygın bir gül kokusu var
 Dudakların kızıl karanfil gibi
 Gözlerinde gülsün yine ışıklar
 Sesinle büyüle çarpan her kalbi
 Bu hayat zaten bir efsanedir, gel (s.80)!*

*GARİBİM
 Ne bir güzel var avutacak gönlümü,
 Bu şehirde,
 Ne de tanıdık bir çehre (s.83);
 ...*

*Şu karşı yaylada göç katar katar
 Bir güzel sevdası serimde tüter
 Bu ayrılık bana ölümden beter
 Geçti dost kervanı eyleme beni
 Şu benim sevdiğim başta oturur
 Bir güzelin derdi beni bitirir
 Bu ayrılık bize zulüm getirir
 Geçti dost kervanı eyleme beni (s.86 bk. Sevgi).*

GAZEL

*...
 Gözün sedefinden nice dürdâne dökersin*

Şol dişi güher dudağı mercân ere umma.

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

...

*Gözünün sedefinden nice inciler dökersin
Şu dişi inci dudağı mercan ere umma (s.87).*

...

*Ağlama sevdiğim gene gelirim
Güzeller içinde seni bulurum
İflâh olmaz bu dert ile ölürüm
Güzeller serdarı giysin karalar*

*Benden selâm edin kavli yalana
İnanmam ağalar yüzü gülene
Kefen kısmet olmaz güzel sevene
Benim yârim yağlığıyla soralar*

*Karacaoğlan der ki hezeller ile
Döküldü yaprağım gazeller ile
Bir davamız kaldı güzeller ile
Ancak Mevlâm davamızı aralar (s.89 bk. Sevgi)*

*Âşiyân-ı murg-ı dil zülf-i perîşanındadır
Kande olsam ey perî gönlüm senün yanındadır*

...

*Ey Fuzûlî şem'-veş mutlak açılmaz yanmadan
Tâblar kim sünbülünden rişte-i cânundadır*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

*Gönül kuşunu yuvası perişan saçlarındadır.
Nerde olsam ey peri gönlüm senin yanındadır.*

...

Ey Fuzûlî mumun fitili gibi açılmaz yanmadan

Kıvrımlar ki canın ipliği olan saçlarındadır (s.91 bk. Sevgi).

HALÛK'UN BAYRAMI

Baban diyor ki: 'Meserret çocukların, yalnız

Çocukların payıdır! Ey güzel çocuk, dinle;

Fakat sevincinle

Neler düşündürüyorsun, bilir misin?

...

Çıkar o süsleri artık, sevdiğin yetişir (s.94);

...

Oldum işimden avâre

Yakarım sinemi nâre

Gönlümü zülf-i dilbere

Bağlayıp gezer yürürüm (s.97 bk. Sevgi)

...

Gül budanmış dal dal olmuş

Menekşesi yol yol olmuş

Siyah zülfün tel tel olmuş

Biz bu yerlerden gideli (s.103)

...

GAZEL

...

Şem'-i safâdur ol sanem ana irişmeğe

Pervâne bizi yanmağa tâb ü tüvân gerek.

...

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

...

O put (gibi güzel) safa mumudur, pervane gibi yanarak ona erişmek için güç, kuvvet gerekir (s.104 bk. Sevgi).

RABBİM ÖYLE BİR GÖK VERDİ Kİ BİZLERE

*Rabbim bir gök verdi ki bizlere
Rahatlatır kalbimiz her an yeniliğinden
O kadar sade, aydınlık sonsuz
O kadar kendiliğinden (s.107).*

...

BAHAR ŞARKISI

...

*Gözlerin kararan yollarda üzgün,
Ve bir zambak kadar beyazdı yüzün;
Süzülüp akasya dallarından gün
Erir damla damla ayaklarında (s.109).*

...

*Güzelliğın on par'etmez
Bu bendeki aşk olmasa
Eğlenecek yer bulaman
Gönlümdeki köşk olmasa*

...

*Güzel yüzün görülmezdi
Bu aşk bende dirilmezdi
Güle kıymet verilmezdi
Âşık ve maşuk olmasa (s.110 bk. Sevgi).*

...

*Bahâr irişdi vü kıldı cihânı nürâni
Gelin teferrüc idelüm gül ü gülistânı
(Bahar geldi cihanı nurlandırdı. Gelin gül ve gül bahçesini gezelim.)*

*Her kanda kim senün gibi bir dil-sitân ola
Fasl-ı hazân içinde gül ü gül-sitân ola (s.114 bk.Sevgi)*

(Her nerde senin gibi bir gönül alıcı sevgili varsa; orası sonbaharda gül ve gül bahçesi ola.)

*Görsek ol gonca-lebi çâk-ı giribân iderüz
Gül yüzün yâdına bülbül gibi efgân iderüz (s.114 bk. Sevgi)*

(Eğer o gonca dudaklıyı görürsek yaka yırtarız, gül yüzünü hatırlayarak bülbül gibi feryat ederiz.)

*Karâr u sabrum olan zülf-i bî- karârundur
Harâb iden beni şol çeşme-i pür-humârundur (s.115 bk. Sevgi)*

(Kararımı ve sabrımı alt üst eden senin kararsız (dağınık) zülfüdür. Beni harap eden de senin mahmur gözlerindir.)

*Bahâr oldı yine lâle ele câm aldı rindâne
Beneşe şeb külâhının kıvırmıştır levândâne (s.115)*

(Bahar oldu, lâle büyük bir kayıtsızlıkla kadehini eline aldı; menekşe delikanlılara benzer biçimde gece külâhını giydi.)

*Âşık olmuştur güneş ey dilber-i râha sana
Dolanır dünyâyı hergün bulunmaz hemtâ sana (s.115 bk. Sevgi)*

(Ey güzel dilber, güneş sana âşık olduğu için her gün dünyayı dolanır; fakat sana denk birini bulamaz.)

*Ey melek sîmâ ki sendne özge hayrândır sana
Pâk bilür insân dimez her kim ki insândır sana (s.116)*

(Ey melek yüzlü sevgili senden başka herkes sana hayrandır. Melek bilir herkes, insan olan hiç kimse sana insan demez.)

*Cihânda başına sultân iken benim servüm
Kul oldı sen şehre âzâd gördüğüm gönlüm (s.116)*

(Benim selvi boylu sevgilim dünyada kendi başına sultan iken, şimdi senin gibi padişaha kul oldu.)

*Ezelden şâh-ı aşkın bende-i fermanıyız cânâ
Muhabbet mülkünün sultân-ı âli-şânıyız cânâ (s.116)*

(Ey sevgili! Biz ezelden beri aşk sultanının buyruklarının kuluyuz. Bu sebeple de sevgi ülkesinin anlı şanlı sultanıyız.)

*Ölmek âsân âşıkâ bir dem firâk-ı yâr güç
Böyle müşkil derd esîri hastaya tîmâr güç (s.116)*

(Âşıkâ ölmek kolay ama yârdan bir an ayrılmak güç. Aşk gibi zor bir derde düşmüş hastayı tedavi güç.)

KOŞMA

*Eğer benim ile gitmek dilersen
Eğlen güzel yaz olsunda gidelim
Bizim iller kıraçlıdır aşılmaz
Yollar çamur kurusunda gidelim (s.122)*

...

KOŞMA

*Sabahtan uğradım ben bir güzele
Dedim mahmur musun söyledi yok yok
Ak ellerin boğum boğum kınalı
Dedim bayram mıdır söyledi yok yok (s.122)*

...

KIR UYKUSU

*Ne hoştur kırlarda yazın uyumak!
Bulutlar ufukta beyaz bir yumak,
Ağaçlar bir derin hülyaya varmış,
Saçında yepyeni teller ağarmış (s.127 bk. Sevgi)!*

Severim kırların yeşil göğsünü

Bütün süsünü (s.128)

ONAR MISRA

...

Göklerin ateşini kalbime boşaltarak

Benim içimde yaktı sanki gurubu akşam.

Senin kirpiklerinde bir damla oldu akşam

...

IV

Yeşil çamlar altında uyuyor şimdi ada,

Şimdi kımıldamıyor zaman bile yerinden.

Ve apacık gözlerin en derin bir rüyada,

Ve güneş pırıl pırıl akıyor gözlerinden

Bilsen duracak gibi nasıl yavaş vurmada

Kalbin öyle muntazam, kalbin öyle derinden.

Yüzünü ipek bir tül gibi saran terinden (s.130 bk. Sevgi)

...

EVRENİ SEVMEK Kİ...

...

Güzellikleri alır satarım, gel işim bu.

Güzel tellalığım ben; alan var mı? neşem bu.

Güzelle yüceltirim insanlığı, işim bu,

Çirkini, kabayı ve hamı kayıramam ki (s.134 bk. Adil Olma).

O BELDE

...

Melâl-i hasret ü gurbetle ufk-ı şâma bakan

Bu gözlerinde, bu hüznle sen ne dilbersin

Ne sen,

Ne ben,

Ne de hüsnünde toplanan bu mesâ (s.136)!

...

KOŞMA

*Gezerken Şu yere uğradı yolum
 Bu yerlerde böyle güzel olur mu
 Kuğum seni uęurmuŐlar glnden
 Bu gllerde böyle kuğu olur mu*

*Kuğum senin kaşın gözün karadır
 Gzn kadir Mevlm neler yaratır
 Ak gerdanda siyah benler sıradır
 Ak kuğuda siyah benler olur mu*

*Kuğum gitti viran kaldı glleri
 Söyler mi o efendimin dilleri
 Balıktan mı aldın sen bu telleri
 Ak kuğuda böyle teller olur mu*

*Gevheri der bu kuğunun kastı ne
 Kına vurmuŐ ellerinin üstüne
 Kurban da olam gözlerinin mestine
 Ak kuğuda böyle gözler olur mu (s.142).*

*El gözlerini sevdiğim dilber
 Kokuya benzettim güller içinde
 İnceciktir belin hilaldir kaşın
 Selviye benzettim dallar içinde*

*Benim dostum gelişinden bellidir
 Ak elleri deste deste güllüdür
 Güzel seven yiğitler de bellidir
 Melil, mahzun gezer eller içinde*

*Karşımızdan gelen acep yr m'ola
 Benim gibi yaralanmış zar m'ola
 Benim sevdiğimden güzel var m'ola*

Hakk'ın yarattığı kullar içinde

*Karacaoğlan söyler biz de varalım
Kelpeler rakip olmuş biz de görelim
Hâlin, hatırını onun soralım
Götürüp giderler salları içinde (s.144 bk. Sevgi)*

BİR BAŞKA TEPEDEN

...
*Nice revnaklı şehirler görülür dünyada,
Lakin efsunlu güzellikleri sensin yaratan.
Yaşamıştır derim, en hoş ve uzun rü'yada
Sende çok yıl yaşayan, sende ölen, sende yatan (s.145 bk. Sevgi).*

ANLATAMIYORUM

...
*Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel,
Kelimelerinse kifâyetsiz olduğunu
Bu derde düşmeden önce (s.156).*

...

*ERGİN –Dede ben âşığım, âşık.
ŞADİ BEY –Çok iyi. Bak işte buna sevindim
ERGİN – Evleniyorum da.
ŞADİ BEY–Gelinim güzel mi bari?
ERGİN –Güzel de söz mü? Bayılacaksın (s.165 bk. Sevgi).*

OTHELLO

*OTHELLO – (...)Karımın güzel olduğunu, yemeğine özen gösterdiğini,
ahbaplıktan hoşlandığını, serbest konuştuğunu, güzel şarkı söylediğini, iyi saz çaldığını,
güzel oynadığını söylemek beni kıskandırmaz (s.167).*

YÜZÜK KAÇIRAN KUŞ

Oğlan lambanın yerinin değiştirildiğini görür.

Kendi kendine “Acaba bunu kim yaptı?” diye düşünür. Etrafı arar, bakar ki masanın altında güzel bir kız var (s.173).

EGE’NİN DİBİ

Mandalin ve portakal ağaçları ay ışığında parlıyorlardı. Çiçekleri dolayısıyla üzerlerine kar yağmış gibiydi (s.178).

BİR KAVAK VE İNSANLAR

“Kavağın altına” demişti, “beni, o sahildeki kavağın altına gömün.”

Kavak zaten kulübesinin uzağında değildi. Sahile bakan dik yamacın üstünde, dağ çilekleriyle böğürtlenlerin sarmaş dolaş oldukları vahşî bir kırlığın ortasında idi (s.185).

ARABA SEVDASI

Eski bir vezirin oğlu olan Bihruz Bey yirmi üç, yirmi dört yaşlarında bir gençtir. (...) Bir gün arabasıyla Çamlıca’da gezinirken, yepyeni bir landoda güzel sarışın bir kız görür ve ona âşık olur (s.189 bk. Sevgi).

TENCERECİK

Kız tencerenin kapağını açınca içinden ayın on dördü gibi güzel şehzade çıkıyor. Şehzade de kızı görüyor ki o da ayın on dördü gibi bir güzel; üstünde elmaslar, inciler (s.196).

FATİH-HARBİYE

Bir itriyat mağazasının camekânı önünde durdular. Burada her şey, tek başına konmuş zarif bir küçük şişenin tatlı mavisini, kırmızı ipek bir püskül, siyah kadifelerin arasında gizlenmiş bir ampulün yumuşak ziyası, bir gümüşün parıltısı... Gözleri ayır ayrı çekiyor ve zappediyordu. Burada her şey, rahat ve mes’ut insanların kullanmaya âdet edindikleri şeylerdi (s.203).

GİT KENDİNİ ÇOK SEVDİRMEYEN

Ertuğrul anneme hafiften iltifat da ediyor. Çaktırmadan saçlarının ve ellerinin güzelliğini hatırlatıyor ona (s.208).

MANAS DESTANI

...

*Yakup Han, Çıyırıcı'nın beline bir sadak bağlattı
Ve O'ndan şimdi bir oğlan doğurttu.
Yakup Han oğlunun yüzüne baktı,
Beyaz et pamuk gibi,
Kemikleri bakır gibi idi (s.222).*

ALDI KEREM

*Keşiş bahçesinde bir güzel gördüm
Aklımı başımdan aldı neyleyim
Taramış zülfünü, dökmüş yüzüne
Serimi sevdaya salmış neyleyim.*

*Ben de bilirim bu bir keşiş kızıdır
Seherde açılan tan yıldızıdır
Gözümde yaş, yüreğimde sızdır
Aşk kâsesi boştu, doldu neyleyim (s.225 bk. Sevgi).*

KÜFE

...

*Dönünce arkama, baktım: Beş on adım geriden,
Belinde enlice bir şal, başında âbâni,
Bir orta boylu, güler yüzlü pîr-i nûrânî;
Yanında koskocaman bir küfeyle bir çocuk,
Yavaş yavaş geliyorlar (s.231).*

...

CİMRİ

*HARPAGON –Bu kızı nasıl buluyorsun oğlum?
CLEANTE – Pek sevimli bir kız.
HARPAGON –Yüzü nasıl?
CLEANTE –Pek zarif, pek zeki bir yüzü var (s.244).*

GÜZEL HUY

Güzel huylu, güzel ahlâklı bir insanla karşılaşınca âdeta heyecanlanıyorum. Çevresinde pervane olasım geliyor. Yüzünü, ellerini öpmek geliyor içimden. Her buyruğuna baş eğmek, her sözünü içime sindirmek istiyorum. Güzel ahlâk, en güzel yüzlerden güzel, selvi boylardan güzel; ağaçlardan, çiçeklerden daha güzel...

...

Bence ne ağaç, ne toprak, ne yıldız, hiçbir şey insanın iç güzelliği kadar değil! Yerlerde, göklerde hiçbir nitelik, bizim o güzelliğimiz ile boy ölçüşemez, o güzelliğin verdiklerini veremez; tattırdıklarını tattıramaz; duyurduklarını duyuramaz.

İçimiz çirkinse, sirmalar giyinsek süslenemeyiz (s.271 bk. Sevgi)...

İNSAN VE TABİAT

Gençliğimde sevmezdim tabiatı. Daha doğrusu insana göre tabiatı küçümsemekte tatlı bir duygu bulurdum. Ne arasak kendi içimizdedir sanır, neyi beğenirsek onu da elbette insanoğluna borçluyuz, derdim. Bahçeler, ağaçların yumuşak çizgileri, çiçeklerinin kokuları, renkleri ile bahçeler hep bizim elimizden çıkmış değil midir?

...

Canım tabiat! Değiştiği için ama değişirken de bizim gönlümüzde durdurmak dileği uyandırdığı için güzeldir. Gözlerimiz kapayıp içimize çevirdiğimiz zaman orda külçe külçe altınlar, salkım salkım elmaslar görüyorsak, bilelim ki onları da biz yaratmadık, biz yaratmadık, hepsini bize tabiat bağışlamıştır...

Bunu bildiğim içindir ki öleceği günlerde bile kendi içindeki güzelliklerle kalmak istemeyip koltuğunu penceresinin önüne sürükleyen, tabiata, örtülü tepeleri gibi çırılçıplak, boz torakları da ruhu besleyen tabiata: “Ne güzel! Ne güzel!” diye bakan Ruskin’i anlıyorum (s.278 bk. Sevgi).

BİR DİNOZORUN ANILARI

Tek ölümsüzler sanatçılardır, şairlerdir, yazarlardır, düşünürlerdir. Şimdi ünlü olmasalar bile işleri de değerleri anlaşılacaktır. Çamurlu bir su birikintisine, bembeyaz ıslıl ıslıl ıslıdayan çok güzel bir çakıtaşı atmışlardır onlar. Çamurlu sular nasıl olsa bir gün çekilecek, o güzel çakıtaşı gün ışığına çıkacaktır (s.295).

NECİP FAZIL VE KOP DAĞINDAKİ DÜŞMANI

Necip Fazıl, hikâye ve tahlillerini, Kop Dağında bir dükkân adlı güzel olduğu kadar doğru bir sanat mülâhazasıyla bitiriyor.

Kop Dağında bir dükkân açmak, güzelin peşinde koşanların en tabii ve meşru arzusudur (s.298).

SEVGİLİ ÖĞRETMENİM

Sabah erken saat buluşulmuştu. Hocamız bizi Yakacık'ta bekleyecekti. Şimdiki Yakacık'ı, nedense yinelemek istiyorum, her yanda korular, çamlıklar içinde bulduk. Mevsimin olanca yeşili bize kucak açıyordu.

Yürüyorduk. Dikçe bir yokuşun ortasında, sağa kıvrılır kıvrılmaz patika başlıyordu. Sonra o kır lokantası. Ağaçlar arasında, gölgelik, taş çeşmesinden suyun gürül gürül aktığı.

Tuhaf bir ot ve kekik kokusu genzimizi yakıyordu. Çamlar bitiyor, ulu çamlar başlıyordu. Meşelerin palamutları tazecikti. Lavanta öbeklerine, yaban sümbüllerine, henüz çiçeklenmiş böğürtlenlere rastlamıştık. Kuytularda mantarlar şemsiyelerini açmıştı (s.312).

4.2.2.11. Güvenilirlik Değeri ile İlgili Bulgular

SEMAVER

Akşama, arkadaşlarına yani bir dost, yeni bir kafadar, ustalarına sağlam bir işçi kazandırdığına emin ve memnun evine döndü (s.33).

GAZEL

...

Baş eğmeziz edâniye dünyâ-yı dún için

Allahadır tevekkülümüz itimâdımız

Biz müttekâ-yı zer-keş-i câha dayanmazuz

Hakk'ın kemal-i lutfunadır istinadımız

...

Minnet Hüdüâya, devlet-i dünyâ fenâ bulur

Bâki kalır sahife-i âlemde adımız

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Sefil dünyâ için alçak kimselere baş eğmeyiz; ancak Allah'ın takdirine râzı olur, Allah'a güvenimiz.

Biz iktidar mevkiinin altın işlemeli değneğine dayanmayız; bizim dayanışımız Allah'ın lûtfunun büyüklüğüne ve sonsuzluğundur.

Allah'a şükür olsun ki, dünyânın devlet, servet ve saâdeti gelip geçici olduğu hâlde, bizim adımız dünyâ sahifesinde (tarihte ve diğer bütün insanların hâfizalarında) unutulmadan, sürekli olarak kalır (s.63).

OTHELLO

OTHELLO – (...) Karımın güzel olduğunu, yemeğine özen gösterdiğini, ahbaptıktan hoşlandığını, serbest konuştuğunu, güzel şarkı söylediğini, iyi saz çaldığını, güzel oynadığını söylemek beni kışkırtmaz (bk. Estetik). Faziletli insanlarda bunlar daha büyük meziyetler hâlinde görülür. Benim kendi liyakatsızlıklarım yüzünden isyan eder diye de en ufak bir korkum yok. Çünkü gözü görerek beni seçti (s.167).

EGE'NİN DİBİ

Gemici olanı “Ah, paralarım.” diye sızlanıyordu. (İki gün önce batan İnebolu vapuruyla çelik kasadaki yirmi bin lirası sulara gömülmüştü.) Öteki, “Aliş yarın geliyor. O denizin kurdudur. Bilir ne yapmak gerekirse yapar.” diyerek onu avutuyordu (s.178).

SEFİLLER

Nihayet kasabanın piskoposu onu misafir eder. Fakat Valjan, piskoposun yemek takımlarını çalar. Kısa bir müddet sonra Valjan'ı polisler yakalar ve piskoposun karşısına çıkarırlar. Piskopos yemek takımlarını Valjan'a hediye olarak verdiğini söyler. Polislerin yanında gümüş şamdanları niçin almadığı için kızar (bk. Hoşgörü). Bu güzel tavır, Valjan'ın düşüncelerini birdenbire değiştirir. Piskoposun güvenine layık olmaya çalışır, erdemli bir hayat sürmeye karar verir.

Valjan'ı yıllar sonra Kuzey Fransa'da bir kasabada Mösyö Madlen adıyla görürüz. Artık zengindir. Ucuz mücevher imalatçısı olmuştur. Bir müddet sonra kasaba halkının güvenini kazanarak belediye başkanı olur (s.209).

CİMRİ

HARPAGON – Münasip bir gelin olur mu?

CLEANTE – Pek münasip.

HARPAGON – İyi bir ev kadını olur mu, dersin?

CLEANTE – Elbette.

HARPAGON – Demek kocasını hoşnut edebilir, sence?

CLEANTE – Ona ne şüphe!

KISKANÇLIK

Batı uygarlığın temellerinde sevgi ilkesini görenler, Hıristiyanlığa bu yüzden büyük görevler yükleyenler hiç de haksız değillerdir, sanıyorum. Çünkü sevgi aktif ahlâkın temelidir. Sevgi hayranlıktan kaynaklansa da onu aşar, insanı köşesinden alır, yaratıcılığa, savaşçılığa, iyilik, güzellik, doğruluk çabalarına doğru sürükler. Sevenler, birbirlerini sayarlar da, birbirlerine güvenirler de, birbirleriyle dayanışırlar da, bir büyük amaca ulaşmak için el ele, yürek yüreğe savaşırırlar da (s.266 bk. Sevgi, Dayanışma)...

4.2.2.12. Hoşgörü Değeri İle İlgili ile İlgili Bulgular*SEFİLLER*

Nihayet kasabanın piskoposu onu misafir eder. Fakat Valjan, piskoposun yemek takımlarını çalar. Kısa bir müddet sonra Valjan'ı polisler yakalar ve piskoposun karşısına çıkarırlar. Piskopos yemek takımlarını Valjan'a hediye olarak verdiğini söyler. Polislerin yanında gümüş şamdanları niçin almadığı için kızar (s.209).

KÜFE

...

Dedim ki ben de:

– Ayol dinle annenın sözünü...

Fakat çocuk bana haykırdı ekşitip yüzünü:

– Sakallı, yok mu işin? Git, cehennem ol şuradan!

Ne dırlanıp duruyorsun sabahleyin oradan?

Benim içim yanıyor: Dağ kadar babam gitti...

– Baban yerinde adamdan ne istedin şimdi?

Adamcağız sana, bak hâl dilince söylerken..

– Bırak hanım, o çocuktur, kusûra bakmam ben (s.230)...

...

HÜRREM SULTAN

RÜSTEM – Efendimiz pek büyük bir saygısızlık eder, pek büyük küfürde bulunur.

KANUNİ – Öyledir, şair taifesi hep öyledir. Küçük kelimelerden hoşlanmazlar... Onlar yazsınlar, sonra biz onların yazdıklarını alıp okuyalım... Bakalım yaptıklarımız dışarıdan iyi mi görünür kötü mü? Serbest bırakın onu. Ötekileri de. Bize ayna tutarlar (s.246)...

GÜLER YÜZE GÜLMEMEYE DAİR

Güler yüz her şeyden önce insana cesaret verir. Çünkü güler yüzlü insanlar her kusuru hoş gören, affeden insanlardır. Dünyada ilk adımlarını yeni atmaya başlamış bir çocuğa herkes güler yüzle bakar. Onun her kusuru yapabileceğini ve bütün kusurların affedilmeye layık olduğunu önceden kabul ettiğimiz için çocuk karşısında gülümser bir yüz takınırız. Olgun insanlar yalnız çocuklara değil, herkese affedici, kusura pek aldırmayıcı bir yüzle bakarlar. Bu dünya öyle çatık kaşla dolaşmaya, şunun bunun kalbini kırmaya değer bir dünya değildir.

(...)Soğuğa dayanmanın en emin çaresi soğuğu sevmektir, derler. Gerçekten insan soğuğu aradığı zaman, ne kadar şiddetli olursa olsun, etkilenmez... Karların içinde, gömleklerini de çıkararak bir pantolon âdeta çıplak gezerler. Soğuk, sıfırın çok altında olduğu hâlde onları üşütmez. Soğuğu sevdikleri için ona seve seve dayanırlar. Hayata dayanmanın en emin çaresi de hayatı sevmektir. İnsan bir kere hayatı sevince onun bütün külfetlerine katlanır; hiçbiri ağır gelmez. Sizi çok seven anneniz nasıl sizin yüzünüze hep gülerek bakarsa siz de hayata güler yüzle bakar, etrafınızdaki insanlara da neşe verir, hayatın bir kat daha güzelleşmesine hizmet edersiniz (s.276 bk. Sevgi).

SEVGİLİ ÖĞRETMENİM

Hocamız derse giriyor ve o güne kadar tanımadığım bütün insanlardan farklı bir kişiyle... Alçakgönüllü, aydın, gençlere sonsuz hoşgörülü, yaşamı güzel, anlamlı kılmak isteyen bir öğretmenle karşılaşıyorum. Hem de hiç sinirli, bezgin, üstten bakan,

anlayışsız hocalara benzemiyor. Delikanlı gibi. Ya da çocuksuluğunu yitirmemiş. Ya da öncesiz sonrasız gençliğin sırrına ermiş (s.311).

4.2.2.13. Merhamet Değeri İle İlgili ile İlgili Bulgular

Oğlum yatağına daha yeni giriyordu. Ona, bu yaptığının ümitsiz bir isyan olduğunu anlatmalıydım. Yataktan, birdenbire fırladım. Karım telâşlandı:

–Fazla sert davranma. Ne de olsa artık...

...

Ve o uyumuştı.

Elbiselerini masanın üstüne atıvermiş, pijamasının ceketini giymemişti. Yatağının yanındaki sandalyeye iliştim. İçim bir tuhaftı. Ona bakamıyordum; fakat onunla doluydum: Tıpkı, çok eskiden bir defa daha olduğu gibi: O zaman daha küçüktü, tifoya tutulmuştu, ateşi vardı, sayıklıyordu. O, şimdi bunu hatırlamaz ki...

Ve o ilk aşkın bahtsızlığı ile sarsıldı, bizi de perişan etti (s.23-24 bk. Sevgi).

SEMAVER

Anası:

–Ali be, günah be yavrum, dedi. Günah yavrucuğum yapma!

Ali:

–Allah affeder ana, dedi.

...

Ölüm, munis, anasına girdiği gibi, onun bitin hassasiyetini, şefkatini, yumuşaklığını almıştı (s.33-34).

ESKİCİ

(...) O zaman gördü ki küçük çocuk, memleketlisi minimini yavru ağlıyor... Sessizce, titreye titreye ağlıyor. Yanaklarından gözyaşları bir bir arkasına, temiz vagon pencerelerindeki yağmur damlaları dışarının rengini, geçilen manzaraları içine alarak nasıl acele acele, sarsıla çarpışa dökülürse öyle, bağrının sarsıntılarıyla yerlerinden oynayarak, vuruşarak, içlerinde güneşli mavi gök, pırıl pırıl akıyordu.

–Ağlama be! Ağlama be!

Eskici başka söz bulamamıştır. Bunu işiten çocuk hıçkıra hıçkıra, katıla katıla ağlamaktadır; bir daha Türkçe konuşacak adam bulamayacağına ağlamaktadır.

–Ağlama diyorum sana! Ağlama.

Bunları derken onun da katı, nasırlanmış yüreği yumuşamış, şişmişti. Önüne geçmeye çalıştı ama yapamadı, kendisini tutamadı; gözlerinin dolduğunu ve sakallarından kayan yaşların - Arabistan sıcağıyla yanan kızgın göğsüne - bir pınar sızıntısı kadar serin, ürpertici, döküldüğünü duydu (s.45).

OTEL ODALARI

*Bir merhamettir yanan, daracık odaların
İsli lambalarında, isli lambalarında (s.82).*

...

ÇALIKUŞU

Elemlerde gizli bir şefkat var gibidir. Şikâyet etmeyenlere, kendilerini güler yüzle karşılayanlara karşı daha az zalim olurlar (s.201 bk. Hoşgörü).

KÜFE

...

*Yanında koskocaman bir küfeyle bir çocuk,
Yavaş yavaş geliyorlar. Fakat tesâdüfe bak:
Çocuk, benim o sabah gördüğüm zavallı yetim...
Şu var ki, yavrucağın hâli eskisinden elim:
Cılız bacaklarının dizden altı çırpıplak...
Bir ince mintanın altında titriyor, donacak!
Ayakta kundura yok, başta var mı fes? Ne gezer!
Düğümlü alnının üstünde sâde bir çember.
Nefes değil o soluklar, kesik kesik feryad;
Nazar değil o bakışlar, dümû-i istimdad
Bu bir ayaklı sefalet ki yalınayak, baş açık;
On üç yaşında buruşmuş cebin-i safi, yazık (s.231)!*

...

DİLENCİ

Yolumun üzerinde her sabah rastladığım bir dilenci var. Bu zeki çehreli adam, yoklama defteri imzalamağa mahkûm bir kalem efendisi düzeniyle, her gün, tam saat

altıyı kırk geçe köşesine gelir ve tam saat on'a kadar da bir söz söylemeksizin surf gözlerinin derin üzüntüsü ve edasının sessiz anlatımıyla gelip geçenlerin merhametini avlar. Merhametlerin birer şaşkın güvercin telâşıyla, bu mahir avcının kurduğu tuzığa düşmek için nasıl kanat çırpıklarını görmek, benim her sabahki eğlencemdir.

...

Fakire merhamet, mutluluk ve felâketleri görülmez kuvvetlerin keyfine bağlı ve bununla birlikte zenginlikten fakirliğe düşmek tehlikesi yaşayanların bilinmezlikten bir çeşit yardım dilemesidir. Bu gibilerin, dilenci avucuna sıkıştırdıkları her sadaka, yarın istemekten korktukları her sadakanın sermayesi gibidir sanki.

Her sabah, sessiz bir trajedi çehresiyle karşıma çıkan dilenci, şüphesiz hesabın henüz tesadüfe galebe etmediği bir âlemde yaşadığını biliyordu ve hudutsuz bir saffet ve gaflet denizi içinde, merhameti, çok pahalı inciler şeklinde, kolayca avlamaktan zerre kadar mahcup görünmüyordu (s.271).

4.2.2.14. Misafirperverlik Değeri İle İlgili ile İlgili Bulgular

ESKİCİ

Hasan'ı bir istasyonda indirdiler. Gerdanından, alnından, kollarından ve kulaklarından biçim biçim, sürü sürü altınlar sallanan kara çarşafı, kara çatık kaşlı, kara iri benli bir kadın göğsüne bastırdı. Anasınıninkine benzemeyen, tuhaf kokulu, fazla yumuşak, içine gömülüverilen cansız bir göğüs...

–Ya habibi! Ya aynı!

Halasının yanındaki kadınlar da sarıldılar, öptüler, söyleştiler, gülüştüler. Birçok çocuk da gelmişti; entarilerinin üstüne hurka yerine elbise ceket giymiş, saçları perçemli, başları takkeli çocuklar (s.44).

MUTLULUK

Korsikalılar, despot ruhlu, kinci, gözünü kan bürümüş insanlardır; ama aynı zamanda eli açık ve misafirperverdirler; kapıları herkese açıktır; içten gelen samimiyetlerini hemen ortaya dökerler (s.51).

4.2.2.15. Nezaket Değeri İle İlgili ile İlgili Bulgular

MUTLULUK

İnsan burada, dar keçi yollarından, ... hâkim dağların bir kenarına asılmış ufak köylere doğru turmanır; rastgele bir evin kapısını çalar, geceyi geçirecek sığınacağı bir dam arar. Mütevazı bir sofraya oturur, ıslak bir çatı altında uyur ve sabahleyin sizi ağrlamış olan adamın elini sıkar, çıkıp gidirsiniz.

...

Beni karşılayan kadın yaşlı, ama odadakilerden farklı olarak sade ve temizdi (bk. Temizlik). Bir sandalyeye çökmüş olan erkeği, beni selamlamak için ayağa kalktı ve tek kelime söylemeden tekrar oturdu.

Kadın:

“Onun kusuruna bakmayın.” dedi. “İşitme özürdür, seksen iki yaşında.” (s.51)

Haddeden geçmiş nezaket yal ü bâl olmuş sana

Mey süzölmüş şişeden ruhsâr-ı âl olmuş sana (s.73 bk. Estetik).

...

YORGUN SAVAŞÇI

–(...) Allah yolunuzu açık etsin beyim. Bulamazsanız ben de geleyim. En iyisi bu.

–İstemez. Teşekkür ederim. Ben bulurum. Siz işinize bakın (s.228)!

GÜZEL HUY

Şu kabalığı, şu nezaketsizliği beceri sayan insana bak. Kendinden daha güçlüyü başının üstünden taşır da, bir kimsesize bir yoksula hoyratça yüklenir. Sizin insanlığınızı görmeden geçer, bir dev aynasının karşısından durur. Dost kıymeti bilmez. İnsan kalbinden anlamaz. Zarıflığı, terbiyeyi ve inceliği umursamaz. Yanına yaklaştığınız zaman hemen kırılıverirsiniz (s.272).

4.2.2.16. Özgürlük Değeri İle İlgili ile İlgili Bulgular

OĞLUMUZ

Sen bizden ayrılıverdin. Sevgimiz arttıkça sen biraz daha fazla rahatsız oluyordun. Ben bunu anlıyordum: Sen bunda biraz da hürriyetine tecavüz buluyordun. Fakat annen...

...

Ben biliyordum: Sen artık odanın döşeniş tarzını, hattâ bu evi beğenmiyorsun... Uçmayı öğrenmiş bir serçe yavrusu gibi, gözün başka dallarda (s.24 bk. Sevgi).

EVRENİ SEVMEK Kİ...

...

*Hep Tanrı mı gerek, ey tapınağı dünyanın,
Özgürlükler üstünde?.. Bir yüce aramanın
Yıldızsal kulesinden sesleniyorum: kalkın!
Duyuramam ki ama beni, duyuramam ki (s.134)...*

OTHELLO

IAGO –Efendimiz beni mazur görün. Vazifeme ait her işi yapmaya mecburum, fakat esirler bile hürken, ben nasıl kontrol altına girerim (s.167)?

ZİNDAN

FAUST–Gretchen! Gretchen!

*MARGARETTE -Bu sevgilimin sesiydi!(Yerinde sıçrar ve zincirler yere düşer)
Nerede o? Bana seslendiğini duydum. Özgürüm! Beni kimse tutmasın. Boynuna sarılacağım, koynuna yaslanacağım! Gretchen diye seslendi! Kapı eşiğinde duruyordu. Cehennemın uğultusu ve gürültüsü ile şeytanın yaygarası arasında onun tatlı, sevgi dolu sesini duydum.*

...

FAUST– Ben olduğumu hissediyorsun, o zaman benimle gel!

MARGARETTE-Dışarı mı?

FAUST– Özgürlüğe.

...

FAUST– Kendine gel! Yalnızca bir adım ve özgürsün (s.249)!

DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ

Özgür düşünce batı uygarlığının armağanıdır insanlara. En soylu, en güçlü yanı da budur. Doğunun kültür tarihinde zaman zaman batıyı derinlik bakımında yaya bırakan düşünceler bulunabilir, ama donmuş, kalıplaşmış, dinlenmiş dolayısıyla insan kafasını dizginlemiş düşüncelerdir. Kaldı ki bu düşünceleri değerlendiren, Hind'in Çin'in düşünce zindanlarına ışık tutan batılı özgür düşünürler olmuştur.

...

Batının düşünce özgürlüğü insanın insanı sömürmesini, ezmesini ortadan kaldırmış mıdır henüz? Hayır. İnsan kasaplarını çıkarları için besleyen nice Belçikalılar, daha dün Montaigne'in Fransa'sında, Goethe'nin Almanya'sında, Shakspeare'in İngiltere'sinde, Boccacio'nun İtalya'sında nice özgürlük düşmanı canavarlar gördük. Ne var ki, insan kasaplarıyla savaştan ve yarın bu kasaplığın kökünü kurutabilecek olan tek güç aynı batının düşünce özgürlüğüdür...

Düşünce özgürlüğü insanı kölelikten kurtardığı ölçüde tedirgin eder. Özgür düşünceyi yaratan ve geliştiren batı, onun için özgür düşünce uğruna en çok kurban vermiş ülkedir....

Özgür düşünce hem tutucu, gelenekçi hem de özgür olamaz. Nasıl olabilir ki düşünce özgürlüğü, eski düşünce kalıplarını kırmanın ta kendisidir. Kendi aklını kullanmayan insan, kitapların en güzeline de inansa, özgür düşünemiyor demektir. Buna karşılık yalnız kendi aklını beğenen de özgür düşünüyüyor sayılmaz. Nasıl sayılsın ki özgür düşünce, bütün akıllara başvuran, kendini beğenmeyen, durmadan gelişmeyi isteyen düşüncenin ta kendisidir.

Düşünce özgürlüğün savunucuları, sağda solda, Amerika'da Rusya'da doğuda batıda kalıplaşan her türlü düşünceye karşı olmaları kaçınılmaz bir namus borcudur. Yeni bir düşünce donduğu anda bütün donmuş eski düşüncelerle aynı yaşadadır. Buzlar dünyasında zaman durur. Özgür düşünce buzdolabını yaratır, ama ne kadar gösterişli de olsa, içine girmez.

Özgür düşünce ve bağımsız millet kavramları birbirine sıkı sıkıya bağlı ve aynı kaynaktan doğmadır. Doğu tarihinde özgür düşünce olmadığı ölçüde bağımsız millet de yoktur. Her yerden önce İngiltere, Fransa ve Amerika'da gelişen özgürlük kavramı bağımsızlık kavramlarıyla atbaşı beraber gitmiştir. Ne var ki her üç memlekette de imparatorluk sevdaları, zaman zaman, insan düşüncesinin güzelim akışını durdurup tutarsız bir kurt mantığına yönelmiştir. Bizim Atatürk'ümüz batının karşısına, batının en soylu düşüncesiyle çıkmış, Napoléon'un ihanet ettiği özgürlük ve bağımsızlık ilkelerini

benimsemiş, özgürlük ve bağımsızlık düşmanlarının bütün dünyada ve kendi yurdundaki elebaşlarına karşı insanca bir savaş açmıştır. Sapanı kılıçtan üstün gören bu büyük asker tutarlı ve ince batılulardan daha batılı bir özgürlük ve bağımsızlık kahramanıdır. Onunla övünmek yalnız özgürlüğü ve bağımsızlığı sonuna kadar savunanların hakkıdır (s.261 bk. Bağımsızlık)...

EDEBİYATA DÖNEN DOST

Dünya görüşüne gelince: Fransız büyük ihtilalından beri insanların söyledikleri hürriyet, eşitlik, adaletle yönetilen bir dünya, dünya görüşüne âşığım. Elbette ki istismarsız, mesut, eşit, özgür bir insan dünyası isterim (s.290).

4.2.2.17. Özveri Değeri İle İlgili ile İlgili Bulgular

MUTLULUK

Bir zamanlar bu Loren'li soylu Simonlar ailesi içinde büyük bir rezalet olmuştu. Güzel, zengin bir kız, Susan de Sirmon, babasının kumanda ettiği tümende görevli genç bir süvari teğmenine gönül vermiş, aile ocağını terk ederek onunla kaçmıştı.

(...)Ondan başka bir şey düşünmemişti hayatında: Mücevherlerini, kumaşlarını, zarif eşyasını, yumuşak sandalyelerini, kâğıt kaplı odalarını, bu odaların tatlı havasını, kuş tüyü yastıklarını kaybettiğine asla yanmamış, en küçük bir üzüntü bile duymamıştı. Sevdiği adamın varlığı dışında hiçbir istek, hiçbir ihtiyaç onu sarmamış, onunla beraber; yalnız onunla beraber olmak ona yetmiş bundan fazlasını istememişti.

Gençlik çağında, en körpe yaşında kendisini büyütenleri, sevenleri, dünyayı ve hayatı terk etmişti. Onunla, yalnız başına onunla bu vahşi, ilkel çukura gelmişti. Onu her arzu ettiğine, her hayal ettiğine, her umduğu, her beklediği şeye bedenini, ruhunu kapamış, bütün bu vazgeçmelerine karşılık genç adam, onun hayatını mutlulukla doldurmuştu (s.52-53 bk. Aile Birliğine Önem Verme, Sevgi).

PROMETE

...

Gör dâimâ önünde esâtir-i evvelin

Gökten dehâ-yi narı çalan kahramânı...

Varsın bulunmasın bilecek nâm ü şânını!

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

...

*Gör daima önünde (mitolojik öykünün)
Gökten ateş harikasını yere indiren kahramanını
Varsın bulunmasın bilecek adını sanını (s.60).*

...

*Dili mercan, dizi mercan, dişi mercan
Yoluna bir can koyduğum
Gökte ararken yerde bulduğum
Karadutum, çatal karam, çingenem (s.70).*

GAZEL

...

*Cevre kıla tahammül iden yâri ârzû
Sabr ide hâra her kim ana gül-sitan gerek*

...

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

*Sevgiliyi arzu eden eziyete katlanmalı, kendine gül bahçesi gerek olan dikene
sabretmelidir (s.104 bk. Sevgi).*

...

GAZEL

...

*Karıştı kara yere kûhsâr-ı mihnette
Hayâlî şimdi o Ferhâd gördüğün gönlüm*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

*Karıştı kara yere sıkıntı dağında
Hayâlî şimdi o Ferhat gördüğün gönlüm (s.111 bk. Sevgi).*

OSMANCIK

*Tarık Buğra bu romanını yazarken sadece yaratıcı muhayyilesine başvurmamış,
bütün tarihî kaynakları okumuş, onlar üzerinde düşünmüş, sathî tasvirde kalmayacak*

derin, mânâlı yorumlar da getirmiştir. Tarık Buğra'nın yorumları ilim adamlarının yorumlarına da uygundur (s.306).

4.2.2.18. Sabır Değeri İle İlgili ile İlgili Bulgular

GAZEL

Sabreyle gönül derdine dermân ire umma

Cân atma oda bî-hûde cânân ire umma

...

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Sabreyle gönül derdine derman ire umma

Can atma ateşe boşuna sevgilin ire umma (s.87).

...

GAZEL

...

Cevre kıla tahammül iden yâri ârzû

Sabr ide hâra her kim ana gül-sitan gerek

...

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

...

Sevgiliyi arzu eden eziyete katlanmalı, kendine gül bahçesi gerek olan dikene sabretmelidir (s.104 bk. Özveri, Sevgi).

...

Karâr u sabrum olan zülf-i bî- karârundur

Harâb iden beni şol çeşme-i pür-humârundur

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Kararımı ve sabrımı alt üst eden senin kararsız (dağınık) zülfüdür. Beni harap eden de senin mahmur gözlerindir (s.115 bk. Estetik, Sevgi).

İZLER

*Yürürdüm biraz güç, biraz bî-huzûr
Dikenlik, çetin, taşlı bir sâhadân;
Önüm bir yokuş, hep çakıl hep diken
Yürüdüm fakat ben muannid, sabûr (s.126)*

...

ESKİCİ

Çok sabretti, dayanamadı, yanındaki askere parmağıyla göstererek sordu; o güldü:

–Gemel! Gemel! dedi (s.45).

MUTLULUK

Bu zengin kız, bu adamın, bu köylünün peşine düşmüştü; onun yanında o da bir köylü karısı olmuştu; her türlü incelikten, süsten zerafetten yoksun bir köylü kadın işte. Onun hayatına katılmış, onun basit sıradan âdet ve geleneklerine katlanmıştı (s.53).

ÇALIKUŞU

İlk günlerimin ümitsizliği içinde, kim bilir, ne münasebetsiz şeyler yumurtlayacaktım? Hâlbuki artık buna alışmaya başladım. Sör Aleksi'nin hiç dilinden düşürmediği bir söz vardı: “Kızlarım, ümitsiz hastalıkların, mukadder felaketlerin son bir ilacı vardır: Tahammül ve tevekkül (s.201).

KEREM İLE ASLI

(...) Kerem, derun-ı dilden bir ah çekip:

*“Varım, devletim baba, keşişin ne günahı var, yazan kara yazmış benim yazımı!
Bunu bir Eflatun bilir, ne Lokman el katar; çekmekten başka çaremiz mi var ?” (s.224)*

LEYLA VÜ MECNUN

...

*Sabr eylemedi bu der ü dağa
Katlanmadı düştü taşa dağa*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Bu hastalığa ve yalnızlığa sabredip katlanamadı; dağa taşta düştü (s.235).

CİMRİ

CLEANTE – Evlenmek, sizin anladığımız manada her ikimizi korkutabilir; evliliğimizin gönlümüzce olmayacağından korkuyoruz.

HARPAGON –Biraz sabırlı olun. Telaş etmeyin. İkinize de kimlerin münasip olduğunu bilirim, siz işi bana bırakın, hiç birinizin bir diyeceği olmayacak (s.243).

DİLENCİ

Sabır, tahammül, düzen gibi yaradılış erdemlerinin zor olanlarıyla donatılmış ve aynı zamanda ustalıklı bir sessizliğin boş bir güzel söze tercih edildiğini bilecek kadar zevk ve anlayış sahibi olan bu adamın, daha çetin sahalarda, daha kazançlı avlar peşinde koşması mümkün iken bir dilenci kisvesi altında gelip geçenlere el uzatmaya razı oluşunu büsbütün budalaca bir iş olarak değerlendirdim (s.270).

GÜLER YÜZE VE GÜLMEYE DAİR

Soğuğa dayanmanın en emin çaresi soğuğu sevmekmiş derler. (...) Hayata dayanmanın en emi çaresi de hayatı sevmektir. İnsan bir kere hayatı sevince onun bütün külfetlerine katlanır, hiçbiri ağır gelmez (s.276).

4.2.2.19. Sağlıklı Olmaya Önem Verme Değeri ile İlgili Bulgular

Sağlıklı olmaya önem verme değerine rastlanmamıştır.

4.2.2.20. Saygı Değeri ile İlgili Bulgular*SEMAVER*

Ali, annesinin elini öptü. Sonra şekerli bir şey yemiş gibi dudaklarını yalamıştı. Annesi gülüyordu (s.32).

Keser sesi

Komşuda nalın mı var

Geliyor keser sesi

*Ustalar konuşunca
Çıraklar keser sesi (s.68).*

OTHELLO'DAN

IAGO – Buna memnunum; çünkü size karşı olan sevgi ve hürmetimi şimdi daha açık bir kalple göstermeye zemin bulacağım (s.167 bk. Sevgi).

KUYUCAKLI YUSUF

Yusuf, ... içten içe Muazzez'de gönlü olan arkadaşı Bakkal Ali'yi bulur, parayı ondan alıp borcu öder, senedi geri alır. Aslında Muazzez'i Yusuf da sevmektedir. O gece Muazzez de Yusuf'u sevdiğini söyler. Yusuf arkadaşlık ve mertlik namına Muazzez'den kaçamaya çalışır.

(...) Yusuf, arkadaşına olan saygısından dolayı, Muazzez'den tamamen uzaklaşmaya çalışır (s.181 bk. Dürüstlük, Yardımseverlik).

SEFİLLER

Saygıdeğer, insalıksever Belediye Reisi Mösyö Madlen bir anda halkın gözünden silindi. Onun yerine iğrenç bir zindan kaçağı konuldu (s.209).

KÜFE

...

Kuzum, ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak?

Ayıp: Dilencilik, işlerken el, yürürken ayak .

– Ne doğru söyledi! Öp oğlum amcanın elini (s.230 bk. Çalışkanlık)...

...

HÜRREM

YAHYA– (Hor gören bir bakışla) Düşündük devletlû, düşündük düşünmesine. Daha pek çok şey düşündük. Ancak padişahımız efendimiz çok büyük bir günah işlediler. Çok büyük bir vebale girdiler... Tahtına da, tacından da, devletin de kıymetli bir evlâda kıydılar. Tanrının en güzel eserini mahvettiler demeye dilimiz varmadığı için fesatçılar fesat etti demeyi uygun bulduk.

RÜSTEM – Bre nâbekâr, ne haddine senin? Padişahımız efendimiz için böyle fitne edersin, böyle fesat edersin?

RÜSTEM – *Efendimiz pek büyük bir saygısızlık eder, pek büyük küfürde bulunur.*

KANUNİ – *Öyledir, şair taifesi hep öyledir. Küçük kelimelerden hoşlanmazlar (s.244 bk. Hoşgörü)...*

DOĞRU DÜŞÜNCE İPLİKLERİ

(...) Nedir, boyuna düşünüp az iş çıkaran ya da bütün bütüne pısan kişi, yapacağı şeyi, söyleyeceği sözü tartmadan gerçekleştiren kişiden daha saygıdeğerdir (s.267).

BİRLİK

Bugünküler de dünkülerden pek başka değil, büyük bir ayırım yok aralarında. Dünküler de birleşirler birbirlerini överler, birbirlerine yardım ederek üne ermeğe çalışırlardı, bugünküler de öyle ortaklıklar kuruyorlar. Şu var ki dünküler, kendilerinde önce gelmiş olanlara saygı gösterirlerdi (s.282 bk. Dayanışma).

4.2.2.21. Sevgi Değeri ile İlgili Bulgular

(...)Ve o uyumuştı.

Elbiselerini masanın üstüne atıvermiş, pijamasının ceketini giymemişti. Yatağının yanındaki sandalyeye iliştim. İçim bir tuhaftı. Ona bakamıyordum; fakat onunla doluydum: Tıpkı, çok eskiden bir defa daha olduğu gibi: O zaman daha küçüktü, tifoya tutulmuştu, ateşi vardı, sayıklıyordu. O, şimdi bunu hatırlamaz ki...

...

Ve o ilk aşkın bahtsızlığı ile sarsıldı, bizi de perişan etti.

...

Sen bizden ayrılıverdin. Sevgimiz arttıkça sen biraz daha fazla rahatsız oluyordun. Ben bunu anlıyordum: Sen bunda biraz da hürriyetine tecavüz buluyordun. Fakat annen (s.23-24 bk. Özgürlük, Merhamet)...

Onun ustası, İstanbul'da bir tek elektrikçiydi. Bir Almandı. Ali'yi çok severdi (s.32).

MUTLULUK

Aşktan söz açılmıştı. Eski bir konu tartışılıyor, daha önce bilinen sözler tekrarlanıyordu. Üstümüze alacakaranlığın tatlı hüznü çökmüştü; ruhlar dokunaklı duygularla dalgalanıyor, kâh tok bir erkek, kâh ince bir kadın sesinde dile gelen aşk sözcüğü, küçük salonu dolduruyor, bir kuş hafifliğiyle havada uçuyor, kanatlarının gererek bir ruh gibi boşlukta salınıyordu.

...

“Bakın,” dedi, “Sanki hem tartışmalarımıza cevap vermek, hem de bana garip bir anıyı hatırlatmak amacıyla karşımıza çıkan bu adada ben, gerçek aşkın, inanılmayacak kadar mutlu bir tutku serüveninin insanı şaşkınlığa düşüren örneğine tanıklık ettim.”

...

Bir bayırın tepesinde, bazen bir yığın çakıl taşını andıran bu kasabacık çarpar gözünüze; ama buraları işlenmemiş bakir, ıssız topraklarıdır; ne tarım ne sanat, ne zanaat vardır bu topraklarda; yontulmuş bir ağaç parçasına, oyulmuş bir taş, nefis eserlere dedelerimizin duydukları sevgiye bu sevgiyle yaşattıkları abidelerin hiçbirine rastlayamazsınız (s.50).

...

Bir zamanlar bu Loren’li soylu Simonlar ailesi içinde büyük bir rezalet olmuştu. Güzel, zengin bir kız, Susan de Sirmon, babasının kumanda ettiği tümende görevli genç bir süvari teğmenine gönül vermiş, aile ocağını terk ederek onunla kaçmıştı (bk. Özveri).

Güzel çocuktuktu bu teğmen; gürbüz, yakışıklı bir köy çocuğu. Aytica mavi süvari üniforması pek yakıştırdı (bk. Estetik). Bu iki özelliğiyle kumandanın kızının gönlünü çelmiş, onu cezbetmişti. Kız onu bir geçit töreninde görmüş ve hemen âşık olmuştu. Ama nasıl konuşmuş, aşkını nerede itiraf etme fırsatı bulmuş, onunla nasıl anlaşmıştı? Bunlar hiçbir zaman bilinemedi (s.53).

...

Anladım ki, onu hâlâ seviyordu.

Bakışlarından çıkartmıştım bunu ve sordum:

“Mutlu oldunuz mu bari?”

İçten gelen bir sesle cevap verdi:

“Ooooh, evet, çokook, çok mutlu oldum; beni çok mutlu etti o, hiçbir zaman pişman olmadım.

Bu aşkın kudreti karşında ona hem hayran hayran, hem de mahzun mahzun bakıyordum. Bu zengin kız, bu adamın, bu köylünün peşine düşmüştü; onun yanında o da bir köylü karısı olmuştu; her türlü incelikten, süsten, zarafetten yoksun bir köylü kadın işte (bk. Özveri, Estetik).

...

Ondan başka bir şey düşünmemişti hayatında: Mücevherlerini, kumaşlarını, zarif eşyasını, yumuşak sandalyelerini, kâğıt kaplı odalarını, bu odaların tatlı havasını, kuş tüyü yastıklarını kaybettiğine asla yanmamış, en küçük bir üzüntü bile duymamıştı. Sevdiği adamın varlığı dışında hiçbir istek, hiçbir ihtiyaç onu sarmamış, onunla beraber; yalnız onunla beraber olmak ona yetmiş bundan fazlasını istememişti (bk. Özveri).

Gençlik çağında, en körpe yaşta kendisini büyütenleri, sevenleri, dünyayı ve hayatı terk etmişti (s.53).

Hâsılım yoh ser-i kûyunda belâdan gayrı
Garazım yoh reh-i aşkında fenâdan gayrı

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Senin bulunduğun yerde belâdan başka elime ne geçen bir şey yok
Aşkın uğrunda yok olmaktan başka bir amacım yok.

GAZEL

Ferman-ı aşka can iledir inkiyâdımız
Hükm-i kazâya zerre kadar yok inadımız

...

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Aşkın fermânına canla boyun eğerez; alın yazısının hükmüne karşı zerre kadar inadımız yoktur (s.63).

Geceleyin bir ses böler uykumu,
İçim ürpermeyle dolar : - Nerdesin?

*Arıyorum yıllar var ki ben onu,
Âşıkıyım beni çağırın bu sesin (s.68).*

GAZEL

*Bir söz dedi cânân ki kerâmet var içinde
Dün geceye dâir bir işâret var içinde (s.68).*

...

GAZEL

*Gitdin ammâ ki kodun hasretile cânı bile
İstemem sensiz olan sohbet-i yârânı bile*

*Devr-i meclis bana girdâb-ı sensiz
Mey-i zehr-âb-ı sitem sâgâr-ı gerdân-ı bile*

GEÇEN ZAMAN

*Hiç olmazsa unutmamak isterdim.
Eski geceler, sevdiklerimle dolu odalar...
Yalnız bırakmayın beni hatıralar.
Az yanımda kal çocukluğum,
Temiz yürekli uysal çocukluğum...
Ah, ümit dolu gençliğim,
İlk şiirim, ilk arkadaşım, ilk sevgim (s.69)...*

*Karadutum, çatal karam, çingenem
Nar tanem, nur tanem, bir tanem
Ağaç isem dalımsın salkım saçak
Petek isem balımsın ağulum
Günahımsın, vebalimsin.*

...

*Dili mercan, dizi mercan, dişi mercan
Yoluna bir can koyduğum
Gökte ararken yerde bulduğum
Karadutum, çatal karam, çingenem (s.70 bk. Estetik).
Ne şair yaş döker ne âşık ağlar*

*Tarihe karıştı eski sevdalar
Beyhude seslenir beyhude çağlar
Bir sola, bir sağa çoban çeşmesi (s.71).*

*Sen bir rüya geceleyin gündüzün
Sen bir rüya ince hazin
Sen şarkılarca büyük uzun
Sen yolunu kaybeden yolun üstüne
Bir ömür boyu yağan bir ömür boyu karsın (s.72).*

GAZEL

*Hattım hisâbın bil dedin gavgâlara saldın beni
Zülfüm hayalin kıl dedin sevdalara saldın beni*

*Geh ebr- veş giryân edip geh bâd veş pûyân edip
Mecnun-i sergerdan edip sahralara saldın beni*

*Vaslım dilersin çün dedin lûtf edeydin olsun dedin
Yarın dedin birgün dedin ferdâlara saldın beni*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

*Ayva tüyümün hesabını il dedin kavgalara saldın beni.
Saçımın hayalin kıl dedin sevdalara saldın beni.*

*Kâh bulut gibi ağlayıp kâh rüzgâr gibi koşup
Başı dönmüş Mecnun gibi çöllere saldın beni.
Kavuşmamı dilersin çünkü dedin lûtfeyledin olsun dedin,
Yarın dedin, ertesi gün dedin, yarınlaraya saldın beni (s.73).*

...

*Çağır Karacaoğlan çağır
Taş düştüğü yerde ağır
Yiğit sevdiğinden soğur
Sarılmayı sarılmayı (s.74).*

*Desem ki vakitlerden bir Nisan akşamıdır.
Rüzgârların en ferahlatıcısı senden esiyor.
Sende seyrediyorum denizlerin en mavisini,
Ormanların en kuytusunu sende gezmekteyim.
Senden kopardım çiçeklerin en solmazını,
Toprakların en bereketlisini sende sürdüm.
Sende tattım yemişlerin cümlesini (s.78 bk. Estetik).*

BÜLBÜL

*Bir gamlı hazânun seherinde,
Isrâra ne hâcet yine bülbül?
Bil, kalbimizin bahçelerinde
Cân verdi senin söylediğin gül!
Savrulmada gül şimdi havâda,
Gün doğmada bir başka ziyâda (s.84).*

SİTEM

*Önde zeytin ağaçları arkasında yâr...
Sene 1946
Mevsim
Sonbahar...
Önde zeytin ağaçları neyleyim neyleyim,
Dalları neyleyim.
Yâr yoluna dökülmedik dilleri neyleyim.
Yâr yâr!..
Seni kara saplı bir bıçak gibi sineme sapladılar.
Değirmen misali döner başım,
Sevda değil bu bir hışım,
Gel gör beni darmadağın
Tel tel çözülp kalmışım.
Yâr yâr
Canımın çekirdeğinde diken
Gözümün bebeğinde sitem var (s.84).*

ÇOBAN ÇEŞMESİ

*Derinden derine ırmaklar ağlar,
Uzaktan uzağa çoban çeşmesi,
Ey suyun sesinden anlayan bağlar,
Ne söyler şu dağa çoban çeşmesi.*

...

*Vefasız Aslı'ya yol gösteren bu,
Kerem'in sazına cevap veren bu,
Kuruyan gözlere yaş gönderen bu...
Sızmadı toprağa çoban çeşmesi.*

*Leyla gelin oldu, Mecnun mezarda,
Bir susuz yolcu yok şimdi dağlarda,
Ateşten kızaran bir gül arar da,
Gezer bağdan bağa çoban çeşmesi,*

*Ne şair yaş döker, ne âşık ağlar,
Tarihe karıştı eski sevdalar.
Beyhude seslenir, beyhude çağlar,
Bir sola, bir sağa çoban çeşmesi...(s.85 bk. Sevgi)*

*Şu karşı yaylada göç katar katar
Bir güzel sevdası serimde tüter
Bu ayrılık bana ölümden beter
Geçti dost kervanı eyleme beni*

*Şu benim sevdiğim başta oturur
Bir güzelin derdi beni bitirir
Bu ayrılık bize zulüm getirir
Geçti dost kervanı eyleme beni (s.86 bk. Estetik).*

*Evvel bahar, yaz ayları doğunca
Akar boz bulanık neden dereler
Sen de bencileyin yârdan mı oldun*

Göz göz oldu sinemdeki yaralar

*Ağlama sevdiğim gene gelirim
Güzeller içinde seni bulurum
İflâh olmaz bu dert ile ölürüm
Güzeller serdarı giysin karalar*

*Benden selâm edin kavli yalana
İnanmam ağalar yüzü gülene
Kefen kısmet olmaz güzel sevene
Benim yârim yağlığıyla soralar*

*Karacaoğlan der ki hezeller ile
Döküldü yaprağım gazeller ile
Bir davamız kaldı güzeller ile
Ancak Mevlâm davamızı aralar (s.89 bk. Estetik).*

*Âşiyân-ı murg-ı dil zülf-i perişanındadır
Kande olsam ey perî gönlüm senün yanındadır*

*Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcımdan tabîb
Kılma dermân kim helâkım zehri dermânındadır*

*Çekme dâmen nâz edüp üftâdelerden vehm kıl
Göklere açılmasın eller ki dâmânındadır (bk.Duyarlılık)*

*Gözlerüm yaşın görüp şûr etme nefret kim bu dem
Ol nemekdendir ki lâ'l-i şekker-efşânındadır*

*Mest-i hâb-ı nâz iken cem'et dil-i sad-pâremi
Kim anun her pâresi bir nevk-i müjgânındadır*

*Bes ki hicrânındadır hâsiyyet-i kat'-ı hayât
Ol hayât ehline hayrânem ki hicrânındadır*

*Ey Fuzûlî şem'-veş mutlak açılmaz yanmadan
Tâblar kim sünbülünden rişte-i cânundadır*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

*Gönül kuşunu yuvası perişan saçlarındadır
Nerde olsam ey peri gönlüm senin yanındadır.*

*Aşk derdiyle hoşum el çek ilacımdan doktor.
Verme derman çünkü ölümüm dermanının zehrindedir.*

*Naz edip elini eteğini çekme düşkünlerden, sakın
Eteğindeki ellerin göklere açılmasından.*

*Naz uykusunun sarhoşu ol bir araya getir yüz parça olmuş gönlüm
Çünkü onun her parçası her bir kirpiğinin ucundadır.*

*Ayrılığında alır ölüm gücünü.
Yaşayanlara hayranım senden ayrı olup da.*

*Ey Fuzûlî mumun fitili gibi açılmaz yanmada
Kıvrımlar ki canın ipliği olan saçlarındadır (s.91 bk.Estetik).*

...

*Oldum işimden avâre
Yakarım sinemi nâre
Gönlümü zülf-i dilbere
Bağlayıp gezer yürürüm*

*Dağlar başı oldu yudum
Günden güne atar derdim
Ben kara gözlümü gördüm
Sızlanup gezer yürürüm(s.97 bk. Estetik)*

NE BÖYLE SEVDALAR GÖRDÜM NE BÖYLE AYRILIKLAR

*Ne zaman seni düşünsem
 Bir ceylan su içmeye iner
 Çayrıları büyürken görürüm.
 Her akşam seninle
 Yeşil bir zeytin tanesi
 Bir parça mavi deniz
 Alır beni.*

*Seni düşündükçe
 Gül dikiyorum elimin değdiği yere
 Atlara su veriyorum
 Daha bir seviyorum dağları (s.99).*

GAZEL

*Âşık olan ışk odından nişân gerek
 Bağrı kebân gözlerinün yaşı kan olsa gerek*

*Cevre kıla tahammül iden yâri ârzû
 Sabr ide hâra her kim ana gül-sitan gerek*

*Şem'-i safâdur ol sanem ana irişmeğe
 Pervâne bizi yanmağa tâb ü tüvân gerek*

...

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Âşık olana aşk derdinden belirti gerekir, bağrı yanık, gözlerinin yaşı da kanlı olmalıdır.

Sevgiliyi arzu eden eziyete katlanmalı, kendine gül bahçesi gerek olan dikene sabretmelidir.

O put (gibi güzel) safa mumudur, pervane gibi yanarak ona erişmek için güç, kuvet gerekir (s.104 bk. Estetik, Özveri).

...

*Güzelliğin on par'etmez
Bu bendeki aşk olmasa
Eğlenecek yer bulaman
Gönlümdeki köşk olmasa*

...

*Güzel yüzün görülmezdi
Bu aşk bende dirilmezdi
Güle kıymet verilmezdi
Âşık ve maşuk olmasa (s.110 bk. Estetik).*

...

GAZEL

*Harâb olupdur ol âbâd gördüğün gönlüm
Gamınla dopdoludur şâd gördüğün gönlüm*

...

*Cefâya öykünüben cevre can verir şimdi
Vefâ vü mihr ile mu'tâd gördüğün gönlüm*

*Karıştı kara yere kûhsâr-ı mihnette
Hayâlî şimdi o Ferhâd gördüğün gönlüm*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

*Harap olmuştur o bayındır gördüğün gönlüm;
Gamınla dopdoludur şen gördüğün gönlüm*

*Üzüntüye öykünerek eziyete can verir şimdi
Vefa ve sevgi ile alışık gördüğün gönlüm*

*Karıştı kara yere sıkıntı dağında
Hayâlî şimdi o Ferhat gördüğün gönlüm (s.111).*

*Menüm iki cihânda yârüm oldur
Menem onun âhir kemter gulâmı (s.114)
(Benim iki cihanda sevgilim odur. Sonunda onun âciz kuluyum)*

Her kanda kim senün gibi bir dil-sitân ola

Fasl-ı hazân içinde gül ü gül-sitân ola (s.114 bk. Estetik)

(Her nerde senin gibi bir gönül alıcı sevgili varsa; orası sonbaharda gül ve gül bahçesi ola.)

Görsek ol gonca-lebi çâk-ı girîbân iderüz

Gül yüzün yâdına bülbül gibi efgân iderüz (s.114 bk. Estetik)

(Eğer o gonca dudaklıyı görürsek yaka yırtarız, gül yüzünü hatırlayarak bülbül gibi feryat ederiz.)

Karâr u sabrum olan zülf-i bî- karârundur

Harâb iden beni şol çeşme-i pür-humârundur (s.115 bk. Sabır, Sevgi)

(Kararımı ve sabrımı alt üst eden senin kararsız (dağınık) zülfüdür. Beni harap eden de senin mahmur gözlerindir)

Deme kim yârda yok cevr ü cefâdan gayrı

Ne dilersen bulunur mühr ü vefâdan gayrı (s.115)

(Kimi sevgilide zulüm ve cefadan başka bir şey yok; onda sevgi ve vefadan başka ne dilersen bulunur.)

Âşık olmuştur güneş ey dilber-i râha sana

Dolanır dünyâyı hergün bulunmaz hemtâ sana (s.115 bk. Estetik)

(Ey güzel dilber, güneş sana âşık olduğu için her gün dünyayı dolandır; fakat sana denk birini bulamaz.)

Ey melek sîmâ ki sendne özge hayrândır sana

Pâk bilür insân dimez her kim ki insândır sana (s. 116 bk. Sevgi)

(Ey melek yüzlü sevgili senden başka herkes sana hayrandır. Melek bilir herkes, insan olan hiç kimse sana insan demez.)

Cihânda başına sultân iken benim servüm

Kul oldı sen şehre âzâd gördüğüm gönlüm(s.116 bk. Sevgi)

(Benim selvi boylu sevgilim dünyada kendi başına sultan iken, şimdi senin gibi padişaha kul oldu.)

KOŞMA

...

*Sarardı gül benzin soldu diyerek
 Hasret kıyamete kaldı diyerek
 Hani Ruhsatî de n'oldu diyerek
 Arayıp da buluştuğunu sevdiğim(s.122)*

KOŞMA

*Görüp cemâlini âşık olduğum
 Hakk'ı bir bilersen ağlatma beni
 Uğruna serimi feda kıldığım
 Hakk'ı bilersen ağlatma beni (s.123 bk. Merhamet)*

*Severim kırlarda ben yaşamayı
 On iki ayı,
 Severim kırların yeşil göğsünü
 Bütün süsünü
 İstemem başımın üstünden dam,
 Tabiat odam (s.128)*

*ONAR MISRA**II*

*Ayırma gözlerini gözlerimden bu akşam,
 Böyle saatlerce bak, böyle asırlarca bak.
 Gözlerine yavaşça yavaşça doldu akşam,
 Göklerin ateşini kalbime boşaltarak
 Benim içimde yaktı sanki gurubu akşam.
 Senin kirpiklerinde bir damla oldu akşam
 Gündüzden gürültüden ve kâinattan ırak,
 Akşamı seyredelim bakışlarında bırak,
 Ayırma gözlerini gözlerimden bu akşam,
 Böyle saatlerce bak, böyle asırlarca bak.*

IV

Yeşil çamlar altında uyuyor şimdi ada,
 Şimdi kımıldamıyor zaman bile yerinden.
 Ve apacık gözlerin en derin bir rüyada,
 Ve güneş pırıl pırıl akıyor gözlerinden
 Bilsen duracak gibi nasıl yavaş vurmada
 Kalbin öyle muntazam, kalbin öyle derinden.
 Yüzünü ipek bir tül gibi saran terinden
 Güneşi yudum yudum içtiğim şu lahzada
 Ruhumuz yıkıyor yanan sonsuz semada
 Fırtınalı, karanlık günlerin kederinden (s.130 bk. Estetik).

EVRENİ SEVMEK Kİ...

...

İnsanı insan diye sevmişim, hep severim;
 Ve onu tanrılara karşı bile överim.
 Ben bütün bir evreni sevmişim; alın terim
 Var evrende; öz, üvey diye ayıramam ki (s.134).

...

GAZEL

Bir devlet için çarha temânnâdan usandık
 Bir vasl için ağyâra müdârâdan usandık
 ...
 Dil gamla dahî dest ü girîbandan usanmaz
 Bir yâr için ağyâr ile gavgadan usandık
 ...

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Biz mutluluk için feleğe yalvarmaktan ve bir sevgili için başkalarının yüzüne
 gülmekten usandık

...

Gönül gamla bile didişip uğraşmaktan usanmaz; fakat bir sevgili için
 başkalarıyla çekişmekten usandık (s.140).

*Elâ gözlerini sevdiğim dilber
Kokuya benzettim güller içinde
İnceciktir belin hilaldir kaşın
Selviye benzettim dallar içinde*

*Benim dostum gelişinden bellidir
Ak elleri deste deste güllüdür
Güzel seven yiğitler de bellidir
Melil, mahzun gezer eller içinde*

*Karşımızdan gelen acep yâr m'ola
Benim gibi yaralanmış zar m'ola
Benim sevdiğimden güzel var m'ola
Hakk'ın yarattığı kullar içinde (s.144 bk. Estetik)*

...

BİR BAŞKA TEPEDEN

*Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul!
Görmedim gezmediğim, sevmediğim hiçbir yer.
Ömrüm oldukça, gönül tahtıma keyfince kurul!
Sade bir semtini sevmek bile bir ömre değer.*

*Nice revnaklı şehirler görülür dünyada,
Lakin efsunlu güzellikleri sensin yaratan.
Yaşamıştır derim, en hoş ve uzun rü'yada
Sende çok yıl yaşayan, sende ölen, sende yatan (s.145 bk. Estetik).*

KISKANÇ

*Sakın bir söz söyleme... Yüzüme bakma sakın!
Sesini duyan olur, sana göz koyan olur.
Düşmanımdır seni kim bulursa cana yakın,
Anan bile okşarsa benim bağrım kan olur...*

Dilerim Tanrı'dan ki, sana açık kucaklar

*Bir daha kapanmadan kara toprakla dolsun,
Kan tükürsün adını candan anan dudaklar,
Sana benim gözümle bakan gözler kör olsun (s.152)!*

ERGİN – Dede ben âşığım, âşık.

ŞADİ BEY – Çok iyi. Bak işte buna sevindim

ERGİN – Evleniyorum da.

ŞADİ BEY – Gelinim güzel mi bari?

ERGİN – Güzel de söz mü? Bayılacaksın (bk. Estetik).

ŞADİ BEY – Ne zaman evleneceksiniz?

ERGİN – Yakın (s.165).

OTHELLO'DAN

(...Çok sevdiği karısını öldüren Othello, kalbine bir hançer saplayarak intihar eder.)

*OTHELLO – Nefis mahlûk! Senin aşkın için cehenneme git deseler, giderim.
Sevgim tükendiği gün kâinâtın nizamı yeniden bozulmuştur.*

IAGO – Benim asil efendim!

OTHELLO – Ne dedin, İago?

IAGO – Hanımımı ziyarete geldiğiniz günlerde Michael Cassio sevginizden haberdar mıydı?

OTHELLO – Evet, başından sonuna kadar; niye soruyorsun?

...

OTHELLO – (...) Eğer beni seviyorsan, ne düşündüğünü söyle.

IAGO – Efendimiz, sizi sevdiğimi bilirsiniz.

OTHELLO – Seversin sanıyorum. İçinin sevgi ve samimiyetle dolu olduğunu, sözünü söylemeden evvel iyi tarttığını bildiğim için bu susuşların beni daha çok korkutuyor. Zira bu türlü hareketler sadakatsiz, yalancı bir herifte alışkanlı hâline gelmiş hilelerdir. Fakat namuslu bir adamda kalpten gelen, sevginin menedemediği ağır ithamlardır (s.166 bk. Dürüstlük)...

IAGO – Aldatılan bir koca, başına geleni katiyetle bilse bile, eğer kendisini aldatan kadını sevmiyorsa mesuttur. Fakat ah, düşküncesine seven, bununla beraber şüphe ve endişesi olan yine de çılgıncasına âşık erkek ne ıstıraplı anlar geçirir!

OTHELLO – (...) Hayır, Iago; şüpheye düşmeden önce de, ya derhal aşkı yahut kıskançlığı yok etmekten başka yapacak bir şey kalmaz.

IAGO – Buna memnunum; çünkü size karşı olan sevgi ve hürmetimi şimdi daha açık bir kalple göstermeye zemin bulacağım (s.167 bk. Saygı).

OĞUZ KAĞAN DESTANI

Yine günlerden bir gün Oğuz bir yerde Tanrı'ya yalvarırken karanlık bastı, gökten mavi bir ışık indi, Oğuz bu ışığa doğru yürüdü, o ışığın içinde yalnız başına oturan bir kız gördü, sevdi, aldı (s.175).

KUYUCAKLI YUSUF

Bir içki âleminden sonra Kaymakam Salâhattin Bey'i 320 altın borçlandırıp elinden senet alırlar. Yusuf, bu senet yüzünden Muazzez'in o ahlâksız aileye gelin gideceğini anlayınca, içten içe Muazzez'de gönlü olan arkadaşı Bakkal Ali'yi bulur, parayı ondan alıp borcu öder, senedi geri alır (bk. Yardımseverlik). Aslında Muazzez'i Yusuf da sevmektedir. O gece Muazzez de Yusuf'u sevdiğini söyler (s.181).

BİR KAVAK VE İNSANLAR

Tevekkeli oraya gömülmek istemişti adam, işte ne yapmış yapmış, ruhunu ağaca verip kendini o çok sevdiği yeryüzüne atmanın yolunu bulmuştu. Hem böylece tabiatı, daha yakından, olanca görkemiyle tadabilecekti artık (s.186).

ARABA SEVDASI

Eski bir vezirin oğlu olan Bihruz Bey yirmi üç, yirmi dört yaşlarında bir gençtir. (...) Bir gün arabasıyla Çamlıca'da gezinirken, yepyeni bir landoda güzel sarışın bir kız görür ve ona âşık olur (bk. Estetik).

...

Kız kardeşimi beğendiniz, sevdiniz miydi?

Ah! Bilemezsiniz, tasavvur edemezsiniz, en kadar çok sevmişim.

Eee sonra?

İki ay... Tam iki ay gezdim, aradım; bir daha hiçbir yerde görmek nasip olmadı... Birdenbire kayboluşuna bir mânâ veremiyordum. Korkuyordum. Kimseye soramıyordum... Nihayet o, o malör'ü? Mahleur: Felâket? Haber aldım... ah! Kom je sufer! Comme j'ai souffert !: Neler çektim!?

–Besbelli çok sevdiğiniz için öldürdünüz...

–Ah! Ben mi öldürdüm? Onun yolunda ben her dakika ölmeye hazırdım... O gideceğine keşke ben gideydim... O gittikten sonra yaşamak bana haram oldu... gözüm dünyayı görmüyor... Povr anj! Poure angel!: Zavallı melek (s.188)!

ÇALIKUŞU

Dame de Sion'u bitiren Feride, teyzesinin oğlu Kâmuran'la yaşadığı aşk kırgınlığı yüzünden İstanbul'dan uzaklaşır (s.201).

FATİH-HARBİYE

İstanbul'da konservatuar öğrencisi olan Şinasi, aynı mahallede oturduğu Neriman'la sözlenmiştir. İki genç birbirlerini çocukluktan beri tanımakta ve sevmektedir (s.202).

AND

Pek uzun gurbetlerden sonra vatanına dönen bir adam doğduğu yerin ufkunu koyu bir sis altında bulup da sevdiği şeyleri uzaktan bir an evvel göremediği için nasıl mahzun olursa, ben de tıpkı böyle meraka, sabırsızlığa benzer bir elem duyarım (s.213).

GÜVERCİN AVI

“Yoo, güvercinlerime dokunmayınız.” dedi.

İhtiyar çiftlik sahibinin hayatta en çok sevdiği şeylerden birisi belki birincisi de güvercinleri idi. Genç yaşından beri ne tarlası, ne ahırı,, ne kümesler onu çiftlik binasının iç avlusundaki güvercinleri kadar işgal etmemiştir. Bunun için değil midir ki, onu, kasabada olsun köyde olsun, aile adının bütün şöhretine rağmen “Kuşbaz Hüseyin Bey” demeden kimse tanımaz.

...

Avlunun içinde hepsinin derecelerine göre ayrı ayrı daireleri vardı: Kuşbaz Hüseyin Bey, her akşamüstü, insan ruhlu bu güzel kuşların her birinin kendi sevgiliyle kendi odasına çekildiğini görmeden içi rahat edip yemeğini yiyemezdi. (...) Acaba Akkadınla Süleyman Ustanın arası neden açıldı? Mutlaka küçük Serfinaz Mesud'a gönül bağladı. (...) Ne yapsak acaba, ne yapsak ...” derdi ve bu endişelerle bütün gece

gözüne uyku girmezdi. Yatağın içinde sağdan sola, soldan sağa dönüp dururdu (s.216 bk. Duyarlılık).

ALDI KEREM

*Keşiş bahçesinde bir güzel gördüm
Aklımı başımdan aldı neyleyim
Taramış zülfünü, dökmüş yüzüne
Serimi sevdaya salmış neyleyim.*

*Ben de bilirim bu bir keşiş kıızıdır
Seherde açılan tan yıldızıdır
Gözümde yaş, yüreğimde sızıdır
Aşk kâsesi boştu, doldu neyleyim (s.225 bk. Estetik).*

YORGUN SAVAŞCI

Cemil olayın önemini beş an adım gittikten sonra anlayabilmişti. Üst üste yutkunuyor, gözlerini kırıştırıyordu. “Tutuyor millet bizi. Millet bizi seviyor!” Birden canlanmış, başının içini, sarhoşluğa benzer tatlı bir duman kaplamıştı (s.228).

MESNEVÎ

LEYLÂ Ü MECNUN

Zengin bir Arap emirinin uzun yıllar sonra bir oğul olur. Adı Kays konur. Kays büyür ve okula başlar. Okulda Leylâ ile karşılaşır ve aralarda bir aşk başlar. Bu aşk herkes tarafından duyulur. Leylâ okuldan alınır. Kyas, bu ayrılıktan dolayı üzülür ve çöllere düşer. Mecnun diye anılır.... Leylâ da aşk ateşiyle yanmakta; mum, sabah rizgârı, ay, pervâne gibi unsurlarla dertleşmektedir.

*Hem suhteden hem olma gafil
Mende dahi var bir gam-ı dil
Sen gece hemin yanarsan ey zâr
Men gece vü gündüzem giriftâr*

*Sende eser-i hevâ ziyândır
Nispet mânâ rahat-ı revândır*

*Hoştur sana sırrını döküp yaş
Meclis içinde eylemek faş*

*Gönlün çü değil vefâda kaim
Gönlündekidir dilinde daim*

*Men sabit-i arsa-ı belâyam
Ney kimi hızâne-i hevâyem*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

*Benim gibi yanmış birinden de habersiz olma. Bende de bir gönül derdi var.
Ey zavallı, sen yalnız geceleri yanarsın. Bense gece gündüz aşk tutkunuyum.
Sende aşkın eseri yanıp tükenmektedir. Bana göre bu da bir gönül rahatlığıdır.
Gözyaşı dökerek toplantılarda sırrını açıklamak sana hoş gelir.
Gönlün aşkta vefalı olmadığı için gönlündeki hep dilindedir.
Ben belâ ortamından ayrılamam. Ney gibi aşktan dolayı inlerim (s.235).*

OYUN

Mesleğini çok seven idealist öğretmen Murtaza'yı ikna etmek zordur.

*MURTAZA –Yahu çoluğum, çocuğum, sefil olur, ben muallimlikten başka iş
göremem. Aç kalırım, toptan sefil oluruz.*

MUHİTTİN – Murtaza, değer mi bu kadar mihnet? Çekiver kuyruğunu.

*MURTAZA –Aman, aman, aman yapamam... Dediğiniz çok güç şey. Herkes
her şeyi yapar amma, ben muallimlikten vazgeçemem. Bilmiyorsunuz, nasıl bir
meslektir bu. Okulun havası adamın iliklerine işler, kanına karışır, tenine girer. Etle
turnak gibi, beden ile ruh gibi birbirinize yapışırsınız. Deli misiniz, istifa edersem
öğrencilerim perişan olur. O, sarhoş babasından gece gündüz dayak yiyen küçük
Mustafa'yı kim korur? O, bir dilim ekmekle okula gelen küçük Hatice'yi kim doyurur?
O, bekçinin evlatlığı, anasız babasız sıska Halil'i öğle tatillerinde kim uyutur?
Görüyorsunuz ya, biz hoca ile öğrenci değiliz. Biz baba ile bir sürü evlatlarız. Baba
evlatlarından ayrılır mı (bk. Duyarlılık)?*

...

MURTAZA – (...) De ki, Muallim Murtaza artık ders vermeyecek, sirke satacak. De ki Muallim Murtaza, artık ruhen de, aklen de, kalben de yaşamıyor. Yaşamıyor, çünkü istifa ediyor (s.241).

HÜRREM SULTAN

RÜSTEM – Şehzade Mustafa 'ya pek bağlı görünürsünüz.

YAHYA – Onu görüp de sevmemek, onu tanıyıp da bağlanmamak. Siz beni insandan başka bir mahlûk mu sanırsınız (s.245)?

ZİNDAN

FAUST – (Diz çöker): Seven biri ayaklarına kapanyor, bu acıya bir son vermen için.

...

FAUST – Gretchen! Gretchen!

MARGERETTE – Bu sevgilimin sesiydi! (Yerinde sıçrar ve zincirler yere düşer) Nerede o? Bana seslendiğini duydum. Özgürüm! Beni kimse tutmasın. Boynuna sarılacağım, koynuna yaslanacağım! Gretchen diye seslendi! Kapı eşiğinde duruyordu. Cehennemın uğultusu ve gürültüsü ile şeytanın yaygarası arasında onun tatlı, sevgi dolu sesini duydum (s.248 bk. Özgürlük).

AKÜMÜLATÖRLÜ RADYO

DOKTOR – İşte bööööyle; Hüseyin Beyle yıldızlarımız bir türlü barışmadı gitti. Sizi karşıladılar; sizi tanımıyor fakat seviyorlar; ne güzel şey değil mi? Çok güzel fakat bir o kadar da tehlikeli.

HÜSEYİN – Çok güzel, bir o kadar da tehlikeli. Aştan bahseder gibisiniz doktor.

DOKTOR – Aşağı yukarı. Siz ona aldırmanın bay Murat: Sevilmek, hele sevmeye razı olmak, hele hele sevmekten hoşlanmak sevmekten çok daha tehlikelidir. Tabii dürüstlük diye bir şey tanıyorsanız. Şimdilik müsaadenizle (s.251 bk. Dürüstlük).

KISKANÇLIK

Ben hayranlık duygusunu da bir bakıma sevgiye bağlarım. İnsan kalbinin bu iki kaynağı birbirini yoğunlaştırır, seven kişi hayran olduğu için sever, hayran olan kişi de sevmeden edemez. Bir başarıyı, bir güzelliği görünce kalpleri çarpmayanlar, artık

insanlığın geliştiği yerden uzaktadırlar. Bir başka yaratıktır böyleleri, bizim soyumuzdan değildir. Yıkıcı olabilirler, yırtıcı olabilirler, ama seven, hayran olan, yaratan kişiler olamazlar.

Batı uygarlığın temellerinde sevgi ilkesini görenler, Hıristiyanlığa bu yüzden büyük görevler yükleyenler hiç de haksız değillerdir, sanıyorum. Çünkü sevgi aktif ahlâkın temelidir. Sevgi hayranlıktan kaynaklansa da onu aşar, insanı köşesinden alır, yaratıcılığa, savaşçılığa, iyilik, güzellik, doğruluk çabalarına doğru sürükler. Sevenler, birbirlerini sayarlar da, birbirlerine güvenirlere de, birbirleriyle dayanışırlar da, bir büyük amaca ulaşmak için el ele, yürek yüreğe savaşırlar da (bk. Güvenirlik, Dayanışma)... Sevebilen insan kötü olamaz; bir başarıyı, bir güzelliği kötüleyemez; bir kıskanç, bir tembel, bir bencil olamaz; yurttaşını, meslektaşını, iş arkadaşını yeremez. İyilik ilkesine el kaldıramaz seven insan, küçülemez, düşemez, aşağılara değin inemez. En ilkel içgüdülerimizden en soğuk, yıkıcı eğilimlerimizden koruyan odur bizi, seven insan yıkıcılığa yırtıcılığa asla düşemez (s.266)...

GÜZEL HUY

Güzel huylu, güzel ahlâklı bir insanla karşılaşıncı âdeta heyecanlanıyorum. Çevresinde pervane olası geliyor. Yüzünü, ellerini öpmek geliyor içimden. Her buyruğuna baş eğmek, her sözünü içime sindirmek istiyorum. Güzel ahlâk, en güzel yüzlerden güzel, selvi boylardan güzel; ağaçlardan, çiçeklerden daha güzel...

...

Bence ne ağaç, ne toprak, ne yıldız, hiçbir şey insanın iç güzelliği kadar değil! Yerlerde, göklerde hiçbir nitelik, bizim o güzelliğimiz ile boy ölçüşemez, o güzelliğin verdiklerini veremez; tattırdıklarını tattıramaz; duyurduklarını duyuramaz.

İçimiz çirkinse, sırmalar giyinsek süslenemeyiz...

Biz kollarımızı açabildiğimiz ölçüde insanız. Sevebildiğimiz, kendimizi untabildiğimiz kadara da güzeli, iyiyi, doğruyu buluruz. Elde ettiğimiz zenginliklerden hiçbiri; bizi gerçek bir dostun yüzü kadar mutlu edemez. İçten gelen bir sevgi kadar içimizi kanatlandıramaz. O sıcak, candan ilgiler kadar bizi kendimizden geçiremez (s.272).

GÜLER YÜZE GÜLMEMEYE DAİR

Soğuğa dayanmanın en emin çaresi soğuğu sevmektir, derler. Gerçekten insan soğuğu aradığı zaman, ne kadar şiddetli olursa olsun, etkilenmez... Karların içinde,

gömleklerini de çıkararak bir pantolon âdeta çıplak gezerler. Soğuk, sıfırın çok altında olduğu hâlde onları üşütmez. Soğuğu sevdikleri için ona seve seve dayanırlar. Hayata dayanmanın en emin çaresi de hayatı sevmektir. İnsan bir kere hayatı sevince onun bütün külfetlerine katlanır; hiçbiri ağır gelmez. Sizi çok seven anneniz nasıl sizin yüzünüze hep güler bakarsa siz de hayata güler yüzle bakar, etrafınızdaki insanlara da neşe verir, hayatın bir kat daha güzelleşmesine hizmet edersiniz (s.276 bk. Hoşgörü).

İNSAN VE TABİAT

Gençliğimde sevmezdim tabiatı...

...

Canım tabiat! Değiştiği için ama değişirken de bizim gönlümüzde durdurmak dileği uyandırdığı için güzeldir. Gözlerimiz kapayıp içimize çevirdiğimiz zaman orda külçe külçe altınlar, salkım salkım elmaslar görüyorsak, bilelim ki onları da biz yaratmadık, biz yaratmadık, hepsini bize tabiat bağışlamıştır (s.278 bk. Estetik).

DÜNYA BENİM RIZKIM

HALKIM BENİM HALKIM

Her büyük şair gibi ‘ Yunus Emre ’nin şiiri de ölümü hem insanın iliklerine kadar işletir, hem de bu korkuyu dost ve insanlık sevgisinde eritir (s.287).

4.2.2.22. Sorumluluk Değeri ile İlgili Bulgular

Fakat mesele bu değildi: Karım beni kayıtsız buluyor ve üzüliüyordu:

–Bir şey söylemeyecek misin; bu üçüncü oluyor... Ha yahu: Ne yapacağız? Bilir miyim ben. Fakat ona:

–Yarın bir şeyler yaparım, diyorum.

(...) Karım haklı. Bunun üzerinde durmak lâzım. Oğlum yatağına daha yeni giriyordu. Ona, bu yaptığının ümitsiz bir isyan olduğunu anlatmalıydım.

...

Mektebe götürdüğüm gün ne kadar ağlamıştı: Sanki varlığına evden başka bir ortak kabul etmek istemiyordu. Fakat bu mukadderdi: O da her oğul gibi sokak, mektep ve çarşı arasında, günden güne katîleşen bir bölünmeye mahkûmdu (s.23-24).

HÜRREM

RÜSTEM – Peki bu sözlerle demek istediğiniz nedir? Kimi kastedersiniz? Kime karşı gelirsiniz? Düşündünüz mü hiç?

YAHYA– (Hor gören bir bakışla) Düşündük devletlû, düşündük düşünmesine. Daha pek çok şey düşündük. Ancak padişahımız efendimiz çok büyük bir günah işlediler. Çok büyük bir vebale girdiler... Tahtına da, tacından da, devletin de kıymetli bir evlâda kıydılar. Tanrının en güzel eserini mahvettiler demeye dilimiz varmadığı için fesatçılar fesat etti demeyi uygun bulduk.

RÜSTEM – Bre nâbekâr, ne haddine senin? Padişahımız efendimiz için böyle fitne edersin, böyle fesat edersin?

YAHYA– Biz şehzâdemizi katledenlerle bile affettik, ağlayanlarla bile ağlarız. Yaptığımız daha doğrusu yapabildiğimiz bu kadardır. Bu bir suçsa katlimiz gerekiyorsa, tez buyurun. Tez buyurun da acımız biraz dinsin (s.245 Duyarlılık, Adil Olma).

DİLİMDE KALAN NÜKTE

Şair, çağının bilincini temsil ettiği kadar, toplumun günlük hayatını temsil etmek gibi bir ödevi de yükleniyordu sosyal bilimlerin gelişmesi, şiirin günlük hayatını temsil etmek gibi bir ödevi de yükleniyordu. Sosyal bilimlerin gelişmesi, şiirin günlük hayata ilişkin işlevini değişime uğrattı. Günlük pratik hayatın temsili, çoğunlukla başka alanlardaki (örneğin müzik) ustalardan bekleniyor.

Temsilini şiirden başka bir yerde bulamayacağımız (bilimin ve öteki sanatların temsil edemeyeceği) bir insan gerçeği vardır. Eski dünyada olduğu gibi günümüzde de çağın bilincini temsil etmek, şiirin ve şairin omuzları üzerindedir. Yöntemlerin değişmesi gerekmiştir; ancak insanın, temsilini şiirde bulacak nitelikteki gerçekliği olduğu gibi duruyor. Pratik hayatta gölgelenen şiir ise, insana ilişkin daha öz bir alanda yoğunlaşarak var oluyor ve oradan çevreye doğru açılıyor (s.263).

4.2.2.23. Temizlik Değeri ile İlgili Bulgular

ELHÂN-I ŞİTÂ

Destinde ey semâ-yı tûde tûdedir

Berk-i semen, cenah-ı kebûter, sehâb-ı ter

Dök ey semâ revân-ı tabiat gunûdedir

Hâk-i siyâhın üstüne sâfi şükûfeler

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

KAR NAĞMELERİ

Elinde ey kış göğü yığın yığındır

Yasemin yaprağı, güvercin kanadı, sabah bulutu (taze bulut)

Dök ey gök – doğanın özü, ruhu, canı uykudadır-

Siyah toprak üstüne temiz çiçekler (s.80).

Sabahleyin erken kalıp elini yüzünün yıkayacak işte. Babası kızsın, dövsün isterse, bakmayacak. Sabahleyin erkenden kalıp elini yüzünü yıkayacak, saçlarını tarayacak, çeşitli eteklikleri, blúzları olacaktır o zaman elbette, her gün birini giyecek... Peki, ama işe gidince, şu pis kız ondan habersiz giyinmez mi etekleriyle blúzlarını? Annesi ama annesi de Filiz'e dost değil ki... Her zaman azarlar, evi ona süpürtür, elinden gelse bulaşıkları bile ona yıkatır (s.161).

TÜRK AKDENİZİ

Cumhuriyetin bunu nasıl yapmaya başladığını size anlatacağım. Şu uzakta gördüğünüz kalabalık, eski kanalları temizleyen ve tarlalarına su akıtan köylülerdir (s.273).

4.2.2.24.Vatanseverlik Değeri ile İlgili Bulgular

ESKİCİ

Asıl konuşan Hasan'dı, altı aydan beri susan Hasan... Durmadan, dinlenmeden, nefes almadan, yanakları sevincinden pembe pembe, dudakları taze, gevrek, billur sesiyle biteviye konuşuyordu. Aklına ne gelirse söylüyordu. Eskici hem çalışıyor, hem de, ara sıra "Ha! Ya? Öyle mi?" gibi dinlediğini bildiren sözlerle onu söyletiyordu; artık erişemeyeceği yurdunun bir deresini, bir rüzgârını, bir türküsünü dinliyormuş gibi hem zevkli, hem yaşlı dinliyordu; geçmiş günleri, kaybettiği yerleri düşünerek benliği sarsıla sarsıla dinliyordu. Daha çok dinlemek için de elini ağır tutuyordu (s.45 bk. Duyarlılık).

SANAT

Yalnız senin gezdiğin bahçede açmaz çiçek,

Bizim diyârımız da binbir baharı saklar!

*Kolumuzdan tutarak sen istersen bizi çek,
İncinir düz caddede dağda gezen ayaklar.*

...

*Başka sanat bilmeyiz, karşımızda dururken
Yazılmamış bir destan gibi Anadolu'muz.
Arkadaş, biz bu yolda türküler tuttururken
Sana uğurlar olsun... Ayrılıyor yolumuz (s.61 bk. Estetik).*

*Kardaş, senin dediklerin yok,
Halay çekilen toprak bu toprak değil.
Çık hele Anadolu'ya,
Kamyonlarla gel, kağnılarla gel gayri,
O kadar uzak değil (s.62).*

GAZEL

...

*Minnet Hüdâya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâki kalır sahife-i âlemde adımız*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

...

*Allah'a şükür olsun ki, dünyânın devlet, servet ve saadeti gelip geçici olduğu
halde, bizim adımız dünyâ sahifesinde unutulmadan, sürekli olarak kalır (s.63).*

İSTANBUL'UN FETHİNİ GÖREN ÜSKÜDAR

*Üsküdar, bir ulu rü'yayı görenler şehri!
Seni gıpta ile hatırlar vatanın her şehri.*

*Hepsi der: "Hangi şehir görmüş onun gördüğünü?
Bizim İstanbul'u fethettiğimiz mutlu günü!"*

*Elli üç gün en mehâbetli temâşâ idi o!
Sanki halkın uyanık gördüğü rü'yâ idi o!*

*Şimdi beş yüz sene geçmiş o büyük hatıradan;
Eli üç günde o hengâme görülmüş buradan;*

*Canlanır levhası hâlâ beşer ettikçe hayâl;
O zaman ortada, her saniye gerçek bir hâl.*

*Gürlemiş Topkapı'dan bir yeni şiddetle daha
Şanlı nâmıyla 'Büyük Top' denilen ejderha.*

*Sarf edilmiş nice kol kuvveti gündüz ve gece,
Karadan sevk edilen yüz gemi geçmiş Haliç'e;*

*Son günün cengi olurken ne şafakmış o şafak,
Üsküdar, gözleri dolmuş, tepelerden bakarak,*

*Görmüş İstanbul'a yüzbin meleğin uçtuğunu;
Saklamış durmuş asırlarca hayâlinde bunu (s.119).*

OĞUZ KAĞAN DESTANI

(...) O çağda, orada bir orman vardı. At sürülerini, insanları yerd. Oğuz; cesur, kahraman kişi idi. Bu gergedanı avlamak diledi. Silahlanıp ormana gitti, gergedanı öldürdü (s.175).

YORGUN SAVAŞÇI

–Allah sizden razı olsun. Allah tuttuğunuzu altın etsin! Toprağımıza ayak basmanızla bize taze can geldi. Ben olura olmaza ağlar herif değilim, geçen hafta Yunan İzmir'e çıkıp buradaki gâvurlar kasabayı Yunan bayrağına boğunca ağladım, bir de siz gelip gâvur bayraklarını indirince ağladım (s.227 bk. Vatanseverlik).

4.2.2.25. Yardımseverlik Değeri ile İlgili Bulgular

ESKİCİ

Zaten babadan yetim kalan küçük Hasan, anası da ölünce uzak akrabaları ve konu komşunun yardımıyla halasının yanına, Filistin'in ücra bir kasabasına gönderiliyordu (s.43).

EVRENİ SEVMEK Kİ...

*Aç mısın kardeşim, gel olanı bölüşelim,
Ama şiiirlerimle seni doyuramam ki;
Ta, yıldızlara değin uzansa bile elim,
Daha ötelere, daha... buyuramam ki (s.134 bk. Duyarlılık).*

SEYFİ BABA

...

*Hele dinlen azıcık anlaşılın yorgunsun.
Bereket versin ateş koydu demin komşu kadın...
Üşüyorsan eşiver mangalı, eş eş de ısın.*

...

*Çekerek dizlerinin üstüne bir eski aba,
Sürünüp mangala yaklaştı bizim Seyfi Baba.
Ihlamur verdi demin komşu... Bulaydık şunu, bir...
Sen otur, ben ararım...
Olsa içerdik, iyidir...
Aha buldum, aramak istemez oğlum, gitme...
Ben de bir karnı geniş cezve geçirdim elime,
Başlarım kaynatarak verme fincan fincan,
Azıcık geldi bizim ihtiyarın benzine kan.*

...

*Seni bir terleteyim sımsıkı örtüp bu gece!
Açılırsın, sanırım terlemiş olsan iyice.*

...

*Ortalık açmış, uyandım. Dedim, artık gideyim,
Önce amma şu fakîr âdemi memnûn edeyim.*

Bir de baktım ki: Tek onluk bile yokmuş kesede (s.137 bk. Duyarlılık)

...

KUYUCAKLI YUSUF

Bir içki âleminden sonra Kaymakam Salâhattin Bey'i 320 altın borçlandırıp elinden senet alırlar. Yusuf, bu senet yüzünden Muazzez'in o ahlâksız aileye gelin gideceğini anlayınca, içten içe Muazzez'de gönü olan arkadaşı Bakkal Ali'yi bulur, parayı ondan alıp borcu öder, senedi geri alır (s.181).

YAĞMURDAKİ KIZ

(...) Yine böyle yağmurlu bir gündü. Önümü güç görüyordum. İlerde bir karaltı seçtim. Yavaşladım. Siyah uzun etekli yeldirmesi, başındaki örtüsü sıırıslıklam olmuştu. Benim kamyonu görünce ellerini havaya kaldırdı, bağırdı:

"Ne olursun ağabey, beni de al. Treni kaçırdım."

Frene bastım, kapıyı açarak içeri aldım. Yüzü gözü ıslaktı (s.191 bk. Duyarlılık).

SEFİLLER

Bu arada çarpışmalar sonrasında Cosetta'in sevgilisi Marius, ağır yaralanır. Valjan, Marius'u sırtına alır, lağım kanallarının içerisine taşır, oradan da babasının evine gönderir. Marius, hayatını kimin kurtardığını bilmez (s.209).

GÜVERCİN İLE KARINCANIN MASALI

Memleketin birinde bir karınca varmış. Günlerden bir gün çok susamış su içmeye inmiş. Demeye kalmadan, tam suya eğildiğinde ayağı kaymış, cumburlop sular içinde bulmuş kendini. Bağırip çağırmaya, elden günden yardım istemeye başlamış. O sırada gökyüzünden bir güvercin uça uça geliyormuş, sesini duymuş.

"Şu zavallicığa yardım edeyim de kurtuluversin..." demiş. Yerden bir saman çöpünü gagasına almış, suya bırakmış.

Karınca saman çöpünü sap yapmış, yüzdüre yüzdüre kıyıya ulaşmış.

"Sağ ol güvercin kardeş." demiş. Ben senin bu iyiliğinin altında kalmam.

...

O ara avcının biri güvercini gözler dururmuş. Tüfeğini doğrultmuş, gez göz arpacık deyip güvercini ha vurdu ha vuracak!

Karınca, "Aman, bizim güvercin kardeş elden gidecek." Deyip avcının üzerine yürümüŧ; bir ısırık ısırımıŧ bacağından, avcı sendelemiŧ, dengesini yitirmiŧ. Hedefini ŧaŧırmıŧ.

Güvercin de durumu anlayıp pırr diye uçmuŧ, gökyüzünde yitmiŧ, karıncanın yardımıyla canını kurtarmıŧ (s.221).

KÜFE

...

– Unuttun öyle mi? Bayramda komŧunun gelini:

"Hasan, dayım yatı mekteplerinde zâbittir;

Senin de zihnini açık... Söylemiŧ olaydık bir...

Koyardı mektebe... Dur söyleyim" demiŧti hani (s.230)?

...

SALINCAK SAFASI

Hacivat – Bu akŧam yine hiddetlisin.

Karagöz – Biliyorsun ya, önümüz kiŧ. Elde yok, avuçta yok!

Hacivat – Allah kerim, Karagözüm.

Karagöz – Odun kömür almak için konu komŧudan biraz para istedimse de kimse metelik vermedi.

Hacivat – Ah, Karagözüm, ben de senin gibiyim, olsa derhal veririm (s.254).

4.2.3. ESEN YAYINLARI 9. SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTABINA AİT BULGULAR

4.2.3.1. Adil Olma Değeri İle İlgili Bulgular

Güzellikleri alır satarım geliŧim bu.

Güzel tellalırım ben; alan var mı? Neŧem bu.

Güzelle yüceltirim insanlığı, iŧim bu,

Çirkini, kabayı ve hamı kayıramam ki (s.164).

KOŧMA

...

*Acem şahı bize name gönderdi
Gam leşkerin üstümüze gönderdi
Zalim felek bizi yaktı yandırdı
Savurdu havaya küllerimizi*

*Yüküm gamdır gam alır satarım,
Pervaneler gibi yanar tüterim
Kıyamette yakasın tutarım,
Vermesin hoyrata gönüllerimizi (s.189)
...*

KURBAN

"Murat, şu hayvana bi' su içir sevabına... Susuz gurban iderseniz ruz-i mahşerde davacı olu' bizden." dedi (s.252 bk. Sorumluluk).

4.2.3.2. Aile Birliğine Önem Verme Değeri İle İlgili Bulgular

KİBRİTÇİ KIZ

(...) Yavrucağız da sanki donmuş, bir buz parçası kesilmişti. Geniş bir mukavva kutunun içine sıralanmış kibrit kutularına bakarken gözleri yaşarıyordu. Evet, bu bir kibritçi kızdı. O gün bir tek kutu kibrit bile satamamıştı. Satsa, bir kaç kuruş para kazansa, kalkıp evine gider, annesiyle birlikte hiç olmazsa bir kâse sıcak çorba içerdi. Gidemiyordu, çünkü o gün hiç kibrit satamadığını annesine söylemekten çekiniyordu (s.283 bk. Çalışkanlık).

KÜFE

...
*O anda karşıki evden bir orta yaşlı kadın
Göründü:
–Oh benim oğlum, gel etme kırma sakın!
Ne istedin küfeden yavrum? Ağzı yok, dili yok,
Baban sekiz sene kullandı. Hem de derdi ki: "Çok
Uğurlu bir küfedir, kalmadım hemen yüksüz."
Baban gidince demek kaldı âdetâ öksüz!*

Onunla besleyeceksin ananla kardeşini (s.287 bk. Çalışkanlık).

4.2.3.3. Bağımsızlık Değeri ile İlgili Bulgular

(...) Protesto mitingleri devam etmektedir. İstanbul'da birbirinden farklı çevrelerde bir mücadele arzusu uyanmıştır. Tam bu günlerde, İstanbul, İngilizler tarafından işgal edilir. İşgalciler, kendilerine muhalif olanların ileri gelenlerini sürgüne göndermeye başlar. Ayşe'nin evi aranır. Ayşe, İstanbullu gençlerin gözündeki İzmir ve kurtuluşun sembolüdür. Peyami ve arkadaşları İhsan, Ayşe ile birlikte Kuvay-i Millîye'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçerler (s.18 bk. Güvenilirlik, Dayanışma, Vatanserverlik).

ZAFER

*Anneler dindiriniz gönlünüzün yasını,
Düşman kanyla sildik palamızın pasını,
Yeniden çizmek için vatan haritasını,
Kandan ve kıyametten bir sahneye çevirdik,
Gökleri çatırdayan bir vatan parçasını.*

*Anneler ağlamayın dönmeyenlerinize,
Vatan katillerini getirdik işte dize,
Dumlupınar üstünde yol ararken denize,
Çöktü savletimizden düşmanla dolu dağlar,
Gökler genişleyerek denizler geldi dize.*

*Biz taze kanlarını hürriyetine katan,
Bir nesliz, ülkemizde biziz yegâne sultan,
Tanyeri nur alıyor muzaffer alnımızdan...
Karşımıza çıkmayın Akdeniz dalgaları,
Yolumuzu bekliyor yekpare ana vatan* (s.171 bk. Bağımsızlık).

4.2.3.4. Barış Değeri ile İlgili Bulgular

Atıldı ordan güneş:

“Hem bensiz kalamazlar
 Hem sakınır dururlar
 Uzaktan bakışmakla
 Alınır gönül sanırlar” (s.82 bk. Nezaket)

BEN SAVAŞÇI DEĞİL GÜL YETİŞTİRİCİSİYİM

*İşte! Gene Bahar
 saçlarım dolu rüzgarlarla
 Merhaba! Diyorum
 bir sürgün olarak yaşadığım yeryüzüne
 Merhaba! Böceklerin, yanardağların, rüzgârların
 ve okyanusların evi
 Bizim sevgili küçük bahçemiz
 Benim doğduğum planet
 Takvimlere bakıyorum: Mart'ı gösteriyor
 Ben'se Nisan'a çarpıyorum
 Öpüştüğüm güzelin
 adını soruyorsanız: Mayıs
 Geceleyin yıldızlarla flört eden
 gül'leri ben yetiştirdim
 Çünkü ben savaşçı değil, gül yetiştiricisiyim*

*Buz tutmuş Kuzey denizinin
 üzerinde geziniyorum
 Buzları çelik burgularla delip
 uyuyan balıkları avlıyor İsveçliler
 Bulutların arasından elini uzatıp
 saçımızı çekiyor Mart güneşi
 Kafamda dünyaya dair 'Karanlık düşünceler'
 korkuyorum insanın 'Vahşet'inden
 silahlardan, savaşlardan ve dinlerden...
 Bir gün tüm umudumu
 yitirsem 'İnsan'lardan
 bu şiire gömün beni*

*Çünkü ben savaşçı değil, gül yetiştiricisiyim
 İşte! Gene Bahar
 saçlarım dolu rüzgarlarla
 Merhaba! Diyorum
 bir sürgün olarak yaşadığım Yeryüzü'ne
 Geceleyin yıldızlarla flört eden
 gül'leri ben yetiştirdim
 Çünkü ben savaşçı değil gül yetiştiricisiyim (s.87 bk. Duyarlılık).*

ŞARKI

...
*Senden güzelim çare bana kat'-ı emeldir
 Etsen dahi ülfet diyemem ellerle haleldir
 Ağyâr ile gezsen de gücenmem ki meseldir
 Gül yağını eller sürünür, çatlarsa bülbül (s.115)!*

...

MEMLEKET İSTERİM

...
*Memleket isterim,
 Ne başka dert, ne gönülde hasret olsun
 Kardeş kavgasına bir nihayet olsun (s.128).*

...

*Kus kinini, nefret üfür,
 İçgüdünü, kaldır şaha
 Ağzın, dilin, gözün küfür,
 Seç tipini, saldır daha*

*Tut sevgiyi at ateşe,
 Kardeş vursun hep kardeşe
 Bir kurşun da sık güneşei
 Çöl olsun yurt, bitsin vaha (s.171 bk. Nezaket)...*

...

KORO

...

*İşte ölümcül dölllerinden bu iki ailenin
Doğar yıldızları sönük iki talihsiz sevgili,
Yürek parçalayan acı yazgılarıyla bu iki genç
Ölümleriyle toprağa gömer büyüklerin kinini (s.308 bk. Sevgi, Merhamet)*

4.2.3.5. Bilimsellik Değeri ile İlgili Bulgular

YAĞMUR

0.5 mm'den daha büyük sıvı su damlaları şeklinde yağışa yağmur denir. Eğer hava dağılırsa damlalar daha da küçülebilir. Yağmur, metar ve gözlemlerde "R" ile rapor edilir. Yağmurun yoğunluğu, düşme oranına bağlıdır. "Çok hafif (R--)" yağmurun anlamı, yağmur damlalarının yeri tam olarak ıslatmamasıdır. "Hafif (R-)" yağmurun anlamı, bir saat içinde 1 inçten daha fazla yağış bırakması; "orta kuvvetli (R)" yağmurun anlamı, saatte 0.11 ile 0.30 inç arası yağış bırakması; "kuvvetli yağmurun (R+)" anlamı ise saatte 0.3 inçten daha fazla yağmur düşmesidir (1 inç, 2.54 santimetreye eşittir.) (s.11).

COĞRAFYA DERSİ

*Bugünkü dersimiz coğrafyadır
Korkmadan yaklaşın insanlara
İşte bu Bolu Ormanları şu karşısı
Aşk gezisine çıkın sabah sabah
Çekinmeyin dersimiz coğrafyadır*

*Bakin burası Asya dedikleri yer
Beyoğlu Caddesi Hong-Kong burası da
Aman yavaş olun Çinlilere basmayın
Doldurun çantanıza en sarılarını
Unutmayın dersimiz coğrafyadır*

*Anlamıştım böyle olacağını ben
Kalküta fillerini ezdiniz işte*

*Durum Himalaya 'ya Tibet Yaylası 'nda
Sıklamayın dersimiz coğrafyadır*

*Alp Dağları işte bunlar da
Görmüyoruz demeyin insanlardan
Aşağı inerseniz Venedik kontları
Uyun Roma sokaklarında öğleüstü
Unutmayın dersimiz coğrafyadır*

*Bakın burası da Paris denizi
Brigitt Bardor kraliçesinin elinde
Daha yukarıda İngiliz Ulusal Bankası
Yürütün isterlinleri sırası gelmişken
Korkmayın dersimiz coğrafyadır*

*Bugünlük bu kadar bir başka derste
Amerika 'yı görürüz Gary Cooper 'le
Ama sarılın kocalarınıza siz şimdiden
Kocalarınız da aldırılmaz sanırım buna
Unutmayın dersimiz coğrafyadır (s.15 bk. Sevgi).*

AY'IN ÇEVRESİNDE SEYAHAT

Derin sessizliği sadece kronometrenin saniyede bir vuruşları bozuyordu. Birden çok korkunç bir sarsıntı oldu, piroksilin tutuşmasıyla genleşen altı milyar litre gazın itişiyile mermi boşluğa fırladı.

“Dostlarım!” dedi başkan ciddi bir sesle, “Nereye gittiğimizi bilmiyorum, yerküreyi bir daha görüp görmeyeceğimizi bilmiyorum. Yine de bu çalışmalar bir gün türdeşlerimizin işine yarayacakmış gibi hareket edelim. Kafamızı tüm kaygılardan arındıralım. Bizler gök bilimciyiz. Bu mermi Cambridge Gözlemevi 'nin uzaya taşınmış bir çalışma odası. Gözlem yapalım.” (s.16 bk. Özveri, Çalışkanlık)

Dil üzerindeki titizliğimiz, yalnız edebî eserlere yansıyor. Bilimsel eserlerde, dilin düzgün olmasına gerek var mı yok mu çok defa düşünmüyoruz bile. Örneğin; bir bilim adamı, demek istediğini bize iyi kötü anlatıyor mu bu bize yetiyor. Cümlesinin düzgün, anlatışının rahat olmasına bakmıyoruz. Onun da bir edebiyatçı kadar dil

üzerinde düşünmesi, hiç olmazsa yanlışlarla dolu bozuk bir dil kullanmaması gerektiğini aklımıza getirmiyoruz (s.17 bk. Duyarlılık).

KÖK HÜCREDEDEN MİNYATÜR KALP

Bilim adamları, laboratuvar ortamında minyatür kalp yarattı. Kök hücrelerin laboratuvar ortamında çoğaltılarak kalp gibi atması ve kan pompalaması sağlanan minyatür kalbin milyonlarca kalp hastasına umut ışığı olacağı belirtildi.

İsrail'in Hayfa kentindeki Teknoloji Enstitüsü bilim adamları kök hücrelerden elde ettikleri üç çeşit kalp hücresini laboratuvar ortamında tek bir çatı altında toplayarak çoğaltmayı başardılar. Laboratuvarında çoğaltılan hücreler bir araya getirilerek "kalp gibi atan ve kan pompalama özelliği olan" bir santimetrekareden daha küçük dokular oluşturuldu. Kalpteki hasarlı bölgeye enjekte edilen dokular, hasarlı dokuların yerini alarak mevcut sorunun giderilmesini sağlıyorlar. Araştırmacılardan Prof. Lior Gepstein "minyatür kalp" adını verdikleri dokunun kalpteki hasarlı bölgede onarıcı bir etki yaptığını ve kalp nakli ihtiyacını minimum seviyeye indirdiğini ifade etti. Hayat kurtaran kalp nakli ameliyatlarının minyatür kalp sayesinde artık tarihe karışacağını ifade eden Prof. Lior, "Bu, bir çeşit kalp onarımı. Ama çok etkili bir onarım yöntemi" diye konuştu. İnsanlar üzerinde denemeler de yapan ekibin olumlu sonuçlar elde ettikleri belirtildi (s.25 bk. Çalışkanlık).

YILDIZ ÇOCUĞU

Öyle soğuktu ki hayvanlarla kuşlar bile ne yapacaklarını şaşırılmışlardı.

(...)

Doğuştan filozof olan ağaçkakan, "Bana kalırsa..." diye söze karıştı, "Durumu açıklamak için bir atom teorisine gerek yok, bir şey nasılsa öyledir; şu anda feci bir soğuk var." (s.33)

ZAMAN NEDİR?

Zaman iki hareket arasındaki süredir. Hareket ve maddenin nesnel durumu zamanla belirir. Zamanını olmadığı yerde nesnellik de yoktur. Bu sebeple zaman, cismin belirleyici faktörüdür. Hareket hızı zamanın da hızıdır (s.139).

KIRIM-KONGO KANAMALI ATEŞİ

Kırım-Kongo Kanamalı Ateşi, Afrika, Asya, Doğu Avrupa ve Ortadoğu ülkelerinde görülen öldürücü bir viral hastalık. Bunyaviridae ailesinden Nairovirus türü içinde yer alan virüsünyol açtığı bu hastalık % 3-30 oranında ölümlerle neticeleniyor. Bu virüsler, zarfı ve tek iplikçikli RNA parçacığından oluşuyor. Nairovirus'lerin 34 türü bulunuyor ve bunların sadece 3'ü insanlarda hastalığa yol açıyor. Virüsler, duyarlı hücreler üzerindeki alıcılara tutunuyor ve hücre içerisine alınıyorlar. Genetik yapısındaki farklılıklara göre virüs 8 alt gruba ayrılıyor. Türkiye'de elde edilen virüsler, Rus ve Balkan virüs gruplarına %99 benzerlik gösteriyor. Kırım-Kongo Kanamalı Ateşi'ni insanlar keneler taşıyor. Hyalomma türünden keneler, özellikle de H. marginatum marginatum, hastalığın taşınmasında oldukça etkili. Dünya genelinde hastalığın görüldüğü bölgelerle bu kene türünün yaşam alanları örtüşüyor. Virüs taşıyan kenelerin ısırması sonucunda veya hastalığa yakalanmış insanlarla temasa bağlı olarak hastalık bulaşabiliyor. Bugüne kadar, virüsle temas eden veya taşıyan hiçbir hayvanda hastalık tespit edilebilmiş değil. Keneleri taşıma olasılığı yüksek olan tavşan ve yaban domuzu sayısının çoğalması, o bölgede hastalığın artmasına yol açabiliyor. Son yıllarda, hastalığı uzak ülkelere taşıyabilme özelliğine sahip olan göçmen kuşlar üzerinde araştırmalar yapılıyor. Kırım-Kongo Kanamalı Ateşi virüsüne ek olarak Bunyaviridae ailesinden Rift Vadisi ateşi ve hanta virüsleri biyoterörizm ajanları arasında sayılıyor. Hastalığın çok geniş bir coğrafi alanda görülebilmesi, yüksek ölüm riski ve virüsün biyoterörizm ajanı olarak kullanılabilme özelliği nedeniyle bu hastalık oldukça önemli bir sağlık sorunu kabul ediliyor. İlk olarak 12. yüzyılda Tacikistan'da belirtileri görülen bu hastalığın klinik olarak tanımlanması 2. Dünya Savaşı sırasında Kırım'a giden 200 Rus askerinde görüldükten sonra yapılmış. Virüs, 1967 yılında yenidoğan farelerden elde edildi. Ülkemizde ilk olarak 2002 yılında görülen bu hastalık 500'den fazla kişide tespit edildi ve bunların 26'sı kaybedildi. Bu vakaların neredeyse %90'ını, aktif çalışma yaşında olan, kene ısırığına maruz kalan, tarım ve hayvancılıkla uğraşan kişiler oluşturuyor. Hastalıktan ikinci sırada etkilenen grup ise sağlık çalışanlarıdır (s.154)...

METEOROLOJİ

Meteoroloji atmosferde meydana gelen hava olaylarının oluşumunu, gelişimini sebepleriyle inceleyen ve bu olayların, canlılar ve dünya açısından doğuracağı sonuçları araştıran bir bilim dalıdır (s.156).

KUTUPLARDA YAŞAM

Antifriz olarak bilinen sıvılar, soğuk havalarda donmasını önlemek için araçların suyuna katılır. Bu sıvılar suyun donma noktasını düşürür. Benzer şekilde kutuplarda yaşayan hayvanlarda antifriz gibi davranan bazı kimyasallar bulunur. Kutuplardaki soğuk denizlerde suyun sıcaklığı sıfırın altına kadar düşer. Örneğin Atlantik Denizi'nde su sıcaklığı -1 ile -4 °C aralığında değişir.

Normalde balıkların vücudunda bulunan su, yukarıda belirtilen sıcaklıklarda donmalıydı ve balıkların bu denizlerde yaşayamaması gerekirdi. Arıca bu bölgelerdeki böcekler soğukkanlı hayvanlardır. Çevrenin sıcaklığı eski değerlere kadar düştüğünde, bu canlıların vücut sıcaklığı da düşer. Normalde bu sıcaklıklarda (- 20) böcekler yaşayamaz. Ancak bir böcek türünün Kuzey Kutbu'nda yaşadığı belirlenmiştir. Bu böcek, vücudunda kendiliğinden bir çeşit antifriz (gliserin) üretmekte ve kendini donmaya karşı korumaktadır.

Kutuplarda yaşayan hayvanlar, hava soğudukça vücutlarındaki su miktarlarını azaltarak ve sorbitol veya gliserin gibi antifriz maddelerinin miktarını artırır. Bu sayede bazı canlılar – 87 °C'a kadar yaşayabilirler (s.267).

ELETROMANYETİK DALGALAR VE İNSAN SAĞLIĞI

Cep telefonlarının ve bazı istasyonlarının yaydığı elektromanyetik radyosunun sağlık üzerine etkileri konusunda henüz tam olarak bilinmeyen birçok nokta bulunmaktadır. Bugüne kadar yapılan labatuvar deneyleri, deney hayvanları ile yapılan çalışmalar ve epidemiyolojik araştırmalar bu radyasyonun kanserle bir ilişkisini ortaya koymamıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda cep telefonlarından yayılan eletromanyetik dalgaların beyin fonksiyonlarını kısa süreli etkilediği gösterilmekle birlikte bu değişimlerin baş ağrısı, uykusuzluk veya psikolojik bozukluklarla ilişkisini gösteren bilimsel bir kanıt elde edilmemiştir (s.365)...

MİCHAEL FARADAY

Michael Faraday, İngiliz bir fizikçi ve kimyacıdır. Çalışmaları elektrik ve manyetizma üzerine olmuştur. Babası demirci olana Faraday, çok az bir resmi eğitim görmüştür. Ancak çalıştığı yerde birçok bilimsel kitabı okuduğu bilinmektedir. Londra'da Royal Enstitüsünde Humpry Davy'nin bir seminerine gitmiş ve Davy'i kendisini asistan olarak yanın almasına razı etmiştir. 1821'de Oersted'in "elektrik akının manyetik etkileri" üzerine yaptığı çalışmayı incelemeye başlamış ve 1831'de bir

mıknatısın bir tel bobin içerisine doğru hareket ettirildiğinde telde elektrik akımının oluştuğunu buldu. Bu onu elektrik jeneratörünü yapmaya yönlendirdi. Daha sonra elektrolizi keşfetti ve kendi adıyla anılan elektroliz yasalarını ortaya koydu (s.381bk. Çalışkanlık).

DENİZ ALTINDA BİNLERCE YENİ YANARDAĞ

Yeni bir araştırma, okyanus tabanının gerçek bir yanardağ içeriğini ortaya koydu. Araştırma kapsamında sayılan iki yüz binden fazla su altı yanardağı, daha önceki sayımları epeyce geride bırakmış durumda. Çalışmayı yürüten İngiltere'nin Cambridge Üniversitesi uzmanları, deniz altı yanardağı toplamının üç milyon civarında olması gerektiğini hesaplamışlar; bunların arasında tabandan en az bin metre yükseklerinin sayısıysa 40 bine yakın (s.397).

4.2.3.6. Çalışkanlık Değeri ile İlgili Bulgular

AY'IN ÇEVRESİNDE SEYAHAT

Derin sessizliği sadece kronometrenin saniyede bir vuruşları bozuyordu. Birden çok korkunç bir sarsıntı oldu, piroksilin tutuşmasıyla genleşen altı milyar litre gazın itişiyile mermi boşluğa fırladı.

"Dostlarımız!" dedi başkan ciddi bir sesle, "Nereye gittiğimizi bilmiyorum, yerküreyi bir daha görüp görmeyeceğimizi bilmiyorum. Yine de bu çalışmalar bir gün türdeşlerimizin işine yarayacakmış gibi hareket edelim. Kafamızı tüm kaygılardan arındıralım. Bizler gök bilimciyiz. Bu mermi Cambridge Gözlemevi'nin uzaya taşınmış bir çalışma odası. Gözlem yapalım." (s.16 bk. Özveri, Bilimsellik)

KÖK HÜCREDEN MİNYATÜR KALP

Bilim adamları, laboratuvar ortamında minyatür kalp yarattı. Kök hücrelerin laboratuvar ortamında çoğaltılarak kalp gibi atması ve kan pompalaması sağlanan minyatür kalbin milyonlarca kalp hastasına umut ışığı olacağı belirtildi.

İsrail'in Hayfa kentindeki Teknoloji Enstitüsü bilim adamları kök hücrelerden elde ettikleri üç çeşit kalp hücresini laboratuvar ortamında tek bir çatı altında toplayarak çoğaltmayı başardılar. Laboratuvarında çoğaltılan hücreler bir araya getirilerek "kalp gibi atan ve kan pompalama özelliği olan" bir santimetrekareden daha küçük dokular oluşturuldu. Kalpteki hasarlı bölgeye enjekte edilen dokular, hasarlı

dokuların yerini alarak mevcut sorunun giderilmesini sağlıyorlar. Araştırmacılardan Prof. Lior Gepstein "minyatür kalp" adını verdikleri dokunun kalpteki hasarlı bölgede onarıcı bir etki yaptığını ve kalp nakli ihtiyacını minimum seviyeye indirdiğini ifade etti. Hayat kurtaran kalp nakli ameliyatlarının minyatür kalp sayesinde artık tarihe karışacağını ifade eden Prof. Lior, "Bu, bir çeşit kalp onarımı. Ama çok etkili bir onarım yöntemi" diye konuştu. İnsanlar üzerinde denemeler de yapan ekibin olumlu sonuçlar elde ettikleri belirtildi (s.25 bk. Bilimsellik).

UYAN BU GAFLETTEN

Devri Cumhuriyet asrı yirmi

Uyan bu gafletten uyuma yurttaş

Dünya ayaklanmış aya gidiyor

Uyan bu gafletten uyuma yurttaş

Bırak sar'öküzü varsın yayılsın

Set çekme gözlere herkes ayılsın

Her köşeye bir fabrika koyulsun

Uyan bu gafletten uyuma yurttaş(s.60 bk. Vatanseverlik, Duyarlılık,Sorumluluk).

Dokumada çalışan kızların

Günleri naylon iplik, ucuz keten

Emeğin, alın terinin ve aşkın

Kanı damlar kirpiklerinden (s.73 bk. Sevgi).

Dünyâ talebiyle kimisi halkın emekde

Kimi oturup zevk ile dünyayı yemekde

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Halkın bazısı dünya isteğiyle çalışıyor, bazısı da oturmuş zevk içinde dünyayı yiyor (s.95).

Parmakları kalem tutsun

Ünü dünyayı bulsun

Hayırlı bir adam olsun

Yavrum ninni kuzum ninni (s.100)

ARILAR

*Emdiniz arılarım elma çiçeklerini,
Doldurdunuz bahçenin bütün peteklerini
Şimdi, tutun baharın, tutun eteklerini,
Gökte vızıldayarak uçun, uçun arılar.*

*Beyaz beyaz dallara, çiçeklere kondunuz,
Tepeler çıktınız, ovalara indiniz,
Bir çiçekten emip bir bu ota döndünüz
Haydi tepemden halka halka geçin arılar (s.117).*

...

*Sen kanlı ter dökersin kara taşlar bağ olur;
Çevrendeki başaklar bir altından ağ olur,
Sessizce kavruluşun içerime dağ olur,
Yine de gülümsersin nasıl kibarsın Ayşe (s.138 bk. Nezaket)!*

*Halı gibi beklerim
Vay benim emeklerim
İlmeyi çala çala
Yoruldu bileklerim (s.150).*

ZİLLİ ŞİİR

*Biz memurlar,
Saat dokuzda, saat on ikide, saat beşte,
Biz bizeyizdir caddelerde.
Böyle yazmış yazımızı Ulu Tanrı;
Ya paydos zilini bekleriz, ya aybaşını (s.158).*

ÇİFTÇİLİK

*Altın, altın...
Hayır, kardeş, sen bu fikri değiştir;
Altın devri çoktan geçti, şimdi demir devridir.
Divânedir o tembel ki, demirlere hor bakar;*

*Ondan sonra gece, gündüz altın diye sayıklar.
 Şu gördüğün hakir şeyler: Tohum, öküz, bel, orak...
 Senin akıl ummaklığın bunlar ile olacak;
 Bunlar saçmış, bunlar saçar her ocağa bereket;
 Sen bunları şu dünyâda her şeyden çok takdis et.
 Eğer biri elindeki sabanını isterse,
 "Ağırlığınca işte altın! Onu bırak, at!..." derse...
 Buna asla tamah etme, el uzatma sakın sen.
 Çiftçi olmak büyük şeydir, ekin yurdu şenletir;
 Sapan aziz bir âlettir, alın teri bir zevktir;
 Sen bu zevki bulamazsın başka yolda gidişten (s.170)!*

ÖMR-İ TEHİ (BOŞ YAŞANTI)

Şimdi kaç sene oluyor ki böyle güneşlerde yanarak, ateş püskürten yaz havalalarında nefesi tıkanarak, kış günlerinde yağmurların altında ıslanan sırtını kabartarak, rutubetten sızlayan ayaklarını çamurun içinden sürükleyerek, bu büyük şehrin binlerce sokağında dolaşmaktan, çantası beline çarpa çarpa sayısız adamın habersiz habercisi olmaktan artık iğrenmiş, bunalmıştı (s.242)

Sıcak temmuz güneşi, Ömer dayını alnındaki boncuk boncuk terleri çoğaltıyordu. Ömer dayı, sabahın köründen beri tarlasında buğday yoluyordu. Elindeki orak ışıl ışıldı. Güneş vurdukça şavkı gözlerini kamaştırıyordu. Arada sırada doğruluyor, geriniyor, belini kütürdetiyordu (s.259).

Her akşam genç balıkçı denize açılır, ağlarını sulara atardı. Rüzgâr karadan esiyorsa ya hiçbir şey yakalayamaz ya da pek az şey tutabilirdi; zira bu, kara kanatlı acı bir rüzgârdı. (...) Fakat rüzgârlar kıyıya doğru esince balıklar derinlerden çıkagelir, ağının gözlerine doluşur, genç balıkçı da onları pazara götürüp satardı (s.269).

KİBRİTÇİ KIZ

Bir yılbaşı gecesi idi. Dondurucu, kavurucu bir soğuk vardı. (...) Çocuklar koşuyorlar, birbirlerine kartopu atıyorlardı. Gecenin zevkini en çok onlar çıkarıyorlardı. Kahkahalarla gülüyorlar, sevinçle haykırıyorlardı.

Yalnız bir çocuk vardı ki gelip geçenler onun farkında değillerdi. Ufak bir kız çocuğu. Başı açık, elbisesi yama içinde, yoksul bir kızcağız. Bir kapının önüne büzülmüş, çıplak ayaklarını altına almıştı. Soğuktan morarmış tir tir titriyordu. Üzerinde oturduğu taş basamakta buz gibiydi.

Yavrucağız da sanki donmuş, bir buz parçası kesilmişti. Geniş bir mukavva kutunun içine sıralanmış kibrit kutularına bakarken gözleri yaşarıyordu. Evet, bu bir kibritçi kızdı. O gün bir tek kutu kibrit bile satamamıştı. Satsa, bir kaç kuruş para kazansa, kalkıp evine gider, annesiyle birlikte hiç olmazsa bir kâse sıcak çorba içerdi. Gidemiyordu, çünkü o gün hiç kibrit satamadığını annesine söylemekten çekiniyordu. Soğuktan, üzüntüsünden titreyen kısık, incecik sesiyle "Kibrit var, kibrit" diye bağııyordu. Sokaktan geçenlerin hiçbiri başını çevirip bakmıyordu....

(...)Ertesi sabah, yoldan geçenler, bir evin basamağında donmuş kalmış kızcağızın ölüsünü buldular. Yanı başında bir sürü boş kibrit kutusu vardı (s.283 bk. Aile Birliğı).

KÜFE

...

O anda karşıki evden bir orta yaşlı kadın

Göründü:

– Oh benim oğlum, gel etme kırma sakın!

Ne istedin küfeden yavrum? Ağzı yok, dili yok,

Baban sekiz sene kullandı. Hem de derdi ki: "Çok

Uğurlu bir küfedir, kalmadım hemen yüksüz."

Baban gidince demek kaldı âdetâ öksüz!

Onunla besleyeceksin ananla kardeşini (s.287 bk. Aile Birliğı).

DÜN-BUGÜN'DEN VİYANA TABLOSU

YENİÇERİ –Ne işin var, niye geldin buraya?

ÇÖPÇÜ –Çalışıp para kazanmaya.

YENİÇERİ –Ne iş görürsün?

ÇÖPÇÜ –Çöpçülük ederim aha gâvurun pisliğini temizlerim dört bin şilinge.

YENİÇERİ –Hey senin...

ÇÖPÇÜ –Ula oğlum ne küfür edeysin? Ben mi getirdim bu hâle? Hem çalışmak ayıp mı?

YENİÇERİ –Çalışmanı anladık da hiç değilse Viyana'ya gelmeseydin, benim bayrak diktiğim yerde sen çöpçülük etmese idin (s.298 bk. Vatanseverlik).

OKUMAK

İnsanlık içinde; güneş gibi ışığı kendinden çıkan zekâlara yaklaşmak, biraz yamak olsa bile pek çok aydınlanmaktır. Onları anlamak, dediklerini kavramak için dimağ dediğimiz düşünme makinesini işletmek ve onu yormak lazımdır (s.354).

UYGUR YOĞUN BAKIMA ALINDI

80 yaşına ulaşmasına karşın hâlâ sahnelerden inmeyen, “Cibali Karakolu” ve “Deliye Her Gün Bayram” oyunu için Ankara’da bulunan tiyatro sanatçısı Nejat Uygur, kısmi felç geçirdi (s.375).

Okumadan önce uzun uzun seyrettim onu, böyle bir hediyeden ötürü sadece dostluğunla övünmekle kalmadım; titiz çalışmana, aklına, bilgine, cömertçe verdiği emeğe bir daha hayran oldum (s.379).

MİCHAEL FARADAY

Michael Faraday, İngiliz bir fizikçi ve kimyacıdır. Çalışmaları elektrik ve manyetizma üzerine olmuştur. Babası demirci olana Faraday, çok az bir resmi eğitim görmüştür. Ancak çalıştığı yerde birçok bilimsel kitabı okuduğu bilinmektedir. Londra’da Royal Enstitüsünde Humpry Davy’nin bir seminerine gitmiş ve Davy’i kendisini asistan olarak yanın almasına razı etmiştir. 1821’de Oersted’in “elektrik akınının manyetik etkileri” üzerine yaptığı çalışmayı incelemeye başlamış ve 1831’de bir mıknatısın bir tel bobin içerisine doğru hareket ettirildiğinde telde elektrik akımının oluştuğunu buldu. Bu onu elektrik jeneratörünü yapmaya yönlendirdi. Daha sonra elektrolizi keşfetti ve kendi adıyla anılan elektroliz yasalarını ortaya koydu (s.381bk. Bilimsellik).

4.2.3.7. Dayanışma Değeri ile İlgili Bulgular

(...) Protesto mitingleri devam etmektedir. İstanbul’da birbirinden farklı çevrelerde bir mücadele arzusu uyanmıştır. Tam bu günlerde, İstanbul, İngilizler

tarafından işgal edilir. İşgalciler, kendilerine muhalif olanların ileri gelenlerini sürgüne göndermeye başlar. Ayşe'nin evi aranır. Ayşe, İstanbullu gençlerin gözünde İzmir ve kurtuluşun sembolüdür. Peyami ve arkadaşları İhsan, Ayşe ile birlikte Kuvay-i Millîye'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçerler (s.18 bk. Güvenilirlik, Vatanseverlik, Bağımsızlık).

YILDIZ ÇOCUĞU

Gerçekten de feci bir soğuk vardı. Ulu köknar ağaçlarının içinde yaşayan küçük sincaplar ısınabilmek için burunlarını birbirlerinin burnuna sürüyor, tavşanlar yuvalarında kıvrılmış dışarıya bakmaya bile cesaret edemiyorlardı (s.33).

Yaşamak zevki nedir bilmez ölümden korkan
Gür bir imanla damarlarda ateşten kan
Birleşip böyle diyorlardı derin bir sesle,
Yeri fethetmek için gelmiş o Fâtiḥ nesle (s.68 bk. Vatanseverlik).

Suda halkalar gibi yayılmalı sesimiz
Yayılmalı ve büyümeli!
Büyümeli ki daha gür çıksın,
yayılmalı ki,
herkes duysun!
Duyulmalı ki uyuyanlar uyanınsın!
Uyanmalıyız ki,
Cumhuriyet
Sonsuza dek yaşasın (s.179 bk. Duyarlılık)!

Yiğit yiğidin yoldaşı
At yiğidin öz kardaşı
Sağlıktır her şeyin başı
Gamlanma gönül gamlanma (s.181)

BİZANS DEFİNESİ

Ara sıra hatırlıyorum; büyük ağabeyimin elinde kazma, ortancada kürek, küçüğünde sönük bir gaz lambası, onlar önden ben birkaç adım geriden o korkunç mağaradan içeri giriverirdik. (...) Ağabeylerim bir müddet etrafı seyreder, lambayı

koyacak uygun bir yer ararlar, sonra nereyi kazacaklarını karalařtırlardı. (...) Aralarında konuřur, hafifi bir sesle bir řeyler anlatırlardı. Sonra yavař yavař o karanlık kōřeye dođru yūriyūp lambanın boř ve kasvetli iřıđında kazmaya, kūređe saldırırlardı (s.266).

4.2.3.8. Duyarlılık Değeri ile İlgili Bulgular

YAĞMUR

Uyu! Gōzlerinde renksiz bir perde,

Bir parça uzaklaş kederlerinden.

Bir ruh gūlūmsūyor gibi derinden,

Mehtabın ōrdūđū saatler nerde (s.11)?

Dil üzerindeki titizliđimiz, yalnız edebī eserlere yansıyor. Bilimsel eserlerde, dilin dūzgūn olmasına gerek var mı yok mu çok defa dūřūnmūyoruz bile. Őrneđin; bir bilim adamı, demek istediđini bize iyi kōtū anlatıyor mu bu bize yetiyor. Cūmlesinin dūzgūn, anlatıřının rahat olmasına bakmıyoruz. Onun da bir edebiyatçı kadar dil üzerinde dūřūnmesi, hiř olmazsa yanlıřlarla dolu bozuk bir dil kullanmaması gerektiđini aklımıza getirmiyoruz (s.17 bk. Bilimsellik).

Bolu'da aniden bastıran kar, zaman zaman tipi řeklinde yađarken polis ve karayolları ekipleri Bolu Dađ'ında tūm tedbirleri aldı. Polis ekipleri sabaha karřı Abant Kavřađı ve Bolu Dađı Tūneli giriřinde sūrūcūleri sık sık yavař seyretmeleri konusunda uyardı. D-100 Karayolu'nun Bolu Dađı kesiminde, Anlara istikametinden İstanbul İstikametine dođru giden sūrūcūlerin mecburī gūzergāhı olması dolayısıyla yetkililer sūrūcūleri araçlarında zincir ve çekme halatı bulundurmaları konusunda ikaz etti (s.34).

çi'r için gōzyařı derler; onu bilmem, yalnız,

Aczimin giryesidir bence būtūn āsārım!

Ağlarım, ağlatamam; hissederim, sōyleyemem;

Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bīzārım (s.59)!

*UYAN BU GAFLETTEN**Devri Cumhuriyet asrı yirmi**Uyan bu gafletten uyuma yurttaş**Dünya ayaklanmış aya gidiyor**Uyan bu gafletten uyuma yurttaş**Bırak sar'öküzü varsın yayılsın**Set çekme gözlere herkes ayılsın**Her köşeye bir fabrika koyulsun**Uyan bu gafletten uyuma yurttaş (s.60 bk. Vatanseverlik, Çalışkanlık, Sorumluluk).**SOKAK FENERİ*

...

*Her duvar her kovukta şimdi niye**Bir büyük göz niyaz eder, ağlar**"Bitsin artık bu gizli şüphe!" diye (s.68)?*

...

*Sakın, bir kimsenin gönlünü yıkma,**Gerçek erenlerin sözünden çıkma,**Eğer insan isen ölmezsin korkma,**Âşığı kurt yemez, ucda değildir (s.73 bk. Sevgi, Saygı).**Aç kardelen aç,**Dağın olayım, suyun olayım,**Göğün olayım aç (s.74 bk. Yardımseverlik).**Bir yetim görürsen vur dök dişini**Çalış ki bozasın halkın işini**Günde yüz adam vur kır başını**Bir yarayı sarmak için dolanma (s.80 bk. Yardımseverlik, Merhamet, Nezaket).*

BEN SAVAŞÇI DEĞİL GÜL YETİŞTİRİCİSİYİM

...

*Buz tutmuş Kuzey denizinin
 üzerinde geziniyorum
 Buzları çelik burgularla delip
 uyuyan balıkları avlıyor İsveçliler
 Bulutların arasından elini uzatıp
 saçımızı çekiyor Mart güneşi
 Kafamda dünyaya dair 'Karanlık düşünceler'
 korkuyorum insanın 'Vahşet'inden
 silahlardan, savaşlardan ve dinlerden...
 Bir gün tüm umudumu
 yitirsem 'İnsan'lardan
 bu şiire gömün beni
 Çünkü ben savaşçı değil, gül yetiştiricisiyim (s.87 bk. Barış)*

...

*Yaz gelir de heveslenir bitersin
 Güz gelince başın alır gidersin
 Yavru niçin boynun eğri tutarsın
 Senin derdin benden beter menevşe (s.96)*

*Ben gülü deste bağladım
 Desteye beste bağladım
 Dün gece yar hanesinde
 O söyledi ben ağladım
 Ben söyledim yar ağladı*

*Ah allı yemeni pullu yemeni
 Bir bahçeden bir bahçeye
 Salla yemeni severler seni*

*Yemenimin yeşili
 Ben kaybettim eşimi
 Yemenim sende kalsın*

Sil gözünün yaşını (s.99 bk. Sevgi)

DEME

Gel benim sarı tanburam

Sen ne için inilersin?

İçim oyuk derdim büyük

Ben anınçün inilerim (s.102)

...

Emmim kızı aç kapıyı gireyim

Hasta mısın hâlin hatrın sorayım

Susuz değil misin bir su vereyim

Çaylarda çalkalanan sellerin hani

Daha seyrangâha çıkamaz mısın

Çıkıp da dağlara bakamaz mısın

Kaldırsam ayağa kalkamaz mısın

Ver bana tutayım ellerin hani (s.106 bk. Yardımseverlik)

GAZEL

...

Bâki çemende hayli perişân imiş varak

Benzer ki bir şikâyeti var rûzgârdan

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Ey Bâki! Yapraklar çimende çok perişan imiş, anlaşılan onlarında rûzgârdan bir şikâyetleri var (s.109).

Ahval-i cihânı her zaman söyleşelim

Amma gam-ı aşkımız nihan söyleşelim

Ey vâkıf-ı râz-ı aşk olan ârif-i can

Ney gibi seninle bî-zaban söyleşelim (s.112 bk. Sevgi)

Dolap niçin inilersin

Derdim vardır inilerim

*Ben Mevlâ'ya aşık oldum
Derdim vardır inilerim (s.120 bk. Sevgi)*

...

*Ben gördüm bu köyü damlarının altında
Çocukları kıamuk döküyor
Gözleri, göğüsleri, yüzleri, ah bırakılmış tarla,
Gelincikler arasında öyle masum bakıyor*

*Habersiz hepsi, kıyamuktan ölümden
Kirli yüzlerinde açan ölümden habersiz
Ve düşmüş gül oluyor birden,
Bebekler ölüveriyor, ölümden habersiz (s.130).*

GAZEL

*Benim terk hiç kim zâr u peîşân olmasın yâ Rab
Esîr-i derd-i aşk u dâğ-ı hicrân olmasın yâ Rab*

*Cefâ vü cevr ile mu'tâdim anlarsınız n'olur hâlim
Cefâsına hadd u cevrine pâyân olmasın yâ Rab*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Allah'ım, hiç kimse benim gibi ağlayıp inlemesin, acı çekmesin; aşk derdinden ve ayrılık yarasının tutsağı olmasın.

*Sevgilinin bana acı çektirmesine alıştım, bunlar olmadan durumum nasıl olur?
Allah'ım, (sevgilinin) acı ve eziyet vermesinin sonu olmasın (s.165 bk. Sabır, Sevgi).*

HÂN-I YAĞMA

*Bu sofracık, efendiler - ki iltikaama muntazır
Huzurunuzda titriyor - bu milletin hayatıdır;
Bu milletin ki mustarip, bu milletin ki muhtazır!
Fakat sakın çekinmeyin, yiyin, yutun hapır hapır...
Yiyin efendiler yiyin, bu han-ı iştiha sizin,
Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yiyin (s.173)!*

*Suda halkalar gibi yayılmalı sesimiz
 Yayılmalı ve büyümeli!
 Büyümeli ki daha gür çıksın,
 yayılmalı ki,
 herkes duysun!
 Duyulmalı ki uyuyanlar uyanınsın!
 Uyanmalıyız ki,
 Cumhuriyet
 Sonsuza dek yaşasın (s.179 bk. Dayanışma)!*

*Gençliğe
 Yürüyordum: Ağlıyordu ırmaklar;
 Yürüyordum: Düşüyordu yapraklar;
 Yürüyordum: Sararmıştı yaylalar;
 Yürüyordum: Ekilmişti tarlalar.
 Bir ses duydum dönüp baktım bir kadın:
 Gözler dönük kaşlar çatık yüz dargın;
 Derileri çatlak bağı kapkara
 Sağ elinin nasırında bir yara
 Başında bir eski püskü peştamal
 Koltuğunda bir yamalı boş çuval (s.182)...*

*Kadir Mevlâ'm seni övmüş yaratmış
 Çiçekler içinde birdir menevşe
 Bitersin güllerin hârî içinde
 Korkarım yüzüne batar menevşe*

*Yaz gelir de heveslenir bitersin
 Güz gelince başın alır gidersin
 Yavru niçin boynun eğri tutarsın
 Senin derdin benden beter menevşe (s.187 bk. Estetik)*

DAĞ İLE SOHBET

*Hiç başın ağrır mı yoruldun mu hiç
 Birine küstün mü darıldın ım hiç
 Sevdin mi öptün mü sarıldın mı hiç
 Hasret nedir, ne değildir de hele (s.191)*

...

*Hem yıllarca oyna gönül sahnemde
 Hem perdeyi kapat en mutlu demde
 Sitem oklarına hedef sinemde
 Açtığın yarayı sar da öyle git (s.192)*

HİMMET ÇOCUK

Kamyona tutunan küçük çocuk elinin zaafını, zavallılığını görmekle beraber İney'deki küçüklerin açlık feryadıyla içim dolu gibiydi. Açı düşünüyorum. Bu, kaç senedir gezdiğim sahada kül olan, sükkanı aç ve ölmeye mahkûm olan kaçınıcı köydü.

Anadolu hilkat günlerinin ilk devrelerindeki yoksulluk, harabî ve vasıtasızlık içinde idi. Yeni Türkiye'yi inşa edecek millete yine Hazreti Âdem'den sonraki devlere benzeyen kudret ve mesai kabiliyeti lazımdı. Evsiz, ekmezsiz, meyus bir halk... Dünya onların zafer destanını terennüm ederken onlar ölümün gözlerinin içine bakıyorlardı. Memleketi kim yapacak? Nasıl yapacağız (s.246)?

SERGÜZEŞT

O gece Diber'le beraber bir odada yatan Çaresaz; sürekli Kafkasya'dan, kölelikten ağlaya ağlaya bahsediyordu. Bitin insanlık hüviyetini heyecana getiren keder, sesine şiddetli bir etki, diline garip bir anlatma gücü vermişti ki Dilber kölelik yoldaşının bu anlaşılmamış halinden üzüntü duyarak:

Niçin ağlıyorsun, diye sordukça,

“Hiç! Ağlamak köleliğin en büyük hakkıdır. Biz o hürriyete sahibiz!” diyordu (s.248 bk. Özgürlük).

KURBAN

Halil Ağa:

“Maşallah de'n! Nazara gelin ha! diye azarladı onları.

Traktörü seyredenler, ağanın bu çıkışması üzerine:

“ Maşallah, maşallah...”

“ Allah kem gözden, kem nazardan saklasın!” dediler.

...

Alın gelin Sarı Öküz’ü... Çok emeği geçti bize...

Gasaba verip mindar göndermeğe gönülüm irazı olmadı. Gurbanlık mertebesine ulaşsın bâli, dedim... İyi etmedim mi İbrahim Hoca?” (s.253)

Çoktandır tiyatroya gitmiyorum. Sanatla ilgilenmediğim için değil, çocukluğumdan beri severim oyun görmeyi. Yoruluyorum şimdi, geceleri erken yatmazsam günlerce toparlayamıyorum kendimi. Doğrusu yalnız bundan değil gitmeyişim; yaşlandıkça bayağılığa daha çok sinirleniyorum, bizdeki oyunlarda da bunlar eksik olmuyor (s.259 bk. Sevgi).

LEYLÂ VÜ MECNÛN

Gördi kibir avcı dâm kurmuş

Dâmına gazeller yüz urmuş

Bir âhu esir-i dâmi olmuş

Kan yaşı kara gözine dolmuş

Boynu burulu ayağı bağlı

Şahlâ gözi nemlü cânı dağlı

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Tuzak kurmuş bir avcı gördü

Tuzağına ceylanlar gelmişti

Bir ceylan tuzağına kapılmıştı

Kara gözlerine kanlı yaşlar dolmuştu

Ayakları bağlı, boynu burulu,

Şehlâ gözleri nemli, canı yaralıydı (s.287 bk. Merhamet).

HAMLET –Kraliçe’ye ne oldu?

KRAL –Yaralarınızın kanadığını görünce bayıldı (s.296).

ANGELIQUE –Nen var, Toinette, neye ağlıyorsun?

TOINETTE –Ah! Nasıl ağlamayayım! Ne kara haber bu!

ANGELIQUE –Aman ne oldu?

TOINETTE –Ah! Sormayın! Babanız öldü (s.297).

Bu durumda çağımız insanına düşer; teknolojiden etkili bir biçimde nasıl yararlanabileceği, ortaya çıkan sorunları nasıl çözebileceği ve gelecekteki sorunların ortaya çıkma olasılığını nasıl en aza indirebileceği sorularına yanıt bulmaktır. Bunun yolu da çevre sorunları hakkında bilgilendirme, sorunları çözümlenme ve sorunun kaynaklarını ortadan kaldırma konusunda bilinçlendirmedir (s.352 bk. Sorumluluk).

TUNA BOYUNDA

Bir delta kıyısında yanık sesli bir kadın, harbe giden yiğidine ağıt yakıyordu: “Alişim yatır yol başında / Benleri var sol kaşında / yazık oldu genç yaşında/ görmedin mi ah civan Alişim’i tuna boyunda (s.372)...

Kırsal bölgenin ırmakları, gölleri, pencereleri çiçeklerle süslü küçük ahşap evleri, ormanları çok sevimliydi. Bu ormanlarda özgürce gezinen geyikleri otomobil yoluna çıktıkları için geyiklere dikkat etmeleri için sürücülerini uyaran trafik işaretlerini ömrümde ilk kez gördüm (s.382 bk. Özgürlük)

4.2.3.9. Dürüstlük Değeri ile İlgili Bulgular

Doğru söz bal ve yalan söz, soğan gibidir

Soğan yeyip ağzı acılandırma; bal ye

Yalan söz hastalık ve doğru söz, şifa gibidir;

Bu eskiden söylenmiş bir meseldir (s.92)

Üç parmak noksan ölç ölçersen kile

Tatlı söz konuşma bir kimse ile

Dört kuruşa sekiz kuruş et hile

Hilekârlık hoş sanattır usanma (s.92 bk. Nezaket).

...

Karac’oğlan der ki söyle sözünü

*Hakk'a teslim eyle kendi özünü
Nâs işine karalama yüzünü
Yolun doğrusunu buldun mu gönül (s.123)?*

*Kaygusuz Abdal nidelim
Ahd ile vefâ güdelim
Kaldırıp postu gidelim
Kırk gün oldu kaynatırım kaynamaz (s.150)*

*Muhsin çelebi babadan kalma hayli yüklü mal varlığına rağmen sade, gösterişsiz
bir yaşam süren dürüst, cesur ülkesini çok seven bir kimsedir (s.287 bk. Sevgi).*

HASTALIK HASTASI

ARGAN – Ben sana yalan söylemeyi öğretirim şimdi!

*LOUISON – N'olur babacığım, affedin beni. Ablam size söylemememi tembih
etmişti de onun için söylemedim ama hepsini anlatacağım size.*

*ARGAN – Önce yalan söylediğin için sopayı yiyeceksin. Üst tarafını sonra
düşünürüz (s.308).*

4.2.3.10. Estetik Değeri ile İlgili Bulgular

BU YAĞMUR

*Bu yağmur, bu yağmur, bu kılsan ince,
Nefesten yumuşak, yağan bu yağmur.
Bu yağmur, bu yağmur, bir gün dinince,
Aynalar yüzümü tanımaz olur (s.11).*

YILDIZ ÇOCUĞU

*Kurtulduklarına öyle taşkınca sevindiler ki kahkahalar attılar. Yer gümüştense, ay
da altından bir çiçek gibi göründü gözlerine (s.33).*

ANLATAMIYORUM

*Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel,
Kelimelerinse kifayetsiz olduğunu*

Bu derde düşmeden önce (s.59).

...

ŞARKI

*Bir safâ bahşedelim gel şu dil-i nâ-şada
Gidelim serv-i revanım yürü Sa'd-âbâd'a
İşte üç çifte kayık iskelede âmâde
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a*

*Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan
Mâ-i Tesnîm içelim çeşme-i nev-peydâdan
Görelim âb-ı hayât akdığın ejderhâdan
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a*

*Bir sen ü bir ben ü bir mutrib-i pâkîze-edâ
İznin olursa eger bir de Nedîm-i şeydâ
Gayrı yararı bugünlik edip ey şûh fedâ
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

*Gel bir eğlence sunalım şu kederli gamlı gönle;
Yürü gidelim salınarak yürüyen uzun boylu sevgilim Sa'd-âbâd'a.
İşte iskelede üç çifte kayık hazır, yürü gidelim
Yürü gidelim salınarak yürüyen uzun boylu sevgilim Sa'd-âbâd'a*

*Gülelim, eğlenelim; dünyadan istediğimizi alalım.
Tesnîm Irmağı'nın suyunu meydandaki yeni çeşmeden içelim.
Ejderhanın ağzından sonsuz hayat veren suyun aktığını görelim.
Yürü gidelim salınarak yürüyen uzun boylu sevgilim Sa'd-âbâd'a*

*Bir sen, bir ben bir de temiz edalı şarkıcı,
İznin olursa eğer bir de aşktan çılgına dönmüş Nedîm;
Diğer dostları bugünlik feda edip Sa'd-âbâd'a gidelim (s.60 bk. Sevgi).*

...

*Oldum işimden âvâre
Yakarım sînemi nâre
Gönlümü zülf-i dilbere
Bağlayup gezer yürürüm (s.62 bk. Sevgi).*

MÂNİLER

*Sen gül dalında gonca
Ben dağ yolunda yonca
Sen açılıp gülersin,
Ben sararıp solunca (s.70 bk. Sevgi)*

*Gül tenli, kor dudaklı, kömür gözlü, sürmeli...
Şeytan diyor ki sarmalı, yüz kere öpmeli (s.72)...*

*Mademki güzelsin
Harbi unutturacak kadar
Nuh'un gemisi ol
Bu kan tufanında
Al götür bizi (s.85).*

BEN SAVAŞÇI DEĞİL GÜL YETİŞTİRİCİSİYİM

*Takvimlere bakıyorum: Mart'ı gösteriyor
Ben'se Nisan'a çarpıyorum
Öpüştüğüm güzelin
adını soruyorsanız: Mayıs (s.87)*

...

DOĞUM

*Çiğ düştü göklerden
Ve bir bahar günü doğdun sen
Güvercinler geçti menekşelerden
Ve bir bahar günü doğdun sen*

*Kendi kendine ayna olan nergislerden
 Leylakların gün doğuşu ürperişinden
 Zambakların kıyı kıyı bakışından
 Geldin sen
 Ve rüzgârlar karları süpürdüğünde
 Ve insanı çıldirtan kuş sesleri işitildiğinde
 Birdenbire aydınlandı annenin yüzü
 Ve bir bahar günü doğdun sen
 Güller dönüştüler yatak çarşaflarına
 Leylaklar yaklaştılar korka korka
 Nergisler benliğimizin ortasından baka
 Gelip fon oldular insanın
 Bir kere daha
 Sende yeniden yaratılışına
 Bir bahar hali yaratışına
 Bir bahar günü doğdun sen
 Baharın ta kendisi oldun sen (s.88).*

ÇUKUROVA

*Çukurova bayramlığın giyerken,
 Çıplaklığın üzerinden soyarken,
 Şubat ayı kış yelini kovarken,
 Cennet dense sana yakışır dağlar.*

*Ağacımız yapraklarla donanır,
 Taşlarımız bir birliğe inanır,
 Hep çiçekler bağrımızda gönenir,
 Pınarınız çağlar, akışır dağlar (s.104).*

VARSAGI

*Yürü behey Bulgar Dağı
 Senden yüce dağ olma mı
 Sen yaylanın güzelisin
 Yanakların ağ olma mı*

*Bulgar Dağı iki çatal
 Arasında güller biter
 Bir yağide bir yar yeter
 İki seven del'olma mı*

*Bulgar Dağı pare pare
 Kim'al geyer kimi kare
 Selam eylen nazlı yare
 Ayrılanlar bir olma mı*

*Hanı hanlar hanı hanlar
 Kafeste beslenen canlar
 Sevip sevip ayrılanlar
 Yanıp yanıp kül olma mı*

*Karac'oğlan seni gördüm
 Düşümü hayıra yordum
 Bu gün güzellere sordum
 Güzellere kul olma mı (s.107 bk. Sevgi)*

ERZİNCAN DESTANI

...

*Hani al yeşilli gezen sunalar
 Öldü solmamışken elde kınalar
 Vîran olmuş cennet gibi hâneler
 Sözmüş dahi tütmez bir tek ocağın (s.107)*

GAZEL

...

*Bağa sensüz varamam çeşmüme ateş görünür
 Gül-i handânu degül serv-i hurâmânu bile (s.109 bk. Sevgi)*

...

*MÜSTEZAT**Bir goncayı sevdim ki bugün güller içinde**Cânânelik eyler**Bağlandı gönül zülfüne sümbüller içinde**Dîvânelik eyler*

...

*Güzeller anun hüsnî katında kamu yohsul**Bu görk ile ol bay (s.110 bk. Sevgi)*

...

*İlkbaharı geldi Anadolu'nun,**Silifke'de çiçek açtı nar şimdi.**Her tarafı yeşillendi Bolu'nun,**Sultandağı benek benek kar şimdi (s.118).**Bir damla inciye kirpiklerinde,**Aşkın ıstırapla dolu rüyası**Bir başka güzellik var kederinde**Bir başka âlem ki ruhun yası,**Sessizce incileşir kirpiklerinde (s.118 bk. Sevgi).**SANAT**Yalnız senin gezdiğin bahçede açmaz çiçek,**Bizim diyârımız da binbir baharı saklar!**Kolumuzdan tutarak sen istersen bizi çek,**İncinir düz caddede dağda gezen ayaklar.**Sen kubbesinde ince bir mozaik arar da**Gezersin kırk asırlık bir mabedin içini.**Bizi sarsar bir sülüs yazı görsek duvarda,**Bize heyecan verir bir parça yeşil çini...**Sen raksına dalarken için titrer derinden**Çiçekli bir sahnede bir beyaz keleşin;*

*Bizim de kalbimizi kımıldatır yerinden
Toprağa diz vuruşu dağ gibi bir zeybeğin.*

*Fırtınayı andıran orkestra sesleri
Bir ürperiş getirir senin sinirlerine,
Istırap çekenlerin acıklı nefesleri
Bizde geçer en hazin bir musikî yerine!
Sen anlayan bir gözle süzersin uzun uzun
Yabancı bir şehirde bir kadın heykelini;
Biz duyarız en büyük zevkini ruhumuzun
Görünce bir köylünün kıvrılmayan belini...*

*Başka sanat bilmeyiz, karşımızda dururken
Yazılmamış bir destan gibi Anadolu'muz.
Arkadaş, biz bu yolda türküler tuttururken
Sana uğurlar olsun... Ayrılıyor yolumuz (s.127 bk. Vatanseverlik)*

MEMLEKET İSTERİM

*Memleket isterim,
Gök mavi, dal yeşil, tarla sarı olsun,
Kuşların, çiçeklerin diyarı olsun (s.128).*

...

KOŞMA

*Ala gözlerini sevdiğim dilber
Kokuya benzettim güller içinde
İnceciktir belin, hilâldir kaşın
Selviye benzettim dallar içinde*

*Benim dostum gelişinden bellidir
Ak elleri deste deste güllüdür
Güzel seven yiğitler de bellidir
Melil mahzun gezer iller içinde*

*Karşımızdan gelen acep yâr m'ola
Benim gibi yaralanmış zâr m'ola
Benim sevdiceğim güzel var m'ola
Hakk'ın yarattığı kullar içinde*

*Karacaoğlan söyler biz de varalım
Kelpler rakib olmuş biz de görelim
Hâlin, hatırını anın soralım
Götürüp giderler salları içinde (s.129 bk. Sevgi)*

GÖZLERİN İSTANBUL OLUYOR BİRDEN

*Seninle bir yağmur başlıyor iplik iplik,
Bir güzellik doğuyor yüreğime şiirden.
Martılar konuyor omuzlarıma,
Gözlerin İstanbul oluyor birden (s.135).*

...

GEZİNTİ

...

*Bir âlem kurulur gibi yeniden
Baştan başa hayal, düşüce rüya,
Billur bir kadehe benziyordun sen
Uzanan yüzünle bu parıltıya (s.136)!*

GAZEL

*Âşıkı Hızır olsa ger virmez amânı bilmiş ol
Bilmez isen ol meh-i nâ-mihribânı bilmiş ol*

...

*Gamzesi âşûb-ı cândır turreşi dâm-ı belâ
Fitedir ser-tâ-kadem ol dil-sitânı bilmiş ol*

...

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Âşığ^ı Hızır bilse onu da öldürür, bilmiş ol. O sevgi ve merhameti olmayan, ay gibi güzel olan sevgiliyi bilmiş ol.

Süzcün bakışları, can kargaşalığıdır; alnındaki saçları da bela tuzağıdır. Baştan ayağa fitnedir, o kendine âşık eden güzeli bilmiş ol (s.146 bk. Merhamet, Sevgi).

...

KOŞMA

*Nasıl vasfedeyim güzelim seni
Rumeli Bosna'yı değer gözlerin
Dünyaya gelmemiş eşin akranın
İzmir'i Konya'yı değer gözlerin*

*Kimsede görmedim sendeki nazı
Tunus Tırablus Mısır Hicaz'ı
Kars'ı Kağızman'ı Acem Şiraz'ı
Girid'i Yanya'yı değer gözlerin*

*Yüzünde görünür Yusuf nişanı
Yüzünü görenler çeker efgânı
Büsbütün Gürcistan Erzurum Van'ı
Belh-i Buhara'yı değer gözlerin*

*Ruhsatı'm eyledim senin de mehdin
Al yanaktan bir buse ver himmetin
Yüzbin saraf gelse bilmez kıymetin
Âhirî dünyaya değer gözlerin (s.147).*

*Bugün ben bir güzel gördüm
Yeşiller giymiş ağ üzre
Aklımı başımdan aldı
Durabilmeme ayağ üzre (s.150)*

Emrah der ki düştüm dile

*Bülbül figân eder güle
Güzel sevmek bir sarp kale
Ya alınır ya alınmaz (s.150)*

KIR UYKUSU

*Ne hoştur kırlarda yazın uyumak!
Bulutlar ufukta beyaz bir yumak,
Ağaçlar bir derin hülyaya varmış,
Saçında yepyeni teller ağarmış (s.158).
...*

*Güzellikleri alır satarım gelişim bu.
Güzel tellalığım ben; alan var mı? Neşem bu.
Güzelle yüceltirim insanlığı, işim bu,
Çirkini, kabayı ve hamı kayıramam ki (s.164 bk. Adil Olma).*

OĞUZ KAĞAN DESTANI

Günlerden bir gün Ay Kağanın gözü parladı, bir erkek çocuk doğurdu. Bu çocuğun yüzü mavi, ağız ateş kızılı, gözleri ala, saçları ve kaşları kara idi. Güzel perilerden daha güzeldi (s.174).

GURBETTE RENKLER

*Doğuda kırmızı, batıda turunç,
Yanık bir yörüğü andıran bu tunç,
Şu renk âleminde ne yok ki bizden,
Mavi: Marmara'dan, mor: Akdeniz'den!
Yeşil: bir köşedir bana Bursa'dan,
Kara: Erciyes'in yarıları gibi,
Sarıda güzü var Uzunyayla'nın
Beyaz: Erzurum'un karları gibi (s.175)!*

GAZEL

*Dil ki gözün sihrine meftûn değil
Sengdür ol kabil-i efsûn değil*

*Didi görüb Leyli'yi bir müddei
Bu hod igen çâpük ü mevzûn değil*

*Leyli gülüb sözine anun didi
Ben ne diyem buna ki Mecnûn değil*

...

*Lâ'lün için dem mi olur k'Ahmed'ün
Gonca gibi yüreği pür-hûn değil*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Bir gönül ki senini gözüünün büyüüne âşık değilse, o gönül değil taştır ve büyülenmeye uygun değildir.

Bir iddiaci Leylâ'yı görüp dedi ki: Bu (Leylâ), o kadar biçimli ve güzel biri değil. Leylâ onun bu sözlerine gülüp dedi ki: Ben buna ne diyeyim? O, Mecnûn değil ki.

...

Senin kırmızı renkli dudağın yüzünden Ahmed'in yüreğinin gonca gibi kan dolu olmadığı bir an var mı ki (s.179)?

GAZEL

*Nedür bu handeler bu işveler bu nâz u istiğnâ
Nedür bu cilveler bu şîveler bu kâmet-i bâlâ*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Bu gülüşler, bu işveler, bu naz ve umursamazlık nedir? Bu kırılmalar, bu edalar, bu uzun boy nedir (s.186)?

Kadir Mevlâ'm seni övmüş yaratmış

Çiçekler içinde birdir menevşe

Bitersin güllerin hârî içinde

Korkarım yüzüne batar menevşe (s.187 bk. Duyarlılık)...

Gel bahar saçında baygın bir gül kokusu var.

Dudakların kızıl karanfil gibi

Gözlerinde gülsün yine ışıklar

*Sesinle büyüle çarpan her kalbi
Bu hayat zaten bir efsanedir, gel (s.188).*

*Gözlerine bakarken
güneşli bir toprak kokusu vuruyor başıma,
bir buğday tarlasında, ekinlerin içinde kayboluyorum ...
Yeşil pırıltılarla uçsuz bucaksız bir uçurum,
Durup dinlemeden değişen ebedî madde gibi gözlerin (s.189);*

...

İBİŞ'İN RÜYASI

Hatice – “Damadan atlar yar.”
Nahit – (Durur düşünür.) O nasıl şey öyle?
Hatice – A! Ne güzel.
Nahit – Çok, çok güzeldir, efendim (s.243)

(...) O köşkün bizim bahçeye bakan penceresi. Ve o pencerede Mahinur... Sarı bukleleri, menekşe bakışları ile Mahinur (s.244)...

KURBAN

Traktör, yeşil dallarla, çiçeklerle gelin gibi süslenmişti. Tekerleklerin parmakları arasında kırmızı yeşil Japon kâğıtları örülmüştü. Makinistin meşin kasketine de kulağı üzerinden, kırmızı bir sardunya çiçeği sokulmuştu (s.252).

Kız “Hişt!” diye seslenince soluğu kesildi delikanlının, kız geldi onun yanına oturdu. Ayaklarının Sakarya'nın durgun suyuna sarkıttı. Delikanlı şaşırılmıştı. Çekine çekine başını kaldırıp kıza baktı. Güzel bir yüz ile kapkara, parlak iki göz gördü (s.255 bk. Sevgi).

Deniz neşeyle oynuyor ötemde. Renk renk kayıklar suda dinleniyor. Uzaklara bakıyorum. Karşı tepedeki evler, zeytin ağaçlarının gümüş pırıltıları içinde kayboluyor (s.255).

Anadolu'nun, dalları yerlere sarkan alçakgönüllü söğütleriyle boyları gökleri delmek isteyen gururlu kavakları altında, sularında keklikleri yıkanan, kenarlarında tavşanlar oynayan güleç, müzikli dere içleri vardır; buralara yabani güller, aşısız iğdeler arasında kıvrıla kıvrıla dolaşan gölgeli, kokulu yollarda inilir, tatlı pınarlara varılır (s.264).

UYUYAN GÜZEL

Bundan yıllar önce uzak ülkelerin birinde bir kralla güzeller güzeli bir kraliçe yaşıyordu. Kocaman görkemli bir şatoda oturan kral ve kraliçeyi ülkenin halkı çok seviyordu. Özellikle güzel olduğu kadar iyi kalpli olan kraliçeye herkes hayrandı. Bu iyi yürekli kraliçenin hayattaki en büyük dileği gerçekleşti ve güzel bir ilkbahar sabahı harika bir kız çocuğu dünyaya getirdi.

(...) Küçük prensesin doğumunu kutlamak için o güne kadar görülmemiş bir şenlik düzenlendi. Bu şenliğe o ülkedeki bütün insanlar ve periler davet edilmişti. (...) Melek yüzlü iyilik perileri beşiğin çevresinde toplanmıştı. Her biri sırayla bebeğe iyi dileklerde bulundular. Kimi ona güzellik, kimi akıl, kimi de cömertlik armağan etti (s.286).

Nesnel eleştiri denince herhangi bir sanat eserinin güzel olup olmadığını, beğenilmeye değer olup olmadığını söylemek anlaşılıyor. Bu söylenenler bir değer yargısıdır, değer yargısı işin içine girince de nesnellik kalmaz, öznellik başlar. Herhangi bir sanat eserinin değerce yargılamaya kalkan eleştiri, öznel kalmak zorundadır (s.357).

Sanat eseri insan eliyle bir işe yarasın diye değil, zevk versin diye yapılmış, bıktırmayan zevki tükenmeyen bir şeydir. İşe yarasın diye yapılmış şeyler de o zevki veremez mi? Verebilenler vardır, ama onlara da bir sanat payı karışmıştır (s.364).

GEÇMİŞ GÜNLERDEN

Davul ve top sesinden usanmış şahane kulaklar; şiirlerin, sazların, billuri seslerin, çağlayan suların ahengini arardı. Gözler; boğuşan kavukları, sipahileri değil; şeffaf gerdanları, ahu bakışları, sırmalar ve ipekleri, elmaslar ve zümrütleri özlerdi (s.371).

EDEBİYAT

Voltaire'in de Diderot'nun da bugün yine okunmaları düşündüklerinin doğruluğundan, derinliğinden değil; söyleyişlerinin güzelliğindedir. Her sayfada insan: "Bildiğimiz bir şey ama ne hoş söylemiş!" der (s.374).

Hiç bilmediğim Avusturya'yı çok güzel buldum. Kırsal bölgenin ırmakları, gölleri, pencereleri çiçeklerle süslü küçük ahşap evleri, ormanları çok sevimliydi (s.382).

ÖDENMEYEN GÜN

Güzeller güzeli bir prensese, 22 yaşındayken bir beyefendi sürpriz bir teklifle gelir. Hasta kızı için gençlik yılları aradığını söyler ve "Bana gençliğinizden bir yıl ödünç verirsiniz, ömrünüz geçmeden onu size geri ödeyeceğim" der.

(...) Yıllar yılı hatırlamaz verdiği borcu. Ancak ne zaman ki 40 yaşını aşar ve o dillere destan güzelliği bozulmaya yüz tutar, arar beyefendiyi (s.398)...

*Pembe gül hülyandır açılmış,
Beyaz gül yanakların,
Sarı gül dağınık saçlarındır,
Ve mahzun kalbim ateş gibi
Yanan dudaklarındır (s.404).*

*Yine bahar geldi bülbül sesinden
Sevdâ verip seslendin mi yaylalar
Çevre yanın lâle sümbül bürümüş
Gelin olup süslendin mi yaylalar (s.411).*

4.2.3.11. Güvenilirlik Değeri ile İlgili Bulgular

(...) Protesto mitingleri devam etmektedir. İstanbul'da birbirinden farklı çevrelerde bir mücadele arzusu uyanmıştır. Tam bu günlerde, İstanbul, İngilizler tarafından işgal edilir. İşgalciler, kendilerine muhalif olanların ileri gelenlerini sürgüne göndermeye başlar. Ayşe'nin evi aranır. Ayşe, İstanbullu gençlerin gözünde İzmir ve kurtuluşun sembolüdür. Peyami ve arkadaşları İhsan, Ayşe ile birlikte Kuvay-i

Millîye'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçerler (s.18 bk. Bağımsızlık, Dayanışma, Vatanseverlik).

GÜVERCİN

(...)Uzandı, yavaşça avuçlarına aldı güvercini. Sıcacıktı. Tıkır tıkır atıyordu yüreciği. Şaşkın gözlerle bakıştılar. Yumuşacık küçük gagasında perdeden kapakçıkların kıpırtısı vardı. Gözleri yusuvarlaktı, korku doluydu, acılıydı. Eğilip gagasından öptü. Toparlak, kıpırtılı başını kaçırdı kuş, titredi. Yükselen ince bir perdecik, kırmızı parlak gözlerini örtünce korktu adam.

–Aç güzel gözlerini kuşum, korkma. Perdecik indi gözlerinden, kırmızı kırmızı baktı güvercin.

–Korkuyorsun. Daha çok yenisin burada. Şaşkınsın. Ben aylardır buradayım. Hem bir başımayım (s.25 bk. Merhamet).

Allah'a sığın şahs-ı halîmin gazabından

Zîra “yumuşak huylu atın çiftesi pektir.” (s.85)

Okullar, çocuğun ailesinden sonra sığınabileceği en güvenli yerlerdir.... Çocuk ailede anne ve babadan aldığı ilgi ve şefkati okulda öğretmenlerinden görür (s.357 bk . Merhamet).

4.2.3.12. Hoşgörü Değeri ile İlgili Bulgular

YILDIZ ÇOCUĞU

Kumrular birbirlerine, "Yeryüzü evleniyor, bu onun gelinliği," diye fısıldıyorlardı. O küçük pembe ayakları soğuktan donmuştu; buna rağmen onlar duruma romantik açıdan bakmayı kendilerine görev sayıyorlardı (s.33).

Ko gülen gülsün

Hak bizim olsun

Gafil ne bilsün

Hakk'ı sever var (s.101 bk. Sevgi)

Ömrünü dört duvar arasında geçirmiş, çocuklarından başka insan yüzü görmemiş temiz bir ev kadınının birdenbire değişmesine imkân yoktu. Bu değişikliğin

sebebini belki de onun bu çocuklara olan fazla muhabbetinde aramak lazım gelirdi. Ne de olsa düşüncesiz saf bir kadındı (s.247 bk. Temizlik).

Adam dizlerini dikmiş ve kolları dirseklerinden itibaren dizlerinden aşağı sarkmış anlatılmaz acayip bir vaziyette oturuyordu. Kadın ise kısmen arkası dönük ve yüzü duvara çevrik; âdeta, gelişimizden kızmış gibi görünüyordu. Anadolu kadınlarının yabancı erkekler önünde daima bu tavrı takındıklarını bildiğimiz için bundan o kadar alınmıyoruz (s.254).

4.2.3.13. Merhamet Değeri ile İlgili Bulgular

GÜVERCİN

Birden fırladı. Başının üstünden geçen karaltıyla büzülüp küçülüverdi olduğu yerde. Anlayınca açtı gözlerini, çarpıntısını dindirecek derin bir soluk aldı sevinçle. Yolunu şaşırıp içeri düşmüş bir güvercindi yine. Duvarlara çarpıp duruyordu kendini. İçeri düşen ikinci güvercindi bu. Daha tedirgin, daha umutsuz bir güvercin. Kendini duvardan duvara vuruyordu. Etili, dolgun bir sesle çarpıyor, düşüyor, hemen havalanıp yine duvarları aşma çabasına girişiyordu amansızca. Bir ara başının üstünden geçti rüzgârı, yanındaki duvara olanca hızıyla çarptı, beyliğin üzerine düştü, kalakaldı. Uzandı, yavaşça avuçlarına aldı güvercini. Sıcacıktı. Tıkr tıkr atıyordu yüreciği. Şaşkın gözlerle bakiştılar. Yumuşacık küçük gagasında perdeden kapakçıkların kıpırtısı vardı. Gözleri yusuvarlaktı, korku doluydu, acıydı. Eğilip gagasından öptü. Toparlak, kıpırtılı başını kaçırdı kuş, titredi. Yükselen ince bir perdecik, kırmızı parlak gözlerini örtünce korktu adam.

–Aç güzel gözlerini kuşum, korkma.

Perdecik indi gözlerinden, kırmızı kırmızı baktı güvercin.

–Korkuyorsun. Daha çok yenisin burada. Şaşkınsın. Ben aylardır buradayım. Hem bir başımayım (s.25 bk. Güvenilirlik).

Bir yetim görürsen vur dök dişini

Çalış ki bozasın halkın işini

Günde yüz adam vur kır başını

Bir yarayı sarmak için dolanma (s.80 bk. Duyarlılık, Yardımseverlik, Nezaket).

*Bir kuzucuk taş dibinde meliyor
Melemesi dağı taşı deliyor
Komşularım bulamamış geliyor
Yitirdim yavrumu yol kenarında (s.124)*

...

YAKIŞMIŞ SANA

...

*Bir gece aklına delin düşmedi
Yaktığın ateşe külün düşmedi
Yıllardır insafa yolun düşmedi
Merhamet ne kadar yokuşmuş sana (s.131 bk. Sevgi)*

GAZEL

*Âşıkı Hızır olsa ger virmez amânı bilmiş ol
Bilmez isen ol meh-i nâ-mihribânı bilmiş ol*

...

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

*Âşığı Hızır bilse onu da öldürür, bilmiş ol. O sevgi ve merhameti olmayan, ay
gibi güzel olan sevgiliyi bilmiş ol(s.146 bk. Estetik, Sevgi)*

...

*Anne, zannetme ki günler geçti de
Değişti evvelki hissim gitgide!*

...

*Bugün yine şefkatine, muhabbetine
Zanneder misin ki ok ihtiyacım?
Belki eskisinden daha muhtacım!*

...

*Aşk, o bir masalmış yalanmış meğer
Seven bir kalp için sığınacak yer
Yalnız o kucakmış, yalnız o dizmiş...
İnsanlar ne kadar merhametsizmiş (s.164 bk. Sevgi).*

SERGÜZEŞT

O gece Diber'le beraber bir odada yatan Çaresaz; sürekli Kafkasya'dan, kölelikten ağlaya ağlaya bahsediyordu. Bitin insanlık hüviyetini heyecana getiren keder, sesine şiddetli bir etki, diline garip bir anlatma gücü vermişti ki Dilber kölelik yoldaşının bu anlaşılmamış halinden üzüntü duyarak (bk. Duyarlılık):

–Niçin ağlıyorsun, diye sordukça,

–“ Hiç! Ağlamak köleliğin en büyük hakkıdır. Biz o hürriyete sahibiz!” diyordu.

(...)

–Oh! Yok yok! Onların nazarında ağlayan bir esir mutlak dayağa, tekdire müstehaktır. İnsanın ıstırabında, hastalığa inanmayıp da yatağından kaldırarak hasta hasta hizmet ettirenler de kalp mi olur? Merhamet mi bulunur? Senin gönlün pek yumuşaktır. Bana acırsın bilirim (s.245 bk. Özgürlük)...

ZİNDAN

MARGARETE –Bana hâkim olma yetkisini sana kim verdi cellat? Gece yarısı beni alıp götürüyorsun! Acı bana ve yaşamama izin ver. Yarın sabah erkenden olsa olmaz mı (s.248)?

KİBRİTÇİ KIZ

Ertesi sabah, yoldan geçenler, bir evin basamağında donmuş kalmış kızcağızın ölüsünü buldular. Yanı başında bir sürü boş kibrit kutusu vardı.

–Zavallı kız ısınmak için bütün kibritleri yakmış dediler (s.284)...

SELMÂ

(...)

Sarıldı boynuma annem, girince ben içeri.

Diyordu ağlayarak: – Görme Âkif'im çocuğu!

Senin değil, yedi kat ellerin yanar ciğeri,

Ölüm döşekleri üstünde görse yavrucuğu.

(...)

Sabahleyin dili, baktım, biraz ağırlaşıyor...

Melil melil bakıyor şimdi bülbül evladım!

Ne zâlim illet imiş: Bir çocukla uğraşıyor...

O olmasaydı da ben keşke hasta olsaydım.

Şikâyet olmasın ama tahammülüm bitti (s.323).

Okullar, çocuğun ailesinden sonra sığınabileceği en güvenli yerlerdir.... Okulda öğretmenler bir anne babanın görevini üstlenir. Çocuk ailede anne ve babadan aldığı ilgi ve şefkati okulda öğretmenlerinden görürü (s.357 bk. Güvenilirlik).

KIYMETLİ TUZ

Bir varmış bir yokmuş, evvel zamanda bir padişah ve üç kızı varmış. Birgün bu padişah kızlarını başında toplamış, beni ne kadar seversiniz? demiş. En büyük kızı dünyalar kadar, ortanca kızı kucak kadar, küçük kızı da tuz kadar severim demiş. Padişah küçük kızın cevabına çok sinirlenmiş, insan tuz kadar sevilir mi demiş, ardından küçük kızını cellada teslim etmiş. Cellat kızı kesmek için dağa götürmüş. Kız cellada yalvarmış, sen de babasın bana kıyma demiş. Cellat kızın yalvarmalarına dayanamamış, onun yerine bir hayvan kesmiş, kızın gömleğini kesilen hayvanın kanına bulayıp padişaha getirmiş (s.406).

*Durdum hazin hazin, acıdım kendi hâlime,
Aksetti bir dakika uzaktan hayâlime,
Sâkin Emirgân'ın Çınaraltı'nda kahvesi,
Poyraz serinliğindeki yaprakların sesi (s.407).*

4.2.3.14. Misafirperverlik Değeri ile İlgili Bulgular

ARILAR

*...
Böğürtlen içinde altın bir eviniz var
Odalarınız sarı sarı balla doludur,
Beni de evinize davet edin bu bahar,
Sofranızda bana da bir yer açın arılar (s.117)*

*Hüseyin anlatıyordu
Bir candarma gelmiş bizim köye
Keşkek komuşlar önüne yemiş
- Sevmiş - (s.179)*

ŞEHİR FARESİ İLE TARLA FARESİ

Bir gün şehir faresi arkadaşını yemeğe davet etmiş.

–Bu akşam bize gel. Sana güzel bir sofraya hazırlayayım. Azıcık miden bayram etsin, demiş.

Bu davete tarla faresi çok sevinmiş. Yiyeceği yemeklerin hayalini kurmaya başlamış. Bütün gece rüyasında peynirler, tatlılar, pastalar görmüş. Bu arada şehir faresinin evinde bir telaş bir telaş... Çeşit çeşit yiyecekler, pastalar hazırlanmış. Bütün gün koşturup durmuş.

Akşam tarla faresi kalkıp gelmiş. Bakmış masanın üzeri çeşit çeşit yiyeceklerle dolu. Masada hiçbir şey eksik değilmiş. Hemen sofraya oturmuşlar. Ziyafet neşeli başlamış (s.257).

HASAN BOĞULDU

Edremit pazarına çıra ve bal satmaya geldiği zamanlar ahbab olduğum ve devlet kapısında birkaç ufak işine yardım ettiğim uzun boylu, aksakallı bir Yörük beni davet etmiş:

“Çadırda yatmayı göziün tutarsa buyur! Taze bal yersin, kana kana acı su içersin!” demişti (s.261 bk. Yardımseverlik).

4.2.3.15. Nezaket Değeri ile İlgili Bulgular

Bir yetim görürsen vur dök dişini

Çalış ki bozasın halkın işini

Günde yüz adam vur kır başını

Bir yarayı sarmak için dolanma (s.80 bk. Duyarlılık, Yardımseverlik, Merhamet).

Atıldı ordan güneş:

“Hem bensiz kalamazlar

Hem sakınır dururlar

Uzaktan bakışmakla

Alınır gönül sanırlar” (s.82 bk. Barış)

Üç parmak noksan ölç ölçersen kile

Tatlı söz konuşma bir kimse ile

Dört kuruşa sekiz kuruş et hile

Hilekârlık hoş sanattır usanma (s.92 bk. Dürüstlük).

Sen kanlı ter dökersin kara taşlar bağ olur

Çevrendeki başaklar bir altından ağ olur,

Sessizce kavruluşun içerime dağ olur,

Yine de gülümsersin nasıl kibarsın Ayşe (s.138 bk. Çalışkanlık)!

BENİ SEVMENİ İSTİYORUM

...

Çağırısam bile gelme, yorulma ne olursun,

Sen üzülme, incinme, kırılma ne olursun,

Beni yanlış anlam, darılma ne olursun,

Senden sadece beni sevmeni istiyorum (s.169 bk. Sevgi)

...

Kus kinini, nefret üfür,

İçgüdünü, kaldır şaha

Ağzın, dilin, gözün küfür,

Seç tipini, saldır daha (s.171 bk. Barış)...

...

Aşkın ateşidir sinemi yakan

Lûtfuna erer mi cevriyi çeken

Kolların boynuma dolanmış iken

Seni öpmelere kıyamadım ben (s.176 bk. Sevgi)

KURBAN

İbrahim hoca nefes nefese:

“Uğurlu kademli olsun!” dedi. Halil Ağa’nın elini aldı, sıktı.

“Nazarlık hazırladım da ondan geciktim.” dedi. Makinist nazarlığı motorun üzerinden havayı yükselen egzoz borusuna bağladı (s.253).

UĞURSUZLUK

Beşinci şubeden Hayri geldi; otuz otuz beş yaşlarında, bekâr üstü başı düzgün, biraz saf gayet terbiyeli bir memur, elinde imza edilecek bir evrak, göğsünü ilikleyip müsteşarın kapısına yaklaştı

–Beyefendinin yanında kim var, diye hademedden sordu....

(...)

Hayri Efendi bir lahza tereddüt etti sonra kapıya büsbütün yaklaşıp iki üç, işitilmez darbecik vurdu ve cevap beklemeyerek dikkatle, yavaşça tokmağı çevirdi (s.262 bk. Saygı).

UYUYAN GÜZEL

(...) Küçük prensesin doğumunu kutlamak için o güne kadar görülmemiş bir şenlik düzenlendi. Bu şenliğe o ülkedeki bütün insanlar ve periler davet edilmişti. (...) Melek yüzlü iyilik perileri beşiğin çevresinde toplanmıştı. Her biri sırayla bebeğe iyi dileklerde bulundular. Kimi ona güzellik, kimi akıl, kimi de cömertlik armağan etti (s.286 bk. Estetik).

Sevgili Cevdet, Aziz Kardeşim,

“Orta Oyunu” için teşekkürlerimi ve sevincimi hemen yazamadığım için beni bağışlayacağını umarım (s.379).

PİŞEKÂR – Böyle bir hatada bulundumsa affınızı dilerim. Bilerek değildir, söz misali olsa gerektir. Sen her şeye bir bahane bulup mana verirsin. İşte af talep ediyorum. Affet!

KAVUKLU–İsmail, hem soruyorsun, hem de dinlemiyorsun, a birader (s.409).

4.2.3.16. Özgürlük Değeri ile İlgili Bulgular

Türk, Oğuz beyleri, milleti işit: Üstte gök basmasa, yer delinmese; Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilecekti? Türk milleti vazgeç, pişman ol! Disiplinsizliğinden dolayı, beslemiş olan kağanına, hür ve müstakil iyi iline karşı kendin hata ettin, kötü hâle soktun (s.20 Vatanseverlik)...

GÜVERCİN

(...)

–Kiminle konuşuyordun?

Ürperdi adam bu tüylü, çizgili sestem. Bakıştular. Yüzünden bir gülümseme geçti.

–Güvercinle, dedi.

Kuş, bacaklarını kullanarak ileri geri kaymaya çalışıyordu adamın avuçlarında.

–Ver onu, dediler.

Güvercini göğsüne bastırdı. Sıktı. Canının içine gömdü sanki.

–Vermem!

Bağırmişti. Ayağa kalktı sekinin üzerinde.

Vermem size güvercini!

Bunu derken iki eliyle sıkı sıkı kavradığı güvercini öne doğru uzatmıştı. Duvarın üstündeki demir parmaklıklı pencereye fırlattı güvercini. Parmaklık demirine çrptı ama bu kez içeriye değil, dışarıya, yüksek kapının bu en üstündeki kattan parmaklığın ötesine, bilinmez bir aydınlığa düştü gitti ölü güvercin (s.25).

HAYVANAT BAHÇESİ

...

Arslan olmasına arslansın

İyi niyetlerim var senin için

İçine girilmedik düşüncelerim var

Bu pazardan tezi yok

Hepsini sana getirebilirim

Öyle düşünceli bakma yüzüme

Sana vereceğim şeyler belli

Hürriyet veremem mesela (s.96 bk. Yardımseverlik)

Önce şiirde sevdim kavgayı

Özgürlüğü kelime kelime şiirde

Mısra mısra sevdim yaşamayı

Öfkeyi de sevinci de (s.164 bk. Sevgi)

Biz ol ulvî nihâdânız ki meydân-ı hamiyet

Bize hâk-i mezâr ehven gelir hâk-ı mezelletten

Ne gâm, pür-âteş-i hevl olsa da gavgaa-yı hürriyet!

Kaçar mı mert olan bir can için meydân-ı gayretten (s.165 bk. Vatanseverlik)

SERGÜZEŞT

O gece Diber'le beraber bir odada yatan Çaresaz; sürekli Kafkasya'dan, kölelikten ağlaya ağlaya bahsediyordu. Bitin insanlık hüviyetini heyecana getiren keder, sesine şiddetli bir etki, diline garip bir anlatma gücü vermişti ki Dilber kölelik yoldaşının bu anlaşılmamış hâinden üzüntü duyarak (bk. Duyarlılık):

–Niçin ağlıyorsun, diye sordukça,

–“Hiç! Ağlamak köleliğin en büyük hakkıdır. Biz o hürriyete sahibiz!” diyordu.

(...)

–Oh! Yok yok! Onların nazarında ağlayan bir esir mutlak dayağa, tekdire müstehaktır. İnsanın ıstırabında, hastalığa inanmayıp da yatağından kaldırarak hasta hasta hizmet ettirenler de kalp mi olur (s.245 bk. Merhamet) ?

Her türlü ilişki, avuç içinde duran kum taneleri gibidir. Avucunuzu sıkmadan gevşekçe tutarsanız kum taneleri kaymaz, durur. Avucunuzu kapatıp sıkmaya başlarsanız kum tanesi parmaklarınızın arasından akmaya başlar (s.258).

FAUST

MARGERETTE –Bu sevgilimin sesiydi! (Yerinde sıçrar ve zincirler yere düşer) Nerede o? Bana seslendiğini duydum. Özgürüm! Beni kimse tutmasın. Boynuna sarılacağım, koynuna yaslanacağım! Gretchen diye seslendi! Kapı eşiğinde duruyordu. Cehennemın uğultusu ve gürültüsü ile şeytanın yaygarası arasında onun tatlı, sevgi dolu sesini duydum (s.324 bk. Sevgi).

Kırsal bölgenin ırmakları, gölleri, pencereleri çiçeklerle süslü küçük ahşap evleri, ormanları çok sevimliydi. Bu ormanlarda özgürce gezinen geyikleri otomobil yoluna çıktıkları için geyiklere dikkat etmeleri için sürücülerini uyararak trafik işaretlerini ömrümde ilk kez gördüm (s.382 bk. Duyarlılık).

4.2.3.17. Özveri Değeri ile İlgili Bulgular

AY'IN ÇEVRESİNDE SEYAHAT

Derin sessizliği sadece kronometrenin saniyede bir vuruşları bozuyordu. Birden çok korkunç bir sarsıntı oldu, piroksilin tutuşmasıyla genleşen altı milyar litre gazın itişiyiyle mermi boşluğa fırladı.

“Dostlarım!” dedi başkan ciddi bir sesle, “Nereye gittiğimizi bilmiyorum, yerküreyi bir daha görüp görmeyeceğimizi bilmiyorum. Yine de bu çalışmalar bir gün türdeşlerimizin işine yarayacakmış gibi hareket edelim. Kafamızı tüm kaygılardan arındıralım. Bizler gök bilimciyiz. Bu mermi Cambridge Gözlemevi’nin uzaya taşınmış bir çalışma odası. Gözlem yapalım.” (s.16 bk. Bilimsellik, Çalışkanlık)

(...) O zaman Suad’ın gözleri müşfik bakışlarını kaybetmeksizin Necip’e döndü ve bu bakış o kadar derin, sıcak bir muhabbet ile nemliydi ki Necip ruhu eriyor zannetti. Bir saniye, mesut bir heyecanla titredi. Evet, böyle bir bakışla insan, dünyanın öbür ucuna gider, diye düşündü; çöllere gider, dağlara gider (s.17 bk. Sevgi)...

Muş’un Kozma Dağı mevkiinde de dün akşam saatlerinde çığ düşmesi sonucu üç araçta 23 kişi mahsur kaldı. Yolcuların yardım istemesi üzerine görevli ekipler ve askerler kurtarma çalışmalarına başladı. Yaklaşık 9 saat süren çalışmaların ardından, mahsur kalanlar kurtarıldı (s.34).

DİVAN-I HİKMET'TEN

Işkıng kıldı şeydâ mini
Cümle âlem bildi mini
Kaygum sinsin tûni künü
Minge sin ok kireksin sin

Közüm açdım sini kördüm
Kül köngülni singe birdim
Uruğlarım terkin kıldım
Minge sin ok kireksin sin

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Aşkın beni çulgına çevirdi
Herkes benim bu durumumu bildi.
Gece gündüz kaygım sensin
Bana sen gereksin sen.

Gözümü açtım seni gördüm,

*Tüm kalbimi sana verdim.
Bu uğurda akrabalarımı terk ettim,
Bana sen gereksin sen (s.61 bk. Sevgi).*

*Yaşamak zevki nedir bilmez ölümden korkan
Gür bir imanla damarlarda ateşten kan
Birleşip böyle diyorlardı derin bir sesle,
Yeri fethetmek için gelmiş o Fâtih nesle (s.68 bk. Dayanışma).*

*Kim bu vatanın uğruna olmaz ki feda
Şühedâ fişkırarak toprağı sıksan, şühedâ (s.84 bk. Vatanseverlik)!
Gönlünü Şirin'in aşkı sarınca
Yol almış hayatın ufuklarınca,
O hızla dağları Ferhat yarınca
Başlamış akmağa çoban çeşmesi (s.90 bk. Sevgi)*

*Çıkalım meydan yerine
Erelim Ali sırrına
Can u baş Hak yoluna
Koyamazsın demedim mi (s.103)?*

*Ey gönül yâri iste candan geç
Ser-i kûyun gözet cihandan geç*

*Yâ tama' kes hayât zevkinden
Ya leb-i lal-i dil-sitadan geç*

*Mülk-i tecrîddir ferâgat evi
Terk-i mâl eyle hân-u mandan geç*

...

*İtibar itme milk-i dünyaya
İtibar-i ulüvv-i şandan geç*

Ehl-i dünyânın olmaz âhireî

Ger bunu ister isen andan geç

Meskenin bezm-gâh-i vahdetdir

Ey Fuzûlî bu hâk-dandan geç (s.119)

Gökte yıldız bir tutam

Altın atan gül tutan

O yâr benim olursa

Yedi yıl oruç tutam (s.119 bk. Sevgi)

Gül değil âteş-i ruhsârdadır gözlerimiz

Ceyş-i pervâneye cây olmaz ocağ-ı yâkut

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Gözlerimiz gülde değil, ateş rengindeki yanaktadır. Yakut gibi gül de kırmızı renklidir ancak onlar yakmaz, sevgilinin kırmızı yanağı ise yakar. Pervane ateşte yanmak istediği için gerçek ateş olmayan yakutun ocağına yerleşmez, ona gitmez (s.124 bk. Estetik).

ZAFER TÜRKÜSÜ

Yaşamaz ölümü göze almayan,

Zafer göz yummadan koşana gider.

Bayrağa kanının alı çalmayanın,

Gözyaşı boşana boşana gider.

Kazanmak istersen sen de zaferi,

Gürleyen sesinle doldur gökleri.

Zafer dedikleri kahraman peri,

Susandan kaçır da coşana gider.

Bu yolda herkes bir, ey delikanlı!

Diriler şerefli, ölüler şanlı.

Yurt için dövüşen başı dumanlı,

Her zaman bu şandan, o şana gider (s.180 bk. Vatanseverlik)...

KUYUCAKLI YUSUF

Baba oğul, onlar da böyle bir şey beklemiyorlardı. Selahattin Bey'in bir iki günde üç yüz lirayı bulabilmesine imkân yoktu. Kaymakamın hepsi memur olan arkadaşları da kendi gibi züğürttü. Yerlilerden ise böyle bir fedakârlığı, hem de karışık bir işe girmek suretiyle, yapmak isteyecek kimse bulunmazdı (s.182).

(...) Ne de olsa düşüncesiz saf bir kadındı. Fazla ilerisini görmeye kafacığı izin vermemiş, sırf hisleriyle, çocukların ne pahasına olursa olsun ağlamalarına engel olmak isteyen, zayıf ana hisleriyle hareket etmişti. İğrendiği kesin olan birçok şeye, sırf onlar istiyor diye, onları mutlu etmek için katlanıyor, bunca senelik kocasını hırpalamaktan çekinmiyordu (s.247 bk. Temizlik, Hoşgörü)

Osmanlı devleti bir süredir aralarında büyük siyasî sorunlar bulunan dönemin İran şahına bir elçi göndermek ister. Görev oldukça risklidir. Gönderilecek elçi, şah karşısında canı pahasına da olsa Osmanlı devletinin ve padişahın onuruna yakışır cesareti göstermelidir (s.287 bk. Vatanseverlik).

ÇANKAYA'DAN

(...) Bizler bu resmi kaydedip yerine her kelimenin yeni bir resmini koymak gibi belki de ömrümüzün sonuna kadar başaramayacağımız bir külfet karşındaydık. Ama bütün okuryazarlar milletin yüzde beşi ile onu arasındaydık. Milletin yüzde beşi ile onu arasındaki bir azınlık, gelecek nesiller hesabına bir fedakârlık yapacaktık (s.377).

KOŞMA

...
*Âşık bilir âşıkların hevesin
 Kömür sandım yar gözüniün karasın
 Sevdiğim kapına kul mu ararsın
 İşte ben kapına kul kara gözlüm (s.399 bk. Sevgi).*

ANADOLU

...
*Osmanlılar unutmasın soyunu;
 Anadolu'dan aşık hudut boyunu,*

*Orda oldu zorla ateş oyunu,
Ataların ocağıdır o eller*

*Bu devlete orda temel atıldı.
O meydanda can alıp satıldı;
Yaylasında zağlı silah çatıldı,
Kahramanlar otağıdır o eller (s.414)!*

4.2.3.18. Sabır Değeri ile İlgili Bulgular

...
*Kaalû belâ dinilmeden tertib düzen eylenmeden
Hak'dan ayru değil idim ol ulu divanda idim
Eyyûb ile derde esir inledim ben çektim cezâ
Belkıs ile hem taht üzre hem mühr-i Süleymân'da idim (s.104)*

...

SEMAİ

...
*Basarım bağıma taşlar
Akıttım gözümde yaşlar
Yavrusın aldırın kuşlar
Yuvasına döner gelir (s.106)*

...

ŞARKI

*Senden bilirim yok bana bir fâide ey gül
Gül yağını eller sürünür çatlarsa bülbül
Etsem de abestir sitem-i hare tahammül
Gül yağını eller sürünür çatlarsa bülbül*

*Ellerle o zevk etti ben ateşlere yandım
Çektim o kadar cevr-i cefasın ki usandım
Derlerdi kabul etmez idim şimdi inandım
Gül yağını eller sürünür çatlarsa bülbül (s.115)...*

*Durduk bütün gece
Hiçbir acıya varmadan kuytusunda yüreğimizin
Sessizlikler yığnında sabrın yanı başında
Zaman eğri bir kapı aralanan geleceğe
Yoğunlaşması insan sevgilerinin unutulmuş bir şeyin yaşanmamış sözcüğün
Toprakta bugünün yoğunlaşması ekmekte tuzun (s.149 bk. Sevgi).*

GAZEL

...

*Cefâ vü cevri ile mu'tâdim anlarsınız n'olur hâlim
Cefâsına hadd u cevriye pâyân olmasın yâ Rab*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

...

*Sevgilinin bana acı çektirmesine alıştım, bunlar olmadan durumum nasıl olur?
Allah'ım , (sevgilinin) acı ve eziyet vermesinin sonu olmasın (s.165 bk. Sevgi,
Duyarlılık).*

*Koyun meler kuzu meler
Sular hendeğine dolar
Ağlayanlar bir gün güler
Gamlanma gönül gamlanma (s.179)*

GAZEL

...

*Ehl-i temkînem beni benzetme ey gül bülbüle
Derde sabrı yok anın her lahza bin feryâdı var (s.189 bk. Sevgi)*

...

*–Kolumun diyetini benim verdiğimi unutuyorsun galiba! dedi. Ben olmasaydın
şimdi çolak kalacaktın... Koca Ali yine karşılık vermedi. Acı acı gülümsedi. Kızardı.
Sonra birden sarardı (s.259).*

HACİVAT – Aman Karagöz, göreyim seni... Şöyle can kulağı dinle de, bu iş olsun da bitsin...

KARAGÖZ – Hâlâ başlayacak mısın Hacivat? Sabrım tükeniyor. Yumruğumda bir kaşıntı hâsil oldu (s.318)...

ESKİ ZAMANLARDA RAMAZAN HAZIRLIĞI

Fakat annemin kış ramazanlarını yazınkilere tercih ettiğini hatırlıyorum. Kışın günler kısadır; insan bir de bakar, top vakti yaklaşıvermiş. Hâlbuki yazın, sıcaktan bunalmanızı, dudaklarınızın sıcaktan böcekkabuğu gibi kaskatı kesilmesini bir tarafa bırakırsınız, bir türlü akşam olmaz bilmez ki... Allah, iş güç sahibi olanların yardımcısı olsun (s.360)!

4.2.3.19. Sağlıklı Olmaya Önem Verme Değeri ile İlgili Bulgular

GÜĞÜM

Birdenbire evimi özledim. Anam buruşmuş oturuyordu. Ayva ağacında kuş vardı. Sonra pencereimin altında, keskin hançer yapraklı, kabuğu ayrılmış bu okaliptüsü kim dikmişti? Zeytin yeşili yapraklarını; sonbaharda kadınlar gelir, anamdan rica eder toplarlardı. Öksürükle soğuk algınlıklarına birebir gelirmiş (s.313 bk. Yardımseverlik).

HAYAT VE FELSEFE

Felsefeyi barındıran ruh, kendi sağlığıyla bedeni de sağlam etmeli. Huzur ve rahatın ışığı ta dışarıdan görünmelidir. Dış varlığı kendi kalıbına uydurmalı ve böylece ona sevimli bir gurur, hareketli ve neşeli bir tavır, memnun ve güler yüzlü bir hâl vermelidir (s.363).

4.2.3.20. Saygı Değeri ile İlgili Bulgular

*Sakin, bir kimsenin gönlünü yıkma,
Gerçek erenlerin sözünden çıkma,
Eğer insan isen ölmezsin korkma,
Âşığı kurt yemez, ucda değildir (s.73 bk. Sevgi, Duyarlılık).*

GAZEL

...

*Eşcâr-ı bâğ hırka-ı tecrîde girdiler
Bâd-ı hazân çemende el aldı çenârdan*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

*Ağaçlar müritler gibi her şeyden elini eteğini çektî; sonbahar rüzgârı da
çimende çınardan el aldı (s.109).*

...

*İtibar itme milk-i dünyaya
İtibar-i ulüvv-i şandan geç (s.119 bk. Özveri)*

...

UĞURSUZLUK

*Beşinci şubeden Hayri geldi; otuz otuz beş yaşlarında, bekâr üstü başı düzgün,
biraz saf gayet terbiyeli bir memur, elinde imza edilecek bir evrak, göğsünü ilikleyip
müsteşarın kapısına yaklaştı.*

–Beyefendinin yanında kim var, diye hademedden sordu....

(...)

*Hayri Efendi bir lahza tereddüt etti sonra kapıya büsbütün yaklaşıp iki üç,
işitilmez darbecik vurdu ve cevap beklemeyerek dikkatle, yavaşça tokmağı çevirdi
(s.262 bk. Nezaket).*

4.2.3.21. Sevgi Değeri ile İlgili Bulgular*COĞRAFYA DERSİ*

Bugünkü dersimiz coğrafyadır

Korkmadan yaklaşın insanlara

İşte bu Bolu Ormanları şu karşısı

Aşk gezisine çıkın sabah sabah

Çekinmeyin dersimiz coğrafyadır (s.15 bk. Bilimsellik).

(...) O zaman Suad'ın gözleri müşfik bakışlarını kaybetmeksizin Necip'e döndü ve bu bakış o kadar derin, sıcak bir muhabbet ile nemliydi ki Necip ruhu eriyor zannetti. Bir saniye, mesut bir heyecanla titredi. Evet, böyle bir bakışla insan, dünyanın öbür ucuna gider, diye düşündü; çöllere gider, dağlara gider (s.17 bk. Özveri)...

ROMEO VE JULIET

JULIET – Öyleyse ey pencere, gün girsin de içeri,
Hayat çıksın dışarı!

ROMEO –Hoşça kal sevgilim, elveda!

JULIET –Gidiyorsun öyle mi sevgilim!
Her gün, her saat haber bekliyorum senden,
Ah, bu hesapla iyice yaşlanmış olacağım
Romeo'mu bir daha görünceye kadar.

ROMEO – Hoşça kal! Hiçbir fırsatı kaçırmayacağım,
Selamımı , sevgimi iletmek için sana (s.29).

ANLATAMIYORUM

Ağlasam sesimi duyar mısınız,
Mısralarımda;
Dokunabilir misiniz,
Gözyaşlarıma, ellerinizle (s.59)?

AŞKIN ALDI BENDEN BENİ

Aşkın aldı benden beni bana seni gerek seni
Ben yanarım dün ü günü bana seni gerek seni
Ne varlığa sevinirim ne yokluğa yerinirim
Aşkın ile avunurum bana seni gerek seni

Aşkın âşıklar öldürür aşk denizine daldırır
Tecelli ile doldurur bana seni gerek seni
Aşkın şarabından içem Mecnun olup yola düşem
Sensin dün ü gün endişem bana seni gerek seni

Sufilere sohbet gerek Ahilere ahret gerek

*Mecnunlara Leyla gerek bana seni gerek seni
Eğer beni öldüreler kulum göğe savuralar
Toprağım anda çağırır bana seni gerek seni (s.60).*

ŞARKI

*Bir safâ bahşedelim gel şu dil-i nâ-şada
Gidelim serv-i revanım yürü Sa'd-âbâd'a
İşte üç çifte kayık iskelede âmâde
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a*

*Gülelim oynayalım kâm alalım diünyâdan
Mâ-i Tesnîm içelim çeşme-i nev-peydâdan
Görelim âb-ı hayât akdığın ejderhâdan
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a*

*Bir sen ü bir ben ü bir mutrib-i pâkîze-edâ
İznin olursa eger bir de Nedîm-i şeydâ
Gayrı yararı bugünlik edip ey şûh fedâ
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

*Gel bir eğlence sunalım şu kederli gamlı gönle;
Yürü gidelim salınarak yürüyen uzun boylu sevgilim Sa'd-âbâd'a.
İşte iskelede üç çifte kayık hazır, yürü gidelim
Yürü gidelim salınarak yürüyen uzun boylu sevgilim Sa'd-âbâd'a
Gülelim, eğlenelim; dünyadan istediğimizi alalım.
Tesnîm Irmağı'nın suyunu meydandaki yeni çeşmeden içelim.
Ejderhanın ağzından sonsuz hayat veren suyun aktığını görelim.
Yürü gidelim salınarak yürüyen uzun boylu sevgilim Sa'd-âbâd'a*

*Bir sen, bir ben bir de temiz edalı şarkıcı,
İznin olursa eğer bir de aşktan çılgına dönmüş Nedîm;
Diğer dostları bugünlik feda edip Sa'd-âbâd'a gidelim (s.60 Estetik).*

DİVAN-I HİKMET'TEN

*Işkıng kıldı şeydâ mini
 Cümle âlem bildi mini
 Kaygum sinsin tüni künü
 Minge sin ok kireksin sin*

*Közüm açdım sini kördüm
 Kül köngülni singe birdim
 Uruğlarım terkin kıldım
 Minge sin ok kireksin sin*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

*Aşkın beni çılgına çevirdi
 Herkes benim bu durumumu bildi.
 Gece gündüz kaygım sensin
 Bana sen gereksin sen.*

*Gözümü açtım seni gördüm,
 Tüm kalbimi sana verdim.
 Bu uğurda akrabalarımı terk ettim,
 Bana sen gereksin sen (s.61 bk. Özveri).*

GÜZELLİĞİN ON PAR'ETMEZ

*Güzelliğin on par'etmez
 Bu bendeki aşk olmasa
 Eğlenecek yer bulaman
 Gönlümdeki köşk olmasa*

*Tabirin sığmaz kaleme
 Derdin dermandır yâreme
 İsmi yayılmaz âleme
 Âşıklarda meşk olmasa (s.62 bk. Estetik)*

BEDAVA

...

*Kısmet vermiş aşktan yanı
Seven kim, sevilen hani?
Sözün kısacası yani,
Gönül eğlemek bedava (s.62)*

...

...

*Oldum işimden âvâre
Yakarım sînemi nâre
Gönlümü zülf-i dilbere
Bağlayup gezer yürürüm (s.62 bk. Estetik).*

*Ay yansın ağalar güneş tutulsun
Parladı parladı çalın kılınç
Oklar gıcırdasın ayyuka çıksın
Mevla'nın aşkına basın kılınç (s.66).*

*Görmesem yüzünü kör olur gözüm;
Gözlerim, yüzüne bakmak içündür.
Adında tutuşur en yakın sözüm;
Hitabım, kalbini yakmak içündür (s.68)!...*

MÂNİLER

*Sen gül dalında gonca
Ben dağ yolunda yonca
Sen açılıp gülersin,
Ben sararıp solunca*

*Sevdi aldattı beni;
Güldü, ağlattı beni!
Gittim kölesi oldum;
Götürdü sattı beni*

*Can işte!..Canan hani?
Dert işte!.. Derman hani?
Gönül sarayı bomboş,
Beklenen sultan hani (s.70).*

GECE VE YAS

...
*Bir yağmur ince ince
Çarpıyor şimdi cama
Hasret kaldım sevince
Korku yüzümde yama (s.72).*

*Dokumada çalışan kızların
Günleri naylon iplik, ucuz keten
Emeğin, alın terinin ve aşkın
Kanı damlar kirpiklerinden (s.73 bk. Çalışkanlık).*

*Sakın, bir kimsenin gönlünü yıkma,
Gerçek erenlerin sözünden çıkma,
Eğer insan isen ölmezsin korkma,
Âşığı kurt yemez, ucda değildir (s.73 bk. Saygı, Duyarlılık).*

*Eskiler alıyorum
Alıp yıldız yapıyorum
Musiki ruhun gıdasıdır
Musikiye bayılıyorum
Şiir yazıyorum (s.73)*

*Gülüm beni terk edecek
Hasretiyle öldürecek (s.79).*

SESSİZ GEMİ

...
Dünyada sevilmiş ve seven nafîle bekler;

Bilinmez ki giden sevgililer dönmeyecekler (s.80).

...

*Hem kadeh hem bâde hem ir şûh sâkîdir gönül
Ehl-i aşkın hâsılı sâhib-mezâkıdır gönül (s.83).*

*Severem seni can bigi hattâ dedim maâza'llah
Ne mikdârı olna cânın ki benzedem sana cânı (s.86).*

PARILTI

*Ateş gibi bir nehr akıyordu
Ruhumla o ruhun arasından
Bahsetti derinden ona hâlim
Aşkın bu onulmaz yarasından.
Vurdukça bu nehrin ona aksi
Kaçtım o bakıştan, o dudaktan
Baktım ona sessizce uzaktan
Vurdukça bu aşkın ona aksi (s.87)*

EYLÜL SONU

...

*Yalnız bu semti sevmek için ömrümüz kısa...
Yazlar savaşa bitmese, günler kısalmasa (s.87)...*

*Bir han köşesinde kalmışım hasta
Gözlerim kapıda kulağım seste
Kendim gurbet ilde gönül sılada
Gelme ecel gelme üç gün ara ver
Al benim sevdamı götür yâra ver*

*Erzurum dağları kardır geçilmez
Her adama gizli sırdır açılmaz
Ayrılık şerbeti zehir içilmez
Gelme ecel gelme üz gün ara ver*

Al sevdanı götür yâra ver (s.88).

*Hançer-i aşkınla açtın sîneme çok yâreler
İşledi cangâhuma tîr-i firâkın pâreler (s.89)*

sisler bulvarında seni kaybettim

...

*terk edilmiş bir çocuk gibiydim
dokunsanız ağlayacaktım (s.89)*

*Gönlünü Şirin'in aşkı sarınca
Yol almış hayatın ufuklarınca,
O hızla dağları Ferhat yarınca
Başlamış akmağa çoban çeşmesi (s.90 bk. Özveri)*

*Dolaşıyorum ne zamandır
Kalbimde bir gül kesîği (s.90)*

*Hocam âşık olanın
İşi âh ile zâr olur
Hasretinden ol mâşukun
Gözi yaşı pınar olur (s.92)*

*Fermân-ı aşka cân ile var inkıyâdımız
Hükm-i kazâya zerre kadar yok inâdımız*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Aşkın fermanına severek boyun eğeriz, kaderin hükmüne zerre kadar inadımız yoktur (s.95 bk. Özveri).

*Aşkına düştüm yeni
Baştan çıkardın beni
Bir kılına bin altın
Verseler vermem seni (s.98)*

*Tokat'ta var mermer taş
Dilim söyler gözüüm yaş
Bensiz yârin üstüne
Ne ay doğsun ne güneş (s.98)*

*Bahçelerde saz olur
Gül açılır yaz olur
Ben yârime gül demem
Gülün ömrü az olur (s.98)*

*Yemenimin uçları
Çıkamam yokuşları
Yârime selam edin
Yedi dağın kuşları*

*Ah allı yemeni pullu yemeni
Bir bahçeden bir bahçeye
Salla yemeni severler seni*

*Ben gülü deste bağladım
Desteye beste bağladım
Dün gece yar hanesinde
O söyledi ben ağladım
Ben söyledim yar ağladı*

*Ah allı yemeni pullu yemeni
Bir bahçeden bir bahçeye
Salla yemeni severler seni*

*Yemenimin yeşili
Ben kaybettim eşimi
Yemenim sende kalsın
Sil gözünün yaşını*

*Ah allı yemeni pullu yemeni
 Bir bahçeden bir bahçeye
 Salla yemeni severler seni (s.99 bk. Duyarlılık)*

*Sarı da camış yaraladı yârimi
 Eğdi boynuzunu döktü kanını*

*Bo günlerden cumadır Cuma
 Hamam gidersen saçını yuma
 Ben seni sevmişem ellere deme (s.100)*

...

*Ko gülen gülsün
 Hak bizim olsun
 Gafil ne bilsün
 Hakk'ı sever var (s.101 bk. Hoşgörü)*

*Girdik bu yola
 Aşk ile bile
 Gurbetlik ile
 Bizi salar var (s.101)*

*Şol cennetin ırmakları akar Allah deyü deyü
 Çıkmış İslam bülbülleri öter Allah deyü deyü*

*Salınır tuba dalları Kur'an okur hem dilleri
 Cennet bağının gülleri kokar Allah deyü deyü*

*Kimi yiyip kimi içer Hep melekler rahmet saçar
 İdris nebi hülle biçer diker Allah deyü deyü*

*Altındandır direkleri gümüştendir yaprakları
 Uzandıkça budakları biter Allah deyü deyü*

Aydan arıdır yüzleri misk ü amberdir sözleri

Cennette huri kızları gezer Allah deyü deyü

*Hakk'a âşık olan kişi akar gözlerinin yaşı
Pür nur olur içi dışı söyler Allah deyü deyü*

*Ne dilersen Hak'tan dilek kılavuzla gir bu yola
Bülbül âşık olmuş güle öter Allah deyü deyü*

*Açıldı gökler kapısı rahmetle doludu hepsi
Sekiz cennetin kapısı açar Allah deyü deyü*

*Rıdvandürür kapı açan İdrisdürür hülle biçen
Kevser şarabını içen kanar Allah deyü deyü*

*Miskin Yunus var dostuna koma bugünü yarına
Yarın Hakk'ın divanına varam Allah deyü deyü (s.101)*

NEFES

...

*Kul himmet'im aşka düştü
Aşk deryası boydan aştı
Virdimiz Ali'ye düştü
Dillerim Ali Çağırır (s.102)*

...

*Âşıklar harabat olur
Hak yolunda kıymatlolur
Muhabbet baldan tatlolur
Doyamazsın demedim mi (s.103)?*

VARSAGI

...

*Bulgar Dağı iki çatal
Arasında güller biter*

*Bir yiğide bir yar yeter
İki seven del'olma mı*

*Bulgar Dağı pare pare
Kim'al geyer kimi kare
Selam eylen nazlı yare
Ayrılanlar bir olma mı*

*Hanı hanlar hanı hanlar
Kafeste beslenen canlar
Sevip sevip ayrılanlar
Yanıp yanıp kül olma mı*

*Karac'oğlan seni gördüm
Düşümü hayıra yordum
Bu gün güzellere sordum
Güzellere kul olma mı (s.107 bk. Estetik)*

GAZEL

*Gitdün amma ki kodun hasret ile cânı bile
İstemem sensiz olan sohbet-i yârânı bile*

*Devr-i meclis bana girdâb-ı belâdur sensüz
Mey-i zehrâb-ı sitem sâgar-ı gerdânı bile*

*Bağa sensüz varamam çeşmüme ateş görünür
Gül-i handânı degül serv-i hırâmânı bile (s.109)*

...

MÜSTEZAT

*Bir goncayı sevdim ki bugün güller içinde
Cânânelik eyle
Bağlandı gönül zülfüne sünbüller içinde
Dîvânelik eyle*

...

Şîrâzî esîr olalıdan beridür anun

Uş gice ve gündüz

İtleri ile bile yatur küller içinde

Yârânelik eyler (s.110)

İlm kesbiyle pâye-i rif'at

Arzû-yı muhâl imiş ancak

Aşk imiş her ne var âlemde

İlm bir kıyl ü kâl imiş ancak (s.112)

Ahval-i cihânı her zaman söyleşelim

Amma gam-ı aşkımız nihan söyleşelim

Ey vâkıf-ı râz-ı aşk olan ârif-i can

Ney gibi seninle bî-zaban söyleşelim (s.112 bk. Duyarlılık)

Hakka şükür koçların devrânıdır

Cümle âlem bu demün hayrânıdır

Gün batandan gün toğan yire değin

Aşk erinün bir nefes seyrânıdır (s.113)

MURABBA

...

Gör şevketini cenâb-ı aşkun

Bil kadrini intisâb-ı aşkun

Kem zerre-i âfitâb-ı aşkun

Hurşîd-i felek gedâ-yı kûyı (s.114)

...

Bir damla inciye kirpiklerinde,

Aşkın ıstırapla dolu rüyası

Bir başka güzellik var kederinde

Bir başka âlem ki ruhun yası,

Sessizce incileşir kirpiklerinde (s.118 bk. Estetik)

*Âşık olduğum zamanlarda
Şiir yazmak âdetim değildi.
Hâlbuki asıl şaheserimi
Onu en çok sevdiğimi
Anladığım zaman yazdım (s.119)*

...

*Ey gönül yâri iste candan geç
Ser-i kûyun gözet cihandan geç (s.119 bk. Özveri)*

...

*Gökte yıldız bir tutam
Altın atan gül tutan
O yâr benim olursa
Yedi yıl oruç tutam (s.119 bk. Özveri)*

*Dolap niçin inilersin
Derdim vardır inilerim
Ben Mevlâ'ya aşık oldum
Derdim vardır inilerim*

...

*Derviş Yûnus eydür ahî
Gözyaşı döker günâhî
Hakk'a aşığım v'allahi
Derdim vardır inilerim (s.120 bk. Duyarlılık)*

...

*Gül değil âteş-i ruhsârdadır gözlerimiz
Ceyş-i pervâneye cây olmaz ocağ-ı yâkut*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Gözlerimiz gülde değil, ateş rengindeki yanaktadır. Yakut gibi gül de kırmızı renklidir ancak onlar yakmaz, sevgilinin kırmızı yanağı ise yakar. Pervane ateşte yanmak istediği için gerçek ateş olmayan yakutun ocağına yerleşmez, ona gitmez (s.124 bk. Özveri).

MEMLEKET İSTERİM

...

*Memleket isterim,
Yasamak, sevmek gibi gönülden olsun;
Olursa bir şikâyet ölümden olsun (s.128).*

KOŞMA

*Ala gözlerini sevdiğim dilber
Kokuya benzettim güller içinde
İnceciktir belin, hilâldir kaşın
Selviye benzettim dallar içinde*

*Benim dostum gelişinden bellidir
Ak elleri deste deste güllüdür
Güzel seven yiğitler de bellidir
Melil mahzun gezer iller içinde*

*Karşımızdan gelen acep yâr m'ola
Benim gibi yaralanmış zâr m'ola
Benim sevdiceğim güzel var m'ola
Hakk'ın yarattığı kullar içinde*

*Karacaoğlan söyler biz de varalım
Kelpeler rakib olmuş biz de görelim
Hâlin, hatırını anın soralım
Götürüp giderler salları içinde (s.129 bk. Estetik)*

*Sana lodos demişiz
Bize alıştığın gibi gel*

...

*Karları erimiş bulalım
Buralara oturmuşuz
Sevdi bize
Selam getir*

Güldür bizi (s.129)

Ah bu türküler

Türkülerimiz

Ana sütü gibi candan

Ana sütü gibi temiz

Türkülerde tüter dağ dağ yayla yayla

Köyümüz, köylümüz, memleketimiz (s.131 bk. Temizlik)

YAKIŞMIŞ SANA

Ne kadar kolaymış esirin olmak

Tesadüf eseri bakışmış sana

Sen derya olmuşsun ben coşkun ırmak

Sonrası çaresiz akışmış sana...

Kaçıncı kalbimi kırıp gidişin

Aldığın vebali günahı düşün

Adımı Mecnun'dan beter edişin

Leyla'dan daha çok yakışmış sana...

Bir gece aklına delin düşmedi

Yaktığın ateşe külün düşmedi

Yillardır insafa yolun düşmedi

Merhamet ne kadar yokuşmuş sana (s.131 bk. Merhamet)

GÖZLERİN İSTANBUL OLUYOR BİRDEN

Seninle bir yağmur başlıyor iplik iplik,

Bir güzellik doğuyor yüreğime şiiirden.

Martılar konuyor omuzlarıma,

Gözlerin İstanbul oluyor birden.

Akşamlardan, gecelerden, senden uzağım

Şiirlerim rüzgârdır uzak dağlardan esen

Durgun sular gibi azalacağım

Bir gün, birdenbire çıkıp gelmesen.

Şarkılarla geleceksin, duygulu, ince
 Yalnız gözlerime bak diyeceksin.
 Ellerim usulca ellerine değince
 Kaybolup gideceksin
 Bir elim seni çizecek bütün pencerelere
 Bir elim seni silecek.
 Kalbim: Ebemkuşağı; günde bin kere
 Senin için yeni baştan can kesilecek.
 Ne güzel seni bulmak bütün yüzlerde
 Sonra seni kaybetmek hemen her yerde
 Ne güzel bineceğim vapurları kaçırmak
 Yapayalnız kalmak iskelelerde.
 Seninle bir yağmur başlıyor iplik iplik,
 Bir güzellik doğuyor yüreğime şüirden.
 Martılar konuyor omuzlarıma,
 Gözlerin İstanbul oluyor birden (s.135).

Sevdalıyım, yangın yeri bu sinem.
 Doksan yıldır çile çekmiş hep ninem.
 Pınarlardan su doldurur Emine'm,
 Mavi bocuk takışına ölürüm (s.138).

GAZEL

Âşıkı Hızır olsa ger virmez amânı bilmiş ol
 Bilmez isen ol meh-i nâ-mihribânı bilmiş ol
 ...
 Gamzesi âşûb-ı cândır turresi dâm-ı belâ
 Fitedir ser-tâ-kadem ol dil-sitâni bilmiş ol
 Hâtır-ı uşşâk için hattına virmezse amân
 Öldürür bu fitne-i âhir zamanı bilmiş ol (s.146 bk. Merhamet, Estetik)

...

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Âşığı Hızır bilse onu da öldürür, bilmiş ol. O sevgi ve merhameti olmayan, ay gibi güzel olan sevgiliyi bilmiş ol.

Süzgün bakışları, can kargaşalığıdır; alnındaki saçları da bela tuzağıdır. Baştan ayağa fitnedir, o kendine âşık eden güzeli bilmiş ol.

Âşıkların hatırı için hattına aman vermezse, bu âhir zaman fitnesi öldürür, bilmiş ol .

FAHRİYE ABLA

...

*Gönül verdin derlerdi o delikanlıya
En sonunda varmışsın bir Erzincanlıya
Bilmem şimdi hâlâ bu ilk kocanda mısın
Hala dağları karlı Erzincan'da mısın (s.147).*

...

*Mevlâm senin âşıkların
Devrân ederler hû ile
Yolundaki sâdıkların
Cevlân ederler hû ile
Âşıkların şarâbından içip
Fâni alayıktan geçip
Valsın hevâsına uçup
Seyrân ederler hû ile (s.148)*

*Durduk bütün gece
Hiçbir acıya varmadan kuytusunda yüreğimizin
Sessizlikler yığnında sabrın yanı başında
Zaman eğri bir kapı aralanan geleceğe
Yoğunlaşması insan sevgilerinin unutulmuş bir şeyin yaşanmamış sözcüğün
Toprakta buğunun yoğunlaşması ekmekte tuzun (s.149 bk. Sabır).*

*Karanfilin beyazı
Etme yârim bu nazı*

*Aç kapıyı sevdiğim
Çok bekledim ayazı (s.149)*

GÜL

...

*Ellerini alıyorum sabaha kadar seviyorum
Ellerin beyaz tekrar beyaz tekrar beyaz
Ellerinin bu kadar beyaz olmasından korkuyorum
İstasyonda tiren oluyor biraz
Ben bazen istasyonu bulamayan bir adamım (s.155).*

HAVUZ

...

*Cânân gülüyor eski yerinde.
Cânân ki gündüzleri gelmez
Akşam görünür havz üzerine (s.156)*

...

*Önce şiirde sevdim kavgayı
Özgürlüğü kelime kelime şiirde
Mısra mısra sevdim yaşamayı
Öfkeyi de sevinci de (s.164 bk. Özgürlük)*

*Aşk, o bir masalmış yalanmış meğer
Seven bir kalp için sığınacak yer
Yalnız o kucakmış, yalnız o dizmiş...
İnsanlar ne kadar merhametsizmiş (s.164 bk. Merhamet).*

GAZEL

*Benim terk hiç kim zâr u peîşân olmasın yâ Rab
Esîr-i derd-i aşk u dâğ-ı hicrân olmasın yâ Rab
Cefâ vü cevr ile mu'tâdım anlarsınız n'olur hâlim
Cefâsına hadd u cevrine pâyân olmasın yâ Rab*

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

Allah'ım, hiç kimse benim gibi ağlayıp inlemesin, acı çekmesin; aşk derdinden ve ayrılık yarasının tutsağı olmasın.

Sevgilinin bana acı çektirmesine alıştım, bunlar olmadan durumum nasıl olur? Allah'ım(sevgilinin) acı ve eziyet vermesinin sonu olmasın (s.165 bk. Sabır, Duyarlılık).

BENİ SEVMENİ İSTİYORUM

*Seninle buluşmamız ne kadar zor olsa da,
Senden sadece beni sevmeni istiyorum.
Beş dakika baş başa kalmamız suç olsa da
Senden sadece beni sevmeni istiyorum.
Çağırırsam bile gelme, yorulma ne olursun,
Sen üzülme, incinme, kırılma ne olursun,
Beni yanlış anlam, darılma ne olursun,
Senden sadece beni sevmeni istiyorum*

*Bir gün bensiz kalsan da benimle yaşamayı,
Aşkımı değerini sır gibi taşımayı,
Nemli bakışlarınla resmimi okşamayı
Senden sadece beni sevmeni istiyorum (s.169)*

...

*Tut sevgiyi at ateşe,
Kardeş vursun hep kardeşe
Bir kurşun da sık güneşei
Çöl olsun yurt, bitsin vaha (s.171 bk. Barış)*

*İSKERDER – Ah keşke ben ilâh olaydım!
Hep bildiğimi hemen bulaydım.
Her yerde görüp o yârı elbet,
Her lâhza eder idim muhabbet (s.172)!*

ÇİN KÂSESİ

...

*Gülümser bir resimdin
Muhayyel sevgilimdin (s.173)...*

LETÂFET

...

*Aşk ü muhabbet nedir**Bilmez ise bir peder**İşte ciğer-pâresin**Böyle perişan eder (s.173)**Aşkın ateşidir sinemi yakan**Lûtfuna erer mi cevri ni çeken**Kolların boynuma dolanmış iken**Seni öpmelere kıyamadım ben (s.176 bk. Nezaket)**GAZEL**Dil ki gözün sihrine meftûn değil**Sengdür ol kabil-i efsûn değil**Didi görüb Leyli'yi bir müddeî**Bu hod igen çâpük ü mevzûn değil**Leyli gülüb sözine anun didi**Ben ne diyem buna ki Mecnûn değil**Yoluna ey Husrev-i Şîrîn-dehen**Dîde mi var kim yaşı Gül-gûn değil**Lâ'lün için dem mi olur k'Ahmed'ün**Gonca gibi yüreği pür-hûn değil**GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE*

Bir gönül ki senini gözünün büyüüne âşık değilse, o gönül değil taştır ve büyülenmeye uygun değildir.

Bir iddiacı Leylâ'yı görüb dedi ki: Bu (Leylâ), o kadar biçimli ve güzel biri değil.

Leylâ onun bu sözlerine gülüb dedi ki: Ben buna ne diyeyim? O, Mecnûn değil

ki.

*Ey Şirin ağızlı padişah senin yoluna gül renkli gözyaşı dökmeyen göz mü var ?
 Senin kırmızı renkli dudağın yüzünden Ahmed'in yüreğinin gonca gibi kan dolu
 olmadığı bir an var mı ki (s.179)?*

*Ahlat ağacı
 Ne de dolmaz çilen varmış
 İlk defa kırağı yaktı canını
 Aşkı sonra bulutların
 Rüzgârın cilvesi değil miydi?
 Döken yapraklarını (s.180)*

*Allah, Resûl aşkıyle yandım, bitti, kül oldum!..
 Öyle zayıfladım ki, sonunda herkül oldum (s.182)*

GAZEL

*Bende Mecnun'dan füzun âşıklık istidadı var
 Âşık-ı sadık benem Mecnun'un ancak adı var*

*Kıl tefahür kim senin hem var ben tek âşıkın
 Leyla'nın mecnunu Şirin'in eğer Ferhâdı var
 Ehl-i temkînem beni benzetme ey gül bülbüle
 Derde sabrı yok anın her lahza bin feryâdı var*

...

*Gezme ey gönlüm kuşu gafil fezâ-ı aşkıta
 Kim bu sahranın güzergâhında çok sayyâdı var*

*Ey Fuzuli aşk men'in kılma nâsihtan kabul
 Akl tedbîrîdir ol sanmâ ki bir bünyâdı var (s.189)*

*Coşkun değirmenler gibi dönerler
 Kol kola vermiş Hakk'a giderler
 Gönül Kâbesini tavaf ederler
 Muhammed'in kösü çalınır burada...*

*Devriş Yûnus eydür gör n'oldı bana
Aşk ile muhabbet dokundu bana
Aklın başın agetür divane
Ol sultanını demi sürülür burada (s.189)*

KOŞMA

*Bâd-ı saba selam söyle o yâre;
Pek göresim geldi illerimizi.
Gönül arzu eder ama ne çare,
N'ideyim tutan var yollarımızı
...
Karac'oğlan der ki gümânım yoktur,
Gayri rakiplere amanım yoktur
Sılaya varmaya dermanım yoktur
Nazlım beklemesin yârini (s.189)*

KALP KALESİ

*kalp kalesi! her dize
bir gizli bahçedir
sevda senin hisarın
ah çeken kılıcın
bir düğüm olan adın (s.192)*

Kız "Hişt!" diye seslenince soluğu kesildi delikanlının, kız geldi onun yanına oturdu. Ayaklarının Sakarya'nın durgun suyuna sarkıttı. Delikanlı şaşırmişti. Çekine çekine başını kaldırıp kıza baktı. Güzel bir yüz ile kapkara, parlak iki göz gördü (s.255 bk. Estetik).

Çoktandır tiyatroya gitmiyorum. Sanatla ilgilenmediğim için değil, çocukluğumdan beri severim oyun görmeyi (s.259).

Hayatından memnundu. Uzun, yarı güneşli güzel bir sonbahar ayını, her dakikasından ayrı bir zevk alarak bütün yüreğiyle sevdiği İstanbul'da... hemen hemen avare, dilediği gibi boş ve rahat geçirmişti (s.268).

Muhsin çelebi babadan kalma hayli yüklü mal varlığına rağmen sade, gösterişsiz bir yaşam süren dürüst, cesur ülkesini çok seven bir kimsedir (s.287 bk. Dürüstlük).

KARAYAR KÖPRÜSÜ

Doktor Şerif Cevat Bey, hasta olan otuz beş yaşındaki yeğeni Cem'i tedavi amacıyla evine alır ancak Cem, yengesi Semra'ya aşık olur ve Şerif Bey bunu fark eder (s.307).

KORO

...

*İşte ölümcül döllerinden bu iki ailenin
Doğar yıldızları sönük iki talihsiz sevgili,
Yürek parçalayan acı yazgılarıyla bu iki genç
Ölümleriyle toprağa gömer büyüklerin kinini (s.308 bk. Barış, Merhamet).*

FAUST– (Diz çöker): Seven biri ayaklarına kapanıyor, bu acıya bir son vermen için.

(...)

*MARGERETTE -Bu sevgilimin sesiydi!(Yerinde sıçrar ve zincirler yere düşer)
Nerede o? Bana seslendiğini duydum. Özgürüm! Beni kimse tutmasın. Boynuna sarılacağım, koynuna yaslanacağım! Gretchen diye seslendi! Kapı eşiğinde duruyordu. Cehennemın uğultusu ve gürültüsü ile şeytanın yaygarası arasında onun tatlı, sevgi dolu sesini duydum (s.324 bk. Özgürlük).*

Az çok her insanın bir şeye karşı ıbtılası oluyor. Karantina katipliğinden emekli Sebeti Bey'in varsa yoksa çiçekleri.... Hatta insanları bile ikiye ayırıyor: Çiçek sevenler ve çiçekten anlamayanlar (s.325).

Yahya Kemal'i seven bir kimse, neden Orhan Veli'yi sevmesin! Şiire kapalı bir yaradılış olsaydı, Yahya Kemal'e de alışamaz, onu da sevemezdi. Daha aşırı giderek bunu şöyle de söyleyebiliriz: Divan şiirini seven bir kimse, neden anlamsız şiiri sevmesin (s.350)!

ESKİ ZAMANLARDA RAMAZAN HAZIRLIĞI

Yaz Ramazanlarını sevenler de şöyle derlerdi: Gündüzün zahmet çekilir amma kırdı, bahçelerde kurulan sofralarda oruç açmak pek hoştur (s.360).

KOŞMA

...

Âşık bilir âşıkların hevesin

Kömür sandım yar gözünün karasın

Sevdiğim kapına kul mu ararsın

İşte ben kapına kul kara gözlüm (s.399 bk. Özveri).

PERDELER

...

Ya benim sevdiklerim,

Şimdi nerde, neredeler?

Önü bomboş perdenin;

İçerde, içerdeler!

Perdeler, hep perdeler (s.400)...

KIYMETLİ TUZ

Bir varmış bir yokmuş, evvel zamanda bir padişah ve üç kızı varmış. Birgün bu padişah kızlarını başında toplamış, beni ne kadar seversiniz? demiş. En büyük kızı dünyalar kadar, ortanca kızı kucak kadar, küçük kızı da tuz kadar severim demiş (s.406).

4.2.3.22. Sorumluluk Değeri ile İlgili Bulgular*UYAN BU GAFLETTEN*

Devri Cumhuriyet asrı yirmi

Uyan bu gafletten uyuma yurttaş

Dünya ayaklanmış aya gidiyor

Uyan bu gafletten uyuma yurttaş

Bırak sar'öküzü varsın yayılsın

Set çekme gözlere herkes ayılsın

Her köşeye bir fabrika koyulsun

Uyan bu gafletten uyuma yurttaş (s.60 bk. Duyarlılık, Çalışkanlık, Vatanseverlik).

KURBAN

“Murat, şu hayvana bi’ su içir sevabına... Susuz gurban iderseniz ruz-i mahşerde davacı olu’ bizden.” dedi (s.252 bk. Adil Olma).

YENİ ŞİİRİ ANLAMAK

Yeni şairlerin kendilerinden öncekilere karşı takındıkları tavır ağrıma gidiyordu. Yeniye değerlendirmek için, eskiyi küçültmeye çalışmayı, eski şairleri “Şiirin ne olduğunu bilmemek”le suçlamayı günümüzün sanatçılarına yakıştırmıyordum. İlk yazımı yalnızca bunu belirtmek amacıyla yazmıştım (s.350).

Toplumsal yaşam; giderek sayıları artan ve buna bağlı olarak çeşitlenen gereksinimleri olan bireylerin, daha ileri teknoloji üretmeleri, daha önce tarımsal üretim alanı olan bölgeleri yerleşim alanı olarak kullanmalarına, sınırlı kaynakları tüketmelerine ve doğal kaynakları yok etmelerine neden olmaktadır. Bu durumda çağımız insanına düşer; teknolojiden etkili bir biçimde nasıl yararlanabileceği, ortaya çıkan sorunları nasıl çözebileceği ve gelecekteki sorunların ortaya çıkma olasılığını nasıl en aza indirebileceği sorularına yanıt bulmaktır (s.352).

HUBUBAT FİYATLARI ARTIYOR

Buğday fiyatları, şimdiden geçen yılki fiyatların iki katına ulaştı. Bu artışın, giderek tüm hububat ve bakliyat fiyatlarına yansımaları da bekleniyor. Bu gelişme ise kaçınılmaz olarak global bir enflasyon baskısını gündeme getirecek. Bu durumda, Tarım Bakanlığının acilen çiftçiyi ve bu konuda çalışan, dışalım ve dışsatım yapan sektörleri bilgilendirmesi ve yönlendirmesi gerekiyor (s.373).

ÇANKAYA’DAN

Atatürk halkı yazıya alıştırmak için meşhur seyahatine çıkmıştı. Gezici alfabe hocalığı yapıyordu (s.377).

4.2.3.23. Temizlik Değeri ile İlgili Bulgular

Ah bu türküler

Türkülerimiz

Ana sütü gibi candan

Ana sütü gibi temiz (s.131)

TENCERECİK

Ertesi gün ebe hanım lohusadan dönüyormuş. Bakmış sokakta güzel bir tencere, almış eve getirmiş, yıkamış, temizlemiş.

“Şu tencereyi alsana.” diyor dadısına. Dadı tencereyi alıyor. Hamama varıyorlar. Hamamda sultan hanım soyunup elmaslarını, incilerini tencerenin içine koyuyor. Dadısına teslim edip hamama giriyor (s.195-196).

AND

O zaman genç bir yüzbaşı olan babamla her vakit önünüden geçtiğimiz Çarşı Camii'ni, karşıdaki küçük, harap şadırvanı, içinde binlerce kereste şadırvanı, içinde binlerce kereste tomruğu yüzen nehirciği, bazen yıkanmaya gittiğimiz sıcak sulu hamamın derin havuzunu şimdi hatırlamaya çalışırım (s.213).

GÜVERCİN İLE KARINCANIN MASALI

Kar yağdı üşüdüm, daldan elma düşürdüm, aldım elmayı yerden, yıkadım temizledim evvelden, bir güzel yedim sonra, masalıma başladım sonra (s.221).

Ömrünü dört duvar arasında geçirmiş, çocuklarından başka insan yüzü görmemiş temiz bir ev kadınının birdenbire değişmesine imkân yoktu (s.247).

ŞAHANE LUNAPARK

Sabah lunapark çalışanları gündelik işleriyle uğraşmaktadırlar. Çadır düzeltiyor, dönme dolap temizleniyor, bazıları bir köşede karınlarını doyuruyor vb. (s.252 bk. Çalışkanlık)

Anası, Antikacıların evini temizlemek için gittikten sonra yalnız kalan Ayşe, bahçedeki çikrıklı kuyudan çektiği suyu sabahtan beri ocağın üstünde duran kazana

döktü ve patiska entarisinin eteklerini kuşağına sıkıştırıp çömeldi; sepetteki çamaşırları çitilemeye başladı (s.325).

4.2.3.24.Vatanseverlik Değeri ile İlgili Bulgular

ÇANAKKALE ŞEHİTLERİNE

*Şu Boğaz harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi
En kesif orduların yükleniyor dördü beşi,
–Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya-
Kaç donanmayla sarılmış ufacık bir karaya.
Ne hayâsızca tehaşşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde -gösterdiği vahşetle- "Bu bir Avrupalı!
"Dedirir: Yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yâhud kafesi!
Eski Dünya, Yeni Dünya, bütün akvâm-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi... Mahşer mi, hakikat mahşer.
Yedi iklimi cihânın duruyor karşısında,
Ostralya'yla beraber bakıyorsun: Kanada!
Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk;
Sâde bir hâdise var ortada: Vahşetler denk.
Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...
Hani, tâ'ûna da zuldür bu rezil istilâ!
Ah, o yirminci asır yok mu, o mahhlûk-i asil,
Ne kadar gözdesi mevcud ise, hakkıyla sefil,
Kustu Mehmetçiğin aylarca durup karşısına;
Döktü karnındaki esrârı hayâsızcasına.
Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz...
Medeniyyet denilen kahbe, hakikat, yüz­süz.
Sonra mel'undaki tahribe müvekkel esbâb,
Öyle müdhîş ki: Eder her biri bir mülkü harâb (s.10).
(...)*

(...) *Protesto mitingleri devam etmektedir. İstanbul'da birbirinden farklı çevrelerde bir mücadele arzusu uyanmıştır. Tam bu günlerde, İstanbul, İngilizler*

tarafından işgal edilir. İşgalciler, kendilerine muhalif olanların ileri gelenlerini sürgüne göndermeye başlar. Ayşe'nin evi aranır. Ayşe, İstanbullu gençlerin gözünde İzmir ve kurtuluşun sembolüdür. Peyami ve arkadaşları İhsan, Ayşe ile birlikte Kuvay-i Millîye'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçerler (s.18 bk. Güvenilirlik, Dayanışma, Bağımsızlık).

Üstte mavi gök altta yağız yer kıldıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilisini, töresini tutuvermiş, düzenleyivermiş. Dört taraf hep düşman imiş. Ordu sevk ederek dört taraftaki milleti hep almış, hep tâbi kılmış. Başlıya baş eğdirmiş, dizliye diz çöktürmüş.

(...)

Türk, Oğuz beyleri, milleti işit: Üste gök basmasa, yer delinmese; Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilecekti? Türk milleti vazgeç, pişman ol! Disiplinsizliğinden dolayı, beslemiş olan kağanına, hür ve müstakil iyi iline karşı kendin hata ettin, kötü hâle soktun (s.20 bk. Özgürlük)...

İSTANBUL'UN FETHİ

29 Mayıs sabah savaş başladı. Hücumun ilk dalgasını, mümkün olabildiği kadar çok Bizans askerini öldürmeye niyetli askerler olan Azaplar oluşturuyordu. Ayrıca Haliç'ten taşınan gemiler, o sabah Bizans askerlerine kötü bir sürpriz olmuştu. Anadolu lularından oluşan ikinci dalga, şehrin kuzeydoğusundaki, topla kısmen hasar almış Blaachernae'nin bir bölümüne odaklanmıştı. Uzun süren bu çarpışmalar sonucunda, Ulubatlı Hasan, Osmanlı sancağını surlara dikmiş, bununla ateşlenen Osmanlı ordusu 29 Mayıs 1453'te İstanbul'un surlarını aşmıştır.

Ancak savaş henüz bitmemişti. Hayatta kalan Bizans askerleri, Osmanlı askerleriyle sokak aralarında çarpışıyorlardı. Kısa süren bu çatışmalardan sonra Bizans ordusu yenilmiş ve sultan II. Mehmet önderliğindeki Osmanlı ordusu İstanbul'a tamamen hâkim olmuştu (s.28).

İSTANBUL'UN FETHİ

Gün batmada İstanbulun üstünde Haliçten,
Bir reнге бүрүнмүş yanıyор Marmara içтен.
Durgunlaşып engin, silinirken kırışıklar,

Oklar gibi fişkırmada her yandan ışıklar...
 Bir penbe bulut bağı delinmiş kanamakta,
 Yorgun uyuyan tekneler altında uzakta.
 Altındır ufuk çizgisi, altındır akisler,
 Altın tozlu hainde iner her yana sisler...
 Durgun sular üstünde kesik vakvakalarla,
 Uçmakta gümüş martılar, altın gagalarla.
 Gök şimdi yeşil, şimdi kırmızı, şimdi turuncu,
 Camilerin andırmada mermerleri tuncu
 Kandır dağılan şimdi günün battığı terden,
 Kandır sızan etrafa alev pencerelerden.
 Kandır görünen Fatihin altın âleminde,
 Fethin yine İstanbul o en kanlı deminde:(s.29)
 ...

UYAN BU GAFLETTEN

Devri Cumhuriyet asrı yirmi
 Uyan bu gafletten uyuma yurttaş
 Dünya ayaklanmış aya gidiyor
 Uyan bu gafletten uyuma yurttaş
 Bırak sar'öküzü varsın yayılsın
 Set çekme gözlere herkes ayılsın
 Her köşeye bir fabrika koyulsun
 Uyan bu gafletten uyuma yurttaş (s.60 bk. Duyarlılık, Çalışkanlık, Sorumluluk).

Kardaş, senin dediklerin yok
 Halay çekilen toprak bu toprak değil.
 Çık hele Anadolu'ya
 Kamyonlarla gel, kağnılarla gel gayri,
 O kadar uzak değil (s.63).

Yaşamak zevki nedir bilmez ölümden korkan
 Gür bir imanla damarlarda ateşten kan
 Birleşip böyle diyorlardı derin bir sesle,

Yeri fethetmek için gelmiş o Fâtih nesle (s.68 bk. Dayanışma, Özveri).

Kim bu vatanın uğruna olmaz ki feda

Şühedâ fişkıracak toprağı sıksan, şühedâ (s.84 bk. Özveri)!

EYLÜL SONU

...

Ölmek kaderde var, bize ürküntü vermiyor,

Lâkin vatandan ayrılışın ıstırâbı zor.

Hiç dönmemek ölüm gecesinden bu sahile

Bitmez bir özleyiştir, ölümden beter bile (s.87).

Eyerleyin kır atımın ikisin

Fethedeyim düşmanların hepisin

Sabah namazında Bağdat kapısın

Allah Allah deyüp açtı Genç Osman (s.118)

SANAT

Yalnız senin gezdiğin bahçede açmaz çiçek,

Bizim diyârımız da binbir baharı saklar!

Kolumuzdan tutarak sen istersen bizi çek,

İncinir düz caddede dağda gezen ayaklar.

Sen kubbesinde ince bir mozaik arar da

Gezersin kırk asırlık bir mabedin içini.

Bizi sarsar bir sülüs yazı görsek duvarda,

Bize heyecan verir bir parça yeşil çini...

Sen raksına dalarken için titrer derinden

Çiçekli bir sahnede bir beyaz kelebeğin;

Bizim de kalbimizi kımıldatır yerinden

Toprağa diz vuruşu dağ gibi bir zeybeğin.

*Fırtınayı andıran orkestra sesleri
 Bir ürperiş getirir senin sinirllerine,
 İstirap çekenlerin acıklı nefesleri
 Bizde geçer en hazin bir musikâ yerine!*

*Sen anlayan bir gözle süzersin uzun uzun
 Yabancı bir şehirde bir kadın heykelini;
 Biz duyarız en büyük zevkini ruhumuzun
 Görünce bir köylünün kıvrılmayan belini...*

*Başka sanat bilmeyiz, karşımızda dururken
 Yazılmamış bir destan gibi Anadolu'muz.
 Arkadaş, biz bu yolda türküler tuttururken
 Sana uğurlar olsun... Ayrılıyor yolumuz (s.127 bk. Estetik)*

AKINCI

*Bin atlı, akınlarda çocuklar gibi şendik;
 Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik!*

*Ak tolgalı beylerbeyi haykırdı: ilerle!
 Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kabilelerle...*

*Şimşek gibi bir semte atıldık yedi koldan.
 Şimşek gibi Türk atlarının geçtiği yoldan.*

*Bir gün doludizgin boşanan atlarımızla,
 Yerden yedi kat arşa kanatlandık o hızla...*

*Cennette bugün gülleri açmış görürüz de,
 Hâlâ o kızıl hâtıra titrer gözümüzde!*

*Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik,
 Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik (s.128)!*

*Biz ol ulvî nihâdânız ki meydân-ı hamiyette
 Bize hâk-i mezâr ehven gelir hâk-ı mezelletten
 Ne gâm, pür-âteş-i hevl olsa da gavгаа-yı hürriyet!
 Kaçar mı mert olan bir can için meydân-ı gayretten (s.165 bk. Özgürlük)*

ZAFER

*Anneler dindiriniz gönlünüzün yasını,
 Düşman kanyla sildik palamızın pasını,
 Yeniden çizmek için vatan haritasını,
 Kandan ve kıyametten bir sahneye çevirdik,
 Göklere çatırdayan bir vatan parçasını.
 Anneler ağlamayın dönmeyenlerinize,
 Vatan katillerini getirdik işte dize,
 Dumlupınar üstünde yol ararken denize,
 Çöktü savletimizden düşmanla dolu dağlar,
 Gökler genişleyerek denizler geldi dize.*

*Biz taze kanlarını hürriyetine katan,
 Bir nesliz, ülkemizde biziz yegâne sultan,
 Tanyeri nur alıyor muzaffer alnımızdan...
 Karşımıza çıkmayın Akdeniz dalgaları,
 Yolumuzu bekliyor yekpare ana vatan (s.171 bk. Bağımsızlık).*

*Övün ey Çanakkale, cihan durdukça övün!
 Ömründe göstermedin bin düşmana bir gün.
 Sen bir büyük milletin savaşa girdiği gün,
 Başına yüz milletin birden üşüştüğü yersin!*

*Sen savaşa girince mızrakla, okla, yayla.
 Karşına çıktı düşman çelikten bir alayla.
 Sen topun donanmayla, tüfeğin bataryayla,
 Neferin ordularla boy ölçüştüğü yersin (s.176)!*

Bastiğın yer tarihten yer almış, yok, değil:

*Bir günün de bir tarih bağışlasak çok değil!
Çok değil kanımızın rengini süze süze,
İsmi dövmelerle işlese göğsümüze*

*Çok değil göğsümüzün içine çizsek seni
İsterse bundan sonra ufuk yansın, gök yansın;
Çünkü sen bu milletin umduğu kahramansın...
Gölgen bir nur işledi güneşe vardığı gün;
Seni gördük sesimiz Hakk'a yalvardığı gün (s.176)...*

ZAFER TÜRKÜSÜ

*Yaşamaz ölümü göze almayan,
Zafer göz yummadan koşana gider.
Bayrağa kanının alı çalmayanın,
Gözyaşı boşana boşana gider.*

*Kazanmak istersen sen de zaferi,
Gürleyen sesinle doldur gökleri.
Zafer dedikleri kahraman peri,
Susandan kaçır da coşana gider.*

*Bu yolda herkes bir, ey delikanlı!
Diriler şerefli, ölüler şanlı.
Yurt için dövüşen başı dumanlı,
Her zaman bu şandan, o şana gider (s.180 bk. Özveri)...*

OĞUZ KAĞAN DESTANI

...
*Ey oğullarım, ben çok dağ aştım.
Çok savaşlar gördüm.
Çok mızrak, çok ok attım.
Atla çok yürüdüm.*

Düşmanlarımı ağılattım,

*Dostlarımı güldürdüm,
Gök tanrı'ya borcumu ödedim.
Şimdi yurdumu size bırakıyorum (s.285).*

Osmanlı devleti bir süredir aralarında büyük siyasî sorunlar bulunan dönemin İran şahına bir elçi göndermek ister. Görev oldukça risklidir. Gönderilecek elçi, şah karşısında canı pahasına da olsa Osmanlı devletinin ve padişahın onuruna yakışır cesareti göstermelidir (s.287 bk. Özveri).

DÜN-BUGÜN'DEN VIYANA TABLOSU

YENİÇERİ –Ne işin var, niye geldin buraya?

ÇÖPÇÜ –Çalışıp para kazanmaya.

YENİÇERİ –Ne iş görürsün?

ÇÖPÇÜ –Çöpçülük ederim aha gâvurun pisliğini temizlerim dört bin şilinge.

YENİÇERİ –Hey senin...

ÇÖPÇÜ –Ula oğlum ne küfür edeysin? Ben mi getirdim bu hâle? Hem çalışmak ayıp mı?

YENİÇERİ –Çalışmanı anladık da hiç değilse Viyana'ya gelmeseydin, benim bayrak diktiğim yerde sen çöpçülük etmese idin (s.298 bk. Çalışkanlık).

4.2.3.25. Yardımseverlik Değeri ile İlgili Bulgular

GÜVERCİN

Anahtarın, kilidin içinde dönüşünü geç duydu. Kâğıdı hızla yuvarlayıp ağzına tıktı. Kapı açılıp içeri girdiklerinde boğazı acımış, gözlerine yaş inmişti. Kuş ürkerek, beliren bir dirlikle çırpındı. Kaçtırmaktan korkarak sarıldı kuşun gövdesine sıkıca. Sıcacıktı. Kanatlarını boşlukta dolu dolu çırptı. Elleri yandı kuşun kanat vuruşlarından. Kansız yüzleri, zorba bakışlarıyla durdular karşısında. Sekinin köşesine büzüldü. Kuş bir kanadını kurtardı, çırptı. Adam yakaladı boşlukta çırpınan kanadı.

–Kiminle konuşuyordun?

Ürperdi adam bu tüylü, çizgili sestem. Bakıştılar. Yüzünden bir gülümseme geçti.

–Güvercinle, dedi.

Kuş, bacaklarını kullanarak ileri geri kaymaya çalışıyordu adamın avuçlarında.

–Ver onu, dediler.

Güvercini göğsüne bastırdı. Sıktı. Canının içine gömdü sanki.

–Vermem!

Bağırmişti. Ayağa kalktı sekinin üzerinde.

Vermem size güvercini!

Bunu derken iki eliyle sıkı sıkı kavradığı güvercini öne doğru uzatmıştı. Duvarın üstündeki demir parmaklıklı pencereye fırlattı elindeki (s.25).

Aç kardelen aç,

Dağın olayım, suyun olayım,

Göğün olayım aç (s.74 bk. Duyarlılık).

Bir yetim görürsen vur dök dişini

Çalış ki bozasın halkın işini

Günde yüz adam vur kır başını

Bir yarayı sarmak için dolanma (s.80 bk. Duyarlılık, Merhamet, Nezaket).

HAYVANAT BAHÇESİ

Öyle düşünceli bakma yüzüme

Sana vereceğim şeyler belli

Et veririm istersen

Yumurta veririm

Süt veririm

Dile dilediğin kadar

Saadet duygumu al götür

Tepe tepe kullan darılma

Arslan olmasına arslansı

İyi niyetlerim var senin için

İçine girilmedik düşüncelerim var

Bu pazardan tezi yok

Hepsini sana getirebilirim

Öyle düşünceli bakma yüzüme

Sana vereceğim şeyler belli

Hürriyet veremem mesela (s.96 bk. Özgürlük)

*Emmim kızı aç kapıyı gireyim
Hasta mısın hâlin hatrın sorayım
Susuz değil misin bir su vereyim
Çaylarda çalkalanan sellerin hani*

*Daha seyrangâha çıkamaz mısın
Çıkıp da dağlara bakamaz mısın
Kaldırsam ayağa kalkamaz mısın
Ver bana tutayım ellerin hani (s.106 bk. Duyarlılık)*

*Aç mısın kardeşim gel olanı bölüşelim
Ama şiiirlerimle seni doyuramam ki:
Ta yıldızlara değin uzansa bile elim,
Ta ötelerine, daha... Buyuramam ki (s.164)*

YÜZÜK KAÇIRAN KUŞ

*Oğlan lambanın yerinin değiştirildiğini görür.
Kendi kendine “Acaba bunu kim yaptı?” diye düşünür. Etrafı arar, bakar ki
masanın altında güzel bir kız var.*

Kız:

“Beni buraya bir dev getirdi. Biz buradan kaçarsak bizi öldürecek.”

Bir müddet orada kalırlar. Oğlan:

“Haydi, bu aradan gidelim. Yarın sabah seni bizim eve götüreceğim. Orada kal.” (s.173)

HİMMET ÇOCUK

Bütün gün yemek yememiştik. Yanımızda ihtiyaten alınmış yarım çuval peksimet vardı ki o da daha ziyade yanımdaki şoförle kamyondaki iki muhafız askere aitti. Fakat ne onlar, ne arkadaşlar, biraz evvel açlıktan şikâyet ettikleri hâlde, yemek arzusundan bir günahmış gibi bahsetmiyorlardı. Yalnız makineyi düzeltmekle meşgul görünen nefer şoförün bir şey söylemeden içini yakan arzusu kalbime geçti, yavaşça:

– Peksimeti köylülere verelim mi? dedim (s.246).

HASAN BOĞULDU

Edremit pazarına çıra ve bal satmaya geldiği zamanlar ahbab olduğum ve devlet kapısında birkaç ufak işine yardım ettiğim uzun boylu, aksakallı bir Yörük beni davet etmiş (s.261).

GÜĞÜM

Birdenbire evimi özledim. Anam buruşmuş oturuyordu. Ayva ağacında kuş vardı. Sonra pencereimin altında, keskin hançer yapraklı, kabuğu ayrılmış bu okalıptüsü kim dikmişti? Zeytin yeşili yapraklarını; sonbaharda kadınlar gelir, anamdan rica eder toplarlardı. Öksürükle soğuk algınlıklarına birebir gelirmiş (bk. Sağlıklı Olmaya Önem Verme).

...

Yoldan geçen halat arabacısına işaret ettim.

Atla arkaya, dedi.

Uzun zaman yol gittik. O kadar uyuştum ki, araba durunca uyuyakalmışım.

Arabacı, kulağımın dibine:

Buraya kadar, diye bağırdı. Hadi bakalım!..

Eyvallah, dedim. Şimdi de biz çekelim arabayı (s.313)..!

HACİVAT –Cahil adamsın. Şimdi Karagöz, sana bazı şeyler öğreteceğim, el şakası yerine dil şakası ile gönlümü alır, hem de cahillikten kurtulur, bana da bol bol dua edersin...

KARAGÖZ –Sahi mi Hacivat?

HACİVAT –Tecrübe olarak sana birkaç şey söyleyeceğim. Sen de çabuk çabuk cevap ver, dediklerimi tekrar et...

KARAGÖZ –Peki Hacivat (s.319)!

ÖDENMEYEN GÜN

Güzeller güzeli bir prensese, 22 yaşındayken bir beyefendi sürpriz bir teklifle gelir. Hasta kızı için gençlik yılları aradığını söyler ve “Bana gençliğinizden bir yıl ödünç verirseniz, ömrünüz geçmeden onu size geri ödeyeceğim” der. Prenses henüz o kadar gençtir ki cömertçe gözden çıkarır bir yılı, ödünç verir beyefendiye (s.398 bk. Estetik).

4.3.9.SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTAPLARINA AİT YORUMLAR

Bu bölümde ders kitaplarında işlenen değerlerin, metinlere hangi davranış kalıplarıyla yansıtıldığı ele alınacaktır.

Aile birliğine önem verme değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Aile bireylerine önem verme, aile bireylerini sevme, aile birliğini koruma, hastalıkta ve sağlıkta beraber olma, baba ocağını devam ettirme, aile bireyleriyle dayanışma içinde olma, aile büyüğüne hürmet gösterme, ata yadigârına değer verme, aile geçimine katkıda bulunma, ailede iş bölümü yapma.

Adil olma değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Devlet yönetiminde adil davranma, adalete önem verme, adalete başvurma, adaletin yerini bulmasını sağlama, adam kayırmama, adalete aykırı işlere karşı çıkmama, insanlar arasında ayırım yapmama, hakkın yerini bulacağını bilme ve buna uygun davranma.

Bağımsızlık değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Kendi bayrağı altında yaşama, dinini özgürce yaşama, özgür düşünce olmadan bağımsız milletin olmayacağını kavrama, “Ya İstiklâl Ya Ölüm” ilkesini benimseme, Misak-ı Millî’ye önem verme, bağımsızlık amacıyla teşkilatlanma, işgalcilere karşı mücadele etme, bağımsızlıkla övünme, özgürlük ve bağımsızlık kavramlarının aynı kaynaktan doğduğunu bilme, millî mücadele başlatma, bağımsızlığa kavuşmayı ümit etme, esaret altında olmayı istememe, bayrağının vatan topraklarında özgürce dalgalanmasını isteme, bayrağın bağımsızlık sembolü olduğu bilme.

Barış değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Sulh teklifinde bulunma, tüm ulusların barışla birleşeceğini savunma, küslerin arasını düzeltmeye çalışma, barıştan yana olma, kin duygusu taşıyımama, barışı mutluluk kaynağı olarak görme, barışın birleştiriciliğine inanma, barışın yeryüzüne egemen olmasını isteme, yeryüzündeki tüm insanların barışı düşlemesi, gönül almayı bilme,

savaş karşıtı olma, kolayca gücenmeme, küslüğün ve kardeş kavgasının olmadığı bir memleket isteme, gönül almada hassasiyet gösterme, sevginin barış getirdiğine inanma.

Bilimsellik değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Bilimsel bilgiyi aktarma, bilgiyi bilimsel kaynaklara dayandırma, edebiyatı diğer bilimlerle ilişkilendirme, bilimsel metinleri edebî metinlerden ayırt edebilme, sanat ve bilimin benzer ve ayrılan yönleri, bilimsel verileri kullanma, bilimsel düşüncede özgürlüğü savunma, bilimde ilerlemenin toplum açısından önemini kavrama, bilgi çeşitleri, bilimsel tutum içinde olma, bilimsel çalışmaları özveriyle sürdürme, bilimsel gelişmelerin insanlık açısından önemini bilme, bilimsel bilgiyi günlük yaşama aktarma, bilimsel eserlerde dili düzgün kullanmanın gerekliliğini savunma, bilimsel çalışmalarda geleceğe hizmet etme amacı taşıma.

Çalışkanlık değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Çalışmayı sevme, bilimsel çalışmalarda azimli ve fedakâr olma, toplumun yükselişi için durmadan çalışma, hazırı tüketmek yerine çalışmayı tercih etme, her koşulda çalışmayı sürdürme, çalışmaktan yılmama, geçimini çalışarak sağlama, öğrencilikte ders çalışmaya özen gösterme, çalışanları sevme ve emeğe saygı duyma, çalışkan insanları övme ve gurur kaynağı olarak görme, çalışkanlığı yalnız masa başında yapılan bir iş olarak görmeme, yazarların muhayyilesinin durmadan işlemesi, çalışmalarıyla diğer insanlara ışık tutma, zor bir işi başarmak için yıllarca azmetme, şairlerin bir kuyumcu titizliğinde çalışması, mesleğini çalışkan ve dürüst olarak sürdürme, mesleğinde pratik olma, çalışmayı umut kaynağı olarak görme, çalışmanın gerekli olduğuna inanma, devlet işinin ehemmiyetinin farkında olarak çalışma, çalışmamanın utanç verici olduğuna inanma, çalışkan hayvanları ayırt etme, tıbbî çalışmalarda özverili ve titiz davranma, ülke geleceği için çalışmak gerektiğine inanma, alın terini kutsal sayma.

Dayanışma değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Belli bir amaç doğrultusunda örgütlenme, cemiyet kurma, işbirliği içinde olma, savaşlarda dayanışmayla zafere ulaşma, yardımlaşma, toplumsal yaşamda dayanışma içinde olma, komşuluk ilişkilerinde dayanışma içinde olma, beraber hareket etme,

birbirini sevenlerin dayanışma içinde olması, birbirinin işini kolaylaştırma, dayanışmanın faydalarını bilme, düşmana karşı birlikte mücadele etme, Cumhuriyet'i yaşatmak için vatandaşları dayanışmaya çağırma, aile fertlerinin dayanışma içinde olması.

Duyarlılık değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Toplum kurallarına uymaya özen gösterme, liderlerin sanatı gereken yere taşımaya gayret etmesi, savaş karşıtı olma, eski değerlerin kaybedildiğini dile getirme, üzüleni teselli etme, bayrakla ilgili meselelerde hassas davranma, zulme karşı olma, insanları sevgi, barış ve iyiliğe davet etme, dünyada olup bitene kayıtsız kalmama, insanları incitmemeye dikkat etme, emeğin karşılığını geciktirmeden verme, âşıkların düştüklere durumlara acıma, zorda kalana yardım etme, muhtaçları görmezden gelmeme, öksüz ve yetimleri himayesine alma, anneleri üzecek durumlardan sakınma, sanata karşı duyarlılığa davet etme, çevre kirliliğinin önüne geçmeye çalışma, millî mücadeleye destek verme, millî endüstrinin geliştirilmesi için çalışma, millî edebiyatımızın üstünlüğünü ispatlamaya çalışma, kimsenin canının yanmasını istememe, paylaşımcı olma, insanların mağdur olmasına müsaade etmeme, yardım isteyene karşılık verme, hayvanların katledilmesine karşı çıkma, öğretmenlerin öğrencilerin tüm durumlarıyla ilgilenmesi, sömürgeciliğe karşı çıkma, sanatçının toplum sorunlarını işlemesi, toplumu zararlı alışkanlıklar konusunda bilinçlendirme, dili her alanda düzgün kullanmaya dikkat etme, kimsenin acı çekmemesi için Allah'a dua etme, doğaya zarar verecek durumlar konusunda önlem alma.

Dürüstlük değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Dürüst davranmamanın olumsuz sonuçlarını görme, dürüst davranmamış olmaktan utanma, dürüstlüğü her şeye tercih etme, yalan söylemeyi bilmeme, yalancının sözüne inanmanın kötü sonuçlar doğurduğunu anlama, yalanı suçların en ağırı olarak görme, yalana herkesin karşı durması gerektiğine inanma, mert insanların kötü bir nam bırakmaya razı olmaması, mesleğini dürüstçe yapma, yalancılığı hile olarak görme, dürüst insanlara güvenileceğini bilme, iyi bir namı en kıymetli mücevher olarak görme, insanların göründükleri gibi olmaları gerektiğine inanma, ihanet etmeme, faziletin varlığına inanma, ihanetin güven duygusunu azalttığını bilme, dürüst bir hayat sürme gayesinde olma, verilen söze bağlılık gösterme, hatasını itiraf etme, ahde vefa gösterme,

yaptıklarını inkâr etmeme, özellikle sevene karşı dürüst davranmaya dikkat etme, geçimini sağlamada dürüstlüğe önem verme, yalanı bir hastalık gibi görme, doğru yoldan ayrılmama.

Estetik değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Millî mûsikînin güzelliğine hayran olma, şiiirlerden estetik haz alma, şarkıların estetik zevk uyandırması, sanatta güzellik amacı güdülmesi, estetik duyunun kendine özgü bir olgu olduğunu bilme, insanın gençliğinde tüm güzelliğini koruması, millî mimariye hayran kalma, sevgilinin güzelliğini anma, güzellikten etkilenip âşık olma, yürüyüşte estetiklik, İstanbul'un güzelliğinin seyrine dalma, tabiatı bir sanat eserine benzetme, güzellere aldanmanın kolay olduğunun farkına varma, güzellere gönülünü verme, baharın yeryüzüne estetik bir görünüm kazandırdığını dile getirme, güzellere aldanmanın kolay olduğunu bilme, güzele gönül verme, vatan topraklarının güzelliklerini övme, sesteki ahengi yakalama, sanat eserlerinin doğadaki güzelliği yansıttığını kavrama, mimarîdeki estetiği görme, estetiğin dikkat çekici olduğuna inanma, zarafet sahibi olma, mutluluğun estetik hazzı beslediğini düşünme, estetik algıların değer yargılarıyla ilgili olduğunu kavrama.

Divan şiiri ve halk şiiri örneklerinde, güzellik algısı mazmunlar etrafında şekillenmiştir: gül yanak, inci diş, peri sûret, sünbül zülûf, lâl dudak, put gibi güzel, gonca dudak, selvi boy, mahmur göz, ince bel, hilal kaş, tatlı dil vb.

Güvenilirlik değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Her koşulda Allah'a sığınılacağını ve güvenileceğini bilme, insanlara güven verme, güvenilir olarak bilinme, güven kazanmak için çaba harcama, kendisinden asla şüphe duyulmayan bir insan olma, sevenlerin birbirine güvenmesi, güvenilir olduğuna inandırma, okulların çocuklar açısından güvenilir yerler olduğuna inanma.

Hoşgörü değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Sanatın temelinde hoşgörünün var olduğuna inanma, sevgilinin cefasını hoş görme, kaderde yazılana razı olma, hataları bağışlama, hakkını helal etme, art niyet taşımayan kimselerin kırıcı davranışlarını nazikçe belirtme, çocukların uygunsuz davranışlarına aldırılmama, affedici olma, eğitimde sabırlı ve hoşgörülü olma,

hoşgörünün temelinde sevginin var olduğunu bilme, cahillerin davranışlarına öfkelenmeme.

Merhamet değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Merhametin dış görünüşe yansımaları, evladına karşı şefkat besleme, Allah'tan merhamet dileme, sokak hayvanlarına acıma, hasta insana şefkat duyma, yetime merhamet etme, fakir insanların hâline acıma, insanların merhametsizliğinden yakınma, insafsız kişileri merhamet duygusundan uzak bulma, anne şefkatine her yaşta muhtaç olma.

Misafirperverlik değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Misafiri sevme, misafiri hoş karşılama, misafirine samimiyet gösterme, misafiri hoş olmayan bir ortamda ağırlamaktan kaçınma, misafirperverlik bekleme, misafire ikramda bulunma, misafirine nazik davranma.

Nezaket değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Söyleyeceklerini kırıncı olmadan ifade etme, nazik olarak nitelendirilme, düşünceli davranma, af dilemeyi ve teşekkür etmeyi bilme, isteklerini kibarca dile getirme, minnetini bildirmekten çekinmeme, misafirine nazik davranma, insanlara nazik davranmayı öğütme, her durumda nezaketini koruma, gönül almayı bilme, muhatabını kendinden daha çok düşünme, ziyarete hediyeyle gitme, özel günlerde tebriklemeye önem verme.

Özgürlük değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Sanatın yaratma özgürlüğü olduğunu dile getirme, yasaların ölçülü bir özgürlük sunduğunun farkında olma, hayallerin özgür yaşamdaki payını kavrama, bağımsız milletlerin topraklarında özgürce dolaşması, bayrağının vatan topraklarında özgürce dalgalanmasını isteme, özgür ruhlu olma, özgürlük için çalışma, özgürlüğün bedenle sınırlamayıp ruh özgürlüğünün de olduğunu kavrama, dünya kargaşasından uzaklaşıp tabiatta özgürlüğü yakalama, kölelikten azat edilme, kitapların dünyasında özgürlük bulma, sadece kendi kendinin buyruğu altında olma, özgürlüğü sanat eserlerine yansıtma, baskı altında olmanın özgürlüğün gerçek değerini fark ettirmesi, duygularını

sanatla özgürleştirme, aşırı sevgi ve bağlılığın özgürlüğü zedelemesi, esaretten kurtularak özgürlüğüne kavuşma, düşünce özgürlüğü, özgürlük kavramının Fransız İhtilali ile doğduğunu bilme, özgürlüğün vatanında ve memleketinde yaşanacağını savunma, özgürlüğünü kaybetmemek için uğraşma, hayvanların doğal ortamlarına ulaşmasını sağlama, hürriyetini kaybettiğine üzülme, esaretten kurtulduğuna sevinme, vatanında özürce yaşamının kıymetini bilme.

Özveri değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Sanatçının özverili olması, sporda galibiyet için canını feda etmekten kaçınmama, ayrılık yerine ölüme rıza gösterme, sevgiliden gelen her cefaya katlanma, bağımsızlık uğruna her türlü mücadeleyi verme, aşk ehlinin her cefaya dayanması, özverili davranmayan aşığın dileğine ulaşamaması, vatan uğruna canından vazgeçme, gerçeği ortaya çıkarmak için mücadeleden kaçınmama, bilimsel çalışmalarda özverili olma, hayat kurtarmada fedakârlıktan kaçınmama, Allah yolunda nefsin isteklerinden vazgeçme, evliliğin özveriyle sürdürülmesi gerektiğine inanma, başkaları için kendini feda etme, aşk uğruna akıl sağlığını kaybedecek dereceye gelme, hak yoluna baş koyma özverisini herkesin gösteremeyeceğini savunma, Allah rızası için her şeyden vazgeçebileceğine inanma.

Sağlıklı olmaya önem verme şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Sağlığına kavuşmak için hastaneye gitme, bitkisel tedavi yollarına başvurma, hastalanmamak için istirahat etme, doktor kontrollerini aksatmama, rahatsızlığını gidermek için ilaç kullanma, beden sağlığı kadar ruh sağlığına da önem verme, kendisine sunulan tedavi seçeneklerini reddetmeme, en önemli zengiliğin sağlık olduğunu bilme ve ona uygun davranma.

Sabır değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Sanat eserlerinin sabır isteyen çalışmalar sonucu ortaya çıktığını bilme, “Sabrın sonu selamettir.” ilkesiyle hareket etme, derdinden şikâyet etmeme, sabrı tavsiye etme, Allah’tan gelene sabretme, vatan topraklarının sabırla kazanıldığını bilme, “Sabreden derviş muradına ermiş.”, Hz. Eyüp’ün sabırla anılması, gönül derdine sabretme, “Gülü seven dikenine katlanır.”, hastalıklara tahammül gösterme, sabrın zor bir erdem olması, sevginin sabrı kolaylaştırdığını kavrama.

Saygı değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Emeğe saygı duyma, sanatçının toplumda saygın bir yeri olduğunu bilme, devlet büyüğüne saygı duyma, bayrağa saygı gösterme, vatan topraklarına saygı duyma, şehitleri saygıyla anma, din büyüğüne hürmet gösterme, Allah dostuna saygı duyma, saygılı olmayı öğütleme, büyüğünün elini öpme, sanata saygı duyulmasını savunma, hilenin saygıdeğerliği ortadan kaldırdığına inanma, konuşmanın saygınlığı ortaya koyduğunu düşünme, amirine karşı saygılı olma, aile büyüğüne saygılı davranma.

Sevgi değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Sanatın temelinde insan sevgisinin yer aldığını kavrama, Allah'ı sevme, peygamberi sevme, dünyada gerçek sevgiyi bulabilmenin önemine inanma, güzeli sevme, âşıkları yâd etme (Leyla ile Mecnun, Kerem ile Aslı, Ferhat ile Aslı, Vamık ile Azra, Romeo ve Juliet), bülbülün güle; şem'in pervaneye aşkı, sevdiğini incitmekten korkma, herkesin sevmeye layık olamaması, sevdiklerini koruma, sevdiklerinden ayrı düşmekten korkma, sevgiliden gelen cefayı lütuf gibi görme, sevginin özveri isteyen bir değer olduğunu bilme, Hak âşıklığı, bayrağını sevme, vatanını sevme, memleketini sevme, milletini sevme, sevgi dolu olma, evladını sevme, annesini sevme, kardeşini sevme, gerçek sevgide bencilliğe yer olmadığını bilme, baharın aşk duygusunu galeyana getirmesi, sevgilinin güzelliğinden bahsetme, sevgiyle düşmanlığı yok etme, sevdiklerini kıskanma, âşıkların hâline acıma, sevdikleriyle beraber olmayı isteme, İstanbul'u sevme, doğayı sevme, evreni sevme, insan sevgisiyle dolu olma, hayvanları sevme, kitapları sevme, sevginin insanlar arasında gizli bir bağlılık oluşturması, sanatı sevme, şairleri ve şiiri sevme, edebiyatı sevme, okulunu ve derslerini sevme, öğretmenin öğrencisine sevgi duyması, kendini sevme, hayatı sevme, sevdiklerinin mutluluğunu dileme, sevginin mimariye yansıması, sevgisini ifade etmekten çekimeme, karı kocanın birbirine muhabbet duyması, mesleğini sevme, sevilen biri olma, uygarlıkların sevgi temelli olduğunu düşünme, ahlaklı olanı sevme, kişinin sevgiyle insanlaşacağına inanma, sevginin sabrı kolaylaştırdığını anlatma, güzelliğin sevgiyle kıymet bulduğunu dile getirme.

Sorumluluk değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Sanatçıları toplumun manevî mimarı olarak görme, sanatı ve sanatçıyı destekleme, toplumu oluşturan bireylerin sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğine inanma, bayrağı korumada sorumluluk sahibi olma, sanatçının toplum sorunlarını işlemesi, aile reisinin sorumluluklarını yerine getirmesi, haksızlığa karşı durmayı görev bilme, şiir ve şairin çağın bilincini temsil etme görevi olduğuna inanma, ülkenin geleceği için milletin çalışması gerektiğini savunma, toplum düzenini sağlamada herkesin sorumluluk alması, meslekî sorumluluklarını bilme ve yerine getirme, liderlikte sorumluluk bilincine sahip olma, sahip olduğu hayvanların bakımından sorumlu olma, devletin vatandaşa karşı görevlerini yerine getirmesi, vatandaşın sorumluluklarını bilmesi.

Temizlik değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Kullanılan eşyaların temizliğine özen gösterme, vücut temizliğine özen gösterme, banyo temizliğine önem verme, hamam kültürünü sürdürme, camilerde bir temizlik unsuru: Şadırvan, meyve ve sebze yıkamadan yememe, temizliği gündelik iş olarak yerine getirme, temizlik işini meslek edinme, elbiselerinin temizliğine özen gösterme.

Vatanseverlik değeri şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Vatanını özlem ve sevgiyle anma, millî sanat değerlerini tercih etme, vatanını korumada istekli ve cesur davranma, vatanî görevlerini severek yerine getirme, şehitleri saygı ve minnetle anma, vatan topraklarını kutsal sayma, vatanından ayrı kalmamak için Allah'a yalvarma, esarete vatana kavuşma umudu taşıma, vatan uğruna mücadeleden ve ölmekten kaçınmama, vatan topraklarına düşman askerinin ayak basmasına tahammül gösterememe, vatan topraklarını işgalden kurtarmak için teşkilatlanma, milleti yüceltme, vatanın bekası için millete sorumluluklarını hatırlatma, vatan topraklarını genişletmek için fetih yapma, ülkesini muasır medeniyetler seviyesine ulaştırma amacı taşıma, vatanın güzelliklerini anlatma, vatanından ayrılma korkusu taşıma, millî sanat eserlerini yüceltme, işgallere karşı direnme, vatanına hizmet etme, yapılan fetihleri gururla anma.

Yardımsverlik değeri Şu davranışlar ile metinlere yansıtılmıştır:

Hastalara yardım etme, yaŐlılara yardım etme, yardım isteğine cevap verme, tecrübeleriyle yol gőstermeye çalıŐma, komŐuluk iliŐkilerinde yardımlaŐmaya őnem verme, zor durumda kalanlara yardım etme, baŐkalarının iŐini kolaylaŐtırmak iŐin çalıŐma, kimsesizlere, yoksullara ve muhtaçlara yardım etme, hayırlı iŐi kolaylaŐtırma, maddi ve manevi yardımdan kaŐınmama, hiŐbir yardımı kűçümsememe, hayat kurtarma, elden gelen yardımı esirgememe, yardıma yardımla karŐılık verme, zor durumda kalan hayvanlara yardım etme, eğitim gőnűllűsű olma, paylaŐımcı olma.

4.4.9. SINIF TÜRK EDEBİYATI DERS KİTAPLARINDA İŞLENEN DEĞERLERİN FREKANS VE YÜZDELERİNE AİT BULGU VE YORUMLAR

Tablo 5.1. 9. Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitaplarında İşlenen Değerlerin Frekans ve Yüzde Tablosu

		Adil Olma	Aile Birliğine Önem Verme	Bağımsızlık	Barış	Bilimsellik	Çalışkanlık	Dayanışma	Duyarlılık	Dürüstlük	Estetik	Özveri	Güvenilirlik	Hoşgörü	Merhamet	Misafirperverlik	Nezaket	Özgürlük	Sabır	Sağlıklı Olmaya Önem verme	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Temizlik	Vatanseverlik	Yardımsızlık	TOPLAM
MEB Yay.	F	4	7	9	7	19	11	14	26	8	61	16	10	5	12	1	6	20	14	6	17	88	5	8	18	17	414
	%	0,96	1,69	2,17	1,69	4,58	2,65	3,38	6,28	1,93	14,73	3,86	2,41	1,20	2,89	0,24	1,44	4,83	3,38	1,44	4,10	21,25	1,20	1,93	4,34	4,10	100
BilgeDers Kitapları Yay.	F	3	5	2	4	4	11	4	23	9	63	6	7	5	7	2	3	6	12	0	9	66	3	3	7	9	273
	%	1,09	1,83	0,73	1,46	1,46	4,02	1,46	8,42	3,29	23,07	2,19	2,56	1,83	2,56	0,73	1,09	2,19	4,39	0,00	3,29	24,17	1,09	1,09	2,56	3,29	100
Esen Yay.	F	3	2	2	6	13	21	6	36	6	49	18	4	4	13	4	12	9	10	2	4	97	6	7	21	12	367
	%	0,81	0,54	0,54	1,63	3,54	5,72	1,63	9,80	1,63	13,35	4,90	1,09	1,09	3,54	1,09	3,27	2,45	2,72	0,54	1,09	26,43	1,63	1,90	5,72	3,27	100
TOPLAM	F	10	14	13	17	36	43	24	85	23	173	40	21	14	32	7	21	35	36	8	30	251	14	18	46	38	1054
	%	0,95	1,35	1,14	1,59	3,19	4,13	2,15	8,16	2,28	17,05	3,65	2,02	1,37	2,99	0,68	1,93	3,15	3,49	0,66	2,82	23,95	1,30	1,64	4,20	3,55	100

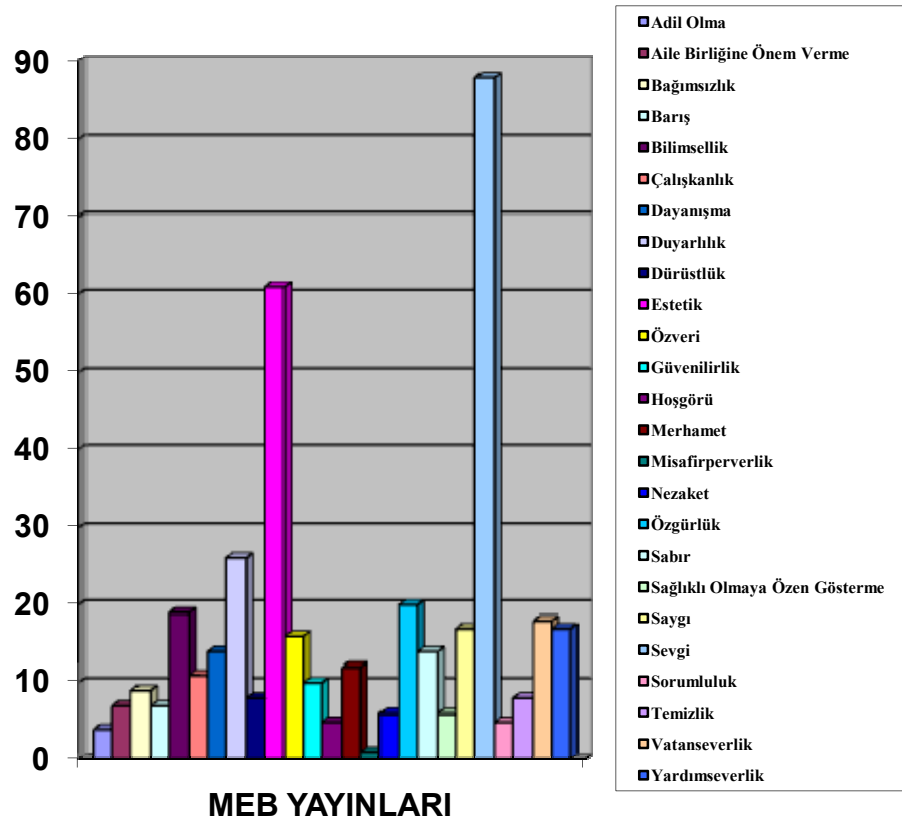
9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında yer alan değerlerin oranı, Tablo 5.1.'de görüldüğü gibi şu şekildedir: Adil olma % 0,95; aile birliğine önem verme % 1,35; bağımsızlık % 1,14; barış % 1,59; bilimsellik % 3,19; çalışkanlık % 4,13; dayanışma % 2,15; duyarlılık % 8,16; dürüstlük % 2,28; estetik %17,5; özveri %3,65; güvenilirlik % 2,02; hoşgörü % 1,37; merhamet %2,99; misafirperverlik %0,68; nezaket % 1,93; özgürlük %3,15; sabır % 3,49; sağlıklı olmaya önem verme % 0,66; saygı % 2,82; sevgi % 23,95; sorumluluk % 1,30; temizlik % 1,64; vatanseverlik % 4,20; yardımseverlik % 3,55.

Kitaplarda en çok rastlanan değer, % 23,95 oranı ile sevgi değeridir. Sevgi değerini sırasıyla % 17,5 oranı ile estetik; % 8,16 oranı ile duyarlılık, % 4,20 oranı ile vatanseverlik; % 4,13 oranı ile çalışkanlık; % 3,65 oranı ile özveri; % 3,55 oranı ile yardımseverlik değerleri takip etmiştir.

Kitaplarda en az rastlanan değerler ise şunlardır: % 0,66 oranı ile sağlıklı olmaya önem verme; %0,68 oranı ile misafirperverlik ve % 0,95 oranı ile adil olma.

İncelenen kitaplarda değerlerin dağılımı farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar Tablo 5.1.'de yer alan değer frekanslarına göre çizilen grafiklerle gösterilmiştir.

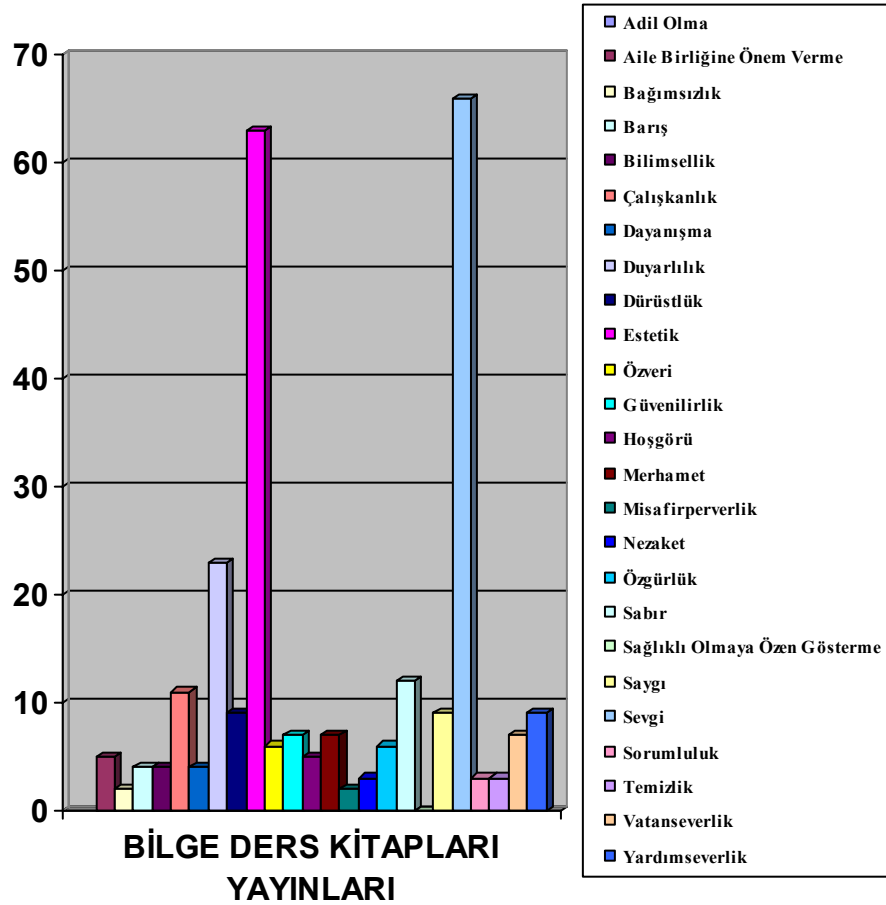
Grafik 4.1. MEB Yay. Ders Kitabında İşlenen Değerlerin Ayrıntılı Dağılımı

Kitapta en çok rastlanan değer, 88 yerde tespit edilen % 21,55 oranı ile sevgi değeridir. Sevgi değerini sırasıyla % 14,73 oranı ve 61 tespit ile estetik; % 6,28 oranı ve 26 tespit ile duyarlılık; % 4,83 oranı ve 20 tespit ile özgürlük; % 4,58 oranı ve 19 tespit ile bilimsellik; % 4,34 oranı ve 18 tespit ile vatansverlik değerleri takip etmiştir.

En az yer verilen değerler ise; % 0,24 oranı ve 1 tespit ile misafirperverlik; % 0,96 oranı ve 4 tespit ile adil olma; % 1,20 oran ve 5 tespit ile hoşgörü ve sorumluluk değerleridir.

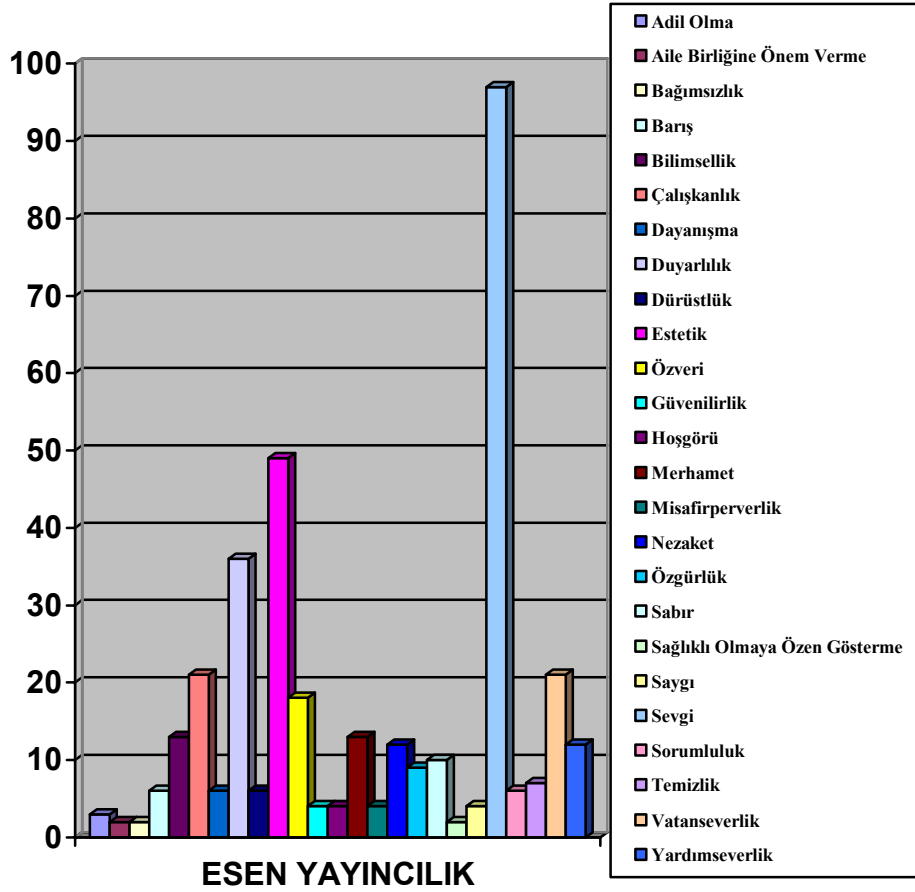
Grafik 4.2. Bilge Ders Kitapları Yay. Ders Kitabında İşlenen Değerlerin Ayrıntılı Dağılımı

Kitapta en çok yer verilen değer, 66 yerde tespit edilen % 24,17 oranı ile sevgi değeridir. Sevgi değerini sırasıyla % 23,07 oranı ve 63 tespit ile estetik; % 8,42 oranı ve 23 tespit ile duyarlılık; % 4,39 oranı ve 12 tespit ile sabır; % 4,02 oranı ve 11 tespit ile çalışkanlık; % 3,29 oranı ve 9 tespit ile yardımseverlik; saygı ve dürüstlük değerleri takip etmiştir.

Kitapta en az yer verilen değerler ise; % 0,73 oranı ve 2 tespit ile misafirperverlik ve bağımsızlık değerleridir. Sağlıklı olmaya önem verme değerine kitapta rastlanamamıştır.

Grafik 4.3. Esen Yay. Ders Kitabında İşlenen Değerlerin Ayrıntılı Dağılımı

Kitapta en çok yer verilen değer, 97 yerde tespit edilen % 26,43 oranı ile sevgi değeridir. Sevgi değerini sırasıyla, %13,35 oranı ve 49 tespit ile estetik; % 9,80 oranı ve 36 tespit ile duyarlılık; % 5,72 oranı ve 21 tespit ile vatanserverlik ve çalışkanlık; % 4,90 oranı ve 18 tespit ile özveri değerleri takip etmiştir.

Kitapta en az yer verilen değerler ise % 0,54 oranı ve 2 tespit ile sağlıklı olmaya önem verme, bağımsızlık ve aile birliğine önem verme; %0,81 oranı ve 3 tespit ile adil olma değerleridir.

V. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen bulgulardan yola çıkılarak ulaşılan sonuçlar ve bunlara yönelik öneriler dile getirilmiştir.

5.1. Sonuç

“Değerler İnceleme Formu”nda yer alan; adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, özveri, güvenilirlik, hoşgörü, merhamet, misafirperverlik, nezaket, özgürlük, sabır, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri ders kitaplarındaki metinlerden tespit edilerek nitel analiz, daha sonra SPSS 18.0 programı kullanılarak nicelik analizi yapılmıştır.

İnceleme sonucunda, 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında yer alan değerlerin oranları şu şekilde belirlenmiştir: Adil olma % 0,95; aile birliğine önem verme % 1,35; bağımsızlık % 1,14; barış % 1,59; bilimsellik % 3,19; çalışkanlık % 4,13; dayanışma % 2,15; duyarlılık % 8,16; dürüstlük % 2,28; estetik %17,5; özveri %3,65; güvenilirlik % 2,02; hoşgörü % 1,37; merhamet %2,99; misafirperverlik %0,68; nezaket % 1,93; özgürlük %3,15; sabır % 3,49; sağlıklı olmaya önem verme % 0,66; saygı % 2,82; sevgi % 23,95; sorumluluk % 1,30; temizlik % 1,64; vatanseverlik % 4,20; yardımseverlik % 3,55.

Kitaplarda en çok rastlanan değer, % 23,95 oranı ile sevgi değeridir. Sevgi değerini sırasıyla % 17,5 oranı ile estetik; % 8,16 oranı ile duyarlılık, % 4,20 oranı ile vatanseverlik; % 4,13 oranı ile çalışkanlık; % 3,65 oranı ile özveri; % 3,55 oranı ile yardımseverlik değerleri takip etmiştir.

Kitaplarda en az rastlanan değerler ise, % 0,66 oranı ile sağlıklı olmaya önem verme; %0,68 oranı ile misafirperverlik ve % 0,95 oranı ile adil olma değerleridir.

Çalışmamızda kullandığımız ders kitaplarında, metinlerde ele alınan değerler eşit oranlarda dağılım göstermemiştir. Sevgi, estetik ve duyarlılık değerleri; kitapların üçünde de sırasıyla en fazla yer verilen ilk üç değer olmakla birlikte, kitaplardaki oranı ve tespit edilme sayısı farklılıklar göstermiştir. MEB Yayınlarında bu değerleri özgürlük takip ederken; Bilge Ders Kitapları Yayınlarında sabır; Esen Yayıncılıkta ise vatanseverlik değerleri takip etmiştir.

Sağlıklı olmaya önem verme değerine, Bilge Ders Kitabı Yayınlarındaki metinlerde hiç rastlanmamıştır.

“Değerler İnceleme Formu” oluştururken yaptığımız çalışmada; öğretmenlerin değer öncelikleriyle, kitaplarda en çok yer verilen bazı değerlerin müştereklik taşıdığı görülmüştür.

Araştırmamıza esas teşkil eden değerlerden; sevgi ve estetiğin kitaplarda ağırlıklı olarak işlendiği görülmüştür. Bu iki değer, diğerlerine nazaran oldukça yüksek bir oranla karşımıza çıkmıştır. Edebiyatın temel konusunun insan olduğu düşünülürse, insanın en temel duygusu olan sevginin, ilk sırada yer alması doğal karşılanmalıdır. Estetik değerın ikinci sırada yer alması, Türk Edebiyatı eğitiminin amaçlarını; estetik ölçütler doğrultusunda gerçekleştirmesinin bir sonucudur. Nitekim, güzel sanatların bir dalı olan edebiyat, estetik değeri bünyesinde bulundurmaktadır. Bu sonuçlar, Türk Edebiyatı dersinin “Her türlü insan etkinliğinin edebî eserlerde, sanata has duyarlılıkla dile getirilerek değerlendirildiğini kavratmak.” amacıyla da örtüşmektedir. Bahsi geçen temel değerlere yer verme oranının yüksek olması, Türk Edebiyatı eğitiminin, her türlü metinde ulusal ve evrensel kültür, düşünce ve zevk öğelerini belirleme hedefine uygun şekilde hazırlandığını göstermektedir.

MEB TTKB'nin kararıyla; okullarımızda ders kitabı olarak okutulan MEB Yay. dışında incelediğimiz diğer iki kitabın da, öğretim programı doğrultusunda, Türk Edebiyatı eğitiminin hedeflerine bağlı kalınarak oluşturulduğu görülmüştür. Bununla birlikte, bu kitaplarda yer alan metinlerin ders kitabındakilerin tekrarı olmayıp edebiyat eğitiminde kullanılması için farklı seçenekler sunmak üzere hazırlanması dikkat çekicidir.

5.2. Öneriler

1. Türk Edebiyatı öğretim programında, -Sosyal Bilgiler ve Din kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programlarında olduğu gibi- kazandırılmak istenen değerlere açıkça yer verilmeli ve bunlara uygun öğretim yöntemleri belirlenmelidir.

2. Türk Edebiyatı öğretmenleri, ders kitabının yanı sıra eğitsel değer taşıyan çeşitli kaynaklardan da faydalanmak sùretiyle derslerini sürdürmelidir. Dolayısıyla öğrencilerin; ders kitaplarından edindiği değerler, farklı kaynaklarla pekiştirilerek, bu değerlerin davranışa dönüştürülmesi sağlanacaktır.

3. Türk Edebiyatı öğretim programında, değerlerin öğretilmesine yönelik etkinliklere yer verilmelidir.

4. Metin seçiminde, dersin amaçlarına uygun olarak kazandırılması gereken değerlerin, ders kitaplarında önem derecesine göre dengeli bir dağılım göstermesi dikkate alınmalıdır.

5. Temel değerlerimizin kazandırılmasında; amaç ve kitaplarında ele alınan konuları bakımından değer eğitiminde büyük önem taşıyan Tarih, Sosyoloji, Din Kültürü ve Âhlak Bilgisi dersleri başta olmak üzere diğer tüm derslerde, Millî eğitimin genel amaçlarına uygun olarak kazandırılacak değerlerin aktarımında edebî metinlerden yararlanılmalıdır.

6. Türk Edebiyatı öğretmenlerinin değer ve değer eğitimi hakkındaki görüş ve düşüncelerini belirlemek amacıyla, Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde komisyonlar oluşturularak toplantılar, tartışmalar (panel, açık oturum, beyin fırtınası vb.) düzenlenmeli; anket, mülakat gibi çalışmalar yapılmalıdır. Bunların neticesinde tespit edilen veriler, eğitim camiasıyla paylaşılmalıdır.

7. Eğitim fakültelerinde; değer eğitiminin nasıl gerçekleştirileceğine yönelik uygulamalara yer verilmesi, öğretmen adaylarının değer eğitimiyle ilgili yeterli bilgi ve deneyime sahip olmaları açısından faydalı olacaktır.

8. Öğretmenlerin, değer öğretimine ilişkin bilgilendirilmesi için hizmet içi eğitim kurslarının düzenlenmesi sağlanmalıdır. Bu eğitimlerde, değer eğitiminde kullanılacak yöntem ve tekniklerle ilgili uygulamalara da yer verilmelidir.

9. Değer eğitiminde; sınıf içi öğretmen davranışlarının, okul yönetiminin, öğretim programlarının ve ders kitaplarının uyumu sağlandığında hedeflenen davranışlara daha kolay ulaşılabileceği düşüncesindeyiz.

10. Araştırmamız, 9.sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarındaki temel değerleri incelemeye yöneliktir. Benzer çalışmaların, ortaöğretimde yer alan diğer derslerin bütün sınıfları için hazırlanan ders kitaplarında yapılmasının faydalı olacağı inancındayız.

KAYNAKÇA

AÇIKGÖZ, K. Ü. (2003). **Etkili Öğrenme ve Öğretme**. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.

ADEM, M. (1993). **Ulusal Eğitim Politikamız ve Finansman**. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No:172.

AKARSU, B. (1965). **Ahlak Öğretileri I Mutluluk Ahlakı (Eudaimonism)**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları: No: 1144.

..... (2006). **Değişen Dünya Değişen Değerler**. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

AKBABA ve ALTUN, S. (2003). **Eğitim Yönetimi ve Değerler**. Değerler Eğitimi Dergisi, 1 (1), 7–18.

AKBAŞ, O.(2004). **Türk Millî Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

.....(2009).**İlköğretim Okullarında Görevli Branş Öğretmenlerinin Değer Öğretimi Yaparken Kullandıkları Etkinlikler: 2004 ve 2007 Yıllarına İlişkin Bir Karşılaştırma**. Kastamonu Eğitim Dergisi, 17(2), 403-414.

AKKUTAY, Ü. (2006). **Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Değerlere Bakışlarının İncelenmesi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

AKTAŞ,Ş., KAPLAN,R.,ÇELİK,Y. ve KARAŞAHİN,M. (2005). **Lise Türk Edebiyatı 9**. Ankara: Bilge Ders Kitapları Yayınları.

ARSLAN Ş.Z ve YAŞAR F.T. (2007).**“Yükselen “Değer” Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım.** Değerler Eğitim Merkezi Dergisi, Sayı:1, 8-11.

ATAY, S.(2003). **Türk Yönetici Adaylarının, Siyasal ve Dinî Tercihleri ile Yaşam Değerleri Arasındaki İlişki.** Değerler Eğitimi Dergisi,1 (3), 87–120.

AYDIN, A. (2000). **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi.** İstanbul: Alfa Yayınları.

AYDIN, M. (2003). **Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği.** Değerler Eğitimi Dergisi, 1 (3), 121–144.

BACANLI, H.(2006).**Duyuşsal Davranış Eğitimi.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

BALAT, G.U. ve AKMANB.(2004). **Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Lise Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeylerinin İncelenmesi.** Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14 (2), 175-183.

BALOĞLU, M. ve BALGAMIŞ, E. (2005). **İlköğretim ve Ortaöğretim Yöneticilerinin Öz-Değerlerinin Betimlenmesi: Tokat İli Örneği.** Değerler Eğitimi Dergisi, 3 (10), 19-31.

BAYMUR, F.(1990).**Genel Psikoloji.** İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

BİLGİN, N. (1995). **Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar.** İstanbul: Sistem Yayıncılık.

BOLAY, S.H. (2007). **Değerlerimiz ve Günlük Hayat.** Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi, Sayı:1, 12-19.

BOZKURT, N. (1995). **Sanat ve Estetik Kuramları.** İstanbul: Sarmal Yayınları.

CEMİLOĞLU, M.(2003). **Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi**. İstanbul:Alfa Yayınları.

..... (2004). **Türkçe Öğretimi**. İstanbul: Alfa Yayınları.

CEVHER F.N. ve BULUŞ M. (2007). **Benlik Kavramı ve Benlik Saygısı: Önemi ve Geliştirilmesi**. Akademik Dizayn Dergisi, 1 (2), 52-64.

CEYHAN, E., Yiğit, B. (2003). **Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi**. Ankara: AnıYayıncılık.

ÇELİK,İ. (2007). **Hilmi Ziya Ülken'in Düşüncesinde Din Eğitimi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

ÇAYCI,B., DEMİR,M.K., BAŞARAN, M. ve DEMİR.M. (2007). **Sosyal Bilgiler Dersinde İşbirliğine Dayalı Öğrenme ile Kavram Öğretimi**. Kastamonu Eğitim Dergisi, 15(2), 619-630.

ÇELİKKAYA, H. (1996). **Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi**. İstanbul: Alfa Yayınları.

ÇETİN, N.(2009). **Şiir Çözümleme Yöntemi**. Ankara: Öncü Kitabevi.

ÇİFTÇİ, N. (2003). **Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi**. Değerler Eğitimi Dergisi, 1 (1), 43-77.

ÇİLELİ, M. (1986). **Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi**. Ankara: V Yayınları.

DEVECİ, H. ve AY, S.T.(2009). **İlköğretim Öğrencilerinin Günlüklerine Göre Günlük Yaşamda Değerler**, The Journal of International Social Research (Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi) Volume 2/6 Winter 2009.

DİLMAÇ, B. (2007). **Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsanî Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği ile Sınanması**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

DOĞAN, H. (1997). **Eğitimde Program ve Öğretim Tasarımı**. Ankara: Önder Matbaacılık.

DOĞANAY, A. (2006). **Değerler Eğitimi. Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi** (Edt. Cemil Öztürk). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

DÖKMEN, Ü. (1995). **İletişim Çatışmaları ve Empati**. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

DÖNMEZER, S. (1994).**Toplumbilim**, 11. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

EKŞİ, H.(2003). **Temel İnsani Değerlerin Kazanılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları**. Değerler Eğitimi Dergisi, 1(1),(79–96).

ERDEM, A.R. (2003). **Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler**. Değerler Eğitimi Dergisi, 1 (4),55-72.

ERDEN M. (1998). **Eğitimde Program Geliştirme**. 5.Baskı Ankara: Arkadaş Yay.

ERDOĞAN, İ.(1998). **Enformasyon Bilgi Toplumu Dosyası; Bilgi Toplumu Olmanın Gerektirdiği Eğitim Paradigması**. Bilgi ve Toplum Dergisi, Cilt:1, 89-102.

ERJEM, Y. ve KIZILÇELİK, S. (1994). **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**. Ankara: Atilla Kitabevi.

EVİN, İ. ve KAFADAR, O. (2004). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Programının ve Ders Kitaplarının Ulusal ve Evrensel Dersler Yönünden İçerik Çözümlemesi**. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2 (3), 293-304.

FINDIKÇI, İ. (1998). **Enformasyon Bilgi Toplumu Dosyası; Bilgi Toplumunda Eğitim ve Öğretmen**, Bilgi ve Toplum Dergisi, Cilt: 1.

FİDAN, K.N. (2009). **Öğretmen Adaylarının Değer Öğretimine İlişkin Görüşleri**. Kuramsal Eğitimbilim, 2 (2), 1-18.

GÖKÇE, O. (1994). **Türk Gençliğinin Sosyal ve Ahlâkî Değerleri**. Ata Dergisi. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

GÖZÜBÜYÜK, M. (2002). **Türkiye’de Demokrasi ve Hoşgörü Kültür ve Eğitiminin Yaygınlaştırılmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve Önemi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

GÜLERYÜZ, H. (2001). **Eğitim Programlarının Dili ve Yaratıcı Öğrenme**. Ankara: Pegem Yayınları.

GÜNAY, M.(2003). **Hermeneutik Felsefe Açısından Bilgi-Değer İlişkisi. Bilgi ve Değer Sempozyumu** (Ed. S. YALÇIN). Ankara: Vadi Yayınları.

GÜNGÖR, E. (1993). **Değerler Psikolojisi**. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları.

..... (1998). **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**. İstanbul: Ötüken Yayınevi.

..... (2000).**Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar**. İstanbul: Ötüken Yayınları.

GÜZEL, A. TORUN, A. , BİLKAN, A.F. ve DEMİR, C.(1997).**Türk Dili ve Edebiyatı I**, İstanbul.

İMAMOĞLU E.O. ve AYÜN Z.K. (1999). **1970'lerden 1990'lara Değerler: Üniversite Düzeyinde Gözlenen Zaman, Kuşak ve Cinsiyet Farklılıkları.**Türk Psikoloji Dergisi,14(44), 19-22.

İNAL, K.(1993). **Durkheim'ın Eğitim Anlayışı.** Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 24 (2), 511-518.

KAĞITÇIBAŞI, Ç. (1999). **Yeni İnsan ve İnsanlar.** İstanbul: Evrim Yayınevi.

KANTARCIOĞLU, S.(1981). **Kültür ve Edebiyat Öğretimi.** 3(1),Millî Kültür Dergisi.

KAPLAN, M.(1998). **Şiir Tahlilleri 1. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e.** İstanbul: Dergâh Yayınları.

KAPTAN, S. (1991). **Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri.** Ankara: Tek Işık, Web Ofset.

KARASAR, N. (1984). **Bilimsel Araştırma Yöntemi.** Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık Ltd.

KARATAY H. (2007). **Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi.** Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,5(3), 463–475.

KAVCAR, C.(1999). **Edebiyat ve Eğitim.** Ankara: Engin Yayınevi.

KAYA, V. (2007). **Cahit Zarifoğlu'nun Çocuk Kitaplarında Temel Değerler.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

KETENCİ, T. (1997). **Hartman'ın Etiğinde Değer(ler) Kavramı.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KIZILÇELİK, S. ve ERJEM, Y. (1994). **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**. Ankara: Atilla Kitabevi.

KOCA,İ.A. (2009).**Üniversite Öğrencilerinin Değerleri ve Bireysel Özellikleri ile Kariyer Tercihleri Arasındaki İlişki: Çukurova Üniversitesi'nde Bir Araştırma**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

KONGAR, E. (1996).**Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**. Altıncı Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi A.Ş.

KÖKNEL, Ö. (1996). **Hoşgörü ve Eğitim**. (Haz. Bekir Onur). Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.

KÖKNEL, Ö. (2007). **Çatışan Değerlerimiz**. İstanbul: Altın Kitaplar.

KÖKNEL, Ö. (1996). **Hoşgörünün Ruhsal-Toplumsal Temelleri. Hoşgörü ve Eğitim**. (Haz. Bekir Onur). Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.

KUÇURADI, I.(1998). **İnsan ve Değerleri**. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

KUŞDİL, E. ve KAĞITÇIBAŞI, Ç. (2000). Türk **Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı**. Türk Psikoloji Dergisi. 15(45), 59–76.

KÜÇÜKAHMET, L. (2002). **Öğretimde Planlama ve Değerlendirme**. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.

MEB (1995). **Ders Kitapları Yönetmeliği**. Tebliğler Dergisi, C.:58, S.:2434. Ankara

MEB. (2006). **Ortaöğretim Türk Edebiyatı 9**. Ankara: MEB Yayınları.

.....**İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Programı**. Ankara:MEB Yayınları.

ÖĞÜZKAN, A. (1974). **Eğitim Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZDEMİR, A. (2006). **Kuran'da İnsanlar Arası İlişkiler ve Sosyal Değerler**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

ÖZDEN Y. (2005) . **Eğitimde Yeni Değerler**. (6. Baskı) Ankara: Pegem A Yayınları.

ÖZENSEL, E. (2003). **Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer**. Değerler Eğitimi Dergisi, 1 (3), 217-239.

SAĞLIK, Ş. (2004). **Popüler Romanlar ve Edebiyat Sosyolojisi**. Ankara: Hece Yayınları.

SARI, E. (2005). **Öğretmen Adaylarının Değer Tercihleri: Giresun Eğitim Fakültesi Örneği**. Değerler Eğitimi Dergisi, 3 (10), 73-88.

SARI, M. (2007). **Demokratik Değerlerin Kazanımı Sürecinde Örtük Program: Düşük ve Yüksek “Okul Yaşam Kalitesi”ne Sahip İki İlköğretim Okulunda Nitel Bir Çalışma**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Adana.

SEZER, Ö. (2005). **İlköğretim 1. Kademe Türkçe Ders Kitaplarında Değerlerin İncelenmesi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

SİĞRİ,Ü., TABAK, A. ve ERCAN,Ü.(2009). **Kültürel Değerlerin Yönetmelik Kapsamında Analizi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1), 166-191.

ŞEN, Ü. (2007). **Millî Eğitim Bakanlığının 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir**

Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ŞİRİN, A.(1983).**Gençlerin Değerler Sıralaması Üzerine Bir Araştırma.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

TAN, H. (2000).**Psikolojik Danışma ve Rehberlik.** İstanbul: MEB Öğretmen Kitapları Dizisi.

TEZCAN, M. (2003). **Gizli Müfredat: Eğitim Sosyolojisi Açısından Bir Kavram Çözümlemesi.** Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 1(1), 53 – 59.

TİMUÇİN, A. (1998). **Felsefe Sözlüğü.** Genişletilmiş 2. Basım, İstanbul: İnsancıl Yayınları.

TOKDEMİR, M.A.(2007). **Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değer Eğitimi Hakkındaki Görüşleri.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

TOMBUL,E.(2009).**İlköğretim Okullarındaki Sosyal Adalet Uygulamalarına İlişkin Yönetici Görüşleri,** Eğitim ve Bilim, 34 (152),126-138.

TURAL,S. (1992). **Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler.** Ankara:Ecdad Yayınevi.

TURAN, S. ve AKTAN, D.(2008). **Okul Hayatında Var Olan ve Olması Düşünülen Sosyal Değerler.** Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 6(2), 227–259.

UÇAR, S.(2009). **Sosyal Bilgiler Programındaki Değerlerle İlgili Kazanımlara Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

ULUSOY, K. (2003). **Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Tarih ve Ahlak Eğitimi İlişkisi Üzerine Görüşleri**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ULUSOY, K.(2007). **Lise Tarih Programında Yer Alan Geleneksel ve Demokratik Değerlere Yönelik Öğrenci Tutumlarının ve Görüşlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi,Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

UZUN, M. (2006). **Türk Edebiyatı 9**. Ankara: Esen Yayıncılık.

ÜLGEN, G. (1994). **Eğitim Psikolojisi. Kavramlar, İlkeler, Yöntemler, Kuramlar ve Uygulamalar**. Ankara: Lazer Ofset.

ÜLKEN, H.Z. (2001). **Eğitim Felsefesi**. İstanbul: Ülken Yayınları. (İlk Basım1968).

ÜNAL, C.(1981).**Genel Tutumların veya Değerlerin Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma**. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

ÜNAL, S. ve ERCİŞ, A. (2006). **Tüketicilerin Kişisel Değerlerinin Satın Alma Arzları Üzerindeki Etkisi**. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 16(1), 23-48.

YAZICI, K. (2007). **Değerler Eğitimine Genel Bir Bakış**. Türklük Bilimi Araştırmaları, 19, 499-522.

YILDIRIM, C. (2000). **Bilim Felsefesi**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

<http://www.tdkterim.gov.tr/bts>

<http://ttkb.meb.gov.tr/ogretmen/>

EKLER**Ek-1: TEMEL DEĞERLERİ BELİRLEMEYE YÖNELİK DEĞERLENDİRME
FORMU**

Bu çalışmanın amacı; temel değerleri tespit ederek, 9. Sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarında bulunan metinlerde bu değerlerin ne kadar yer aldığını belirlemektir. Ekte, uzmanlar tarafından önemli görülmüş değerlerden oluşan bir liste yer almaktadır. Bu listeden en önemli gördüğünüz yirmi beş değeri sizin için önemine göre sıralayınız.

DEĞER ÖNEM SIRASI	
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	
11.	
12.	
13.	
14.	
15.	
16.	
17.	
18.	
19.	
20.	
21.	
22.	
23.	
24.	
25.	

Ek -2: DEĞER LİSTESİ

1.	Adil Olma	26.	Kadirşinaslık
2.	Aile Birliğine Önem Verme	27.	Kanaat
3.	Alçakgönüllülük	28.	Kardeşlik
4.	Bağımsızlık	29.	Merhamet
5.	Bağışlama	30.	Misafirperverlik
6.	Barış	31.	Mürüvvet
7.	Bilimsellik	32.	Nezaket
8.	Cesaret	33.	Özgürlük
9.	Cömertlik	34.	Ölçülülük
10.	Çalışkanlık	35.	Paylaşımçı Olmak
11.	Dayanışma	36.	Sabır
12.	Dostluk	37.	Sadelik
13.	Doğal çevreye duyarlılık	38.	Sağlıklı Olmaya Önem Verme
14.	Duyarlılık	39.	Samimiyet
15.	Dürüstlük	40.	Saygı
16.	Estetik	41.	Sevgi
17.	Emaneti korumak	42.	Sorumluluk
18.	Özveri	43.	Sözünde Durmak
19.	Gazilik	44.	Şehitlik
20.	Görgülü Olmak	45.	Şükür
21.	Güvenilirlik	46.	Temizlik
22.	Hakikat Sevgisi	47.	Tutumluluk
23.	Hayâ	48.	Vatanseverlik
24.	Hoşgörü	49.	Vefa
25.	İyi Niyet	50.	Yardımseverlik

Ek -3:

DEĞERLER İNCELEME FORMU	
D.1.	Adil Olma
D.2.	Aile birliğine Önem Verme
D.3.	Bağımsızlık
D.4.	Barış
D.5.	Bilimsellik
D.6.	Çalışkanlık
D.7.	Dayanışma
D.8.	Duyarlılık
D.9.	Dürüstlük
D.10.	Estetik
D.11.	Hoşgörü
D.12.	Güvenilirlik
D.13.	Merhamet
D.14.	Misafirperverlik
D.15.	Nezaket
D.16.	Özgürlük
D.17.	Özveri
D.18.	Sabır
D.19.	Sağlıklı Olmaya Önem Verme
D.20.	Saygı
D.21.	Sevgi
D.22.	Sorumluluk
D.23.	Temizlik
D.24.	Vatanseverlik
D.25.	Yardımseverlik